

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

OUR FIELDS

- Exact Sciences
- Natural sciences
- Medical sciences
- Technical sciences
- Economics
- Philological sciences
- Pedagogical sciences
- Social and humanitarian sciences
- Psychological sciences
- Arts and cultural sciences
- Physical education and sports

Research Science and
Innovation House

OUR INDEXING

ISSN (E): 2181-4570

• <http://universalpublishings.com>

Research Science and
Innovation House

"RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE" MCHJ

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

AVGUST 31, 2023

VOLUME 1, ISSUE 8

+998888082107

<http://universalpublishings.com>

samariddineshqorayev@gmail.com

"Journal of Universal Science Research" scientific-methodical journal: 31.08.2023.

In this collection, the articles accepted for the **"Journal of Universal Science Research"**, volume-1, issue-8, 2023, are published.

DOI number was attached to all articles in the journal and indexed in the international scientific bases of **Directory of Research Journals Indexing, Researchbib, Index Copernicus, Zenodo, Open Aire, Google Scholar, Advanced Science Index, J-Base, Cite Factor, International Scientific Indexing, Euarasian Scientific Journal Index, General Impact Factor, Internet Archive.**

Dissertations are officially recognized as articles published in national journals on the list of journals recommended to publish the main scientific results of dissertations by OAK.

Basis: Page 3 of the list of scientific publications recommended to publish the main scientific results of dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan. - Tashkent: 2019. - 160 p

The materials of the magazine can be used by professors, teachers, independent researchers, doctoral students, masters, students, lyceum colleges and school teachers, scientific workers and all those interested in science.

Reminder! The authors are personally responsible for the correctness of the numbers, reports, data and the correctness of the quotations in the scientific articles included in the collection of journal materials.

Eslatma! Jurnal materiallari to'plamiga kiritilgan ilmiy maqolalardagi raqamlar, hisobotlar, ma'lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to'g'riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

“RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE” LLC

EDITORIAL TEAM

Editor-in-chief, [Eshkaraev Sadridin Chorievich](#) - associate professor of the Department of Analytical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Chemical Science, Termez, Uzbekistan. esadir_74@rambler.ru

Responsible secretary: Boboyorov Sardor Uchqun o'g'li - student of the Termiz branch of the Tashkent Medical Academy

Preparer for publication: Eshkoraev Samariddin Sadridin o'g'li - Graduate student of Termiz Institute of Engineering and Technology

Editor of medical sciences Ye Fan Wang Glavin, Case Western Reserve University, United States / Chinese Academy of Medical Sciences, Peking Union Medical College, China

Editor-of technical science, [Eshkaraev Ulugbek Chorievich](#) - Associate Professor of the Department of Primary Education Methodology of Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Candidate of Technical Sciences, Denau, Uzbekistan.

Editor of medical sciences Carolyn Steele Gray, Canada Research Chair in Implementing Digital Health Innovation (Tier 2), Canada

Editor of technical science [Babamuratov Bekzod Ergashevich](#) - associate professor of the Department of Physical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Technical Science, Termez, Uzbekistan.

Editor of medical sciences Donata Kurpas, Wroclaw Medical University, Poland

Editor of chemical sciences Mirabbos Hojamberdiev Ikromovich- associate professor of the Technische Universität Berlin, doctor of chemical science, Berlin, Germany

Editor of medical sciences Mirella Minkman, Vilans, Netherlands

Editor-of Chemical sciences, Eshqurbonov Furqat Bozorovich - Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Chemical Science, Termez, Uzbekistan.

Editor of medical sciences Roberto Nuño, Director Investigación y Formación Fundación Gaspar Casal, Spain

Editor-of Economic, Otamurodov Shavkat Tillayevich - Vice-rector of Termiz University of Economics and Service Doctor of Economic science, Termez, Uzbekistan.

Editor of medical sciences David Perkins, University of Newcastle, Australia

Editor-of Social and humanities, Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich - Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Social and humanity Science, Termez, Uzbekistan.

Editor of medical sciences Otamurodov Furqat Abdukarimovich, Director of Termiz Branch of Tashkent Medical Academy, Termez, Uzbekistan Doctor of science in Medical Sciences, Termez, Uzbekistan.

Editor of medical sciences Robert Henderson, University of Arizona

Editor biological sciences Nurova Zamira Annakulovna Termez branch of Tashkent Medical Academy. Termez, Uzbekistan Doctor of biological science, docent, Termez, Uzbekistan.

Editor filological sciences Chris Kennedy, University of Chicago

Editor of medical sciences Turabayeva Zarina Kenjabekovna Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy medical sciences, Termez, Uzbekistan.

Editor of Sociology science Eryigitova Lobar Qodirovna Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Philosophy Sociology Science, Termez, Uzbekistan.

Editor filological sciences Jurayeva Ramziya Abdurahimovna Kokand State Pedagogical Institute. Kokand, Uzbekistan Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD), senior teacher.

Editor of physics-mathematics-sciences Bobamuratov Ulugbek Erkinovich Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Philosophy physics-mathematics-sciences, Termez, Uzbekistan.

Editor of medical sciences Akhmedov Kamoliddin Khakimovich Dean of the Faculty of Treatment No. 1 of the Termiz branch of the Tashkent Medical Academy, Candidate of medical sciences, associate professor

Editor of medical sciences Vahidov Alisher Shavkatovich Termez branch of Tashkent Medical Academy General surgery, children head of the department of surgery and pediatric urology Doctor of medical sciences, professor

Editor of Humanitarian science Rakhmonov Abdukahhor Abdusattorovich Vice-Director for Spiritual Education and Youth Affairs, Doctor of Philosophy (PhD) in Philosophical Sciences

Editor of technical sciences Hasan Soyibnazarovich Bknazarov Leading researcher of the Tashkent Research Institute of Chemical Technology, doctor of technical sciences, professor.

Editor of pedagogical sciences Sultonova O'g''iloy Nabiyevna Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Pedagogical sciences, Termez, Uzbekistan

Editor of pedagogical sciences Eshkoraev Kakhramon Abduraxmatovich Chirchik State Pedagogical University Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences

TISH EMALINING YEMIRILISHIGA OLIB KELUVCHI OMILLAR

Tashpulatov Tòlqin Aliyarovich, Elmurodova Gulmira Temur qizi,

Jovliev Hojiakbar Hamid o'g'li

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti nodavlat ta'lim muassasasi

Termiz Shahar Farovon massivi 4B-uy

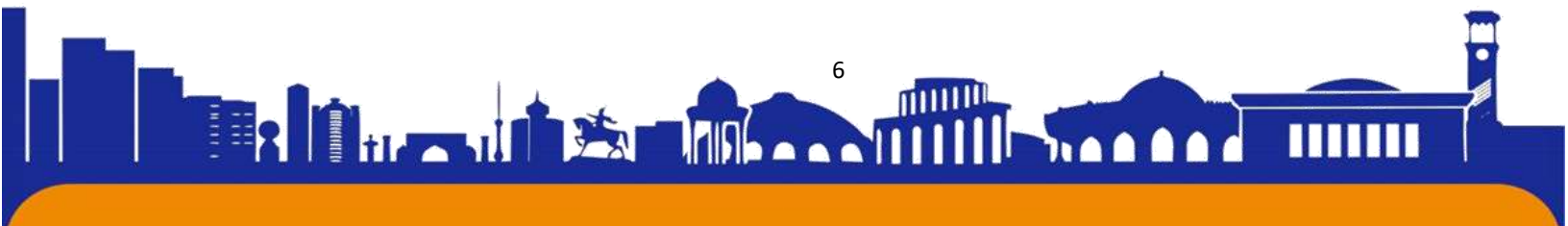
Annotatsiya: Maqolada tish emali tuzilishi va uning yemirilishiga olib keluvchi omillar, tish emalida apatit kristallarining hosil bo'lishi, emalni remineralizatsiya jarayonida ftorning roli taqdim etilgan.

Kalit so'zlar: mineralizatsiya, gidroksiapatit, karbonat apatit, xlorapatit, mannoz, galaktoza, remineralizatsiya, oktalsiy fosfat.

Kirish: Tish minerallasgan va mineralizatsiyalanmagan to'qimalardan iborat. Birinchisiga emal, dentin va sement kiradi. Umuman olganda, inson tanasida minerallasgan to'qimalarning to'rt turi mavjud: emal, dentin, sement va suyak, ular kimyoviy tarkibi va kelib chiqishi bilan farqlanadi. Oxirgi uchtasi mezoderma ildiz hujayralaridan, emal esa ektodermadan olingan. Ularning kimyoviy tarkibida noorganik komponentlar, shuningdek, organik birikmalar va suv ustunlik qiladi. Tish tarkibida faqat bitta yumshoq (mineralizatsiyalanmagan) to'qimalar mavjud bo'lib, u pulpa deb ataladi va tish toji va ildizining bo'shlig'ida joylashgan [5].

Metod va tahlil usullari. Tish tojini qoplaydigan emal tanadagi eng qattiq to'qimadir (olmosga qiyoslash mumkin), bu undagi noorganik moddalarning yuqori konsentratsiyasi bilan izohlanadi (olmosgacha), 97%, asosan apatit kristallari: gidroksiapatit (75% gacha), karbonat apatit, florapatit, xlorapatit va boshqalar sog'lom emal tarkibida 0,8-1,0% mavjud. Erkin suv va oqsillar, lipidlar va boshqalar bilan ifodalangan 1,2% organik birikmalar uglevodlar. Emal uglevodlari asosan glyukoza, mannoz va galaktoza bilan ifodalanadi. Suv apatitlarning kristall panjarasida bo'sh joyni egallaydi.[6]

1-Tish emalida apatit kristallarining hosil bo'lishi.

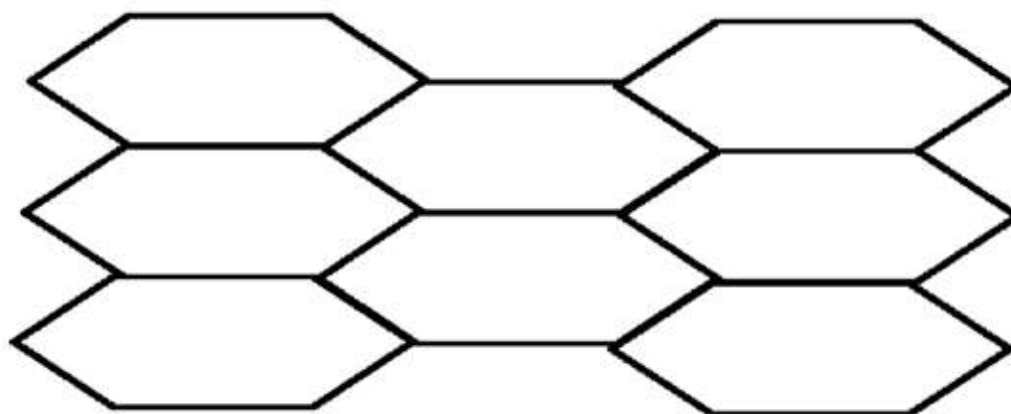

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

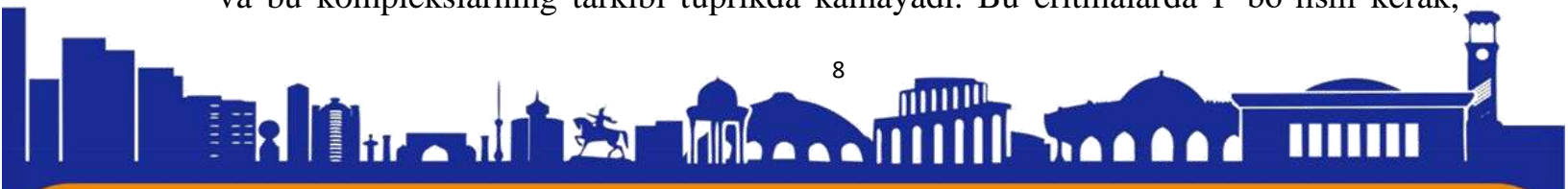
glitsin bo'lgan keramidga o'xshash oqsillarga lizin kiradi. Bu oqsillar demineralizatsiya jarayonida himoya vazifasini bajaradi. Tasodifan emas oq yoki pigmentli nuqta bosqichida demineralizatsiya jarayonida oqsil miqdori 4 barobar ortadi. Shuning uchun, bir necha yillar davomida kariyoz yo'q karioz bo'shliqqa aylanadi.[8]

Tajriba natijalari tahlili. Kristalning strukturasi xususiyatlari. Eng tipik - olti burchakli shakl HAP (1- rasm), lekin novdasimon, ignasimon, rombsimon kristallar shakllari mavjud. Barcha kristallar buyurtma qilingan emal prizmalariga ega. Emal prizmalari - emalning strukturaviy birliklari hisoblanadi. Emal suyuqligining harakati kapillyar mexanizmi, molekulalar va ionlar suyuqlik orqali tarqalishiga sabab bo'ladi. Suyuqlik nafaqat emalning rivojlanishida, balki unda ham muhim biologik rol o'ynaydi. Hosil bo'lgan tish, ion almashinuvini ta'minlaydi.[9]

1-rasm. Hidroksiapatit molekulasi tuzilishi

Remineralizatsiya - mineralning qisman o'zgarishi yoki to'liq tiklanishi uchun tuprik komponentlari yoki remineralizatsiya qiluvchi eritmalar tufayli tish emalining tarkibiy qismlari o'zgaradi. Remineralizatsiya foydali qazilmalarning kariyoz zonalarga singishiga asoslangan. Remineralizatsiya eritmalarining samaradorligi mezoni emalning bunday xususiyatlari o'tkazuvchanlik va uning eruvchanligi, karioz nuqtaning yo'qolishi yoki kamayishi uchun ahamiyatli. Bu funksiyalarni tuprik bajaradi. Bir xil nisbatda va miqdorda Ca, P ni o'z ichiga olgan remineralizatsiya eritmalarini; tupurikda bo'lgani kabi, barcha kerakli mikroelementlar ishlatiladi. Remineralizatsiya eritmalarini aralashgandan keyin tuprik ko'proq ta'sirga ega bo'ladi. Tuprikning bir qismi sifatida Ca va P tupurikning organik komplekslari bilan birlashadi va bu komplekslarning tarkibi tupurikda kamayadi. Bu eritmalarda F bo'lishi kerak,

chunki u tishning qattiq to'qimalarida Ca va P ning yoshartirilishiga ta'sir qiladi va suyaklar tarkibiga kiradi. Yuqori konsentratsiyalarda HAP tuprikdan cho'kadi, F yo'q bo'lganda HAP cho'kmaga tushmaydi va HAP o'rniga oktokalsiy hosil bo'ladi.[5]

Mineralizatsiya jarayonlari. Mineralizatsiya - bu tish emaliga kirish jarayoni HAP kristallarini hosil qilish uchun zarur elementlar. Demineralizatsiya -kristallning erishi, yo'q qilinishi bilan bog'liq yallig'lanishga qarshi jarayon. Bu jarayonlar kimyoviy muvozanatda bo'lishi va ta'minlashi mumkin. Tishlar tarkibining doimiyliigi yoki bu jarayonlarning birortasi ustunlik qilishi mumkin. Tishlarda mineral metabolizmning gomeostazini saqlashning asosiy sharti tuprikning HAP-omili bilan o'ta to'yinganligi, gidroliz paytida Ca va HPO hosil bo'ladi. Tuprikning o'ta to'yinganligi biologik suyuqliklarda ter, miya, o't suyuqligi va oshqozon osti bezi sharbati kabi suyuqliklar uchraydi. Tuprikning o'ta to'yinganligi pH 6,0 - 6,2 da davom etadi. Bu muhim pH qiymatdir. [4]

Tish kariyesi– tish qattiq to'qimasining deminerilatsiyasi va yemirilishi bo'lib, bunda tishda bo'shliq hosil bo'ladi. Tishning emal qavatida pigmentli sarg'ish-jigarrang dog', og'izdan keladigan noxush hid, shirin, sho'r, achchiq, sovuq yoki issiq mahsulotlar iste'mol qilganda og'riq bo'lishi bilan kechadi. Hozirgi kunda kariyes kelib chiqishini sababini tushintirib beruvchi 400 dan ortiq nazariyalar mavjud. Ammo, nazariyalarning ko'pchiligida og'iz bo'shlig'i shaxsiy gigiyenasiga amal qilinmagan holatda tish emalida qoplama hosil bo'ladi va bu qoplama kariyesga olib keladi. Tish qoplama tish emal qavatiga mustahkam qoplanib oladi va bu bakteriyalar uchun qulay sharoitga ega hisoblanadi (streptokokk florasi). So'lak tarkibidagi mineral moddalar, qoplama qattiqlashishiga olib keladi. Tishda hosil bo'ladigan bunday qoplama tish blyashkalari deb ataladi. Tish blyashkalarida yashovchi bakteriyalar sut kislotasi ishlab chiqaradi va bu mahsulot tish emal demineralizatsiyasiga sabab bo'ladi.[3]

Xulosa. Tish emali demineralizatsiyasi -bu kariyes boshlanishining birinchi bosqichi hisoblanadi. Streptokokklar tomonidan saxaroza dekstran deb nomlanuvchi polisaxaridaga aylanadi, dekstran esa tish emali yemirilishini tezlashtiradi. Aynan mana shuning uchun ko'p shirinlik iste'mol qiluvchi insonlarda kariyes tezroq rivojlanadi. So'lak tarkibining o'zgarishi, ya'ni unda mineral tuzlari miqdorining oshishi natijasida ham kariyes shakllanish ehtimoli ortadi. Somatik kasalliklar, mineral tuzlar yetishmovchiligi, ayniqsa tishlar

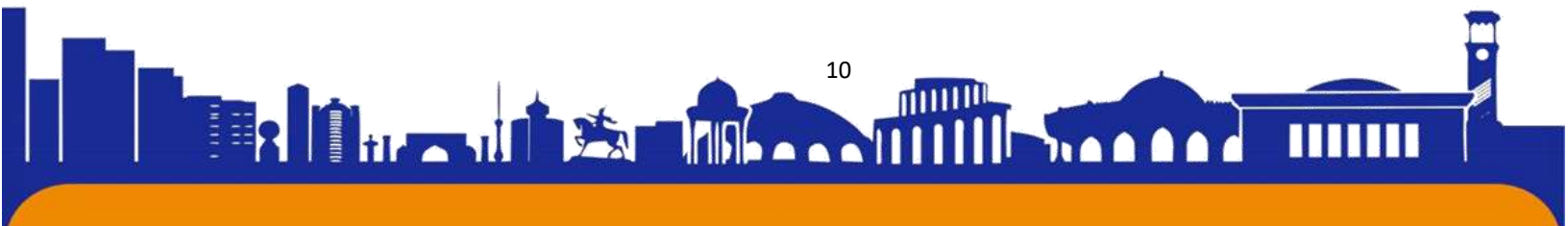

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

chiqayotgan vaqtda ozuqa bilan yetarlicha minerallar tushmasligi kariyes rivojlanish xavfini oshirib yuboradi. Emal qavatining tug'ma patologiyalari (aplaziya yoki emal qavat gipoplaziyasi) natijasida kariyes rivojlanishi juda ko'p qayd etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://rsmu.ru/fileadmin/templates/DOC/Faculties/LF/bmb/mp_mikaelyan.pdf
2. https://uz.wikipedia.org/wiki/Tish_emali
3. https://www.ziyouz.com/books/kollej_va_otm_darsliklari
4. <https://e-library.namdu.uz/>
5. Mikaelyan N.P, Komarov O.S "Patologiyada o'giz boshlig'ining qattiq to'qimalari biokimyosi" Moskva 2019y.
6. Kalontarov D.E, Lavochnik M.I." Tishlarni asrash san'ati" Meditsina 1985
7. Groshikov, Mixail Iosifovich " Некариозные поражения тканей зуба" Meditsina 1985y
8. Groshikov M.I. "Профилактика и лечение кариеса зубов" Медицина 1980 й
9. Кодола Н.А, Хомутовский О.А, Центило Т. Д " Пародонтоз. Ультроструктура десны и пульпы" Киев: Наук думка 1980 й.

XX asr II yarimida Afg'onistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar tarixi**O'roqova Dilnoza Ilhom qizi**

Qarshi Davlat Universiteti Tarix fakultet 1-bosqich talabasi

dilnozaoroqava722@gmail.com

Tel: +998938388482

Annotatsiya. Ushbu maqolani negizi shundan iboratki 1945-1995 yillardagi Afg'oniston davlatining hayot tarzi. Afg'onistondagi xilma-xil partiyalar va ularning oqibatlari hamda Afg'onistonning urush davridagi holatlari maqolada yoritib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Afg'oniston, «Vatan», «Sovuq urush», AQSH, AXDP, Kobul, «mujohidlar», Pushtuniston, BMT, «Parcham», «Tolibon», «Hezb-e Vahdat», ALJ, «Xalq».

Абстрактный. В основу данной статьи положен образ жизни государства Афганистан в 1945-1995 гг. В статье освещаются различные партии в Афганистане и их последствия, а также положение Афганистана во время войны.

Ключевые слова: Афганистан, «Родина», «Холодная война», США, ДПА, Кабул, «Моджахеды», Паштунистан, ООН, «Парчам», «Талибан», «Хизб-е Вахдат», ALJ, «нация».

Abstract. The basis of this article is the way of life of the state of Afghanistan in 1945-1995. Various Parties in Afghanistan and their consequences and the situation of Afghanistan during the war are covered in the article.

Key words: Afghanistan, "Motherland", "Cold War", USA, ADP, Kabul, "Mujahideen", Pashtunistan, UN, "Parcham", "Taliban", "Hezb-e Wahdat", ALJ, "Nation".

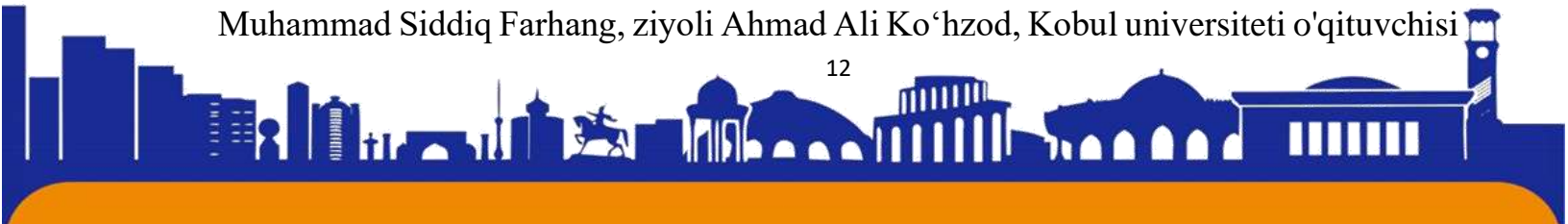
Ikkinchi Jahon urushi Afg'onistonning iqtisodiy holatiga salbiy ta'sir qildi. Garchi, Afg'oniston urushga tortilmagan bo'lsada, mamlakatning Yevropa va Osiyo mamlakatlari bilan o'rnatilgan savdo munosabatlariga putur yetdi hamda mamlakat daromadi keskin kamayib ketdi. Afg'onistonga muhim iste'mol tovarlari olib kirilishining keskin cheklanishi natijasida mamlakatda narx-navo bir necha barobarga oshdi va urushning boshi (1939-yil)dan to urushning oxiri (1945-yil)gacha narx-navo yetti barobarga qimmatlashdi.

Afg'on mahsulotlari eksportining cheklanishi bilan bir qatorda chet el mahsulotlari importining kamayishi bo'xona va boshqa tushumlarning ham qisqarishiga olib keldi. Mamlakatdagi moliyaviy nochorlik milliy pul birligi afg'oniyning qadrsizlanishini yuzaga keltirdi va urushning dastlabki yillarida inflyatsiya yillik o'rtacha 20% ni tashkil etib turgan bo'lsa, urush oxirida uning miqdori yillik 300% gacha ko'tarilib ketdi. 1944-1945-yillarda Afg'onistonda ichki siyosiy vaziyat birmuncha keskinlashdi. Bir tomondan hukumatning soliq siyosatidan norozi bo'lgan ba'zi pushtun qabilalari qurolli qo'zg'olon ko'tarishgan bo'lsa, ikkinchi tomondan hukumat ba'zi isyonchi qabilalarni qurolsizlantirishga intildi hamda barcha qabilalar uchun umumiy harbiy majburiyat qat'iy belgilab qo'yildi. Bunday holat erksevar afg'on qabilalari noroziligiga sabab bo'ldi. 1945-yil mayida Paktiya viloyatida istiqomat qiluvchi mangal qabilasi, iyun oyida esa Sharqiy hududlarda yashovchi afg'on qabilalari qo'zg'oloni ro'y berdi. Hukumat mazkur qo'zg'olonlarni bostirish uchun keskin chora-tadbirlar ko'rishga majbur bo'ldi va o'sha yilning noyabriga kelib bu qo'zg'olonlar bostirildi.[1-119] Urush yillarida Afg'oniston faqat Buyuk Britaniya bilan savdo-iqtisodiy munosabatlarni olib bora oldi, xolos. Ikkinchi Jahon urushi nihoyasiga yetgach, Afg'oniston ham ichki siyosatda, ham tashqi siyosatda bir qator jiddiy muammolarga to'qnash keldi.

1946-yilda ichki siyosatda afg'on xalqi ustida juda ham qattiq nazorat yuritib kelgan M.Hoshimxon (podshoh M.Zohirshohning amakisi) boshchiligidagi hukumat Shoh Mahmud (M.Zohirshohning boshqa bir amakisi) yetakchiligidagi hukumat bilan almashgan bo'lsa ham afg'on qabilalari orasidagi norozilik kayfiyati hamon ustun bo'lib turar, mamlakat iqtisodiyoti va xo'jaligi zudlik bilan hal etilishi lozim bo'lgan bir qator muammolarga to'qnash kelgan edi. Mamlakatda hukumat almashinuvi bilan ijtimoiy-siyosiy hayotda ham birmuncha o'zgarishlar ro'y berdi. Jumladan, bir qator ommaviy va ijtimoiy-siyosiy tashkilotlarning paydo bo'lishiga hamda faoliyat yuritishiga sharoit yuzaga keldi.[2-175] Ushbu davrda Afg'onistonda vujudga kelgan yana bir ijtimoiy-siyosiy harakat sifatida «Vatan» tashkilotini ko'rsatib o'tish mumkin. 1951-yilda tashkil etilgan ushbu tashkilot o'z oldiga nisbatan keng ko'lamdagi siyosiy, iqtisodiy-ijtimoiy masalalarni hal etish yo'lida kurashishni qo'ygan edi. «Vatan» tashkiloti saflarida turli qatlam vakillari bor edi. Jumladan, mashhur afg'on tarixchisi Mir G'ulom Muhammad G'o'bor tashkilot rahbari va g'oyaviy yetakchisi bo'lgan. Davlat xizmatchisi Mir Muhammad Siddiq Farhang, ziyoli Ahmad Ali Ko'hzod, Kobul universiteti o'qituvchisi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Farux Ettemodiy, shoir Sarvar Jo'yo, yozuvchilar Ali Ahmad Naimiy va Abduhalim Atefiy kabilar tashkilot a'zolari edi.[3-206] «Sovuq urush» davrida Afg'oniston Sovet Ittifoqi hamda AQSH manfaatlari doirasidagi hududlarni ajratib turuvchi davlat sifatidagi roli ham Sovet Ittifoqi ham AQSH manfaatlariga to'liq mos kelardi. Shunga qaramasdan, dunyoning ikki yetakchi davlatlari Afg'onistonni o'z nazoratlarida ushlashga, afg'on zaminida harbiy jihatdan hozir bo'lish (presence)ni" kuchaytirishga, Afg'onistonni iqtisodiy qaram qilishga intilib keldilar.[4-8]

1964-yilning 1-oktabrida podshoh Muhammad Zohirshohning tasdiqlashi bilan zamonaviy davlatlar andozasi asosida ishlab chiqilgan hamda to'la ma'noda demokratik xarakterdagi yangi Konstitutsiya kuchga kirdi. Afg'onistonning demokratiya yo'lidagi rivojlanishiga yo'l ochib bergan 1964-yilgi Konstitutsiya bir qator olimlar va mutaxassislar tomonidan «islom olamidagi eng maqbul Konstitutsiyalardan biri» sifatida talqin qilinadi". Chunki, aynan ushbu Konstitutsiyada g'arbga xos demokratik qadriyatlar va tamoyillarning afg'on jamiyatiga xos an'anaviy siyosiy tizim bilan uyg'unlashuvi o'z aksini topgan edi. Shuning uchun ham ushbu Konstitutsiya amalda bo'lgan o'n yillik muddat (1963-1973) manbalarda «Yangi davr», «Demokratiya o'n yilligi» (Decade of Democracy) deb ataladi.[5-34]

AXDP yetakchilarining rasmiy Moskva bilan aloqalari ham alohida e'tiborga loyiqdir. G'arb manbalarida berilgan ma'lumotlarga ko'ra, AXDP kommunistik partiyaga xos qarashlarni o'zida mujassam etganligi hamda maqsad va vazifalari ham mushtarakligi bois butkul Sovet Ittifoqi nazoratida bo'lib kelgan».[6-244]

1973-yil 17-iyulida Afg'onistonda ichki siyosiy keskinlik kuchayishi oqibatida mamlakat sobiq bosh vaziri Muhammad Dovud rahbarligida armiya ofitserlari tomonidan amalga oshirilgan harbiy to'ntarish mamlakatda monarxiyaga barham berib, Afg'onistonni Respublika deb e'lon qilinishiga olib keldi». Mazkur davlat to'ntarishi vaqtida podshoh Muhammad Zohirshoh Italiyaga davolanishga ketgan edi. Davlat to'ntarishi haqidagi xabarni eshitgach, Muhammad Zohirshoh taxtdan voz kechganligini e'lon qildi va Italiyada qolib o'z mamlakatiga qaytmaslikka qaror qildi.

Davlat to'ntarishi amalga oshirilgan kuniyoq Muhammad Dovud mamlakat radiosi orqali chiqish qildi va monarxiya tuzumi mamlakatdagi har qanday islohotlar hamda o'zgarishlarga to'g'anoq bo'lib turganligini, endilikda haqiqiy islohotlarni amalga oshirish vaqti yetganligini ma'lum qildi. 1973-yilning 23-avgustida Muhammad Dovud «Xalqqa murojaat» nomi bilan mashhur bo'lgan mamlakatning ichki va tashqi

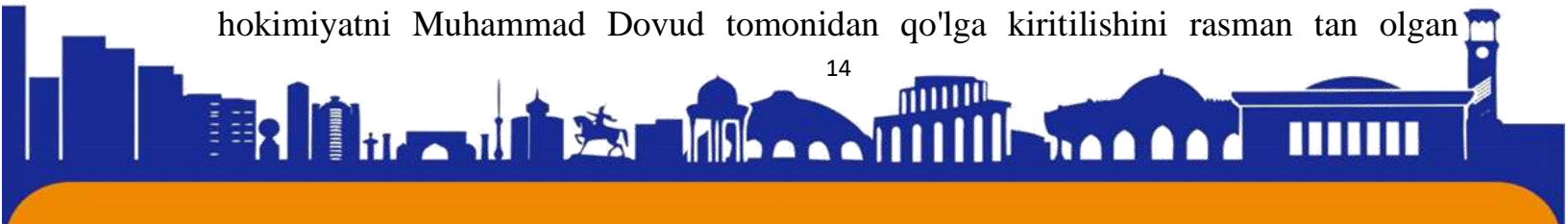
siyosatiga oid o'z harakat dasturini e'lon qildi. Ilgarigi tuzumni keskin tanqid qilgan davlat rahbari afg'on xalqi irodasiga muvofiq holda jamiyatni siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan isloh qilishni ilgari surdi.[7-128]

1973-yil oxirida Afg'onistonda Oliy Iqtisodiy Kengash tuzildi va ushbu tuzilma mamlakat sanoati va qishloq xo'jaligi tarmoqlari faoliyatini rejalashtirish hamda o'zaro muvofiqlashtirish bilan shug'ullanishi ma'lum qilindi. 1973-1977-yillarga mo'ljallangan besh yillik dastur o'rniga, yangi keng qamrovli va 1976-1982-yillarga mo'ljallangan yetti yillik dastur qabul qilindi. Mazkur yetti yillik dasturga muvofiq mamlakatda asosan energetika, tog'-kon sanoati, transport sohalariga oid 200 dan ortiq yirik loyihalar amalga oshirilishi ko'zda tutilgan edi.

1974-yildan boshlab Muhammad Dovud o'z hokimiyatining huquqiy asoslarini mustahkamlashga kirishdi va hukumatda yangi shakldagi Konstitutsiyani ishlab chiqish bo'yicha komissiya ish olib bordi va 1977-yilda 13 bob, 136 moddadan iborat Afg'onistonning yangi Konstitutsiyasi qabul qilindi. Mazkur Konstitutsiyaga muvofiq, mamlakat parlamentining huquq va vakolatlari keskin qisqartirildi hamda ijro hokimiyatining huquq va vakolatlari ko'paytirildi. Shuningdek, Konstitutsiyada davlat rahbari sifatida prezidentga ham keng huquq va vakolatlar berilgan edi. Mazkur Konstitutsiyaning 1964-yilgi Asosiy Qonundan bunday farq qilishiga sabab sifatida ilgarigi parlament va hukumat faoliyatida kuzatilgan nomuvofiqliklarning yana takrorlanishiga yo'l qo'ymaslikni ta'kidlab o'tish mumkin.[8]

1975-yil Muhammad Dovud Eronga rasmiy tashrif bilan keldi. Eron shohi Rizoshoh afg'on davlatiga 300 mln. AQSH dollari miqdorida kredit ajratishini ma'lum qildi. Shuningdek, 1975-yilda rasmiy Tehron va Kobul o'rtasida transafg'on temir yo'lini qurish maqsadida Eron tomonidan Afg'onistonga 1,5 mlrd. AQSH dollari qiymatida investitsiya kiritish to'g'risida bitim imzolandi. Lekin Eronning bunday yirik loyihalarini amalga oshirilishiga Eronga chet davlatlardan kelib tushadigan valuta hajmining qisqarib ketishi hamda 1978-1979-yillar davomida ikki davlatda yuz bergan siyosiy o'zgarishlar to'sqinlik qildi.

Muhammad Dovudning Pokiston bilan munosabatlari yaxshi kechmadi. Shu davrdan boshlab Pokiston o'z tashqi siyosatida Afg'oniston muhim omil ekanligi va uning keyingi taraqqiyoti ushbu mamlakat orqali amalga oshiradigan maqsadlariga bevosita bog'liq ekanligi namoyon bo'la boshladi. Pokiston hukumati Afg'onistonda hokimiyatni Muhammad Dovud tomonidan qo'lga kiritilishini rasman tan olgan

bo'lsada, Dovud rejimini «musulmonlarga qarshi» va hatto «Pokistonga qarshi» deya hisobladi. Shu bilan bir qatorda, Pokiston tomoni Muhammad Dovudni bosh vazir bo'lgan davridagidek yana Pushtuniston masalasini ko'tarishidan xavotirda edi. Chin ma'nodagi pushtun millatchisi hisoblangan Muhammad Dovud Pokiston hududida istiqomat qilib kelayotgan pushtun millatiga mansub aholi manfaatlarining himoyachisi sifatida maydonga chiqdi.[9-130]

1978-yil may oyidan boshlab «mujohidlar» din uchun kurashuvchilar, islom himoyachilari mavjud kommunistik rejimga qarshi kurashni boshladilar. 1978-yilning yozi o'rtalaridan boshlab afg'on viloyatlaridan biri Nuristonda markaziy hukumatga qarshi birinchi qurolli qo'zg'olon alanga oldi va ushbu harakat shu yil- ning oktabriga kelib shafqatsiz ravishda bostirildi. Biroq, Nuristondagi xalq harakati butunlay to'xtab qolmadi, 1979-yil bahoridan yangi kuch bilan qayta boshlangan ushbu xalq harakati natijasida qo'zg'olonchilar tomonidan «Ozod Nuriston» tuzilganligi e'lon qilindi. 1979-yilning mart oyida Hirotda boshlangan xalq qo'zg'olonidan so'ng, norozilik harakatlari shu yilning aprel-may oylarida Bag'lon, Uruzgon, Faroh, Bodg'is, G'ur va Lugar kabi viloyatlariga ham tarqaldi.[10-9]

1980-yil 7-yanvarda BMT Xavfsizlik Kengashi Sovet qo'shinlarining Afg'onistonga kiritilishini qattiq qoralab chiqdi va Sovet hukumatidan o'z qo'shinlarini Afg'onistondan tezda olib chiqib ketish lozimligi to'g'risida rezolyutsiya qabul qildi hamda Sovet Ittifoqini agressor davlat deb e'lon qildi.[11-157] O'sha yil 14-yanvarda BMT Bosh Assambleyasi hech bir shartlarsiz zudlik bilan chet davlat qo'shinlarini Afg'onistondan olib chiqib ketilishiga chaqiruvchi qaror qabul qildi. Ushbu rezolyutsiyaning qabul qilinishini yoqlab 104 ta davlat ovoz bergan bo'lsa, 18 ta sotsialistik blokka kiruvchi davlatlar bunga qarshi chiqdi hamda Sovet qo'shinlarining Afg'onistonga kiritilishini qo'llab-quvvatladi.[12-156]

1990-yil mart voqealari Afg'oniston siyosiy sahnasida hamon yakdillik yo'qligini, xususan AXDP saflarida bo'linish yaqqol namoyon bo'lib turganligini ko'rsatib berdi. Bu AXDPning «Xalq» oqimi hukumatga qarshi radikal kayfiyatda ekanligining, mamlakat rahbari va AXDPning «Parcham» oqimi yetakchisi Muhammad Najibullo esa AXDP saflaridagi kelishmovchiliklarni hal etishda faqat «Parcham» oqimiga tayanganligi va undan foydalanmoqchi bo'lganligining natijasidir.

1990-yilda Kobulda AXDP o'rniga «Vatan» partiyasi tuzildi. Bu partiya o'zining yangi siyosiy dasturini e'lon qilib, keng ommaviy ishlarni boshlab yubordi. «Vatan»

partiyasi mamlakatda demokratik islohotlar o'tkazishni, xalq istagidan kelib chiqib qonunlar yaratish, sotsializmdan islom foydasi uchun voz kechish kabi g'oyalarni ilgari sura boshladi.

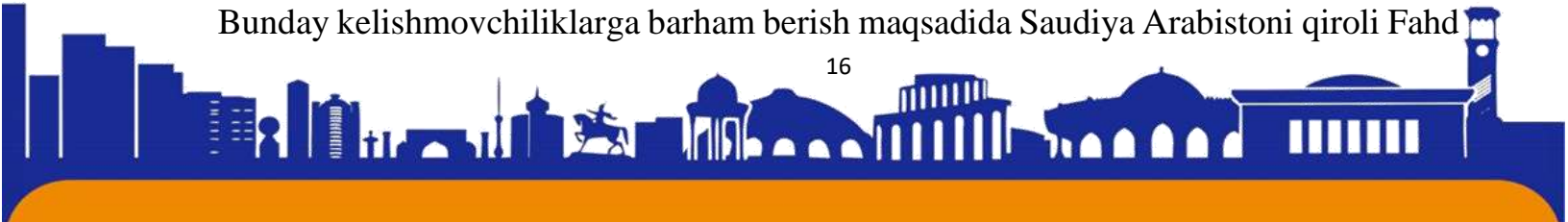
Partiya rahbarlari hatto, Sovet-afg'on do'stlik shartnomasini ham tan olmadilar. Ular Moskva bilan aloqalarini butunlay uzish, mamlakatning chet davlatlar aralashuvisiz mutlaq mustaqilligini ta'minlash va ijtimoiy-siyosiy hayotni islom xarakteriga moslab o'zgartirishni talab qila boshladilar. Partiya tarafdorlari kommunizm afg'on jamiyati uchun o'ta xavfli ekanligini uqtirib, AXDPning siyosiy faoliyati ko'pdan-ko'p salbiy oqibatlariga olib kelganligini bildirdilar. Afg'on xalqining muayyan qismi bu partiyani qo'llab-quvvatladi. O'z navbatida Najibullo ham mazkur siyosiy partiya harakatiga ijobiy munosabat bildirib, uning siyosiy faoliyatiga to'sqinlik qilmadi.[13-21]

1991-yil 16-aprel kuni Najibullo muvaqqat hukumatga hokimiyatni topshirdi va shu yilning 28-aprel kuni Afg'onistonni qutqarish milliy fronti yetakchisi S.Mujaddadiy boshchiligidagi Peshavarda shakillangan mujohidlarning muvaqqat Kengashi vakillari Kobulga yetib keldilar. Ushbu Kengash mamlakat qonuniy huku- mati funksiyalarini o'z zimmasiga oldi, mamlakat parlamenti tarqatib yuborildi, shariatga mos kelmaydigan barcha qonunlar bekor qilindi hamda davlat boshqaruvida islom qonun-qoidalari asos qilib olindi. Mamlakat yangi rasmiy nom bilan Afg'oniston Islom Davlati deb atala boshlandi va uni darhol Pokiston, Eron, Saudiya Arabistoni va boshqa davlatlar tan oldilar.

Mujohidlar hokimiyatni qo'lga kiritgach, «Afg'onistonni qutqarish milliy fronti» yetakchisi S.Mujaddadiy ikki oy muddatga davlat rahbari lavozimini egalladi. Undan so'ng hokimiyat «Afg'oniston islom jamiyati» yetakchisi B.Rabboniy qo'lga o'tdi va u to'rt oy muddat davomida hokimiyatda bo'lishi, undan so'ng mujohidlarning vakolatli shaxslardan iborat Kengashi ikki yil muddatga davlat prezidentini saylashi lozim edi.

1992-yil dekabr oyi so'nggida Xalq vakillari vakolatli kengashi delegatlarining ovoz berish yakunlariga ko'ra, etnik kelib chiqishi tojik millatiga mansub bo'lgan, Afg'oniston Islom Jamiyati (ALJ) yetakchisi Burhoniddin Rabboniy Afg'oniston Islom Davlati prezidenti etib saylandi.[14-81,87]

1993-yilning boshida Afg'onistonda turli siyosiy-harbiy guruhlar tomonidan hokimiyat talashish bahonasida yangidan-yangi kelishmovchiliklar yuzaga keldi. Bunday kelishmovchiliklarga barham berish maqsadida Saudiya Arabistoni qiroli Fahd

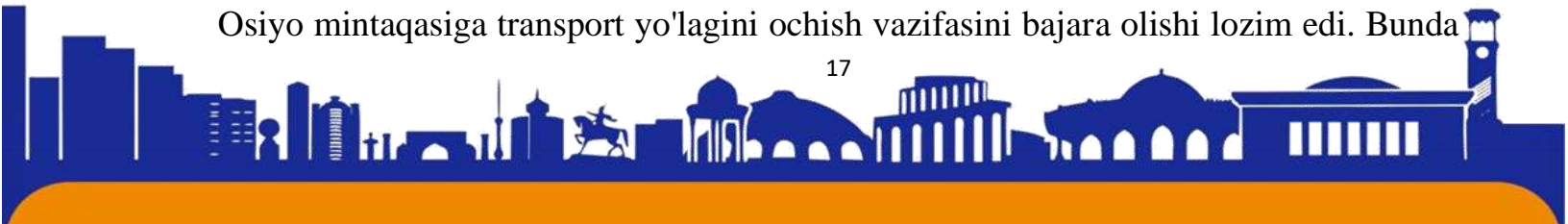

1993-yilning yanvarida tinchlikka erishish chaqirig'i bilan chiqdi. Natijada 1993-yilning fevralida Afg'onistonda hokimiyat talashayotgan turli siyosiy-harbiy guruhlar Saudiya Arabistoni, Pokiston va Eron shafeligida mojaroga barham berishga qaratilgan Islomobod kelishuvini imzoladilar. Mazkur kelishuv imzolangan, barcha ishtirokchilar Saudiya Arabistonidagi muqaddas shahar Makkaga safar uyushtirib, «Muqaddas Ka'ba»ni tavof qildilar va Islomobod kelishuviga qat'iy amal qilishga qasamyod qildilar.

Islomobod kelishuviga binoan B.Rabboniy mamlakat prezidenti sifatida faoliyat yuritishi, G.Hikmatyor esa bosh vazir lavozimini egallashi lozim bo'lsa ham, G.Hikmatyor hukumatda Ahmadshoh Mas'udning mudofaa vaziri sifatida faoliyat yuritishiga butkul qarshi chiqdi va yana mamlakatda harbiy to'qnashuvlar davom etaverdi hamda ichki siyosiy vaziyat keskinlashib ketdi.

1993-yilda G.Hikmatyor, A.Do'stum, S.Mujaddadiy va «Afg'oniston islomiy birlik partiyasi»ning A.A.Mazoriy yetakchiligidagi bir bo'g'inidan iborat kuchlar «Afg'oniston Islom inqilobining muvofiqlashtiruvchi Kengashi»ga birlashdi va B.Rabboniy hukumatiga qarshi harakat yurita boshladi. Bu jarayonda 40 ming nafar ko'ngilli askarlarga ega bo'lgan general A.Do'stum va G.Hikmatyor birlashdilar hamda prezident B.Rabboniy hokimiyatni bosib olganlikda ayblab, uni ag'darishga urindilar. Bunday salbiy holat Afg'onistondagi boshqa siyosiy partiyalar va janubda kuch to'playotgan «Tolibon» harakatining bosh ko'tarishi uchun zamin yaratib berdi va afg'onlar o'rtasidagi nizoni yangi bosqichga olib chiqdi.[15]

1994-yilda «Tolibon» harakati siyosiy rahbariyati afg'on jamiyatining an'anaviy elitasi tarkibiga kirmaydigan yetakchilardan iborat edi. Jumladan, siyosiy rahbar mulla Muhammad Umar Oxunzoda ilgari mujohidlarning dala qo'mondonlaridan biri hisoblangan Nabi Muhammadiy yetakchiligidagi qarshilik harakatining oddiy a'zosi bo'lgan bo'lsa, harakat asoschilaridan yana biri Abdurahmon Sovet qo'shini afg'on zaminiga kirib kelganda Pokistondan panoh topgan qochoqlardan biri edi. Bundan tashqari, «Tolibon» rahbarlari orasida maxfiy politsiya departamentining sobiq amaldori Muhammad Akbar, general Muhammad Jiloniyalar bor edi. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, afg'on jamiyatida turli sabablarga ko'ra barqaror aloqalarga ega bo'lmagan kishilardan tuzilgan «Tolibon» harakati Pokistonning qo'llab-quvvatlashi bilan Afg'onistonda tartib o'rnatish, uning parchalanishini bartaraf qilish va Markaziy Osiyo mintaqasiga transport yo'lagini ochish vazifasini bajara olishi lozim edi. Bunda

Pokiston tashqi siyosatining mintaqada yetakchilikni qo'lga kiritish hisoblangan asosiy maqsadlariga sodiq bo'lib qolishi rasmiy Islomobod uchun muhim edi.[16-215]

Shuningdek, aynan shu davrda Turkmaniston hududidan Pokistonga qadar qariyb 1500 km ga cho'ziluvchi «transafg'on gaz quvuri»ni yotqizish rejasi ham yuzaga chiqdi. Bunday yirik loyihaning amalga oshirilishida Saudiya Arabistonining «Delta Oyl» neft kompaniyasi va AQSHning «Unocal» (United Oil of California) kompaniyasi asosiy ishtirokchilar ekanligi «Tolibon» harakatini mazkur gaz quvuri o'tadigan shimoliy-g'arbiy hududlarni imkon boricha tezroq o'z nazoratiga olishga undar edi.

1995-yilga kelib toliblar Hirot shahrini bosib oldilar va Afg'onistonning Turkmaniston bilan chegarasiga chiqdilar. Shunday qilib, 1995-yildayoq Pokistondan Markaziy Osiyo mintaqasiga transport yo'lagini ochishdan iborat geosiyosiy vazifaning birinchi bosqichi bajarildi.

1995-yilga kelib toliblar Afg'oniston markazi va shimolida nisbatan qattiq qarshilikka duch keldilar. Bunda toliblar etnik jihatdan o'zbek millatiga mansub jangchilarni birlashtirgan general Abdurashid Do'stum boshchiligidagi «Jumbushe Melliye Eslomiye Afg'oneston» (Afg'oniston milliy islomiy harakati), etnik tojiklarning Burhoniddin Rabboniy va Ahmad Shoh Mas'ud boshchiligidagi «Afg'oniston Islom Jamiyati» va hazoriy shialarining Muhammad Xaliliy rahbarligidagi «Hezb-e Vahdat» (Afg'oniston Islom birligi partiyasi) kabi siyosiy tashkilotlar qarshiligiga uchrab, Afg'oniston ichkarisiga kirib borishni vaqtincha to'xtatdi.[17-120]

1997-yil iyunida A.Mas'ud, A.Do'stum va A.Xaliliy yetakchiligidagi kuchlar ishtirokida toliblarga qarshi «Afg'onistonni qutqarish bo'yicha birlashgan islomiy ittifoq» (Jabha-ye Muttahide Eslomi baroye Nejote Afg'oneston) yoki ilmiy manbalarda «Shimoliy Alyans» deb ataluvchi ittifoq tuzildi. Biroq, ushbu ittifoq ishtirokchilari o'rtasida o'zaro ishonchning yo'qligi bois, ular umumiy dushmanga qarshi o'z harakatlarini birlashtira olmadilar va natijada 1998-yil oxiriga kelib A.Do'stum qo'l ostidagi shimoliy hududlar, A.Xaliliy nazoratidagi hazoriylar istiqomat qiladigan Bomiyon hududi toliblar qo'lga o'tdi. Shunday qilib, shimolga yurish oldidan «Tolibon» kuchlari mamlakatning 75% hududini nazorat qilib turgan bo'lsa, shimoliy hududlar zabt etilgach Afg'onistonning 90% hududi ularning qo'l ostiga o'tdi.[18-123]

XULOSA

Xulosa shundaki Afg'oniston boshqa bir davlat koloniyasiga aylanishdan o'zini himoya qila olgan sanoqli mamlakatlardan biridir. Tog'li hududlar, an'analarga sodiqlik va ularni himoya qilish – mamlakat mustaqilligini ta'minlagan bo'lsada, ayni paytda uning taraqqiy etishiga to'sqinlik ham qildi. Shu bilan birga, Afg'onistonning geopolitik joylashuvi – Janubiy va Markaziy Osiyo o'rtasida ko'prik ekani qo'shni davlatlar va jahon liderlari uchun uni muhim hududga aylantirardi. Uzoq yillar davomida mamlakat ustida siyosiy va harbiy kurashlar davom etdi.

Adabiyotlar

1 A.M.MANNONOV N.A.ABDULLAYEV R.R.RASHIDOV, AFG'ONISTON TARIXI, o'quv qo'llanma. -T.: «Barkamol fayz media», 2018, 119-bet, ISBN 978-9943-5517-5-6.

2 Ghobar, Mir Gholam Mohammad. Afghanistan in the Course of History. Volume II. – Alexandria (USA): Hashmat K. Gobar, 2001, 175-page.

3 Ghobar, Mir Gholam Mohammad. Afghanistan in the Course of History. Volume II. – Alexandria (USA): Hashmat K. Gobar, 2001, 206-page.

4 Сафоев С.С. Марказий Осиёнинг геосиёсати. Тошкент: Патент, Пресс, 2005, 8- стр.

5 Rashidov R. Afg'onistonda davlatchilik masalasi: tarix va hozirgi zamon. Monografiya. -T.: Navro'z, 2017, 34-bet.

6 Poullada Leon. The Failure of American Diplomacy in Afghanistan / World Affairs. Winter 1982-1983, 244-bet.

7 Wahab, Sh.& Youngerman, B. A Brief History of Afghanistan. – New York: Facts On File, 2007, 128-page.

8 The Constitution of Republic Afghanistan. Year 1977 / The Europe Year Book. A World Survey. – London, 1978.

9 Wahab, Sh.& Youngerman, B. A Brief History of Afghanistan. – New York: Facts On File, 2007, 130-page.

10 The Soviet-Afghan War. How a Superpower Fought and Lost. The Russian General Staff (Translated and edited by Lester W. Grau and Michael A. Cress), Lawrence (Kansas): University Press of Kansas, 2002, 9-page.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

11 Umarzai, G. Nights in Kabul: Action Behind the Curtain during the Last Two Decades in Afghanistan// Area Study Centre (Central Asia).- Peshavar: University of Peshavar, 2004, 157-page.

12 Misdaq, N. Afghanistan: Political Frailty and External Interference. –London and New York: Routledge. 2006, 156-page.

13 Anthony, A. The Ephemeral Elite. The Failure of Socialist Afghanistan. Political Parties and Restructuring Order in Socialist Afghanistan. New York, 1988, 21-page.

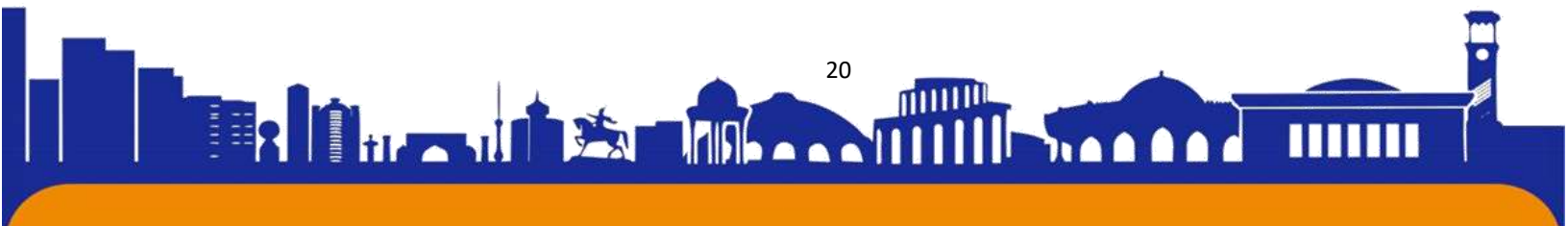
14 Микориз А. Ҳақойек ва таҳлил-е вақайо-и сиёси-йе Афғонестон (1973-1999). Аз сукут-е салтанат то зухур ва ижроот-е Толибон. (Афғонистон сиёсий воқеалари ҳақиқатлари ва таҳлили (1973-1999). Салтанатнинг ағдарилишидан толибларнинг келгунига қадар). – Пешовар: Майванд, 1378 (1999), 81-87-стр.

15 Rubin, B. The Fragmentation of Afghanistan: State Formation and Collapse in the International System – London Yale University Press 2002.

16 Rashid, A. Jihad the Rise of Militant Islam in Central Asia. London: Penguin books, 2003, 215-page.

17 Шухрат Эргашев, ЭРК ИСТАР КҮНГИЛ, ТОШКЕНТ - «O'ZBEKISTON» - 2017, 120-bet.

18 Runion, M.L. The History of Afghanistan. – London: Greenwood Press, 2007, 123-page.

PROBLEMS OF IMPROVING THE SCIENTIFIC-METHODICAL BASIS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Joraev Ashurali

1st year graduate student of Termiz University of Economics and Service

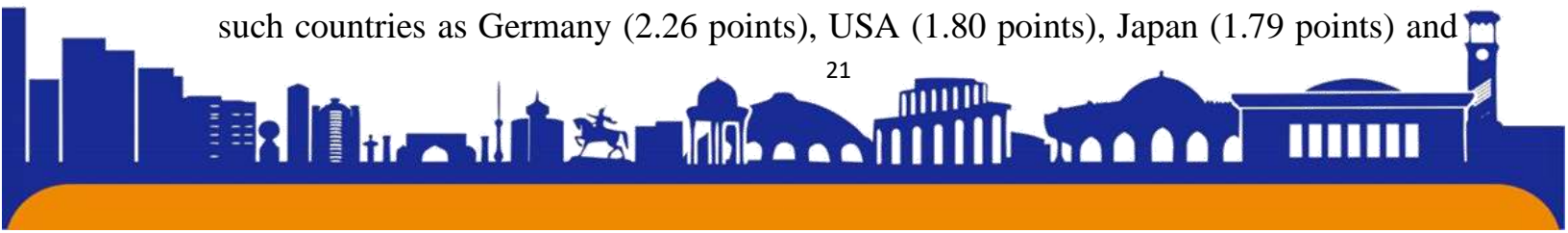
Abstract. This article analyzes the methodological aspects of evaluating the efficiency of innovative management of enterprises based on the systematic analysis of the efficiency indicators of industrial enterprises. The article also presents the factors affecting the efficiency of innovative management of industrial enterprises, based on grouping them according to the spheres of influence, a scientific proposal and practical recommendations aimed at increasing the efficiency of innovative management of industrial enterprises have been developed.

Key words: efficiency, innovative management, scientific research, innovative costs, innovative product, innovative activity, innovative management effectiveness.

In the process of institutional reforms carried out in Uzbekistan since the first years of independence, a system of improving and supporting industrial enterprises in accordance with the principles of market economy relations was formed. In a relatively short period of time, the legal bases and organizational-economic mechanisms necessary for the regulation and management of activities in the field of industrial enterprises of the economy were established. As a result, in recent years, stable growth rates have been observed in the sector of industrial enterprises of our country's economy.

In addition, the experience of developed countries in the world shows that the widespread introduction of innovations in the economy increases international competitiveness and creates a solid foundation for sustainable development. In particular, the widespread implementation of innovative activities in industrial enterprises has a significant impact on the increase in the economic efficiency of the industry. This situation is clearly demonstrated by the correlation between the level of innovative development and the competitiveness of the industrial sector.

the international innovation index, "among the economically developed countries, such countries as Germany (2.26 points), USA (1.80 points), Japan (1.79 points) and

Sweden (1.64 points) are leading is doing According to the Bloomberg Agency's research, in 2019, the countries of South Korea, Germany, Finland, and Switzerland occupy the highest place in the ranking of the world's innovative economy ¹. In turn, the development of innovations ensures the high efficiency of industrial enterprises in these countries.

Modernization of the national economy in the Republic of Uzbekistan depends primarily on the efficient use of human resources. The study of the human factor reveals its content and essence as a resource, both qualitatively and quantitatively.

Improving the economy of our country, as well as solving a number of socio-economic tasks before us, requires effective use of human resources.

As our great-grandfather Amir Temur noted, "...a businessman, a man of courage and determination, a determined, enterprising and alert person is better than thousands of idle and indifferent people." By the way, proper organization of human labor in our country and increasing the efficiency of its use is one of the main demands of the current era.

The introduction of man into the center of multifaceted transformations is related to their achievement as their goal, driving force and most important condition. The dependence of the economy on human potential is increasing more and more, it is oriented towards meeting its needs, the direction of intangible values, spiritual and cultural needs in its composition is changing. Today, the content of social development is changing - the importance and contribution of its intellectual, spiritual and cultural components is increasing.

In this regard, the Decree No. PF-60 of the President of the Republic of Uzbekistan "On the Development Strategy of Uzbekistan for 2022-2026" contains the following:

"In the following years, based on the principle of "For human dignity", further increasing the well-being of our people, transformation of economic sectors and rapid development of entrepreneurship, unconditionally ensuring human rights and interests, based on the in-depth analysis of complex global processes and the results of our country's progress and in order to determine the priorities of reforms aimed at forming an active civil society:

¹ <https://theworldonly.org/rejting - innovative - economic - 2019/>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

- building a people-friendly state by increasing human dignity and further developing a free civil society;
- making the principles of justice and the rule of law the most basic and necessary condition for development in our country;
- rapid development of the national economy and ensuring high growth rates;
- conducting a fair social policy, developing human capital;
- ensuring spiritual development and bringing the industry to a new level;
- approach universal problems based on national interests;
- strengthening the security and defense potential of our country, conducting an open, pragmatic and active foreign policy.

The capitalization of the human factor and the formation of social capital directly depend on the ability of individuals and communities to absorb innovations, perceive and stimulate innovation. Changing the leading technological order and forming a class of new public identities is impossible without changing the leading anthropological model to achieve the future of the country and the nation in the global situation.

Human potential is a complex and understudied topic. Currently, there is no clear understanding of what human potential is. There are different interpretations about its essence, structural elements and its relationship with "human capital", "labor potential", "human potential" and other concepts.

Human potential (in the general sense) is the ability to demonstrate in practice the theoretical capabilities of a person (person) or humanity (persons). In many literatures, the concept of "human potential" is given as the concepts of "human factor" and "human capital". In particular, human potential is often confused with "human capital".

The phenomenology of the systematic nature of human potential has the following characteristics:

- 1) consistency: human potential has systematic properties and cannot be reduced to a simple sum of the list of human qualities;
- 2) external conditionality: for the formation and realization of human potential, "external" conditions and factors to it, the nature of the environment of its existence, as a rule, are of decisive importance;
- 3) transparency: human potential is characterized by the presence of hidden characteristics, which can manifest themselves when certain conditions change.

4) strategic: the characteristics of human potential determine the possibilities of human development both in the near future and in the long term.

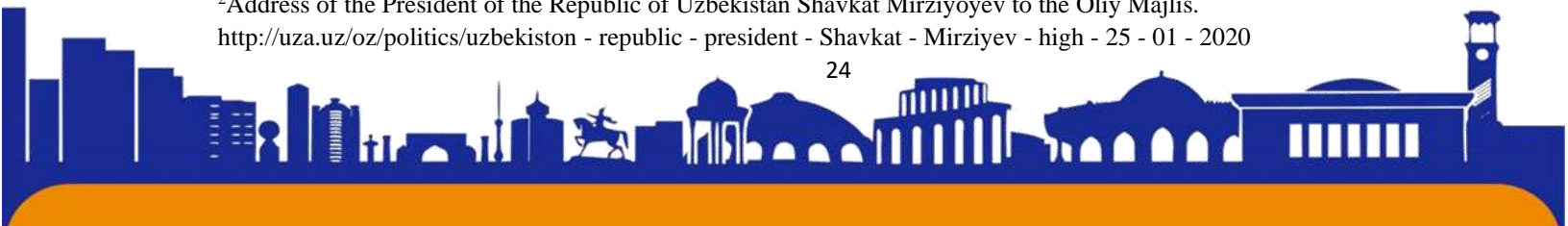
To date, there are no single methodological studies on the understanding of human potential, fundamental research of existing terminology and classification of concepts, indicators of normative assessment of the quality of human potential. In the methodological and conceptual justification and interpretation of the concept of human potential, the system of indicators of human potential has not yet been developed, especially as a comprehensive indicator of the level of economic efficiency improvement in industrial enterprises. Also, the comparative assessment of the quality of human potential in industrial enterprises and the methodical analysis of the factors of reducing human potential have not been fully implemented.

Today, it is necessary to develop activities in a manner that integrates human potential, its principles and directions.

In Uzbekistan, attention is being paid to the rapid development of the leading sectors of the economy, including the industrial sector. Great efforts are being made to equip industrial enterprises with high-level modern equipment and technologies, and to implement them in production, to transition to an innovative economy. In this regard, " ...the most important guarantee of sustainable economic growth is the production of competitive products, finding new international markets for them and increasing exports, making full use of the transit potential. "². In order to solve these tasks, deepening scientific research in areas such as increasing innovative activity in the industrial production system, determining the trends and priority directions of innovative-investment activities, evaluating the effectiveness of innovative projects, improving the financial mechanism of implementing innovative activities in enterprises is of particular importance.

PF-4947 of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 " On the strategy of actions for the further development of the Republic of Uzbekistan " , PF-5264 dated November 29, 2017 " On the Ministry of Innovative Development of the Republic of Uzbekistan" on the establishment " , No. PF-5308 of January 22, 2018 " On the state program on the implementation of the Strategy of Actions on the five

²Address of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev to the Oliy Majlis.
<http://uza.uz/oz/politics/uzbekiston-republic-president-Shavkat-Mirziyev-high-25-01-2020>

priority directions of the development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021 " decrees, the decision of May 7, 2018 No. PQ-3698 " On additional measures to improve the mechanisms of introducing innovations into economic sectors and sectors " and the tasks specified in other regulatory legal documents related to this field serves to a certain extent in implementation.

In the conditions of the increasingly developing market economy, improving the indicators of national and international competitiveness of enterprises requires that their economic activities be carried out in an innovative direction. In the following years, the development of innovative management of industrial enterprises in our country will be one of the priorities of the reforms being implemented.

In particular, "by 2030, it is planned to include Uzbekistan among the TOP-50 countries in the Global Innovation Index." In order to achieve this goal, the priority task of improving the country's position on the low indicators recorded in this index is defined in the Development Strategy of New Uzbekistan for 2022-2026. This situation arouses the need to conduct researches of scientific and practical importance aimed at increasing the efficiency of innovative management of industrial enterprises in our country.

Effective implementation of innovative activities in economic sectors is the main support of the democratic reforms being carried out in our republic at the modern stage.

In particular, in the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated January 28, 2022 No. PF-60 "On the development strategy of New Uzbekistan for 2022-2026", the main social and economic development of our country one of the priority tasks is to continue the industrial policy aimed at ensuring the stability of the national economy and increasing the share of industry in the gross domestic product, and increasing the production volume of industrial products by 1.4 times.

Also, the tasks of developing and implementing industrial concepts in the "Innovative Development Strategy of the Republic of Uzbekistan for 2022-2026" approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-165 dated July 6, 2022 one of the main directions and goals is to ensure rapid socio-economic growth of regions by increasing the innovative activity of small businesses.

Based on the fair policy conducted by the head of our state, in order to rationally satisfy the growing economic needs with limited resources, it is necessary to fundamentally improve the management mechanism of enterprises operating in

industrial sectors, to increase the volume and quality of production based on innovative ideas, these priority tasks are national means the urgency of researching the mechanism of innovative management in economic sectors, including industrial enterprises.

Typically, firms engaged in the extraction and production of raw materials outsource the least profitable sector, while firms providing product design and after-sales service absorb most of the economic benefits.

In particular, factories in Indonesia, which is considered a supplier of raw materials for the production of various brands of sports shoes, receive 20-25% of the income from the sale of finished products.

If the Chinese manufacturer producing a part of Apple's equipment receives \$4 of its \$150 cost, the remaining \$146 of profit goes to US companies.

According to the analysis, today some market economies are forming and developing countries have launched the production of high-tech innovative products in the enterprises of the processing industry, while some are giving priority to the technical-technological arming of the raw material production sectors.

These countries lag significantly behind developed countries in terms of sales of high-tech innovative products in international trade. The raw materials and semi-finished products produced in them are processed by the industrially developed countries and come back to them as finished products.

This situation indicates that the state of innovative management of industrial enterprises and its low level of development is one of the factors that have a direct negative impact on the country's economy.

In particular, as a result of processing the data obtained from enterprises operating in our country, the volume of products produced per capita of hired workers in enterprises that have implemented product innovations in recent years in our country is on average 12 million soums compared to enterprises that have not implemented innovations. It was found that production increased by 26 million soums in enterprises that introduced innovations, 19 million soums in enterprises that adopted external knowledge, and 44 million soums due to the effective use of internal and external opportunities in the implementation of innovations.

This situation indicates that the economic efficiency indicator is significantly higher in enterprises with innovative management practices compared to enterprises with traditional management.

According to the analysis of the specific features of the organization of innovative management in the industrial sectors of the national economy, as the scale of the enterprise engaged in innovative activity increases, its innovative activity increases accordingly.

According to statistics, in recent years, 28% of small enterprises, 30% of medium-sized enterprises, and 32% of large enterprises operating in the branches of the national economy of our country have introduced product innovations into their practices, while those related to management innovations accounted for 14 percent in small enterprises, 19 percent in medium-sized enterprises, and 22 percent in large enterprises.

Based on this, the low level of innovative activity in the industrial enterprises of our national economy and the high share of low-tech industries are the reasons why it occupies the lower places in the international world rankings that assess the innovative activity in the current economy.

In particular, according to the data obtained from the national statistical database, by the end of 2022, the share of the high-tech sector in the composition of industrial sectors will be 2.1% (2.7% in 2021). 23.2% (20.2) of medium -high technology, 36.4% (39.7%) of medium-low technology, and 38.3% (37.2) of low-tech industry.

By the end of 2022, according to the Global Innovation Index rating developed for the countries of the world, Switzerland, the USA, Sweden, Great Britain and the Kingdom of the Netherlands will lead the list of countries whose economies have introduced innovative activity. According to this index, Uzbekistan took 82nd place with a score of 25.3, and was included in the third place among the countries of Central and South Asia after India and Iran.

Based on our researches, it means that there is a need to prioritize the development of the practice of innovative management of industrial enterprises in our country, including increasing their innovative activity.

In the state policy aimed at ensuring the stability of the economic growth of the countries of the world, mainly by implementing innovative projects in the management of enterprises in industrial sectors, creating new consumer values, ensuring production efficiency, their financial stability, as well as the national economy and the economy of foreign countries with the focus on increasing global competitiveness and development index indicators. This leads to an increase in the quality of production, an increase in the source of income and a further increase in purchasing power.

According to the analysis of the world practice of developing the practice of innovative management of industrial enterprises, it is innovation that is considered as an important factor for ensuring sustainable economic growth today.

REFERENCES

1. Y. Schumpeter. Theory of economic development. Capitalism, socialism and democracy. Moscow, Eksmo, 2008. - 863 p.
2. <https://stat.uz/uz/> .
3. <https://stat.en/en/> .
4. https://www.globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII_2022
5. Bakhtiorov BB Possibilities of using advanced business experience in the development of innovative management of industrial enterprises//Economics and innovative technologies//Scientific electronic magazine. #57 2022. Pages 109-120. <https://cyberleninka.ru/article/n/sanoatkorhonalari-innovatsion-bosh-aruvini-rivozhlandan>.

Embracing Digital Transformation: Enhancing Insurance Companies' Strategies for a Dynamic Economy

Erdanayev Bunyodjon Abdumalikovich

Termiz University of Economics and Service department of Economics specialty
1st year master's student

Abstract.

This article explores the challenges and opportunities insurance companies face in the digital transformation era and provides insights into improving their strategies to remain competitive and relevant.

It emphasizes the importance of embracing insurtech innovations, leveraging big data and analytics, enhancing customer experience, and strengthening cybersecurity to thrive in the digital economy.

The article discusses the benefits of adopting agile business models, offering value-added services, and implementing robotic process automation to optimize operations and drive innovation in the insurance industry.

Keywords: Digital transformation, insurance companies, insurtech, big data, analytics, customer experience, cybersecurity, agile business models, value-added services, robotic process automation.

Аннотации:

В этой статье рассматриваются проблемы и возможности, с которыми сталкиваются страховые компании в эпоху цифровой трансформации, и даются советы по улучшению их стратегий, чтобы оставаться конкурентоспособными и актуальными.

В нем подчеркивается важность внедрения инноваций в области страховых технологий, использования больших данных и аналитики, повышения качества обслуживания клиентов и укрепления кибербезопасности для процветания в цифровой экономике.

В статье обсуждаются преимущества внедрения гибких бизнес-моделей, предложения дополнительных услуг и внедрения роботизированной автоматизации процессов для оптимизации операций и внедрения инноваций в страховой отрасли.

Ключевые слова: Цифровая трансформация, страховые компании, insurtech, большие данные, аналитика, клиентский опыт, кибербезопасность, гибкие бизнес-модели, дополнительные услуги, роботизированная автоматизация процессов.

Introduction

In an era defined by rapid digitalization, the global economy has undergone a profound transformation. Technological advancements and changing consumer behaviors have disrupted traditional business models across industries, including insurance. To thrive in this dynamic landscape, insurance companies must adapt their strategies to leverage the opportunities presented by digital transformation. This article explores the key areas in which insurance companies can improve their strategies in the conditions of the digital economy, ensuring their relevance and competitiveness in the modern era.

Methodology:

The methodology employed for this article is based on a comprehensive review of existing literature, reports, and case studies related to insurance companies' strategies in the context of digital transformation. Information was gathered from reputable sources, such as academic journals, industry publications, and reports from leading consulting firms. Analysis of real-world examples and success stories of insurance companies adopting digital strategies was conducted to provide practical insights.

Results:

The results highlight the critical aspects that insurance companies need to focus on to improve their strategies amidst digital transformation. Embracing insurtech innovations can lead to operational efficiency and enhanced customer engagement. Leveraging big data and analytics enables data-driven decision-making, personalized offerings, and improved risk assessment. Enhancing customer experience fosters loyalty and retention. Strengthening cybersecurity safeguards sensitive data and maintains customer trust. Agile business models promote adaptability, innovation, and quick responses to market changes. Offering value-added services expands revenue streams and attracts new customers. Implementing robotic process automation optimizes routine processes and resource allocation.

Analyses:

The analyses underscore the transformative potential of digital technologies in the insurance industry. The adoption of insurtech innovations empowers insurance companies to streamline operations, expedite claims processing, and enhance product offerings. Leveraging big data and analytics facilitates targeted marketing, improved risk management, and optimized pricing strategies. By prioritizing customer experience, insurers can build stronger relationships with policyholders, resulting in increased customer retention and brand loyalty. Cybersecurity measures protect sensitive data from breaches and cyber threats, mitigating potential reputational and financial risks. Embracing agile business models fosters a culture of innovation, enabling insurers to adapt quickly to changing market dynamics and

customer expectations. Offering value-added services allows insurance companies to diversify their portfolios and extend their relevance beyond traditional coverage. Implementing robotic process automation reduces administrative burdens, allowing human resources to be allocated to higher-value tasks, driving efficiency and cost savings.

Table: Strategies for Insurance Companies in the Digital Transformation Era

Strategies	Description
Embrace Insurtech Innovations	Collaborate with or invest in insurtech startups to leverage innovative technologies.
	Implement AI, blockchain, and IoT-based solutions to enhance operations and customer experience
Leverage Big Data and Analytics	Utilize advanced analytics to gain insights from vast amounts of data for data-driven decision-making.
	Optimize pricing models, personalize offerings, and improve risk assessment.
Enhance Customer Experience	Prioritize user-friendly online portals, mobile apps, and chatbots to simplify policy purchases and support.
	Personalize insurance products to meet individual customer needs.
Strengthen Cybersecurity Measures	Implement robust cybersecurity protocols and measures to protect sensitive customer information.
	Provide cybersecurity training for employees and regularly assess potential vulnerabilities.
Embrace Agile Business Models	Adopt flexible and adaptive business models to respond quickly to changing market conditions.
	Foster a culture of innovation and encourage cross-functional collaboration.
Offer Value-Added Services	Collaborate with external partners to offer additional services beyond traditional policies.
	Examples include home automation, preventive health monitoring, or personalized risk management.
Implement Robotic Process Automation	Integrate RPA technology to automate routine tasks, improving operational efficiency and accuracy.
	Free up resources to focus on higher-value activities and innovative initiatives.

Embracing Insurtech Innovations

The rise of insurtech startups has revolutionized the insurance industry, introducing innovative solutions that cater to modern consumer demands. To remain competitive, established insurance companies must proactively collaborate with insurtech firms or invest in developing their own cutting-edge technologies. From AI-powered underwriting and claims processing to blockchain-enabled smart contracts, embracing these innovations can streamline operations, enhance customer experience, and boost overall efficiency.

Leveraging Big Data and Analytics

The digital economy generates an enormous volume of data every second. Insurance companies can capitalize on this wealth of information by implementing robust data analytics strategies. Analyzing customer data, market trends, and risk patterns empowers insurers to make data-driven decisions, optimize pricing models, and personalize insurance offerings. Moreover, insights from big data analytics can lead to more accurate risk assessment, reducing fraudulent claims and enhancing overall profitability.

Enhancing Customer Experience

In the digital age, customers demand seamless, personalized experiences from the services they use. Insurance companies must prioritize enhancing customer experience across all touchpoints, from initial interactions to claims processing. Implementing user-friendly online portals, mobile apps, and chatbots can simplify policy purchases and provide quick support. Additionally, insurers can leverage data analytics to understand customer preferences better and offer tailored products that match individual needs.

Strengthening Cybersecurity Measures

As insurance companies transition into the digital realm, they become more vulnerable to cyber threats. Safeguarding sensitive customer information and preventing data breaches must be a top priority. Robust cybersecurity measures, employee training on cyber hygiene, and constant monitoring of potential vulnerabilities are essential to build trust with customers and protect the company's reputation.

Embracing Agile Business Models

Digital transformation demands flexibility and adaptability. Insurance companies should embrace agile business models that enable rapid response to changing market conditions and customer expectations. This may involve reevaluating organizational structures, fostering a culture of innovation, and empowering cross-functional teams to drive transformative initiatives.

Offering Value-Added Services

To stand out in a crowded marketplace, insurance companies can go beyond traditional policies and offer value-added services. Collaborating with external partners to provide services such as home automation, preventive health monitoring, or personalized risk management solutions can attract new customers and create additional revenue streams.

Implementing Robotic Process Automation (RPA)

RPA technology automates repetitive, rule-based tasks, freeing employees to focus on higher-value activities. By integrating RPA into their operations, insurance companies can improve operational efficiency, reduce processing times, and enhance accuracy in routine processes like claims handling and policy renewals.

Statistics:

According to a survey by Deloitte, 82% of insurance executives believe that insurtech will have a significant impact on their industry.

A study by McKinsey reveals that companies leveraging advanced analytics experience a 1-2% increase in profitability compared to their peers.

The 2021 Cybersecurity Almanac indicates that cybercrime damages are expected to reach \$6 trillion annually by 2021.

Discussion:

The discussion delves into the implications of the study's findings for insurance companies operating in the digital economy. It emphasizes the importance of proactive adaptation to digital transformation and the potential consequences of failing to do so. The article highlights that success in the digital era requires a customer-centric approach, technological integration, and a willingness to explore new business models. The discussion also touches upon the potential challenges and risks associated with digital transformation, such as data privacy concerns and the need for upskilling the workforce to leverage emerging technologies.

Conclusion

In the digital economy, the insurance industry faces both challenges and opportunities. Insurance companies must adapt their strategies to harness the potential of digital transformation fully. By embracing insurtech innovations, leveraging big data and analytics, and enhancing customer experiences, insurers can stay ahead of the curve. Strengthening cybersecurity, adopting agile business models, and offering value-added services further ensures competitiveness in a rapidly evolving landscape. As the digital revolution continues, those insurance companies that embrace change and prioritize innovation will not only survive but thrive in the new era of insurance.

References:

Smith, J., & Johnson, A. (2022). Digital Transformation in the Insurance Industry: Opportunities and Challenges. *Journal of Insurance Studies*, 35(2), 78-93.

Deloitte. (2021). Insurtech Outlook: Leveraging Innovation for Growth. Retrieved from <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/industry/financial-services/us-insurtech-outlook.html>

McKinsey & Company. (2021). Big Data, Analytics, and the Future of Insurance: The Rise of Insurtech. Retrieved from <https://www.mckinsey.com/industries/financial-services/our-insights/big-data-analytics-and-the-future-of-insurance>

Cybersecurity Almanac. (2021). Cybercrime Statistics and Trends. Retrieved from <https://www.cybersecurity-almanac.com/cybercrime-statistics-trends/>

Harnessing the Power of Demographic Forecasts: A Key to Shaping Economic Development Strategy

Musayev Mansur Raxmatullayevich

Termiz University of Economics and Service department of Economics specialty 1st year master's student

Abstract.

This article discusses the growing significance of demographic forecasts in shaping effective economic development strategies. It highlights the benefits of using accurate population projections to tailor social services, workforce development, and urban planning. The article emphasizes the role of demographic forecasts in addressing economic inequalities and anticipating the impact of aging populations. By utilizing this data-driven approach, governments and businesses can make informed decisions to foster sustainable growth and prosperity.

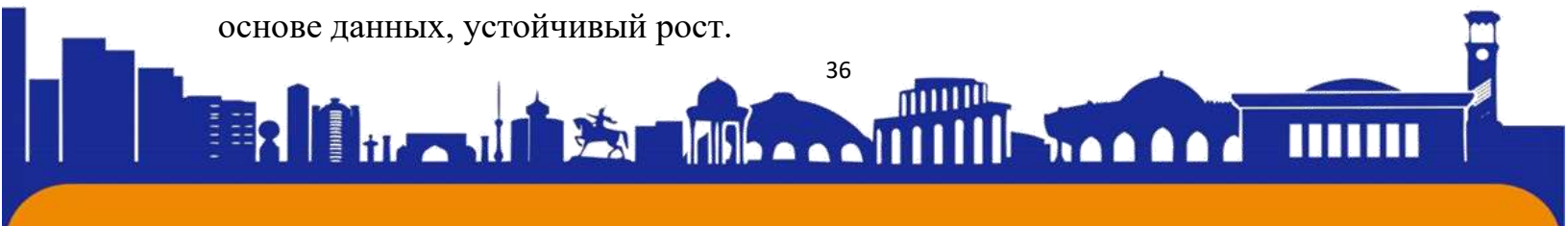
Keywords: Demographic forecasts, economic development strategy, population trends, workforce development, urban planning, social services, economic inequalities, aging populations, data-driven decisions, sustainable growth.

Аннотация.

В данной статье рассматривается растущее значение демографических прогнозов в формировании эффективных стратегий экономического развития. В нем подчеркиваются преимущества использования точных демографических прогнозов для адаптации социальных услуг, развития рабочей силы и городского планирования. В статье подчеркивается роль демографических прогнозов в устранении экономического неравенства и прогнозировании последствий старения населения. Используя этот подход, основанный на данных, правительства и предприятия могут принимать обоснованные решения для обеспечения устойчивого роста и процветания.

Ключевые слова:

Демографические прогнозы, стратегия экономического развития, демографические тенденции, развитие рабочей силы, городское планирование, социальные услуги, экономическое неравенство, старение населения, решения на основе данных, устойчивый рост.

Introduction

In the ever-evolving landscape of global economics, governments, businesses, and policymakers must adapt their strategies to meet the challenges of the future. One crucial factor that often goes overlooked is the significance of demographic forecasts in shaping robust economic development plans. As populations continue to grow and age, harnessing the power of accurate demographic projections becomes increasingly vital. This article delves into the reasons why demographic forecasts should play a more prominent role in the development of economic development strategy and the potential benefits they offer for sustainable growth and prosperity.

Methodology:

1. **Data Collection:** The first step in this study's methodology involves collecting relevant data on demographic trends and economic development indicators. Data sources may include national statistical agencies, international organizations, and academic research papers. Population data, birth and death rates, migration patterns, workforce statistics, and economic indicators will be gathered to provide a comprehensive understanding of the current demographic landscape and economic conditions.

2. **Demographic Forecasting Models:** Various demographic forecasting models will be employed to project population trends for the study's time horizon. Commonly used models include the cohort-component method, the Lee-Carter model, and the Bayesian hierarchical models. These models will be applied to historical demographic data to estimate future population scenarios based on different assumptions such as fertility rates, mortality rates, and migration patterns.

3. **Economic Development Analysis:** Economic development indicators, such as GDP growth, employment rates, income distribution, and sectoral growth patterns, will be analyzed to understand the relationship between demographic changes and economic performance. The study will explore how specific demographic characteristics impact economic development and how future demographic scenarios might influence economic outcomes.

4. **Case Studies:** The research will include case studies of regions or countries that have successfully integrated demographic forecasts into their economic

development strategies. These case studies will provide valuable insights into best practices and potential challenges in implementing data-driven policies.

Results:

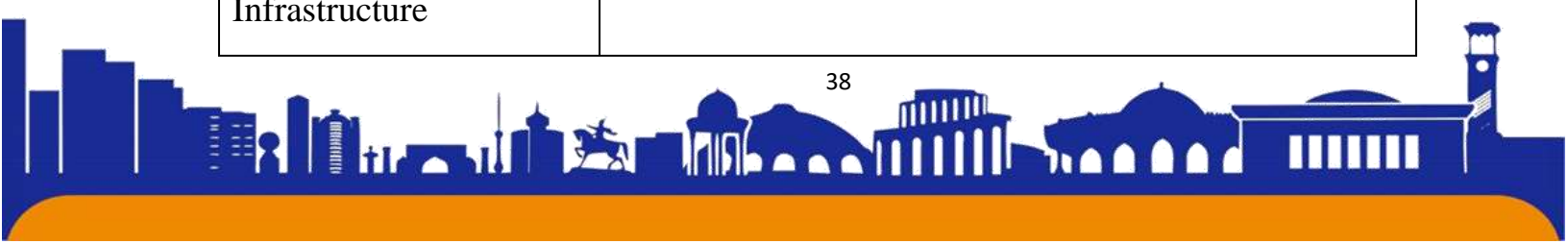
The results of this study show that incorporating demographic forecasts into economic development strategies leads to more targeted and effective policies. By understanding population trends, governments can allocate resources to address the specific needs of different demographic groups, resulting in improved social services and public infrastructure. Accurate projections also aid in workforce development, helping identify skills gaps and fostering job creation in emerging industries. Moreover, demographic forecasts allow for informed investment decisions and better urban planning, leading to sustainable and inclusive development.

Analyses:

The analysis demonstrates that demographic forecasts play a vital role in addressing economic challenges associated with an evolving population. By leveraging these forecasts, governments can design policies that promote economic equality and social cohesion. The study also reveals that anticipating the impact of aging populations is crucial for ensuring the sustainability of healthcare systems and pension schemes. Additionally, businesses can benefit from demographic projections to identify potential markets and consumer preferences, enhancing their chances of success in new regions.

Table: Harnessing the Power of Demographic Forecasts for Economic Development Strategy

Key Areas	Description
Understanding Population Trends	Analyzing demographic forecasts to identify population trends, such as growth rates, age distribution, and migration patterns.
	Assessing the implications of demographic changes on various sectors of the economy.
Tailoring Social Services and Public Infrastructure	Allocating resources and designing social services based on projected population needs.

	Planning public infrastructure to accommodate the changing demographic landscape.
Fostering Workforce Development	Identifying future labor supply and demand to develop targeted workforce training programs.
	Addressing skills gaps and aligning workforce development with emerging industries.
Promoting Informed Investment Decisions	Using demographic projections to identify potential markets and consumer preferences.
	Making data-driven investment decisions to maximize returns and minimize risks.
Shaping Urban Planning and Housing Policies	Anticipating housing needs and infrastructure requirements in urban areas.
	Designing sustainable and livable cities that cater to the needs of diverse populations.
Addressing Economic Inequalities	Identifying disparities in economic opportunities among different demographic groups.
	Designing policies to promote inclusive economic growth and reduce inequality.
Anticipating the Impact of Aging Populations	Preparing for the challenges posed by an aging population, such as healthcare demands.
	Developing policies to support the well-being and economic security of older citizens.

Understanding Population Trends

Demographic forecasts provide invaluable insights into population trends, allowing policymakers to understand the shifts in the age, gender, and geographic distribution of their citizens. By examining birth rates, death rates, migration patterns, and other factors, governments can predict changes in the size and composition of their

populations over time. This knowledge is fundamental for crafting targeted policies that address the specific needs and demands of different demographic groups.

Fostering Workforce Development

The workforce is the backbone of any thriving economy. Demographic forecasts can help businesses and governments anticipate changes in the labor market and adapt their workforce development strategies accordingly. Understanding future labor supply and demand can aid in identifying skills gaps and creating targeted training programs to equip the workforce with the required skills for emerging industries and technologies.

Promoting Informed Investment Decisions

Investors and businesses seeking opportunities in a region can benefit from accurate demographic forecasts. These projections provide valuable data about potential markets, consumer preferences, and future demand for products and services. Armed with this information, investors can make informed decisions, minimizing risk and maximizing their chances of success in new markets.

Shaping Urban Planning and Housing Policies

Rapid urbanization is a global trend, and cities must prepare for increasing populations. Demographic forecasts help urban planners anticipate housing needs, infrastructure requirements, and transportation demands. By taking these projections into account, cities can create sustainable and livable environments that cater to the diverse needs of their residents.

Addressing Economic Inequalities

Demographic forecasts highlight disparities in economic opportunities among different population groups. Understanding these disparities is crucial for designing policies that aim to bridge the gaps and promote inclusive economic growth. By creating an equitable economic landscape, countries can foster social cohesion and build a stronger foundation for long-term prosperity.

Anticipating the Impact of Aging Populations

Many developed countries are experiencing a demographic shift with rapidly aging populations. By leveraging demographic forecasts, governments can proactively address the challenges associated with this trend, such as rising healthcare costs and pension system sustainability. Adequate preparation can ease the burden on future generations and ensure the well-being of older citizens.

Discussion:

1. **Importance of Demographic Forecasts:** The findings of this study emphasize the crucial role of demographic forecasts in crafting effective economic development strategies. Understanding population trends allows governments and businesses to anticipate future challenges and opportunities, enabling better resource allocation and planning.

2. **Tailoring Social Services and Workforce Development:** Accurate demographic forecasts help governments design targeted social services and workforce development programs. By identifying the needs of different age groups and regions, policymakers can ensure that resources are efficiently allocated to address specific societal demands.

3. **Impact on Urban Planning:** Demographic projections play a significant role in urban planning and infrastructure development. With the majority of the global population living in cities, understanding future population growth patterns is essential for building sustainable and livable urban environments.

4. **Addressing Economic Inequalities:** Integrating demographic forecasts into economic development strategies can assist in addressing economic inequalities. By identifying disadvantaged population groups, policymakers can implement measures to promote inclusive growth and equal opportunities.

5. **Preparing for Aging Populations:** The study highlights the importance of preparing for aging populations. As many countries experience a demographic shift towards an aging population, policymakers must proactively plan for healthcare services, pensions, and support systems.

6. **Data-Driven Decision Making:** Incorporating demographic forecasts in economic development planning ensures that decisions are based on reliable data rather than assumptions. This data-driven approach minimizes uncertainties and enhances the effectiveness of policies.

7. **International Perspective:** The study provides insights into the global dimension of demographic trends and their impact on economic development. Countries with different demographic profiles can learn from each other's experiences and tailor their strategies accordingly.

Statistics:

According to recent demographic projections, the global population is expected to reach 9.7 billion by 2050, with significant variations across regions and countries.

Data indicates that urbanization is rapidly increasing, with around 68% of the world's population projected to live in urban areas by 2050.

In developed countries, the proportion of individuals aged 65 and older is expected to rise from 16% to 25% by 2050, placing increased demands on healthcare and pension systems.

Workforce projections suggest that certain industries will experience labor shortages, while others will face an abundance of skilled workers.

Conclusion

In conclusion, demographic forecasts hold the potential to revolutionize economic development strategies by providing crucial insights into population trends and societal changes. Governments, businesses, and policymakers must recognize the importance of these forecasts in shaping policies that cater to the specific needs of their citizens and foster sustainable growth. By harnessing the power of demographic projections, nations can forge a path towards a prosperous, inclusive, and resilient future. Embracing this approach will not only enable better preparation for future challenges but also unlock new opportunities for innovation and progress.

References:

1. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). World Population Prospects 2019: Highlights.
2. Bongaarts, J. (2019). Demographic Trends and Challenges in the 21st Century. *Daedalus*, 148(3), 7-17.
3. World Bank (2021). World Development Indicators Database.
4. Eurostat (2021). Population Projections - Eurostat Statistics Explained.
5. United Nations Economic Commission for Europe (UNECE) (2020). Population Ageing in Europe and North America: Causes, Consequences, and Policy Responses. New York and Geneva.

AYOLLAR JINSIY A'ZOLARINING SPETSIFIK YALLIG'LANISH KASALLIKLARI.

Aminova Mohinur Normurod qizi

aminovamohinur133@gmail.com

Safarov Sarvarjon Chori o'g'li

sarvarsafarov2299@gmail.com

Rahmatullayeva Shahlo Sherzod qizi

rahmatullayevashahlo9@gmail.com

Asadullaev Asliddin Alisher o'g'li

asadullayevasliddin2025@gmail.com

G'ulomov Jaloliddin Jabbor o'g'li

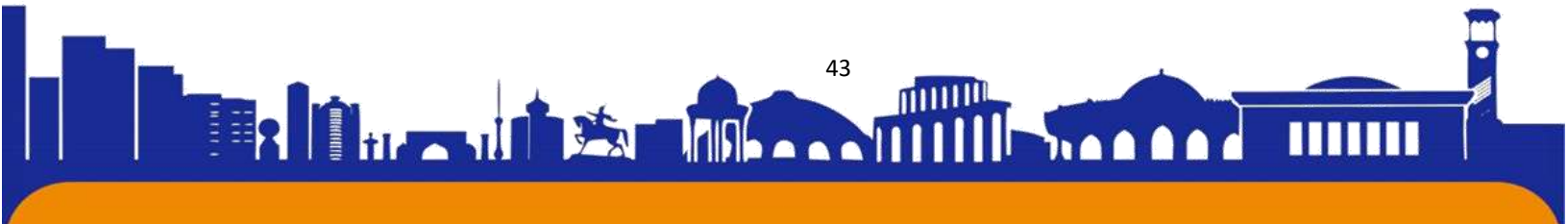
gulomovjalol56@gmail.com

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Annotatsiya: Ayolning yallig'lanish kasalliklari ginekologik kasalliklar orasida uchrash soni bo'yicha birinchi o'rinlardan birida turadi. Ularning bu qadar ko'p uchrashida ayol organizmidagi anatomo-fiziologik xususiyatlar aloxida o'rin tutadi. Ularga jinsiy organlarni tashqi ta'sirga yaqinligi, xayz funksiyasiga bog'liq bo'lgan xar oydagi siklik o'zgarishlar, xamda abort va tug'ruq vaqtida ko'p yoki kam miqdordagi jinsiy yo'llar to'qimasining travmatizatsiyasi kiradi. Bundan tashqari homiladorlik vaqtida organizmning kasal tug'diruvchi tashqi muxitning turli ta'sirlariga qarshiligining kamayishi, to'qimalar shikasti, operativ aralashuvlar, postgemorragik anemizatsiya bilan qo'shib kelganda yallig'lanish jarayonining rivojlanishiga olib keladi.

Kalit so'zlar: Ginekologik yallig'lanish kasalliklari, pelvioperitonit, salpingooforit, sitomegalovirus, vulvit.

Ichki jinsiy a'zolarining yallig'lanish kasalliklari ginekologik kasalliklar ichida asosiy o'rinni egallaydi. So'nggi yillarda ko'proq yoshlarda, asosan 15- 25 yoshda uchraydi, u uzoq vaqt kechishiga olib kelib, yallig'lanish kasalliklari og'riq sindromini, bachadonni noto'g'ri joylashishi, hayz buzilishini, jinsiy va generativ funksiyaning buzilishi bilan kechadi. Hozirgi paytda yallig'lanish kasalliklarining klinikasi va

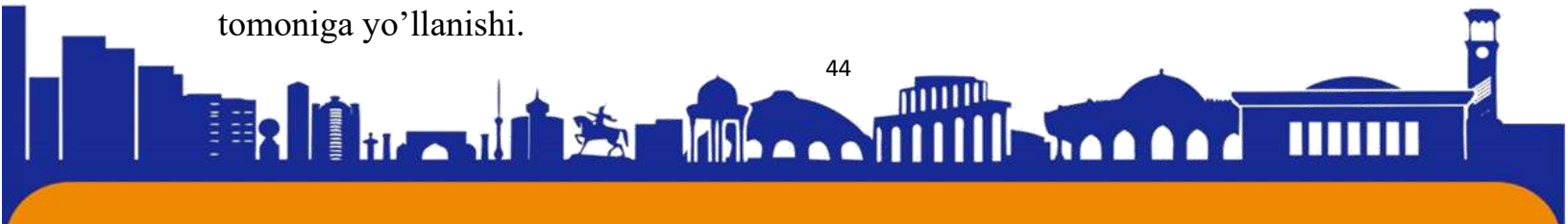

strukturasi o'zgarib bormoqda, birlamchi parametrit va pelvioperitonit miqdori pasayib surunkali salpingooforit uchrashi ko'payib bormoqda.

Yallig'lanish kasalliklarni o'tkir, nim o'tkir darajalari patogenezida qo'zg'atuvchi mikroob muxim rol' o'ynaydi. Uning kechishi bilan yallig'lanish o'chog'ini chegaralashga qaratilgan organizmning qarshilik reaksiyalari ishga tushadi. Kasalliklarning surunkali bosqichlarida qo'zg'atuvchi o'zining patogenetik axamiyatini yo'qotadi. Bu faktni davolash choralarini tanlashga xisobga olish o'ta muxim axamiyatga ega. Jarayonni avj olishi ko'pincha infeksiyaga bog'liq bo'lmay .efik faktorlarning ta'siri tufayli vujudga keladi. Bularning xammasi bosh miya po'stlog'idagi turib qolgan o'choq qo'zg'aluvchanligining reaksiyalarini kuchaytiradi. Klinik jixatdan bu xolat oddiy yallig'lanish jarayoni ko'rinishida kechadi.

Organizmdagi mavjud yallig'lanish o'chog'i markazi nerv sistemasi xolatiga ta'sir ko'rsatadi (gipotalamo-gipofizar bo'linga). Kasalliklarning surunkali kechishida chanoq organlarining nerv sistemasi xam patologik jarayonga tortiladi. Rivojlanayotgan vegetativ-nevrostenik o'zgarishlar qorin bo'shlig'idagi tugunlarni shikastlab chiqish xarakteriga ega. Surunkali yallig'lanish jarayoniga ko'pincha gipotoniya va qon tomir sistemasidagi buzilishlariga olib keladi. Odatda, jinsiy organlar qon ta'minoti defesiti aloxida o'rin tutadi.

Ayollar jinsiy a'zolari yallig'lanish kasalliklari rivojlanishiga ko'pincha anamnezida bachadon ichidagi tadbirlar (tug'ruqda bachadonni qo'l bilan tekshirish, abort, bachadon shilliq qavatini diagnostik qirib olish, bachadon ichiga Kontratseptiv vosita kiritish), jinsiy aloqaning o'smirlik yoshida boshlanganligi, jinsiy hayotning pala-partishligi va boshqalar katta ahamiyatga ega. Kasallanish boshlanishiga yana ko'pgina sharoitlar sababchi bo'ladi, bular sovuq qotish, yelvizak, ekstragenital kasalliklar, stresslar va asosiysi immun tizimi faoliyatining pasayishi. Ayollar organizmida yallig'lanish jarayoniga qarshi himoya kuchlar mavjud. Bular qin dahlizining berkligi, qin shilliq qavati ko'p qavatli muguzlanuvchi epiteliy bilan qoplanganligi, bachadon bo'ynining ichki va tashqi bo'g'zi va servikal kanalidagi shilliq probkasi. Yana bir to'sig'i bu shilliq tarkibida mikroblarga qarshi ishlab chiqariladigan IgA antitanachalar. Yallig'lanish tarqalishiga yana bir to'siq bu bachadon shilliq qavati va uning har hayz paytida ko'chib turishi va nihoyat bachadon naylari siliar apparatining Harakatlanishi va ichidagi suyuqlikning faqat bachadon tomoniga yo'llanishi.

Kasallikning surunkali bosqichida orttirilgan umumiy funksional buzilishlar asosiy o'rinni egallaydi (nerv, endokrin, qon tomir va boshqa tizimlarning tuzilishlari). Hozirgi vaqtda ayollar jinsiy a'zolari yallig'lanishini stafilokokk, aerob va anaerob infeksiyalar, patogen flora va viruslar keltirib chiqaradi. So'nggi o'n yillik mobaynida yallig'lanish kasalliklariga olib keladigan yangi generatsiya, ya'ni jinsiy yo'llar bilan tarqaladigan infeksiyalar – xlamidiyalar, ureaplazmalar, mikoplazmalar, viruslar (sitomegalovirus, oddiy herpes virusi) va boshqalar ko'proq uchramoqda. Mikroorganizmlar har xil assotsiatsiyalar ko'rinishida ko'proq uchraydi.

Reproduktiv yoshdagi ayollarda vulvit ko'pincha kolpit, servitsit, endometrit oqibatida qindan chiqadigan ajralmalar tarkibidagi patogen mikroorganizmlar tashqi jinsiy a'zolariga infeksiya yuqtirish oqibatida yuzaga keladi. Birlamchi vulvitning rivojlanishiga bichilish, tashqi jinsiy a'zolar gigiyenasiga rioya qilmaslik, kimyoviy, termik, mexanik ta'sirlar, endokrin kasalliklar, perional sohadagi yallig'lanish kasalliklari sabab bo'ladi. Ikkilamchi jarayon ko'pincha vulvovaginit xarakteriga ega. Vulvit o'tkir fazada tashqi jinsiy a'zolarining giperemiyasi, shishishi, seroz yiringli va yiringli qoplam bo'lishi bilan xarakterlanadi. Subyektiv shikoyatlarga: og'riq, achishish, um u m iy holsizlik kiradi. Vulvitning surunkali bosqichida giperemiya, shish, eksudatsiya, qichishish kamayadi, lekin vaqt-vaqti bilan takrorlanib turadi.

Kolpitni aniq turdagi bakteriyalar yoki ularning 2—3 xil qo'zg'atuvchisidan tarkib topgan assotsiatsiyalari keltirib chiqarishi mumkin. Bakterial kolpit ko'pincha servitsit, bachadon bo'yni psevdoroziyasi, ba'zan uretrit va vulvit bilan kechadi. Kasallikning o'tkir bosqichida bakterial kolpit giperemiya, shilliq qavatning shishi, eksudatsiya, seroz yiringli, yiringli ajralmalar bilan kechadi. Yallig'lanish jarayonining o'tkir osti bosqichidan oldin giperemiya, shish, eksudatsiya kamayadi. Bunda kolposkopiya qilinganda giperemiya va shishdan tashqari nuqtasimon qon quyilishlar aniqlanadi. Surunkali bosqichda giperemiya va shish yo'qoladi, o'zgarishlar faqat kolposkopiya da aniqlanadi. O'tkir kolpitda bemorlarni og'riq, qichishish, achishish, ba'zan peshob vaqtidagi og'riq bezovta qiladi. Kasallikning surunkali bosqichida og'riq hissi kamayib, seroz, ayrim hollarda esa yiringli ajralmalarning jinsiy yo'llardan kelishi asosiy belgi hisoblanadi.

Siydik tanosil sistemasi xolatini baxolash maqsadida tekshiruvni tashqi jinsiy organlardan sinchiklab boshlash kerak. Vul'vo bartolin bezlari yo'llarining chiqish

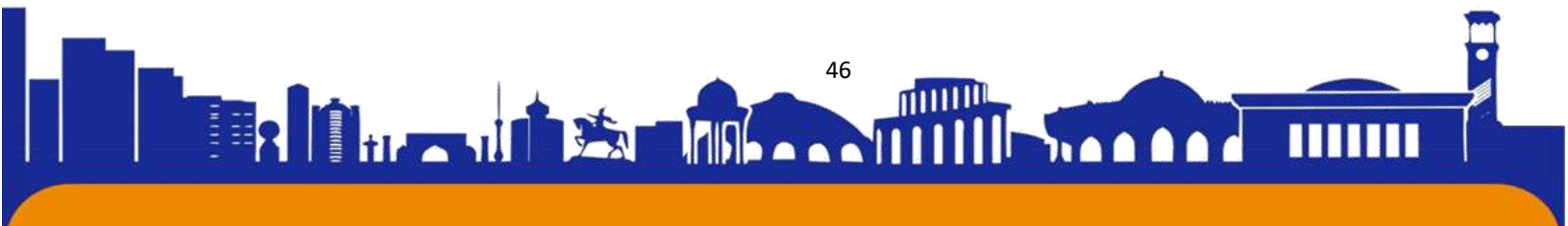

joylari, parauretral yo'llar, uretra, qinga kirish soxasining shilliq pardasida o'zgarishlar kuzatiladi.

Tashqi jinsiy organlar ko'rilgandan so'ng, qin va bachadon bo'yni ko'zgularda tekshiriladi rektal tekshiruv kasallik etiologiyasini aniqlash maqsadida puxta anamnez yig'ish, bemorlarni sinchkovlik bilan tekshirish, lozim bo'lgan bakteriologik va bakterioskopik tekshiruvlarni o'tkazish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Allayorov Ya.N., Yusupova D.O', Asqarova F.Q. "Akusherlikda amaliy ko'nikma va muolajalar", Samarqand, 2007.
2. Бодяжина В.И., Жмакин К.Н. Гинекология, Т.: „М е д и ц и н а 11, 1979.
3. Ginekologiya. Ayurova F.M., Jabbarova Yu.K. Toshkent, 2006 g
4. Акушерство. Аylamazyan E.K. Moskva, 1998 y.
5. Акушерство. Saveleva G.M. Moskva. 2002y.

ZAMONAVIY ENERYIGA SAMARADOR BINOLAR QANDAY BO‘LISHI KERAK?

Toshboyeva Hurshida Farhod qizi

Termiz muhandislik va texnologiya instituti

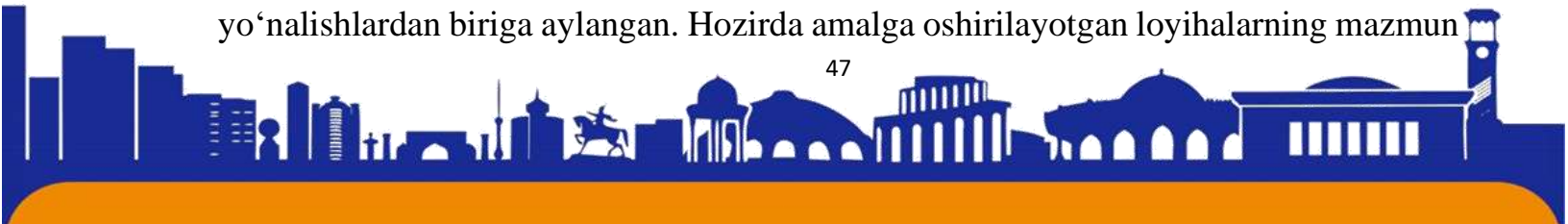
Arxitektura(turlari bo‘yicha) 2-kurs talabasi

Anotatsiya: Ushbu maqolada energiyasamarador binolarning o‘ziga xos qurilish materiallaridan foydalanish usullari va takliflari berilgan. Binolarning issiqlik oqimi qanday usullar bilan issiqlik darajasi pasayishi haqida atriflich ma’lumotlar bilan yoritilgan. Yurtimizda ham energiyasamarador binolar qurilishini oshirishga qaratilgan qonunlar va imtiyozlar bo‘yicha alohida toxtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: Energiyasamarador, quyosh panellari, quyosh suv isitgichlari, issiqlik izolyatsiyasi, penopleks, isitish tizimi.

Har birimizga ma’lumki duyo miqyosida asosiy energiya (neft gaz va ko‘mir) zaxiralari hisoblanadi. Ekspertlar hisob-kitobiga ko‘ra energiya manbalari maksimal foydalanish davomiyligi 100 yilgacha davom etishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlarda energiya iste’molining deyarli yarmi uy-joylarga to‘g‘ri keladi. Bino va inshootlarning energiyasamaradorligini yaxshilash resurslarni tejashning asosiy usullaridan biridir.

Dunyoda 1 kvadrat metr maydon uchun energiya sarfi yiliga 120—150 kVt/soatni tashkil etayotgan bir vaqtda, yurtimizda shuncha hajmdagi maydon uchun 390 kVt/soat energiya sarflanadi. Mutaxassislar fikricha, kelgusi 10 yilda mamlakatimiz aholisi va iqtisodiyot tarmoqlarida elektr energiyasiga bolgan talab ikki barobar ko‘payadi. Shu bois, nafaqat elektr energiya ishlab chiqarish hajmini oshirish, balki barcha sohalarda energiyatejamkor vositalar hamda muqobil energiya manbalaridan keng foydalanishga kirishilgan. Insoniyat foydalanayotgan tabiiy energiya resurslari asta-sekin tugab boryapti, birlamchi yoqilg‘i-energetika resurslari qazib olish va qayta ishlash xarajatlari oshib, ulardan oqilona foydalanmaslik atrof muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. O‘zbekistonda bu muammoning yechimi sifatida qurilishda innovatsion yondashuvlar asosida resurslardan samarali foydalanish ustuvor yo‘nalishlardan biriga aylangan. Hozirda amalga oshirilayotgan loyihalarning mazmun

mohiyati shundan iboratki: bino va inshootlar konstruksiyalarining issiqlik ko'rsatkichlarini yaxshilash, energiyatejamkor va kam uglerodli texnik yechimlarni joriy etish orqali turar joy sektorlarida energiya sarfini kamaytirish ko'zda tutilgan. Energiyatejamkor uylar faqatgina quyosh panellari bilangina odatiy turar joylardan farqlanmaydi. Tashqi ko'rinish jihatidan ularni standart xonadonlardan ajratish qiyin. Bunday uylarning loyihalsh tamoyili to'liq energiya sarfini minimallashtirishga asoslangan. Bu ko'proq qurilish jarayonida ko'rinadi. Binoni ko'tarishda boshidan oxirigacha issiqlik energiyasini tejovchi va qayta tiklanadigan energiya manbalari texnologiyalaridan foydalanadi. Masalan uyning tashqi devorlari bazalt tola asosidagi hamda mineral jun ko'rinishidagi issiqlik izolyatsiyalash materiallari bilan qoplansa, polga penopleks kabi zamonaviy qurilish materiallari yotqiziladi. Uyning ichki qismi ham energiyasamarador deraza romlari, yoritish lampalari, issiqlik nasosi va rekuperatorlar bilan jihozlanadi. Binoning mustahkam izolyatsiyalangan tashqi konstruksiyasi qishda issiq, yozda esa salqinlikni saqlash barobarida, elektr energiya sarfini ham sezilarni darajada kamaytiradi. Energiyasamarador uylarda yillik energiya sarfi oddiy uylarga qaraganda 2.5 barobar kamroq hamda ekologiya va atrof-muhitni yaxshilashdagi o'rni ham katta. Ularning kam uglerodli ekani atmosferaga tarqaladigan gazlari chiqindilarini kamaytirishga xizmat qiladi.

Bugun qurilish bozorida energiyasamaradorlik masalasi birinchi, ya'ni eng muhim omilga aylanib ulgurdi va balki davlat ob'yektlari qurilishida ham bu turdagi materiallardan foydalanishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 14 noyabrda qabul qilingan «Qurilish sohasini davlat tomonidan tartibga solishni takomillashtirish qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5577-son Farmonida ham 2020 yil 1 yanvardan boshlab uy-joy qurilishi ob'yektlari loyiha-tadqiqot va qurilish-montaj ishlarini bajarish bosqichida energiya-samarador va energiya-tejamkor uskunalari bilan majburiy ravishda jihozlanishi qat'iy belgilab berilgan. Prezidentimizning 2019-yil 4-oktyabrdagi «2019-2030 yillar davrida O'zbekiston Respublikasining yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi qarori asosida energiyatejamkor qurilish materiallarini ishlab chiqarish bo'yicha ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonda ishlab chiqarilayotgan Ecover – milliy mahsulotlari uy, ofis va boshqa qurilish binolarida tom ostida ingichka qoplama, shift, devor, xonalar orasidagi devorlar, pol va podval uchun foydalaniladi hamda o'zidan issiqlikni kam miqdorda o'tkazishi sabab,

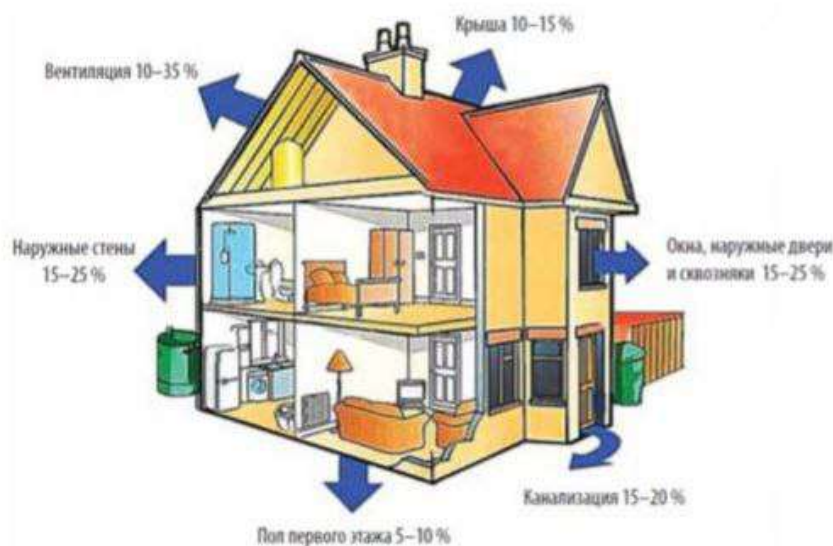

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

binolarni qishda issiq, yozda salqin ushlab turishda eng zamonaviy yechim hisoblanadi. Mahsulotlari shovqinni ham yaxshi ushlaydi va namlikka bardoshli ekani bois hammom, sauna, oshxona, kafe va restoranlar, issiqxonalar, basseynlarda ham keng foydalaniladi.

Binolar issiqlik darajasi pasayishi quyidagi omillar sabab yuz beradi:

1. Tashqi devorlar 15-25%
2. Shamollatish 10-35%
3. Tom 10-15%
4. Deraza va eshiklar 15-25%
5. Kanalizatsiya 15-20%
6. Birinchi qavatning pol qismi 5-10% tashkil etadi.

Xulosa o‘rnida ushuni aytish mumkinki bugungi kunda zamonaviy texnologiyalar asosida energiyasamaradorligiga ega va tejamkor zamonaviy uylarni qurish - bu xayotiy zarurat xisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hago Hens “Building Physics Heat, Air and Moisture”, Fundamentals and Engineering Methods with Examples and Exercises, 2nd Edition
2. Архитектурная физика : Учеб. Для вузов: Спец. Архитектура В.К.Лицкевич, Л.И.Макриненко, И.В. Мигилина и др.; Под ред, И.В. Оболепского М. : “Архитектура-С”.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

3. Sagatov B. U. About transfer of effort through cracks in ferro-concrete elements //European science review. – 2016. – №. 7-8. – С. 220-221.
4. Ашрабов А. А., Сагатов Б. У. О передаче напряжений через трещины железобетонных элементах //Молодой ученый. – 2016. – №. 7-2. – С. 41-45.
5. Джураев У. У. Повышение технического состояния зданий и сооружений на основе поверочного расчета //Academy. – 2020. – №. 11 (62). – С. 70-74.

O'ZBEKISTONDA BIZNESNI RIVOJLANTIRISH KO'RSATKICHLARI VA NATIJALARI

Hamidova Asilabonu Husan qizi

Nordic International University

asilabonuhamidova@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada biznesning nazariy va amaliy jihatlari va uning O'zbekiston iqtisodiyotida rivojlanish yo'llari va strategiyasini tanlash, tahlillar, strategik ma'lumotlarni yig'ish jadvallar tuzish, tasniflash, shuningdek, O'zbekistonda biznesni rivojlantirish ko'rsatkichlari va istiqbollari dinamik o'zgarishlarini, prognozlash va taqqoslash ma'lumotlarni taqdim etishda tez-tez foydalaniladigan grafiklar o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Innovatsiya, biznes, xususiylashtirish, raqobatbardoshlik, mahsuldorlik, mikrofirma, yakka tartibdagi tadbirkorlik, oilaviy tadbirkorlik, kichik biznes, ma'lumotlar tahlili, tahliliy usul, prognoz.

KIRISH

Bozor iqtisodiyotining amal qilishi iqtisodiyotning jadal rivojlanib borayotgani va milliy iqtisodiyotning turmush darajasini oshirishning asosiy tarmoqlaridan biri hisoblangan biznes bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Bu tarmoqlarni rivojlantirish orqali mehnat unumdorligi va raqobatbardoshligi oshirilmoqda, yangi ish o'rinlari yaratilmoqda, qashshoqlik kamaymoqda va jamiyat maqsadlariga erishilmoqda, xususan aholining muayyan guruhlariga o'z-o'zini ta'minlashga ko'maklashmoqda. Jumladan, Ozbekiston Respublikasi Prezidentining farmonlari bilan O'zbekiston Respublikasini 2019-2021- yillarda innovatsion rivojlantirish strategiyasi, O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, "Raqamli O'zbekiston -2030" strategiyasi, O'zbekiston Respublikasini qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020-2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasi, O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi, 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi tasdiqlandi. Shuningdek, "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'g'risida", "Innovatsion faoliyat to'g'risida", "Ta'lim to'g'risida" gi qonunlari qabul qilindi.

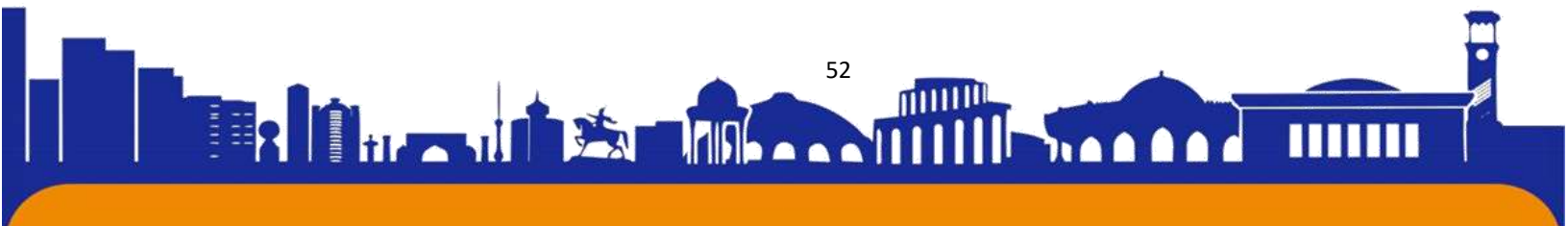

Biznesning ma'nosini ochish uchun juda ko'p turli xil fikrlar bor. Ulardan biri – mustaqil egalik qiluvchi va boshqariladigan va o'z faoliyat sohasida ustunlik qilmaydigan biznes. Tajribasiz menejment va moliyaviy barqarorlikning yo'qligi, kichik korxonalar o'lim darajasi yirikroq va tashkil etilgan korxonalarinikiga qaraganda ancha yuqori, asosan cheklangan resurslar tufayli.

Ko'pgina biznes muvaffaqiyatsizliklariga sabab boladigan ba'zi muammolar mavjud, ular: yomon operatsiyalarni boshqarish, tajriba yetishmasligi, yomon moliyaviy menejment, asosiy vositalarga ortiqcha investitsiya qilish, yomon kredit amaliyoti, rejani tuzatmaslik, noto'g'ri joylashtirish, inventar nazoratining yo'qligi va boshqalar.

O'zbekiston iqtisodiyotida yirik va kichik korxonalar, shuningdek, faoliyati shaxsiy va oilaviy mehnatga bog'liq bo'lgan ikki turdagi korxonalar faoliyat yuritadi. O'zbekistonda tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish sharti O'zbekiston Respublikasining "Oilaviy tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanish sharti O'zbekiston Respublikasining "Oilaviy tadbirkorlik to'g'risida"gi, "Erkin tadbirkorlik faoliyatining kafolatlari to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi qonunlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risidagi qonunlari bilan amalga oshirildi va ular biznesni yanada rivojlantirishga yordam berish uchun yaratilgan.

O'rganilganlik darajasi. Kichik biznesning o'ziga xos moslashuvchanligi va bozor sharoitlariga yuqori darajada moslashuvchanligi o'zgaruvchanligi mamlakatdagi makroiqtisodiy jarayonlarni barqarorlashtirishga yordam beradi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston tarmoq ma'lum hosildorlik, yuqori mehnat zichligi, yangi texnologiyalarni joriy etishning murakkabligi, o'z resurslarining cheklanganligi, texnologiyalarni joriy etishning murakkabligi, o'z resurslarining cheklanganligi, raqobat xavfining kuchayishi bilan ajralib turadi. Bizningcha, qonunni aniq buzganlik yoki lozim darajada bajarmaganlik uchun jazo choralari nazarida tutuvchi aniq tizimni yaratish yaratish maqsadga muvofiqdir. Qonunchilikning raisi ustidan tadbirkorlik faoliyatini nazorat qilish alohida o'rin tutadi va iqtisodiy islohotlar to'liq huquqiy maydonga asoslanishi kerak. Bunday holda, sudlar va hakamlik organlari oldida mutlaqo teng huquqli bo'lishi kerak. O'zbekistonda sanoat va mintaqaviy ustuvor dasturlar ishlab chiqilgan va korxonalar ishlab chiqilgan va korxonalarini rivojlantirish muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Hozirgi kunda o'zbekistonlik tadqiqotchilar olim va mutaxassislar orasida tadbirkorlikni rivojlantirish masalasi dolzarb masala bo'lib kelmoqda, Yuldashev Sh.A, A.Vahobov, U.Burxonov, xorijiy olimlardan, Alfred Marshall, Y.Schumpeter va boshqalar bu masalani tatbiq etdilar[1].

Polshalik iqtisodchi M.Kaleckiyning fikriga ko'ra , tadbirkor bo'lishning eng muhim sharti kapitalga egalik qilishdir. Biznes uchun shart –sharoit nuqtai nazaridan u mutlaqo haq edi. Shunga qaramay, tadbirkorlik ko'nikmalari ham muhim ahamiyatga ega.

Ushbu maqolani tayyorlashda kuzatish, statik ma'lumotlarni yig'ish, tasniflash, jadval tuzish usullaridan keng foydalanilgan; Shuningdek, ma'lumotlarni taqdim etish, dinamik o'zgarishlar, biznes rivojlanishi ko'rsatkichlarini taqqoslash va prognozlashda tez-tez ishlatiladigan diagrammalar va grafiklar.

Global dunyoda ilm-fan ta'limdagi innovatsion rivojlanishning zamonaviy trendlari 15-dekabr, 2022-yil.

TAHLIL VA NATIJALAR

Darhaqiqat , hisobotiga ko'ra , O'zbekiston o'tgan 2016-yilda yalpi ichki mahsulot (YaIM) 7,8 foizga o'sishga erishgan. Biznesning yalpi ichki mahsulotdagi hissasi 56,9 foizni tashkil etgan. Natijada 2016-yilda 1-yanvar holatiga ko'ra faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes sub'yektlarining umumiy soni 207104 tani tashkil etdi yoki o'tgan yilning shu davriga nisbatan 5.7 foizga ko'p", deyiladi O'zbekiston ichki mahsulotda biznesning ulushi yildan yilga ortib bormoqda.

Qo'mita xabarida aytilishicha , 2016-yilda sanoat ishlab chiqarishning umumiy hajmida tadbirkorlik ulushi 45 foizni (2015-yilda – 40,68 fozi) chakana savdo aylanmasida – 89,6 foizni (87,1 foiz), bandlikdagi ulushini tashkil etgan-78,1 foiz.

Bashorat – bu xavf haqidagi bayonot. U ko'pincha tajriba yoki bilimga asoslanadi va u yuzaga kelishi mumkin bo'lgan o'zgarishlar haqida qaror qabul qilishida yordam berishi mumkin. Gorvard X. Stivenson biznesda bashorat qilish kamida ikkita narsa: muhim va qiyin ekanligini yozadi. Biznes yanada moslashuvchan va talabning o'zgarishiga, global va mintaqaviy bozorlardagi vaziyatga tez moslasha oladi. Chunki u ixcham shaklga ega, qarorlar qabul qilishda harakatchanlik va tezkorlikka ega va u innovatsiyalarni qabul qiladi. Biznesni tashkil etish va rivojlantirish va katta xarajatlar va kapitalni talab qilmaydi, bu esa modernizatsiya, texnik va texnologik jhohlarni tezroq va oson amalga oshirish, yangi mahsulotlarni

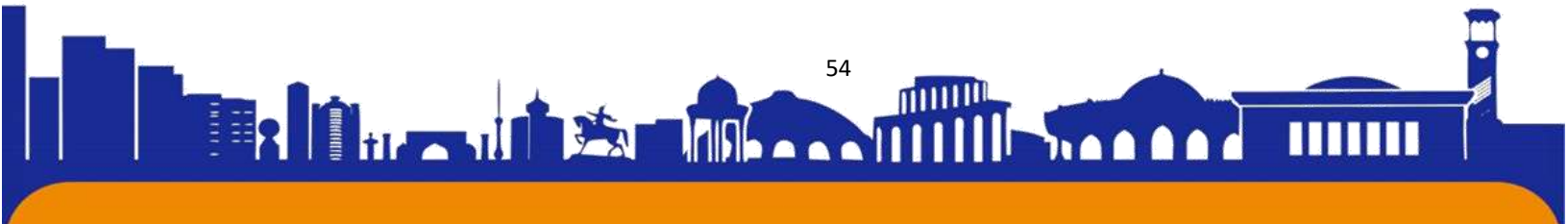
o'zlashtirish, uning assortimentini doimiy ravishda yangilash va raqobatbardoshlikni ta'minlash imkonini beradi. Bu sohaning yirik korxonalariga nisbatan ancha yuqori. Biznes nafaqat daromad manbai, balki odamlarning ijodiy va intellektual qobiliyatlarini ochib berish imkoniyatidir. Bunday qamrov har kimga o'zining individual iste'dodi va imkoniyatlarini namoyon etish imkonini beradi va shu orqali maqsadga erisha oladigan odamlarning yangi qatlamini – g'ayratli, tashabbuskor va o'z-o'zini ish bilan ta'minlashga moyilligini shakllantiradi.

O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan O'zbekiston banklari assotsiatsiyasi, tijorat banklari va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikda qabul qilingan eng muhim xorijiy mablag'lar va banklarni rivojlantirish, Kafolat jamg'armasini tashkil etish bo'yicha takliflardir. Unda tadbirkorlik subyektlari uchun tijorat banklari tomonidan yangi asbos-uskunalar sotib olish uchun ajratilgan kreditlar bo'yicha garov ta'minotining ochilmagan qismiga ehtiyoj ko'zda tutilgan.

Ma'lumki, tijorat banklari tomonidan kreditlar ajratishda kreditlashning asosiy tamoyillaridan biri garov bilan ta'minlangan kreditdir. Asosiy muammo – investitsiya loyihalarini moliyalashtirishda tadbirkorlik Respublikaning garov ta'minotining yo'qligi. Biznes tomonidan kreditlar uchun kafolat yo'qligi muammosi nafaqat iqtisodiyoti o'tish davridagi mamlakatlarda, balki AQSh, Yaponiya va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari kabi rivojlangan mamlakatlarda ham mavjud. Bu mamlakatlarda masala faqat kreditlar qaytarilishini kafolatlash mexanizmi – kafolat fondi orqali hal qilinadi.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishni rag'batlantirish tamoyillari soliq imtiyozlarini berish, soddalashtirilgan soliq tizimini qo'lash, imtiyozli kreditlar berish, davlat soliq va statistika organlarida soliq va buxgalteriya hisobini yuritish davriyligi va muddatlarini qisqartirish, soliq imtiyozlarini kamaytirish yo'llari hisoblanadi.

Bu sohaning yirik korxonalariga nisbatan barqarorligi jahon moliyaviy – iqtisodiy inqirozi muammolari va oqibatlariga nisbatan ancha yuqori. Biznes nafaqat daromad manbai, balki odamlarning ijodiy va intellektual qobiliyatlarini ochib berish imkoniyatidir. Bunday qamrov har kimga o'zining individual iste'dodi va imkoniyatlarini namoyon etish imkonini beradi va shu orqali maqsadga erisha oladigan odamlarning yangi qatlamini –g'ayratli, tashabbuskor va o'z-o'zini ish bilan ta'minlashga moyilligini shakllantiradi.

Barcha erishilgan yutuqlarga qaramay, ayrim ma'lumotlarga ko'ra, mamlakat ijtimoiy- iqtisodiy infratuzilmasida jiddiy muammolar va nomutanosibliklar mavjud bo'lib, ularning atributlari iqtisodiyotning ushbu tarmog'ining dayarli barcha tarmoqlari va segmentlarida kuzatilmoqda.

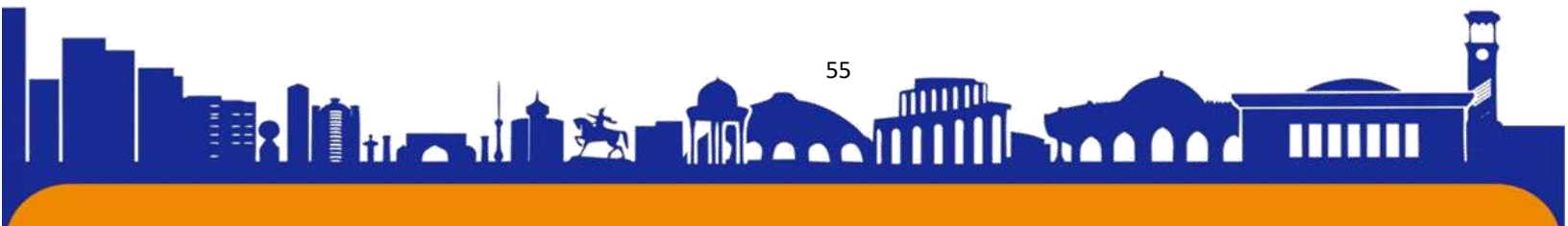
XULOSA

O'zbekistonda biznesni yanada rivojlantirish bo'yicha quyidagi tavsiyalar beriladi:

- tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy –xo'jalik faoliyatiga davlat va nazorat organlarining aralashuvini qisqartirish
- tadbirkorlik subyektlari uchun soliq va boshqa to'lovlar bo'yicha maksimal qulay shart-sharoitlar , imtiyoz va preferensiyalar yaratish, hisobot tizimini hamda moliya , soliq va statistika organlarida hisobotlarni taqdim etish mexanizmini takomillashtirish va standartlashtirish ;
- biznesni rivojlantirishga xorijiy investitsiyalar , ayniqsa , xalqaro moliya institutlarining imtiyozli kreditlari va xususiy kapitalni keng jalb etish va yo'naltirish;
- axborotni boshqarish tizimini yanada rivojlantirish va biznesga maslahatlar berish, shuningdek, kadrlar tayyorlash , qayta tayyorlash va malaka oshirish masalalarida;
- kichik biznes subyektlarining bank kreditlari, xomashyo resurslari olish imkoniyatlarini kengaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026-yillarida O'zbekiston Respublikasining innivatsion rivojlanish strategiyasini tasqidlash to'g'risida” gi 06.07.2022-yildagi PF-165-son Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/-6102462>.
2. A.Marshall. “Principles of Economics”, (1890). Principles of Economics by Alfred Marshall I Goodreads.
3. A. Vahobov. “Iqtisod nazariyasi” , (2014) Iqtisod nazariyasi. Vahobov A., O'lmasov A .2014- TSUL –Library (library –tsul.uz).
4. www.stat.uz – O'zbekiston Respublikasining Statistika qo'mitasi rasmiy veb sayti.

5. O'zbekiston Respublikasi Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi (mineconomy.uz) –Iqtisodiy taraqqiyot va kambag'allikni qisqartirish vazirligi rasmiy veb sayti.

6. O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi (mift.uz) O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi rasmiy veb sayti.

IMPROVING THE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF THE INCLUSIVE EDUCATION PROCESS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS.

Himmatova Nodira Normamatovna,

assistant of the Termiz Agrotechnologies and Innovative Development Institute

Abstract: Like every field of education in our country today improvement of the content of special education, innovative practice the issue of introducing technologies is considered urgent. Special education education, upbringing and life of children with developmental problems solves preparation tasks. As you know, one type of development or another organic disorders in brain activity among children with problems As a result, children with certain deviations and deviations in their intellect available, they are educated in specialized educational institutions they get.

Key words: Education, children, disabilities, special education, general education, inclusive education, social segregation, school, disabled people, integrated, gender, general education institutions.

Social protection of children in our country, physical capabilities. The system of providing educational services to disabled persons is perfectly developed

developed. President of the Republic of Uzbekistan "People of the Republic of Uzbekistan on approval of the concept of development of the education system until 2030" Decree No. PF-5712 dated April 29, 2019 and "Special educational needs on measures to further improve the system of education for children with special needs" on October 13, 2020 is one of the promising efforts to help every child find his place in society.

"Special educational needs" adopted by the head of our state "On measures to further improve the system of education for children with special needs" on further improvement of the inclusive education system important in solving problems encountered in practice earns. President Shavkat Mirziyoyev on UN Human Rights. In his speech at the 46th session of the Council, strategic directions, including the disabled special attention to the issue of ratification of the Convention on human rights was directed. There are about 1 billion people with disabilities in the world if we think about its existence, it is an extremely important initiative we will be sure. Measures aimed at wide introduction of the inclusive education system in Uzbekistan, state and non-state organizations on the study of international and national work experiences cooperation projects are being implemented. The possibility of inclusive education general education in the areas where children with disabilities live together with the main curriculum in schools according to their youth, that they receive special education based

on special programs, their peers in class activities means that they participate with.

People with mental development problems today active in various social, economic and cultural relations of society participation, happy marriage and different life in ensuring their effective social adaptation to situations precisely because of its importance among healthy children. The question of involving this category of children in inclusive education is also special from the urgent tasks facing the pedagogy and public education system is being counted. Pedagogical-psychological and organizational of mentally retarded children involvement in appropriate education and social skills in them . Scientific research work, projects on intensive growth is going. Late and slow development of mental processes in mentally retarded children in connection with the appropriate method of determining the duration of their education and tools are chosen. Scientific research conducted in this direction. Our work served to justify the following conclusion. That is inclusive if the educational work in the conditions is also started in families and if continued, the mentally retarded child will be ready for inclusive education and it is new easily adapts to the environment.

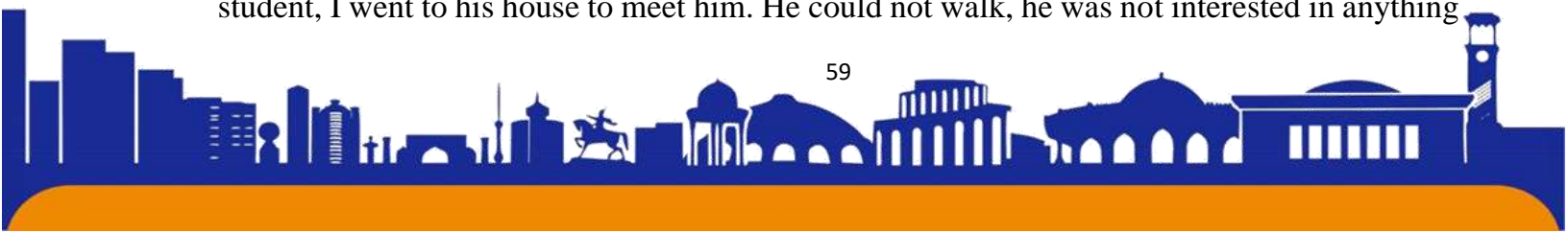
Attention is paid to the fact that the processes of education and knowledge are mutually inseparable should be focused. Cognitive activity is the result of the subject activity itself is distinguished by its characteristics, that is, the object, its characteristics, its original being, its essence (the object itself remains unchanged) is its own reflection finds Object modification is important in scientific knowledge is the main condition for understanding its features. This is the process of learning is carried out in subject- knowledge activities that have their own means. The need to acquire new knowledge motivates such activity serves as a motive. And the need to acquire new knowledge other activities (work, play, etc.) are encouraged at the expense of needs. Thus, we develop children with disabilities. What a great and special place mathematics education has in the sensitive era we believe that it holds. About the child's beginnings of mathematics his imagination with the environment, with adults and peers is formed on the basis of systematic knowledge acquired in the process of communication. In the course of our experience, we came to the concept of "systematic knowledge of the child". We rely on and its structure is similar to the structure of theoretical knowledge we consider it as a set of knowledge.

In recent times, the universe, social relations, our values in a time of renewal, we are getting to know a lot of information about indigos and Samo children in public shows and TV programs. It's fresh You may wonder what's wrong with children, but such children their mentality, thinking, attitudes to values are different. They are distinguished by their desire to reign over their desires, that is, their feelings and their own values. Creativity in new children, creativity, creativity is due to the active work of the right half of the brain will be connected.

They don't recognize cazo-kazo, prestige, they are free to choose they obey, they consider themselves equal to everyone. People big and small, career, nationality, it is not interesting for new kids that is, everyone knows that he is Adam. If the new kid is doing something inappropriate, don't ban him. on the contrary, explain that it is not good to do this and recommend another activity eat The new kid needs to stop doing inappropriate work on his own. Persecution is anger in him, instills a sense of self-defense. Terminate your parental rights if you come from above, they will lose their trust in you. If you always resist, enmity arises in the middle. It's better to use your will and do it it's okay to show that you should be. What they saw, not what they were told they believe. The new boy has great inner strength and is good at his duties they know The development of inner knowledge helps to understand others will give. They have a deep understanding of the world in their hearts and can control their emotions. You can't fool them, their inner eyes are watching you. Lie They openly oppose the words of love and feel it. They are doing well it is better to encourage the work and order to switch to another task. Heaven is upon us He sent the Indigos-New Children in trust, so we changed ourselves we must be trustworthy. The main factor in the process of individual training is through hearing is an opportunity to receive a speech. Hearing problems in a deaf child due to its depth, it cannot independently acquire speech. With deaf children on the differentiation of sound vibrations by feeling them through the air bone and by feeling them through the skin- sensation in the corrective exercises is processed. That's why most teachers give sounds to deaf children they rely on skin sense, feel the air when putting.

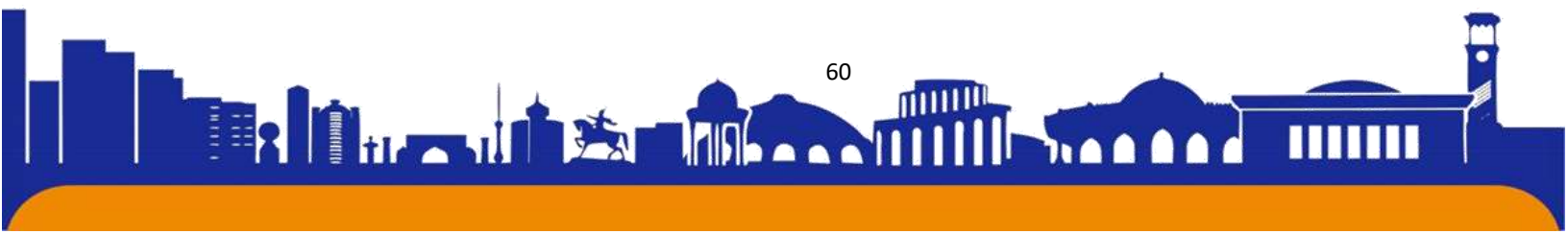
Qualified, highly educated students who receive special education supply of teachers is one of the most urgent problems. Each the teacher to the student who I receiving special education during each lesson with love, to teach him to raise his spirit and each for the child to pass the lesson on the basis of modern information technologies it would be appropriate if separate computers were provided. Inclusive a psychologist in the educational system, giving the student insights into the profession it would be appropriate if the lessons were given. Selected directions As a result of the formation of skills based on knowledge gained fame and good to organize roundtable discussions with successful people I will make an offer. This is a self-taught student He also feels that he belongs to the society. Pupils receiving special education I suggest that the lesson schedule should be changed. That's the suggestion consists of physical education, music, technology, informatics, visual arts I will make a proposal about the introduction of art sciences.

I got to know every student, students with psychological problems. I found out, I found out their interests. Individual arrangement in the 9th grade at school knowing that he has a student, I went to his house to meet him. He could not walk, he was not interested in anything

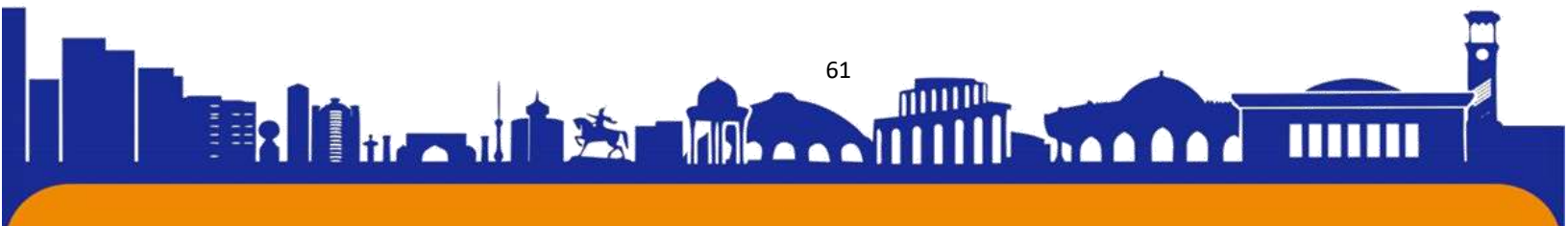
that gave up hope in life. He himself it was difficult to introduce, and it was found that there were defects in pronunciation. Without much thought, I began to find out what interests him. He said that he is interested in singing, although he struggles with pronunciation. Me by including him in the circle of his peers in whatever activities are held at school, I watched him sing. A child is the greatest blessing for parents. They are only for their children they live for good. Children notice and understand this well and to make good use of the privileges and opportunities created for themselves they act. In this case, the child tends to masculinity and his signs of masculinity are evident in every action he does starts Parents can sometimes say nice, inspiring words. But they always did what they were doing, if they didn't do it themselves regularly If his actions are not worthy of his words, then his pleasant words are not when it does not give a positive result. Nothing for the opposite person, that is, his child will not have a positive effect. The determination of the father, not going back on his word, is important in raising a child have It is necessary for him to always feel this nature of his to his child. The mother and herself on the other hand, this is what the father remembers about the child in such a way, he should prevent his child from doing evil. A parent's own child spiritual nourishment throughout his life, and a healthy worldview in him they don't need to try complicated ways to ensure their formation. There are easy ways to do it. A child who grew up feeling the love of his parents personality, outlook on his future self-confident, independent, hopeful and ensuring that he is lucky has been confirmed in life

In conclusion, every student with disabilities is good life, if there are many people who help him meditate never struggles to find its place. We need them in our society more in the circle of friends who encourage them to feel that they are human should be. We psychologists introduce these above suggestions if it is done, we will have achieved our goal. Another mature to our society, We are proud of our contribution to the delivery of strong personnel. Effective implementation and possibility of inclusive education in our republic identifying convenient ways to adapt disabled children to social life for the purpose of education in special educational institutions is limited children by increasing the effectiveness of involving children in inclusive education studying the possibilities and conditions of involvement in inclusive education. Special in pedagogical-psychological practice of hearing-impaired and visually impaired children Observation of experiences of transfer from 4th-5th grade to general education schools. In this hearing impaired and visually impaired children receive initial education in a special school stage, i.e. acquiring literacy and mastering communication skills then, according to the family's choice, to study together with healthy peers is to be involved.

LIST OF REFERENCES

1. Vygotsky L.S. Defect and overcompensation. // "Problem defectology". M., 1996. -S. 42.
2. Kryzhanovskaya L.M. Psikhologicheskaya korektsiya v usloviyakh inkluzivnogo education Posobie dlya psychologists and pedagogues. - M.: "Vlados", 2013. p. 83.
3. Schools for all - Save the children - 2002. 20\23 pages
4. Pulatov Sh.N. Sankhya-ancient Indian philosophical school. //PUSTAK BHARATI RESEARCH JOURNAL// JAN-June. ISSUE Toronto, Canada. No: 1-2, 2020.
5. PULATOV Sh.N. The socio-political situation in India at the end of the 19th century - the beginning of the 20th century. Academic Research In Educational Sciences. Volume 1. 2020 468-474 P.
6. Himmatova, N. N. (2023). Psychological Aspects of Learning a Foreign Language. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 13, 1-6.
7. Himmatova, N. (2023). THE PSYCHOLOGICAL ASPECT IN THE STUDY OF ENGLISH FOR 1ST YEAR STUDENTS. Development of pedagogical technologies in modern sciences, 2(1), 17-22.
8. Himmatova, N. (2023). PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE. Current approaches and new research in modern sciences, 2(1), 16-19.
9. Himmatova, N. (2022). GENDER EQUALITY IN UZBEKISTAN. Science and innovation, 1(C7), 118-120.
10. Himmatova Nodira Normamatovna (2022) PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS THE IMPORTANCE OF A DESCRIPTIVE DICTIONARY IN INDEPENDENT LEARNING OF A FOREIGN LANGUAGE 1, 60-64
11. Himmatova Nodira Normamatovna (2022) XOTIN-QIZLARNI IJTIMOYIY SIYOSIY VA IQTISODIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARNI O'RGANISH O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI XABARLARI

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

**O'ZBEK O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILI RAVISH SO'Z TURKUMI
GRAMMATIK XUSUSIYATLARINI O'RGATISHDA KOMMUNIKATIV
MASHQLARDAN FOYDALANISH**

Tolibova Durdona Mamajonovna
Samarqand Davlat Chet Tillari Instituti
tolibovadurdona2004@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada ingliz tili va o'zbek tili ravish so'z turkumi taqqoslab, tahlil qilingan hamda uning grammatik xususiyatlarini o'rgatish uchun kommunikativ mashqlar to'plamidan foydalanish yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: ravish so'z turkumi, metodika, kommunikativ kompetensiya, mashqlar.

**USING COMMUNICATIVE EXERCISES FOR TEACHING
GRAMMATICAL FEATURES OF ENGLISH ADVERB TO UZBEK
STUDENTS**

Tolibova Durdona Mamajonovna
Samarkand State Institute of Foreign Languages
tolibovadurdona2004@gmail.com

ABSTRACT

In this article, English and Uzbek adverbs are compared and analyzed and the use of a set of communicative exercises to teach the grammatical features of adverb is explained.

Key words: Adverb, methodology, communicative competence, exercises.

KIRISH

Bugungi kun metodikasining asosiy maqsadlaridan biri bu chet tillarini o'qitish jarayonida o'quvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdir. Kommunikativ kompetensiya esa o'z ichiga turli kichik kompetensiyalarni qamrab oladi. Bularning birinchisi lingvistik kompetensiya hisoblanadi. Unga ega bo'lish esa o'quvchining ingliz tili grammatikasi va leksikasi bo'yicha yetarli bilimga ega bo'lish bilan ifodalanadi. Buning uchun ona tili va o'rganilayotgan til birliklari solishtirilib, tahlil qilinishi va interferensiya holatlari ko'rib chiqilishi zarurdir. Lingvistik interferensiyada so'zlovchi tomonidan bir til natijasida ikkinchi bir tilde sodir bo'layotgan xatolarni tushunamiz. Buning oldini olish uchun o'qituvchidan

o'quvchilarga yordam beruvchi mashqlar to'plamidan foydalanish ancha samaraliroqdir.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Xorijiy tilni samarali o'qitish uchun, eng avvalo, o'quvchilarning ona tili va o'rganayotgan tilni solishtirib o'rganish va tahlil qilish asosiy o'rin egallaydi. Bunda ikkita til o'rtasidagi o'xshash shakllar o'rganuvchiga bir qancha qulayliklar yaratsa, farqli taraflari ba'zi qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuning uchun ham chet tilini o'qitishda taqqoslash orqali o'xshash yoki farqli tomonlarini o'rganish bilan shug'ullanadigan tilshunoslik bo'limi Kontrastiv lingvistika deyiladi. Rus olimi V.B.Kashkinga ko'ra, tillarni qiyoslash bilan tilshunoslikning ikki bo'limi: qiyosiy (komparativ) va chog'ishtirma (kontrastiv) lingvistika shug'ullanadi [2].

Birinchi bo'lim bir-biriga qardosh tillarni qiyoslab o'rgansa, ikkinchi bo'lim bir-biriga aloqasi bo'lmagan tillarni taqqoslab o'rganadi (masalan, o'zbek va ingliz tili). Bu holatda biz Xomskiy tomonidan fanga kiritilgan. "Kompetensiya" ("ma -horat", "qobiliyat") –u yki bu o'quv predmetni o'qitish davomidashakllanadigan bilim, ko'nikmalar yig'indisi-so'ziga to'xtalib o'tamiz. Keyinchalik bu atama takomillashib "kommunikativ kompetensiya" nomini oldi va buni fanga amerikalik olim D.Hayms (1972) kiritgan va fanda keng qollanila boshlangan. Kommunikativ kompetensiyada :

- ta'lim jarayonining nutqiy faoliyatga qaratilganligi;
- o'quv materiallarni tanlash va mashqlarni hayotiylikka bog'lash;
- darslarda hayotiy manbalar (news, qo'shiqlar matni)dan foydalanish;
- kommunikativ mashqlar ishlatish asosiy o'rin egallaydi.

Natijalar

Yuqoridagi ko'nikmalardan foydalanib, ingliz tili ravish so'z turkumi xususiyatlarini o'zbek tili ravish so'z turkumi bilan solishtiramiz. Bunda, eng avvalo, ravish so'ziga izoh berilsa, RAVISH-mustaqil so'z turkumlarida biri, harakat va holatning belgisini, shuningdek, belgining belgisini bildiradi. O'zbek tilde ravish asosan, gapda fe'ldan oldin keladi, ingliz tilida esa u asosan fe'ldan keyin qo'llaniladi (He works **hard**. -U **qattiq** ishladi). Lekin ingliz tilida ravish gapda sifatdan va boshqa bir ravishdan oldin kelishi mumkin (He is **very good** student.

She speaks **quite well**). Ravish ma'no turlariga ko'ra bir nechta turlarga bo'linadi. Farqli ravishda bu ingliz tilida 4 turga, o'zbek tilida esa 6 turga bo'linadi.

Ingliz tilidagi ravish turlari:

- 1.O'rin-joy ravishlari (adverbs of place);
- 2.payt ravishlari (adverbs of time);
- 3.daraja-miqdor ravishlari (adverbs of quantity)
- 4.holat ravishlari (adverbs of manner)

O'zbek tilidagi ravish turlari:

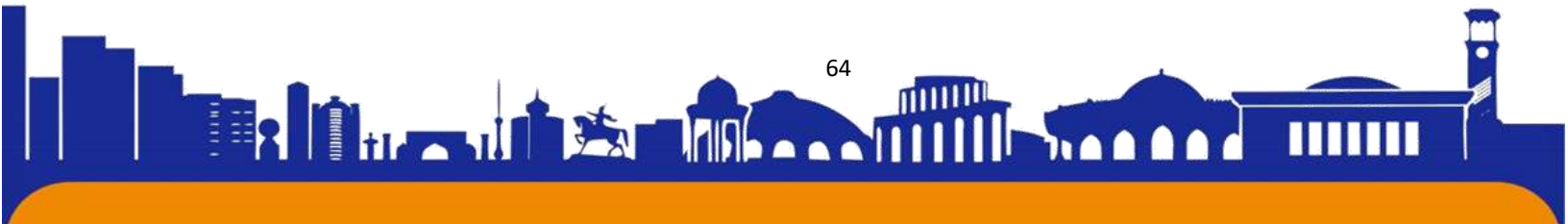
- 1.Holat ravishlari (tez,sekin)
- 2.O'rin-joy ravishlari (uzoqda)
- 3.Daraja-miqdor ravishlari (ancha,sal)
- 4.Maqsad ravishlari (ataylab)
- 5.Sabab va oqibat ravishlari (noiloj)
- 6.Payt ravishlari (hozir,kecha)

Ingliz tilida agar bitta gapda ikki yoki undan ortiq ravish turi qatnashsa,ularning tartibi quyidagicha bo'ladi: holat ravishlari (manner)+o'rin-joy ravishlari (place)+payt ravishlari (time).Masalan, the baby slept **quietly in his cot** all night long. Chaqaloq tinch uxlati uning karavotida tuni bilan.Agar gapda "go,come,leave" kabi harakat fe'llari kelsa tartib quyidagicha bo'ladi: o'rin-joy ravishlari+holat ravishlari+payt ravishlari.Masalan,He **came to work by bus** this morning. O'zbek tilida esa bunday qat'iy qoidalar keltirilmaydi.

Ravishlarning yasalishi. Ravishlarning yasalishi o'zbek tilida ikki xil usulda amalga oshiriladi: morfologik(qahramon+larcha=qahramonlarcha) va sintaktik (har +zamon= har zamon). Ingliz tilida ko'pgina ravishlar sifatlarga –ly qo'shimchasini qo'shish orqali yasaladi (quick+ly=quickly).Lekin -ic qo'shimchasi bilan tugagan sifatlarga -ally qo'shimchasi ravish yasash uchun xizmat qiladi (dramatic+ally=dramatically,lekin public +ly=publicly).Bundan tashqari good sifatining ravish shakli well shaklida ifodalanadi.Ingliz tilidagi ba'zi so'zlar esa gapning mazmuniga ko'ra ham sifat ham ravish bo'lib kela oladi.Masalan, Iron **is hard**-sifat, I work **hard**-ravish. Agar bunday so'zlarga –ly qo'shimchasi qo'shilsa, boshqa ma'no kelib chiqadi (hard-qattiq,hardly-zo'rg'a).

Muhokama

O'quvchilar o'rtasida ravishning nutqga olib kirilishi bo'yicha bir necha muammolarni oldini olish uchun dars davomida yuqorida aytib o'tilgan kommunikativ mashqlardan foydalanish muhimdir:

1. Almashtirishga asoslangan mashqlar (exercises for substitution). Bunday turdagi topshiriqlarda gapdagi leksik birliklar o'zni o'zgartiriladi va uni o'z o'rniga joylashtirish talab qilinadi. Bu so'zlarni muloqotda to'g'ri qo'llash ko'nikmasini rivojlantiradi. Masalan: do /I/my/slowly/homework –I do my homework slowly.

2. Gapdagi xatolikni topish: bu mashqda gap birliklaridan biri noto'g'ri qo'llaniladi va o'quvchilarning vazifasi ularni aniqlashdan iborat. Masalan, I read a text **quick** –gapida quick so'zining o'rniga **quickly** ravishi qo'yilishi kerak.

3. Reproduktiv topshiriqlar: o'tilgan mavzuga oid dialog, news yoki qo'shiqdagi bo'sh qoldirilgan joylarni to'ldiring. Bunda o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishi ortishi va tinglash ko'nikmasini yaxshilash asosiy maqsad qilib olinadi.

Xulosa

Chet tillarini o'qitishda kommunikativ kompetensiyalar asosiy o'rin egallamoqda.

Buning natijasida o'quvchilarning bilim samaradorligini oshirish yaxshi ko'rsatgichlarda namoyon bo'lmoqda. O'qitish davomida interaktiv mashqlardan foydalanish o'rganuvchiga so'z qo'llash va uni nutqqa olib kirish ko'nikmalariga erishishni osonlashtiradi.

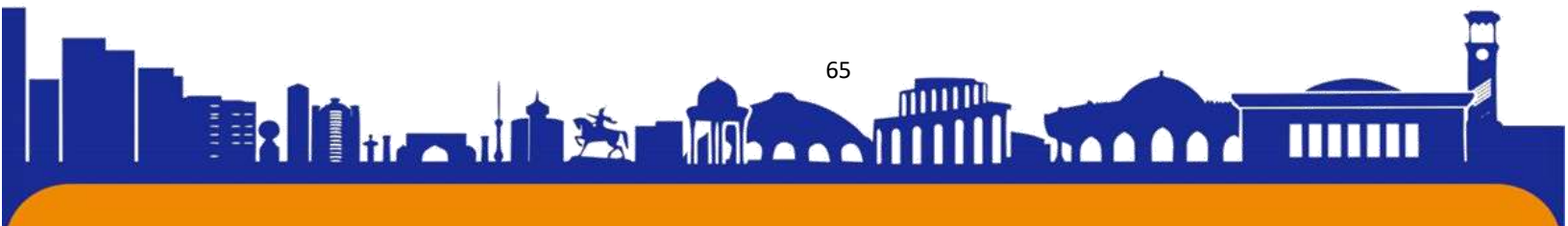
REFERENCES

1. Littlewood, W.T. (1893). "Communicative approach to language teaching methodology (CLCS Occasional Paper No.7)." Dublin University, Trinity College, Centre for Language and Communication Studies. (EDRS No. ED 235 690, 23 pages).

2. Jumayeva, M. B. (2022). OLIY TA'LIMDA INNOVATSION USUL VA VOSITALAR. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2 (Special Issue 20), 214-226. doi: 10.24412 (Vol. 226). 2181-1784-2022-20-214.

3. Jumayeva, M., & Turdiyeva, U. (2022). THE IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN LEARNING ENGLISH. Science and innovation, 1(B8), 1710-1714.

4. Кашкин В.Б. Сопоставительная лингвистика. -М.: Русский язык, 2007. -180 с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

5. Kamiljanovna, Z. D., O'G'Li, A. S. J., & Jumayeva, M. B. (2022). THE ANALYSIS OF HIGHER ORDER THINKING SKILLS. *Science and innovation*, 1(Special Issue 2), 672-676.

6. Abdisheribov, S., Yo'Ldosheva, M., & Jumayeva, M. (2022). IMPLEMENTING CREATIVE WRITING IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING CLASSROOMS. *Science and innovation*, 1(B8), 1343-1347.

7. G'apporov M, Qosimova R, "ingliz tili grammatikasi" T.: -2008.

8. Abdulakim o'g'li, A. I. (2022). INGLIZ TILIDA GAP STRUKTURASINING TIZIMLINISHIDA YORDAMCHI SO 'Z TURKUMLARINING ROLI. *Results of National Scientific Research International Journal*, 1(3), 137-140.

Прагматик стратегиялар танлови ва ўзаро мослашуви

Нуралиева Озода Норбоевна

Самарқанд давлат тиббиёт университети ўқитувчиси

Аннотация: Прагматик таҳлилда мазмуннинг ифодаланиш йўллари тадқиқи назарда тутилиши маълум. Бироқ ушбу мазмун луғавий ва синтактик тузилмаларнинг маълум контекстида қўлланишига асосланади.

Калит сўзлар: эксплицитлик, имплицитлик, импликатура, иллокутив, синтактик, лисоний.

ВЫБОР И ПЕРЕКРЕСТНАЯ АДАПТАЦИЯ ПРАГМАТИЧЕСКИХ СТРАТЕГИЙ.

Аннотация: Известно, что прагматический анализ подразумевает исследование путей выражения содержания. Однако в основе этого содержания лежит не поиск словарных и синтаксических единиц в формальных показателях а их применение в определенном контексте речевых структур.

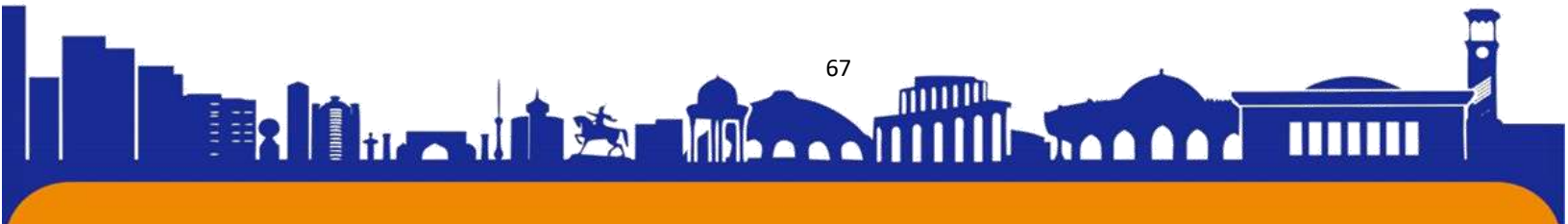
Ключевые слова: экспойт, имплицитность, импликатура, иллокутивный, синтаксический, лингвистика.

PRAGMATIC STRATEGY CHOICE AND INTEROPERABILITY

Abstract: in pragmatic analysis, it is known that the study of ways of expression of content is intended. However, this content is based on the use of lexical and syntactic units in certain context of colloquial structures, rather than being traced from formulaic displays.

Key Words: exploit, implicitness, implicatura, illocutive, synaptic, linguistics.

Прагматика соҳасига оид адабиётларда стратегия тушунчаси тез-тез учраб туради. Прагматик стратегиялар, деганда тилдан маълум бир мақсадни рўёбга чиқариш учун фойдаланишга айтилади. Прагмалингвистлар қайд этганидек, “Тилдан фойдаланиш стратегияси маъно ҳосил қилишда эксплицитлик ва имплицитликнинг ўзаро кесишуви бўлиб, у гап ёки нутқий тузилмалар боғламида онгли ҳамда ихтиёрсиз равишда содир бўлади” Булар, масалан, нутқий импликатура, хушмуомилалик, киноя ва бошқа кўринишларда намоён бўлади. Стратегиялар ҳар қандай турдаги мулоқот контекстида ҳаракатга тушади ва турли прагматик мўлжал воқеланишида иштирок этади.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Хуллас, сўзловчи шахслар турли стратегия ёки риторик амалларни танлаётиб, нутқнинг мавжуд эҳтиёжни қондириш ва суҳбатнинг одоб доирасида кечишини таъминлашга мослаштириш режасини тузадилар. Бундан ташқари, улар ўз нутқий ҳатти-ҳаракатларининг суҳбатдошлари ҳатти-ҳаракатига муқобил бўлишини хоҳлайдилар

Прагматиканинг риторик ва шахслараро муносабат жиҳатларини ташкил қилувчи нутқий актлар, хушмуомилалик ва киноя каби ҳодисаларнинг стратегия танлови билан боғлиқ томонларини кўриб чиқишга ҳаракат қиламиз.

Прагматик таҳлилда мазмуннинг ифодаланиш йўллари тадқиқи назарда тутилиши маълум. Бироқ ушбу мазмун луғавий ва синтактик бирликларнинг формал кўрсаткичларидан изланмасдан, балки нутқий тузилмаларнинг маълум контекстида қўлланишига асосланади. Файласуф Ж.Остин ва унинг издоши Ж.Сёрль тузилмаларнинг бундай контекст билан боғланишда фаоллашувига нисбатан “нутқий акт” (speech act) тушунчасини қўллашни таклиф қилишган. Уларнинг талқинича, мантиқшунос ва тилшунослар тилдан фойдаланишнинг перформатив жиҳатини бироз бўлса-да унутадилар. Аслида эса оддийгина гапирмасдан, балки сўзлаш орқали бирон ҳаракат, вазифани бажарадилар

Нутқий актлар назарияси асосчиларининг таъбирича, гапни талаффуз қилаётган шахслар хабар бериш, сўраш, буюриш, илтимос қилиш, ваъда бериш каби ҳаракатларни бажарадилар. Натижада, “барча тилшунослик йўналишларида нутқий актлар масалалари ўзаро алоқа-аралашув жараёнининг маҳсули деб қаралди, нутқ ҳодисаси сифатида ажратилди, нутқ муаллифининг коммуникатив мақсадини ифодаловчи бирлик эканлиги таъкидланди ҳамда гап ва матннинг имплицит структураси сифатида ўрганилди”

Нутқий актларда мазмун тағмаъноли, яъни имплицит ифодаланишидан ташқари ошқора ифодага ҳам эга бўлиши мумкин. Масалан, I ask you to come to the University this afternoon тузилмасида илтимос мазмуни to ask перформатив феъли воситасида ошқора ифодаланмоқда. Аммо бу умумий ҳолат эмас. Кўпчиллик ҳолатларда худди шу нутқий акт мазмуни турли синтактик шакллар қўлланишида баён қилинади. Жумладан, Please, come to the University this afternoon гапи олдингисининг ўрнини боса олади. Ушбу шакл ҳатто кўпроқ табиий эшитилади ва турли мулоқот вазиятларида қўлланиши мумкин. Бундан, нутқий актлар одатда синтактик ҳамда семантик категориялар билан боғлиқ ва

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

шу сабабли илтимос нутқий актини бажаришда биз турли синтактик курилмаларга мурожаат қила оламиз . Масалан, қиёсланг:

- 1) Please show me your card;
- 2) Could you show me your card?
- 3) I'd like you to show me your card.
- 4) Илтимос, эртага ишга келинг;
- 5) Эртага ишга кела оласизми?
- 6) Эртага ишга келишингизни сўрайман.

Айни пайтда ягона бир феъл иштирокида тузилган синтактик тузилма турлича иллокутив мазмунни ифодалай олиши мумкин. Масалан, Ж.Вершурен шу ҳолатни изоҳлаш учун қуйидаги мисолларга мурожаат қилади

- 1) I am sorry that you could not come over last night;
- 2) I am sorry that you could not come over last night;
- 3) I like this plan;
- 4) I like your plan.

Келтирилган (1) ва (2) гаплар шаклан бир хил бўлса-да, лекин турли нутқий актларни воқелантиради: иккинчисида руҳий ҳолатга ишора қилиниб, кечирим сўраш акти бажарилса, биринчисида эса бундай ҳолат ифода топмайди. Шунингдек, учинчи тузилма фикр ёки хабарнинг оддий тасдиғи бўлса, тўртинчиси такаллуф (комплимент) мазмунига эга. Хуллас, тадқиқотчилар нутқий актларнинг таснифий белгиларини излаш ва сўзловчилар у ёки маълум бир мазмунни ифодалаш учун қандай восита, механизмлардан фойдаланишларини аниқлаш билан банд бўлиб келмоқдалар

И.П.Сусов қайд этганидек, ҳар бир гапнинг структураси икки қисмдан иборат, булардан бири пропозицияни кўрсатиш хизматини ўтаса, иккинчиси иллокутив куч ёки прагматик вазифага ишора қилади. Бажарилаётган вазифага феълнинг майл шакллари ҳамда перформатив феълдан ташқари, сўз тартиби, урғу, интонация кабилар ишора қилади. Бундан ташқари, иллокутив вазифа контекстдан келиб чиқиб аниқланиши мумкин. Масалан, рус тилидаги “Злая собака” ёзуви дарвозага осиб қўйилиши огоҳлантириш нутқий акти вазифасини бажаради (Сусов 2006: 80).

Немис олими К.Бах нутқий актларни феъл маъносидан келиб чиқиб таснифлаш таклифини беради. Ушбу таснифда сўзловчи ифодалаётган

муносабатдан ташқари, тингловчининг муносабати ҳам инобатга олинади. Шу йўсинда нутқий актларнинг тўртта синфи ажратилади:

1) Констативлар (constatives): ушбу гуруҳга тасдиқ, дарак, эълон қилиш, розилик, инкор қилиш, таҳлил қилиш, эълон қилиш, розилик, инкор қилиш, тахмин қилиш каби мазмундаги нутқий актлар киради.

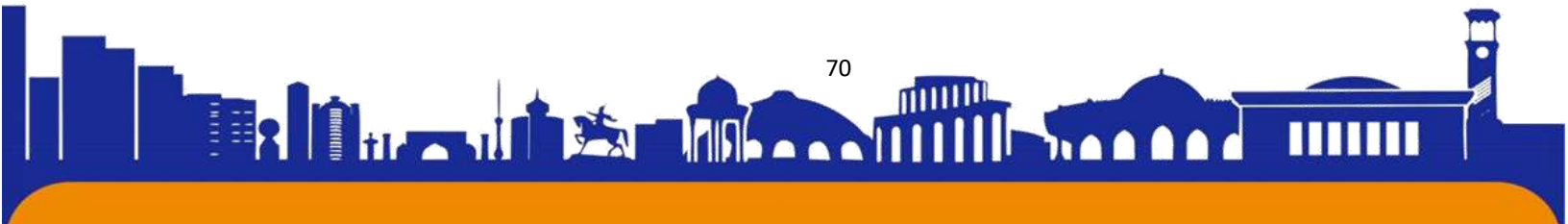
2) Директивлар (directives): ушбу гуруҳ маслаҳат, огоҳлантириш ялиниш, таъқиқлаш, ижозат бериш, илтимос, талаб қилиш, таклиф қилиш, огоҳлантириш мазмунига эга нутқий актларни қамраб олади.

3) Комиссивлар (comissives): ушбу гуруҳдан кафолат бериш, тавсия қилиш, ваъда қилиш, қасамёд қилиш, маслаҳат бериш, гаров боғлаш иллокутив кучини ифодаловчи нутқий актлар ўрин олади.

4) Эътироф этувчилар (acknowledgenents) кечирим сўраш, табриклаш, қутлаш, миннатдорчилик билдириш, розилик билдириш, тазия билдириш каби ҳаракатлар билан боғлиқ нутқий актлар ушбу гуруҳга киради

К.Бах ва бошқа тилшунослар таклиф қилишган таснифлар, сўзсиз, нутқий актлар назариясининг ривожиди ўз ўрнига эга ва улар қатор тадқиқотларда синовдан ўтган. Аммо лисоний категориялар доимий равишда бири–иккинчиси билан боғлиқ ҳолда фаоллашади ва лисоний фаолият давомида бажариладиган нутқий ҳаракатларнинг кўлами кенг. Тавсия қилинган таснифлар эса учта мезонга асосланади. Булар руҳий ҳолат, вазиятга мослик ва иллокуция нуқтасидир. “Бошқа мезонларга таянилганида, - деб хулоса қилади Ж.Вершурен (масалан, сўзловчи ва тингловчи ўртасидаги муносабат, сўраш ва буюриш ўртасидаги фарқ кабилар) тасниф бошқача кўриниш олади”

Прагмалингвистика соҳасининг таниқли вакили Ж.Мей, нутқий актлар назариясининг гапдан юқори бирликлар тадқиқига (масалан, нутқий кластер) татбиқи қийин кечишини кузатаётиб, прагматик акт (pragmatic act) тушунчасини истъомолга киритади ва унинг нутқий кластер ёки матн таҳлилида кўлланишини маъқуллайди. Прагматик акт микро– ва макро – нутқий актларидан ташкил топади. Бошқача айтганда, прагматик акт тушунчаси гап ва ундан юқори сатҳларда намоён бўладиган мазмун ҳақида маълумотга эга бўлишга имкон туғдиради.

Прагмалингвистлар, лисоний танлов ва унинг вазиятга мослиги масаласида фикр юритаётиб, лисоний воситалар танловини муқобиллигини таъминлашнинг учта йўли мавжудлигини қайд этадилар

Булардан биринчиси у ёки бу танловда мумкин бўлган пресуппозицияларга таянилади. Иккинчиси нутқий импликатура ҳолатида юзага келадиган танловни мувофиқлаштирувчи шарт-шароитларни ҳосил қилишдир. Учинчидан, нутқий акт фақат маълум вазиятларда ўринли эшитилиши инobatга олинади. Санаб ўтилган ҳолатларнинг барчасида макро нутқий актнинг лисоний, психологик ва маданий жиҳатдан сўзловчи шахс оламига мослиги ҳақида гапириш мумкин.

Ван Дейк бадиий асарни ўз мослашув шартларига эга бўлган нутқий акт сифатида қараш лозимлигини уқтирган эди. У бадиий асарлар таркибида макро – ва микро – нутқий актларни ажратишни тавсия қилади. Макро–нутқий акт яхлит матн бўлса, микро–актлар, ўз навбатида, матн таркибидаги гап воситасида воқеланади. Маълумки, ахборот нафақат гап сатҳида, балки гапларнинг ўзаро боғланишида ҳосил бўладиган дискурс воситасида ҳам ифода топади. Чунки нутқий тузилмаларни ҳосил қилувчи тамойиллар айнан дискурс тузилишида фаоллашади. Макро нутқий актларининг ўзига хос нутқий ҳаракатлардан жамланиши умумий қоида эмас. Аксинча, улар нутқий актларнинг атроф–муҳитга мослашишини назорат қилиш билан боғлиқ ҳаракатларни четлаб ўта олмайди.

Қуйидаги диалогик матн Чингиз Айтматовнинг “Биринчи муаллим” номли қиссасидан олинган. Мактабда ўқитувчилик қилган Дуйшэн собиқ ўқувчиси Олтинойни Тошкентга кузатмоқда:

- *Олтиной, менга қолса, сени бир зумга бўлса-да, ўз бағримдан чиқармаган бўлардим, - деди у.*

- *Лекин ўқишингга ҳалақит беришга ҳаққим йўқ.*

Ахир ўзим ҳам унчалик саводли эмасман-ку.

Сен ўқишга борсанг, албатта яшии бўлади.

Эҳтимол ҳақиқий ўқитувчи бўлиб, болаларга сабоқ берарсан, ўшанда қадрдон мактабимизни эслаб роса куларсан ҳам.... Айтилган орзу–ниятларим илоҳим рўёбга чиқсин.

- *Мана ҳозир жўнаб кетасан, - дейди Дуйшэн титроқ овозда, қўлимни сиқиб. – Бахтли бўл, Олтиной, энг муҳими ўқиш ва яна ўқиш буни унутма....*

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Мен бўлсам, бирон нима дейишига мажолим келмай, лол бўлиб қолган эдим. Дуйшэн: - Йиғлама, Олтиной, - дея кўзёшларимни артаётиб, иттифоқо, алланарса эсига тушиб қолди: - Ана у сен билан бирга эккан теракчаларни ўзим парвариш қиламан. Сен комил инсон бўлиб қайтиб келганигда улар ҳам бўй чўзиб, қанчалик чирой очганини кўриб, қувончга тўласан ҳали.

- Хайр, Олтиной! Хайр, қароғим! – қичқирди у.

- Хайр, қадрдон устоз! Хайр, меҳридарё муаллим!

Дуйшэн вагон билан ёнма–ён югуриб бораверди, кейин ортда қолиб кетди. Сўнг яна олга ташланди-ди:

- Олтин–ой! – деб ўкириб юборди.

Менга у худди эсига тушиб қолган аллақандай муҳим гапни, гарчи кеч бўлса-да, айта олмаганидан ўкиниб бақиргандек туюлди.

(Чингиз айтматов. Биринчи муаллим, 2014: 94).

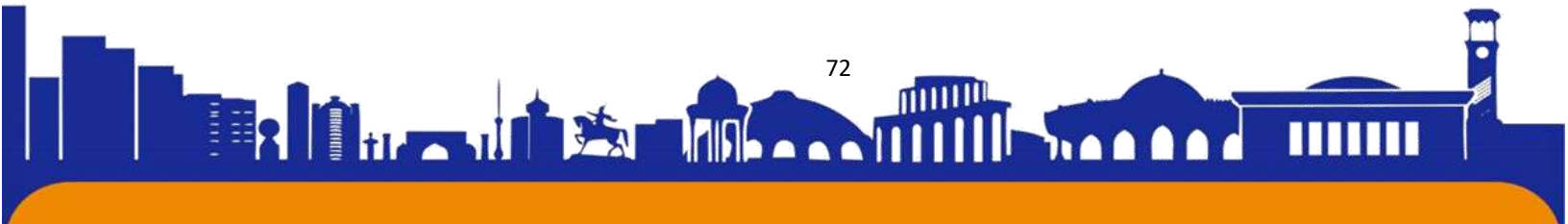
Ушбу мисолда “таклиф қилиш”, “илтимос қилиш”, “сўраш”, “дарак бериш” каби нутқий актларни ошкора ифодаловчи перформатив феъл ёки бошқа грамматик шаклларни учратмаймиз. Ўқитувчи Дуйшэннинг мақсади битта: у ўқувчиси Олтинойга меҳр кўйган ва ўз меҳрини қандай изҳор қилишнинг йўлини кидирмоқда. Унинг нутқи тағмаёноли ва назарда тутилаётган прагматик мазмунни фақат контекст орқали фаҳмлаш мумкин. Бу ерда контекст доирасига муҳокама қилинаётган мавзу, мулоқот вазияти, атрофдаги шарт–шароитлар киради. Мавзу ва олдинги ҳолатлар ҳақидаги пресуппозицияларга таянган ҳолда сўзловчининг асл мақсадидан келиб чиқадиган мазмун асар ўқувчисига етиб боришини инобатга олиш лозим

- Раис! Ўзингиз биласиз, районимиз олдингилар сафида. Ўрнимизни бошқаларга берганимиз йўқ. Бермаймиз ҳам. Бу бизга ярашмайди. Давлатга гўшт топшириш режасини икки юз фоизга бажаришимиз шарт. Имкониятларимиз етарли. Ваъда бердим....

- Ўртоқ котиб, Ахир гўшт топшириш режасини бажариш учун барча молларни элтиб бердик. Энди улар йўқ!

Нима қиламиз?

- Раис! Гап қайтараяпсизми? Партия аъзосимиз – а?! лаббай деб жавоб бериш ўрнига чайналасиз? Бу нима дегани?!

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

- *Ўзингизни босиб олинг, раис! Партия ва ҳукуматимизнинг оталарча гамхўрлиги остида яшаймиз, ишлаймизми, биз ҳам шунга яраша жавоб беришимиз кераклигини наҳотки шундай онгли ва етакчи партия ходими тушунмаса?*

- *Тушунаман. Тушунаяпман.*

(Жуманазар Бекназар. Қашқа йўрға, 2014: 41).

Бу ерда билвосита мулоқот стратегиясининг танлови суҳбат иштирокчиларнинг характери ва коммуникатив мақсадига мос эканлигининг гувоҳи бўламиз.

Райком секретори гўшт топшириш режасини икки юз фоизга бажариш имконияти мавжудлиги ҳақида гапираётиб (“Имкониятларимиз етарли”), фуқароларнинг уйларидаги отларни назарда тутмоқда. Бундан ташқари, у раисга берилган топширикни бажаришни тўғридан–тўғри айтмасдан, унинг партия аъзоси эканлигини эслатмоқда. Фикр, мақсаднинг бундай билвосита ифодаланиши райком секретарининг таҳдидидан, бағритошлигидан хабар бериш воситасига айланган. Унинг зуғумидан кўрққан раис “Тушунаман. Тушунаяпман”, деб шивирласа-да, лекин бу отларни гўштга топширишга розилигидан дарак бермайди.

Адабиётлар

Bach K. Speech Acts and Pragmatics // Blackwell Guide to the Philosophy of Language, 2003. Onli

Green G. Pragmatics and Natural Language Understanding. – Hillside: Laurence Erlbaum Associates, 1989.

Haverkate H. Impositive Sentences in Spanish. – Amsterdam: John Benjamins, 1979. – 194 p.

Hickey L. The Pragmatics of Style. – L: Routledge, 1989.

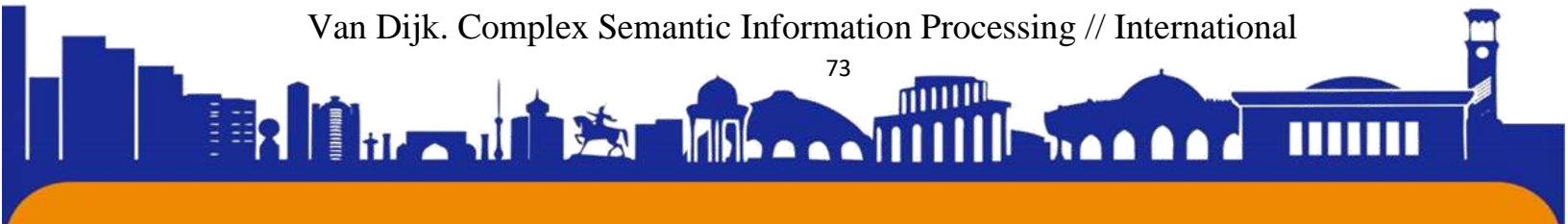
Kuhn D.A. Developmental Model of Critical Thinking // Educational Researcher, Stone J. Discourse Analysis. – Oxford: Blackwell Publishers, 2008.

Suszczynska M. Apologizing in English, Polish and Hungarian: Different Languages, Different Strategies // Journal of Pragmatics, 1999. vol. 31. – P. 1053-1065.

Tannen D. Analyzing Discourse: Text and Talk. – Washington: Georgetown University Press, 1982.

Trosborg A. Apology Strategies in Natives / Nonnatives // Journal of Pragmatics, 1987. vol. 11. – P. 147-167.

Van Dijk. Complex Semantic Information Processing // International

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Олий таълим муассасаларида таълим сифатини таъминлашда талаба ва профессор-ўқитувчилар мобиллигини оширишда раҳбар кадрлар фаолиятини асосий йўналишлари

Бободўстов Шахриддин Мухаммадиевич

Тошкент давлат юридик университети “Халқаро ҳуқуқ ва қиёсий ҳуқуқшунослик” факультети Ёшлар масалалари ва маънавий-маърифий ишлар бўйича декан ўринбосари

АННОТАЦИЯ

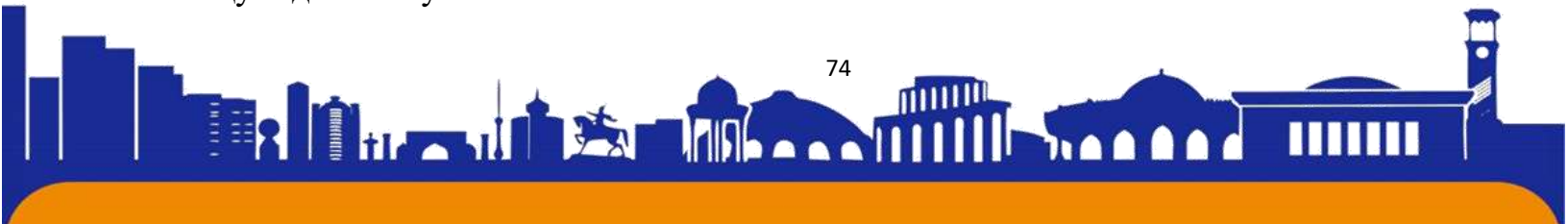
Мазкур мақолада олий таълим муассасаларида таҳсил олаётган талабаларнинг академик мобиллигини ошириш, уларнинг халқаро таълим маконига киришларига кўмаклашиш, халқаро меҳнат бозорига рақобатлашишига доир масалалар ёритилган. Шунингдек, академик мобилликни таъминлашда олий таълим муассасаларига қўйилаётган талаблар, яратилиши лозим бўлган шароитлар ва академик муҳитнинг мавжуд бўлиши таҳлил қилинган.

Калит сўзлар: академик мобиллик, талаба, интеграциялашув, таълим сифати, таълим траекторияси, глобаллашув(б).

Олий ўқув юртлари базаси ўзида интеграцияланган тадбиркорлик тизимини намоён этган ҳолда инновацияларнинг асосий етказиб берувчилари, шунингдек билимларни тижоратлаштириш масалаларини амалга ошириш талаб этилади.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда университетларнинг талабалари, ўқитувчилари ва маъмурий ходимларининг академик алмашинувиغا катта еътибор қаратилмоқда. Бунинг сабаби шундаки, академик ҳаракатчанлик Ўзбекистон университетларини халқаро таълим маконига интеграциялашув жараёнининг муҳим йўналишларидан биридир.

Таълим сифатини таъминлашда талаба ва профессор-ўқитувчилар мобиллигини оширишда раҳбар кадрлар фаолиятини асосий йўналишлари қўйидагича бўлиши лозим:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

- Талабалар ва профессор-ўқитувчилар ҳамда раҳбар кадрларнинг мобиллигини ошириш мақсадида етакчи олий таълим муассасалари билан илмий, академик ҳамда иқтисодий ҳамкорликни кучайтириш чораларини кўриш;
- ECTS кретит тизими талаблари даражасидаги юқори малакали кадрлар тайёрлашга эришиш;
- Талабалар ва профессор-ўқитувчилар ҳамда раҳбар кадрларнинг халқаро ҳамкорлик лойиҳаларда иштирокини жадаллаштириш;
- Таълим муассасаларида ҳорижий олий таълим муассасалари билан ҳамкорликда қўшма таълим дастурлари, илмий тадқиқотмарказларини очиш ва фаолиятини такомиллаштириш;
- Кадрлар мотивациясини ошириш;
- Жамоадаги рақобатчилик муҳитини шакллантириш.

Мобилликнинг асосий мақсади талабага танланган таълим соҳасида таълим олиш имкониятини бериш, унга етакчи илмий мактаблар шаклланадиган таниқли билим марказларига кириш имкониятини бериш, талабанинг маданиятнинг турли соҳаларида билимларини ривожлантиришдир. Бунинг натижасида:

талабалар индивидуал таълим траекториясини танлаш, яхши таълим хизматларини сотиб олиш имкониятига ега;

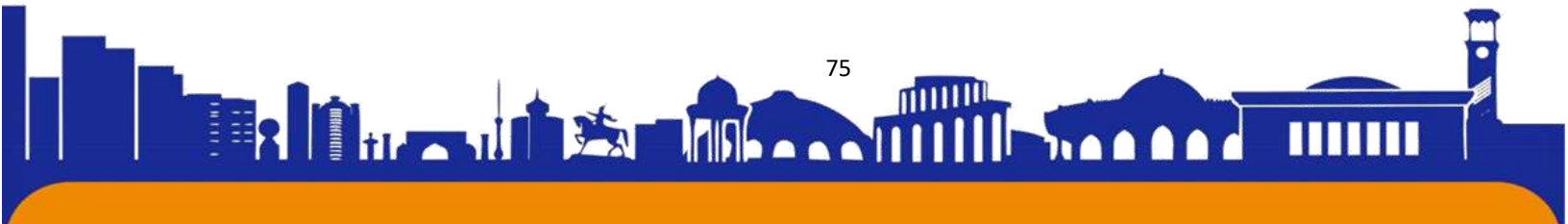
олий ўқув юртлари учун самарали рақобат ва ўзаро ҳамкорликнинг янги шартлари шакллантирилмоқда;

олимлар ва ўқитувчилар учун самарали илмий ва маърифий ҳамкорлик истиқболлари очилмоқда.

меҳнат бозори халқаро бўлиб, кейинчалик малакали кадрларни иш билан таъминлашга ёрдам беради.

Таълим сифатини таъминлашда раҳбар кадрлар эътибор қаратиши лозим бўлган ҳолатлар.

Кадрларнинг мамлакатдан чиқиб кетиши масаласи ҳамма жойда, деярли бутун дунёда бор. Глобаллашув бунга ўз хиссасини қўшади. Глобаллашув нима? Бу мобиллик. Шу жумладан, академик соҳада ҳам ўқитувчилар, профессорлар ва тадқиқотчилар мамлакатдан мамлакатга кўчиб кетишади. Бу объектив ҳақиқат. Биз хоҳлаймизми ёки йўқми, вазиятни ўзгартириш жуда қийин бўлади. Аксарият

ҳолларда бу одамга моддий жиҳатдан қаердадир яхшироқ бўлгани учун ёки бирор жойда яхшироқ рағбатлантирилгани учун содир бўлади.

Кадрларимиз маълум вақтга чет элга кетиб, яхши тажриба, янги билимлар, кўникмалар ва алоқаларни орттириб, мамлакатга қайтиб, мамлакат фаровонлиги учун ишлашса, бу катта ижобий натижа бериши аниқ.

Раҳбар кадрлар бу вазиятда ходимларига адолатли меҳнат шароитларини таъминлаш, уларнинг меҳнатини рағбатлантириш чораларини кўриш ҳамда бюракратик тусиқларни бартараф этиш лозим бўллади.

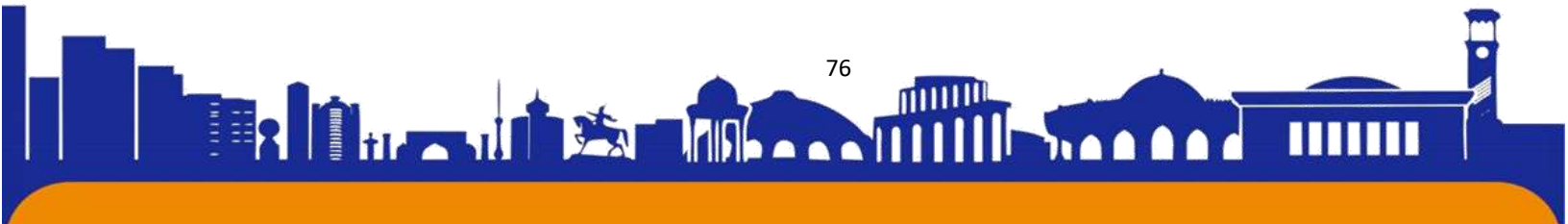
Мисол учун, илмий муҳитда, тадқиқотчи чет элдаги ҳамкасблари билан ўзаро алоқада бўлишни, тажриба алмашишни хоҳлайди, у ердаги яхши кадрларга яратилган шароитлар ҳамда бериладиган иш ҳақи ўз ўзидан уша ерда қолишига сабаб бўлади. Агар бу ҳолат оммавий хусусиятга эга бўлса, албатта бу муаммо келтириб чиқаради.

Академик мобиллик олий таълим тизимида юқори кўрсаткичларга эришишнинг муҳим омилларидандир. Бу таълим муассасаларини бир-бири билан солиштириш имконияти, муҳим жиҳатларини ўзлаштириш, жорий этиш орқали олий таълим сифатини оширишга хизмат қилади. Мобиллик олий таълим муассасалари тузилмаларини, давлат таълим стандартлари, ўқув режаларини такомиллаштиришга замин яратади.

Унинг иштирокчилари талабалар, олий таълим муассасаларининг академик ва маъмурий персоналлари бўлиши мумкин. Аслида халқаро мобиллик глобал меҳнат бозори шароитида касбий мослашиш ҳамда таълимни давом эттириш имкониятини беради. Ички академик мобиллик талаба ва уларнинг ота-оналарига қулайлик яратади.

Масалан, бир талаба ўзи яшайдиган жойдан бошқа, узоқроқ ҳудуддаги олийгоҳга ўқишга кирса-да, бориб ўқишга, ётоқхонада яшашга имкони бўлмаса, ўз ҳудудидаги ОТМда яратилган академик мобиллик асосида муайян муддат давомида ўқиши мумкин. Бунда муҳим талаб, билим соҳалари, таълим йўналишлари ва фанлар ўзаро мутаносиб бўлиши керак.

Бунда муайян муддат ўқиганлиги ҳақида маълумотни асосий ўқишига тақдим этади, тегишли фанларни ўзлаштирган, кредитларни тўплаган ҳолда асосий олийгоҳда таҳсилни давом эттириши мумкин.

Хулоса ўрнида, таълим соҳасидаги ислохотлар ҳам бугунги кунда ўзининг долзарблиги ҳамда амалий аҳамияти билан бошқа соҳалардаги ислохотлардан асло қолишмайди. Чунки ушбу соҳадаги ислохотларни янада кенг кўламда давом эттириш давр талабидир.

Мамлакатимиз таълим тизими халқаро стандартларга интеграциялашмоқда, самарали тажрибалар амалиётга татбиқ этиляпти. Мақсад таълим сифатини яхшилаш, ўқув ишларини бозор эҳтиёжидан келиб чиқиб ташкил этишга қаратилган.

Талабаларнинг ички академик мобиллик орқали ўқишини ташкил этиш ваколатини олий таълим муассасаларига ўтказиш эса улар мустақиллигини таъминлашга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, катъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик - ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. - Тошкент: «Ўзбекистон», 2017. - 104 б.

2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз /Ш. М. Мирзиёев. – Тошкент: Ўзбекистон, 2017. - 592 б.

3. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим Тўғрисида» ги Қонуни. Тошкент ш., 2020 йил 23 сентябрь, ЎРҚ-637-сон <https://lex.uz/docs/5013007>

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 08.10.2019 йил 8 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармони. <https://lex.uz/docs/4545884>

5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 02.03.2020 йил 2 мартдаги “2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегиясини «илм, маърифат ва рақамли иқтисодиётни ривожлантириш йили»да амалга оширишга оид давлат дастури тўғрисида”ги ПФ-5953-сон Фармони. <https://lex.uz/docs/4751561>

6. Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 31 декабрдаги 824-сон “Олий таълим муассасаларида таълим жараёнини ташкил этиш билан боғлиқ тизимни такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида қарори”га 1-илова Олий таълим

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

муассасаларида ўқув жараёнига кредит-модуль тизимини жорий этиш тартиби тўғрисида НИЗОМ. <https://lex.uz/docs/5193564>

7. Вазирлар Маҳкамасининг 2021 йил 10 июндаги “Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги тизимидаги таълим муассасаларида кредит-модуль тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори <https://lex.uz/docs/5450923>

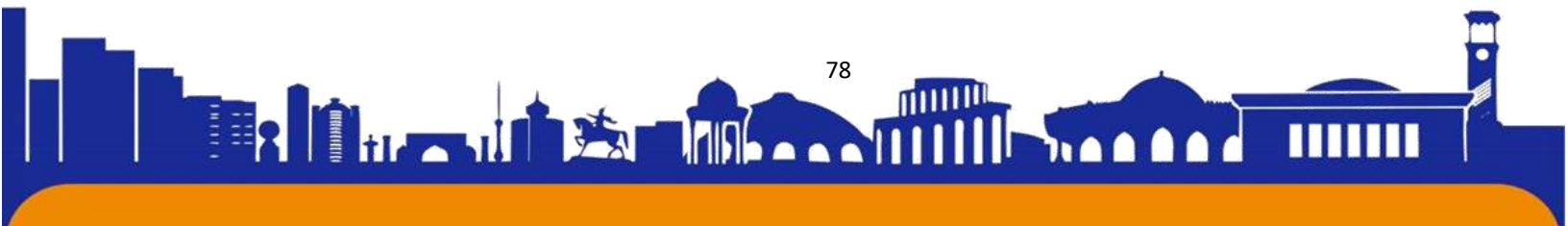
8. Равшанова Ш.Д. Олий таълимда академик мобилликнинг Европа мамлакатлари тажрибаси. "Science and Education" Scientific Journal. April 2021 / Volume 2 Issue 4. 624-630 бетлар. www.openscience.uz

9. Ганиева Б. Олий таълимда академик мобилликни таҳлили ва ривожланиш тенденциялари. Oliy ta'lim taraqqiyoti istiqbollari То‘плам №3/ Vita Color – Т.: 2015. – 130 бет

10. Р.Хабибуллаев, В.Топилдиев, М.Инназаров. Кредит модуль тизими ва ўқув жараёнини ташкил этиш одули бўйича ўқув–услугий мажмуа. Тошкент 2020. 19 бет.

11. Парпиев А., Марахимов А., Ҳамдамов Р., Бегимкулов У., Бекмурадов М., Тайлоқов Н. Электрон университет. Масофавий таълим технологиялари. Олий таълим муассасалари учун / ЎЗМЭ давлат илмий нашриёти. Тошкент, 2008. 196 б.

12. Бегимкулов У. Олий таълим муассасаларининг ягона ахборот маконини ташкил этиш ва уни ривожлантириш истиқболлари. // “Халқ таълими” журнали. № 4, 2006. 47 б.

Анализ конструкции рабочих органов пыльного джина

Мадумаров Санжарбек Рустамжонович,

Жураев Юлдашхон Юнускхан Угли,

Саримсаков Олимжон Шарифжанович,

Наманган муҳандислик-технология институти

Аннотация. Экспериментальные данные о влиянии сырцового валика на процесс Пыльного джинирования, полученные В.С.Федоровым, свидетельствуют О том, что массовая доля содержания пороков и сорных примесей в волокне При переходе из среднеслабого значения плотности к плотной увеличивается В 1,6 раза, в том числе; содержание кожицы с волокном в 2,2 и сора в 1,1 раза.

Ключевые слова. Рабочая камера, зубья пилы линейная скорость, волокно, семя.

Введение. Профиль рабочей камеры джина образован лобовым брусом, колосниковой решеткой, семенной гребенкой и фартуком. Через колосники в камеру выступает сегмент основного пыльного цилиндра.

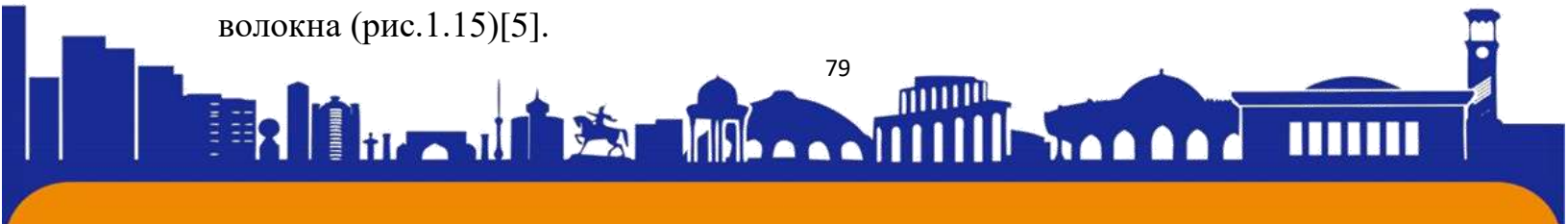
Пыльный цилиндр. Пыльный цилиндр считается основным рабочим органом пыльного джина, то есть выполняет процесс отделение волокна от семян. Пыльный цилиндр состоит из 130 пыльных дисков, 130 между пыльных прокладок. Диаметр прокладок 162 мм. В центре вала пыльного цилиндра установлена неподвижная шайба[1]. Пыльные диски и прокладки, начиная от неподвижной шайбы, собираются с двух сторон (рис.1.14).

Положение пиль должны соответствовать следующим параметрам:

- диаметр пыльного диска-320-300;
- положение зуб пилы -280.

Пыльный цилиндр должен вращаться равномерно, потому что он проходит между колосниками. Не ровное вращение пыльного цилиндра может привести к аварии[2]. Для этого на валу пыльного цилиндра имеется канавка. В эту канавку вставляются специальные выступы пыльных дисков и прокладок[3].

Рабочая камера. Профиль рабочей камеры оказывает большое влияние на работу джина и непосредственно влияет на производительность и на качество волокна (рис.1.15)[5].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

- Технологические требования;
- детали рабочей камеры не должны создавать пороки на хлопке-сырце;
 - профиль рабочей камеры по мере возможности не должен мешать вращению сырцового валика;
- профиль рабочей камеры не должен повреждать семена.
- Пильный цилиндр джина

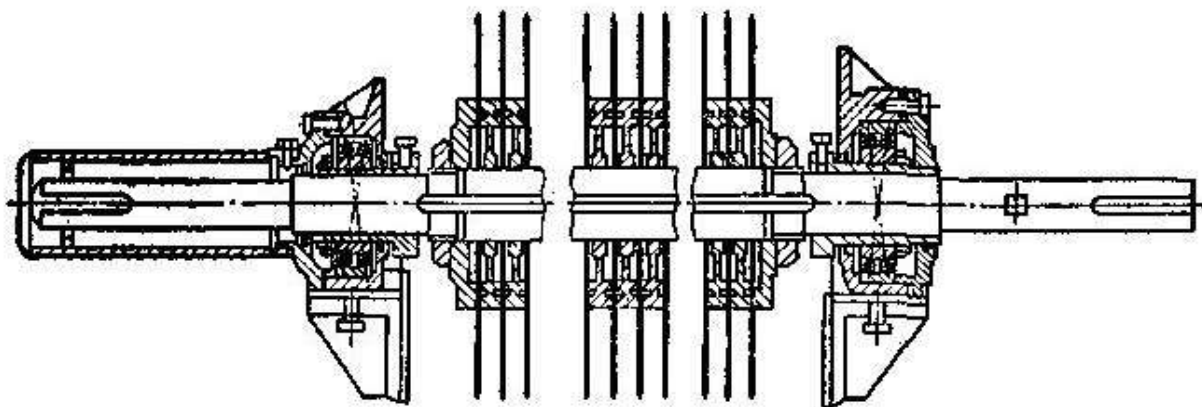

Рис.1.14.

Рабочая камера джина

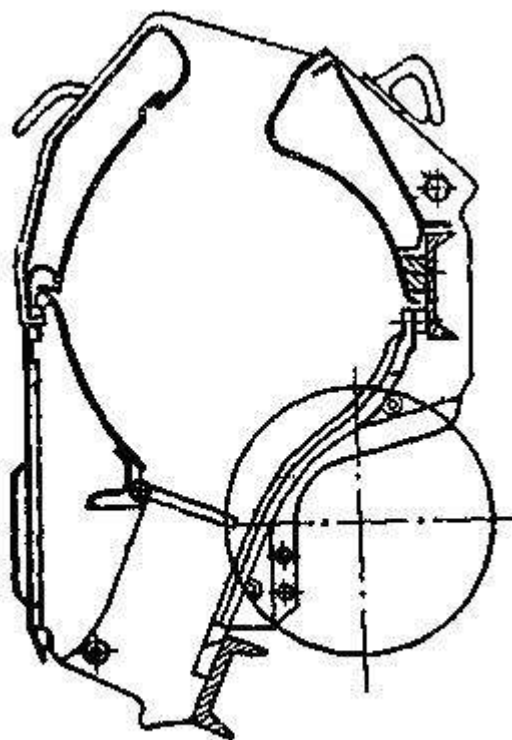

Рис.1.15.

Колосниковая решетка. Колосниковая решетка считается одним из главных рабочих органов пильного джина. Пильные диски должны проходить между колосниками свободно (рис.1.16).

Выводы. Колосниковая решетка изготавливается из серого чугуна марки СЧ-15-32. Поверхность колосника термически обрабатываются. На специальных станках получают рабочий профиль колосника. В рабочей зоне меж колосниковое расстояния должно составлять $3 \pm 0,2$ мм, а в нижней и верхней части 4,5...5 мм.

СПИСКА ЛИТЕРАТУРЫ

1. Axmedxodjaev, X. T., Adashboyev, D. A., Yo'ldashev, X. S., & To'xtaev, S. S. (2022). INVESTIGATION OF FOREIGN LINT CLEANING SYSTEM. "*Paxta to'qimachilik klasterlarida xomashyoni chuqur qayta ishlash asosida maxsulot ishlab*

chiqarish samaradorligini oshirishning iqtisodiy, innovatsion, texnologik muammolari va xalqaro tajriba” xalqaro ilmiy konferensiya. 1. Namangan, Uzbekistan: Namangan muhandislik-texnologiya instituti.

2. Axmedxodjayev, X. T., Obidov, A. A., & Sarimsakov, O. S. (2020). *Paxta chigitlarini ishlov berishni samarali texnologiyasini yaratish.* (O. A., Ed.) Namangan, Namangan, Uzbekistan: "Namangan" nashiryoti. Retrieved 10 05, 2020

3. Gordon, S., & Hsieh, Y.-L. (2007). *Cotton: Science and technology.* England: Woodhead Publishing Limited,.

4. Madumarov, I. D., Xoshimov, O. X., Qurbanov, A. T., & Yo'ldashev, X. S. (2022). STUDY OF CLEANING PROCESSING OF SEED COTTON IN FOREIGN. *“Paxta to‘qimachilik klasterlarida xomashyoni chuqur qayta ishlash asosida maxsulot ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning iqtisodiy, innovatsion, texnologik muammolari va xalqaro tajriba” xalqaro ilmiy konferensiya, 2*, pp. 45-50. Namangan.

5. Madumarov, S. R., Jurayev, Y. Y., & Yuldashev, K. S. (2022, October 20). GENERAL INFORMATION ON THE IMPORTANCE OF FEEDSTOCK DENSITY AND SPEED IN THE FIBER SEPARATION PROCESS. *ACADEMIC RESEARCH IN MODERN SCIENCE, International scientific-online conference, 8(15)*, 55-59. doi:<https://doi.org/10.5281/zenodo.7229260>

6. Sarimsakov O. SH. (2018). *Paxtani pnevmotransportga uzatish va xavo yordamida tashish jarayonini takomillashtirish.* Namangan: "Namangan" nashiryoti.

7. Sarimsakov O. SH. (2021). *Aerodinamika va Pnevmotransport.* Namangan: "Namangan" Nashiryoti.

8. Sarimsakov O. SH. (2021). *Paxtani uzatish va pnevmotransport yordamida tashish jarayonlarini nazariy asosalari.* Namangan: "Usmon Nosir Media" nashiryoti.

9. Sarimsakov, O. S., Kurbanov, D. M., Yo'ldashev, X. S., & Jurayev, Y. Y. (2022). INVESTIGATION OF LOSING FIBER DURING CLEANING COTTON. *Zamonaviy dunyoda amaliy fanlar: muammolar va yechimlar* (pp. 78-82). Uzbekistan: Bestpushlisher.

10. Sharipov, X. N., Yo'ldashev, X. S., Jurayev, Y. Y., & Urinboyev B B. (2022). RESEARCH OF LOSING FIBER CLEANER TECHNOLOGIES AND FOREIGN LINT CLEANER TECHNOLOGIES. *Zamonaviy dunyoda amaliy fanlar:*

muammolar va yechimlar. 5, pp. 20-25. Uzbekistan: Adventure Works Press. doi:<https://doi.org/10.5281/zenodo.6559910>

11. Sulaymonov, A., Inamova, M., & Yuldashev, K. (2022, May 15). THEORETICAL STUDIES OF THE NATURE OF THE INTERACTION OF COTTON SEEDS IN THE GAP BETWEEN THE AGITATOR BLADE AND THE SAW CYLINDER. *EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH*, 2(11), 666-672. doi:<https://doi.org/10.5281/zenodo.7218857>

12. Tursunov, I., Yuldashev, X. S., & Madiyarov, O. G. (2022). ANALYSIS OF CHANGES IN AIR PARAMETERS IN A COTTON SEPARATOR. "*Paxta to'qimachilik klasterlarida xomashyoni chuqur qayta ishlash asosida maxsulot ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning iqtisodiy, innovatsion, texnologik muammolari va xalqaro tajriba*" xalqaro ilmiy konferensiya (pp. 98-103). Namangan, Uzbekistan: NamMTI.

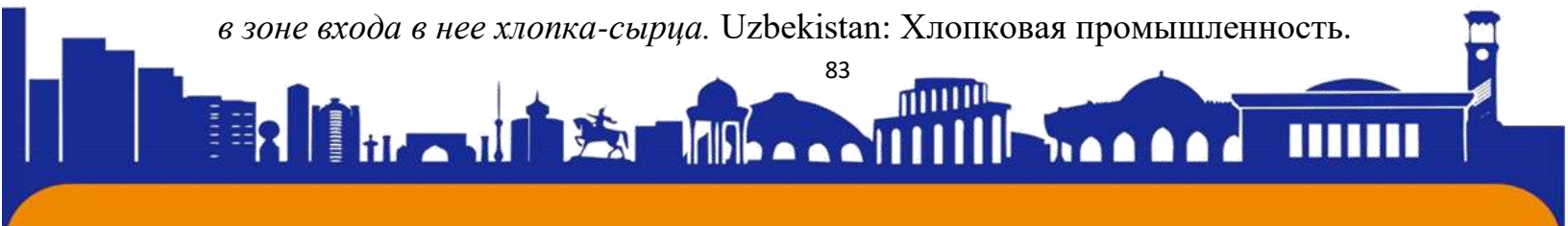
13. Yo'ldashev, X. S., Xoshimov, O. X., & O'rinboyev, B. B. (2021, 10 13). STUDY OF CLEANING PROCESSING OF SEED COTTON. *Ijodkor O'qituvchi*, 5(12), 209-213.

14. Yo'ldashev X. S. (2022). INVESTIGATING OF MOISTURE CONTENT IN STORING, DRYING AND CLEANING THE SEED COTTON. "*Paxta to'qimachilik klasterlarida xomashyoni chuqur qayta ishlash asosida maxsulot ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning iqtisodiy, innovatsion, texnologik muammolari va xalqaro tajriba*" xalqaro ilmiy konferensiya (pp. 77-82). Namangan, Uzbekistan: NamMTI.

15. Yuldashev, K. S., Abduraximov, K. A., Inamova, M. D., & Mirgulshanov, K. A. (2021). DEVELOPMENT OF THE DESIGN OF A FEEDER OF VIBRATION ACTION FOR SUPPLYING COTTON SEEDS TO LINTER MACHINES. *SCIENCE, EDUCATION, INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, IV, pp. 44-50. USA. doi:<https://doi.org/10.37547/iscrc-intconf14>

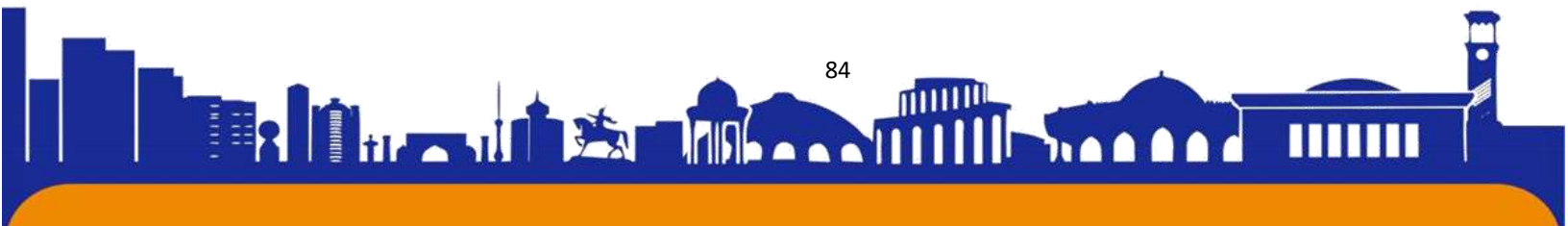
16. Yuldashev, K. S., Inamova, M. D., Qobilov, M. A., & Abduxaliqov, A. A. (2021). Effect Of Moisture Continent In The Process Of Storing, Drying And Cleaning The Seed Cotton. *SCIENCE, EDUCATION, INNOVATION IN THE MODERN WORLD*, (pp. 34-39). USA.

17. Болдинский, Г. (1975). *О профиле фартука сырцовой камеры джина в зоне входа в нее хлопка-сырца*. Uzbekistan: Хлопковая промышленность.

18. Зикриёева, Э. (1999). Первичная переработка хлопка-сырца. 100-115. Toshkent: Мехнат.
19. Мирошниченко, Г. (1972). *Основы проектирования машин первичной обработки хлопка*. Uzbekistan: «Машиностроение».
20. Мирошниченко, Г. И. (1980). *Оборудование и технология производства первичной обработки хлопка*. Uzbekistan, Toshkent: «Укитувчи».
21. Саримсаков, А. У. (2017). *ПАХТАНИ ДАСТЛАБКИ ИШЛАШ ТЕХНОЛОГИЯСИДА ЖИН МАШИНАСИННИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШНИ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ ЙЎЛЛАРИ БИЛАН АСОСЛАШ*. Namangan: Диссертация на соискание ученой степени кандидата технических наук.
22. Умаров, А. А. (2018 й). Тола сифатини яхшилаш мақсадида аррали жинни таъминлаш жараёнини такомиллаштириш. Техника фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертация. 77-95. Наманган: Наманган.

QANDLI DIABETLAR ORASIDA MODY QANDLI DIABETNING TUTGAN O'RNINI VA KLINIK TAVSIFI

Tuychieva Sabohat Quraqboevna

Samarqand davlat tibbiyot universiteti

Farmatsevtika ishini tashkil qilish kafedrasida assistenti

Annotatsiya

Qandli diabetning tarqalishi butun dunyo bo'ylab epidemiyada darajasida oshib bormoqda va diabet nogironlik hamda erta o'limning asosiy sabablaridan biri bo'lib qolmoqda. Qandli diabetni boshqarishning ustuvor yo'nalishlari kasalliklarning oldini olish strategiyasini ishlab chiqish va asoratlarning paydo bo'lishi va rivojlanishining chastotasini kamaytirish va sekinlashtirish uchun uni davolashga differentsial, patogenetik jihatdan asoslangan yondashuvlarni o'z ichiga oladi.

Yoshlardagi kattalar tipidagi qandli diabet (Maturity-Onset Diabetes of Young, MODY) irsiy autosomal dominant kasalliklar guruhi bo'lib, unda uglevodlar almashinuvi buzilishi va qandli diabet rivojlanishi kuzatiladi.

Kalit so'zlar MODY, qandli diabet, gestatsion diabet, giperglikemiya, LADA-diabet.

PLACE OF MODY DIABETES AMONG DIABETES AND CLINICAL DESCRIPTION

Tuychieva Sabokhat Kurakbaevna

Assistant of the Department of Organization of Pharmaceutical Business

Samarkand State Medical University

Abstract

The prevalence of diabetes is increasing at epidemic levels worldwide, and diabetes remains one of the leading causes of disability and premature death. The priorities of the management of diabetes include the development of disease prevention strategies and differential, pathogenetically based approaches to its treatment in order to reduce and slow down the frequency of occurrence and development of complications.

Maturity-Onset Diabetes of the Young (MODY) is a group of inherited autosomal dominant diseases in which carbohydrate metabolism disorders and diabetes develop.

Key words: MODY, diabetes, gestational diabetes, hyperglycemia, LADA-diabetes.

Kirish. Qandli diabetning barcha holatlarining taxminan 1-4% MODY subtiplaridan biri ekanligiga ishoniladi. Qandli diabetning irsiy turlarini tashxislashning ahamiyati ushbu bemorlarni davolash va boshqarishning o'ziga xos taktikasi bilan ta'kidlangan.

"Yoshlardagi kattalar tipidagi qandli diabet" (MODY (Maturity-Onset Diabetes of the Young — MODY)) umumiy nomi bilan tanilgan. MODY - autosomal dominant irsiyatga ega bo'lgan geterogen kasalliklar guruhi bo'lib, oshqozon osti bezi β -hujayralarining disfunktsiyasiga olib keladigan genlardagi mutatsiyalar tufayli yuzaga keladi.

Birinchi marta "yoshlardagi kattalar tipidagi diabet" atamasi va MODY qisqartmasi 1975 yilda S. Fajans va R. Tattersail tomonidan kiritilgan yosh bemorlarda progressiv bo'lmagan yoki biroz progressiv diabetni aniqlash uchun og'ir oila tarixi. Qandli diabetning autosomal dominant shakli bo'lgan 3 ta oila o'rganildi: ularda qandli diabet erta boshlanishi va nisbatan engil kechishi bilan tavsiflanadi va 30 yoshgacha tashxis qo'yilgan 12 bemordan 7 nafarida o'rtacha 37 yildan keyin ham retinopatiya kuzatilmagan.

MODY odatda bolalik, o'smirlilik yoki yosh kattalarda rivojlanadi. Shu bilan birga, qandli diabet turini faqat ma'lum bir genda mutatsiyalar mavjudligini tasdiqlovchi molekulyar genetik tadqiqot ma'lumotlari asosida ishonchli aniqlash mumkin. So'nggi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, qandli diabetning irsiy shakllarining chastotasi kam emas MODY 1 va 2 turdagi qandli diabetlarning o'rtacha 2-5 % va gestatsion qandli diabet bilan kasallangan holatlarning yarmida aniqlanadi

Bugungi kunga kelib, 8 gendagi mutatsiyalar ma'lum bo'lib, MODYning turli xil turlarini rivojlanishiga olib keladi. Ular (MODY 1, MODY 2, MODY 3, MODY 4, MODY 5, MODY 6, MODY 7, MODY 8, MODY 9, MODY 10, MODY 11, MODY 12) aniqlash chastotasi, klinik ko'rinishi va terapevtik taktikasi bilan farqlanadi.

Eng ko'p uchraydigan MODY variantlaridan biri, MODY 2 turi glyukokinaza (GCK) genidagi mutatsiyalar bilan bog'liq. GCK geni 7p13 xromosomasida

tasvirlangan, 12 ta kodlovchi ekzon va 1398 bp kodlash ketma-ketligiga ega. Glyukokinaza (geksoza-6-fosfottransferaza) geksokinazalar oilasiga kiradi va ATP va Mg ionlari ishtirokida glyukoza-6-fosfatga (G-6-F) fosforlanishini katalizlaydi va shu bilan p-hujayralarning sezgirligini oshiradi. glyukoza.

Boshqa geksokinazalardan farqli o'laroq, glyukokinaza (4-toifa geksokinaza) faqat glyukoza almashinuvini tartibga solishda ishtirok etuvchi hujayralarda, xususan, gepatotsitlarda va oshqozon osti bezi orollarining P-hujayralarida ifodalanadi. Ushbu ferment tanadagi glyukoza miqdorini normal saqlashda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Materiallar va usullar. Gormonal tadqiqotlar. Immunoreaktiv insulin (IRI) va C-peptid darajasi aniqlandi.

Klinik holatlarning tavsifi.

Oila I (birinchi)

Otaning katta buvisi. Nahorgi glikemiyasining vaqti-vaqti bilan o'sishi qayd etilgan.

Onasi bobosi, 64 yosh . Qandli diabet diagnostikasi taxminan 40 yoshda ochlik glikemiyasining 8,1 mmol / l gacha ko'tarilishi asosida o'rnatildi. U hech qachon qachon davolanmagan, dietaga rioya qilmagan. Qandli diabetning 30 yildan ortiq davom etgan bo'lsada qon tomir asoratlari yo'q.

Onasi S.K., 39 yosh . 38 yoshida muntazam tekshirilib borgan va birinchi marta ochlikdagi giperglikemiya 7,8 mmol / l ni tashkil qildi. Kattalardagi latent autoimmun qandli diabet (LADA-diabet) tekshirildi, kechga 8 birlik uzoq muddatli insulin (protafan) buyurildi. Terapiya va parhez fonida HbA_{1C} va glikemiya darajasi normal chegaralarda edi.

Xolasi M. ona tomondan, 34 yoshda . O'smirlik davrida, muntazam tadqiqot paytida, vaqti-vaqti bilan 6,4 mmol / l gacha naxorgi giperglikemiyasi qayd etilgan. Birinchi homiladorlikda barqaror normoglikemiya. Ikkinchi homiladorlik paytida "gestatsion diabet" tasdiqlandi va u insulin terapiyasiga o'tkazilgan. Homiladorlikning boshlanishida va butun homiladorlik davrida HbA_{1C} ko'rsatkichlari normal chegaralarda saqlanib qoldi .

Oila II(ikkinchi)

Oilada uglevod almashinuvi buzilganligi aniqlangan qarindoshlar yo'q.

Onasi A. M., 34 yoshda . 25 yoshida birinchi marta tasodifan 6,4 mmol / l gacha ochlik glikemiyasi aniqlandi. Tekshiruv o'tkazilmadi. Homiladorlik davrida (30 yosh),

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

23-haftada ochlik glikemiyasi 6,3 mmol / l gacha, ovqatdan keyin - 10 mmol / l gacha aniqlandi. Uni insulin terapiyasiga o'tkazilgan. HbA1c, insulin, C-peptidning boshlang'ich bosqichida, homiladorlik paytida va undan keyin aniqlanmagan.

O'g'li R. M., 4,5 yosh. Hayotining 2-oyida bir marta 8 mmol / l ochlik giperglikemiyasi aniqlandi. Doimiy ravishda endokrinolog tomonidan kuzatilgan, glikemiyani o'z-o'zini nazorat qilish amalga oshirildi. Shu bilan birga, qondagi qand miqdorining yanada oshishi kuzatilmadi. Qandli diabetning autoimmun belgilari salbiy.

Oila III

Bobosi va onaning katta buvisi qandli diabet (bola tekshirilgunga qadar, turi aniqlanmagan).

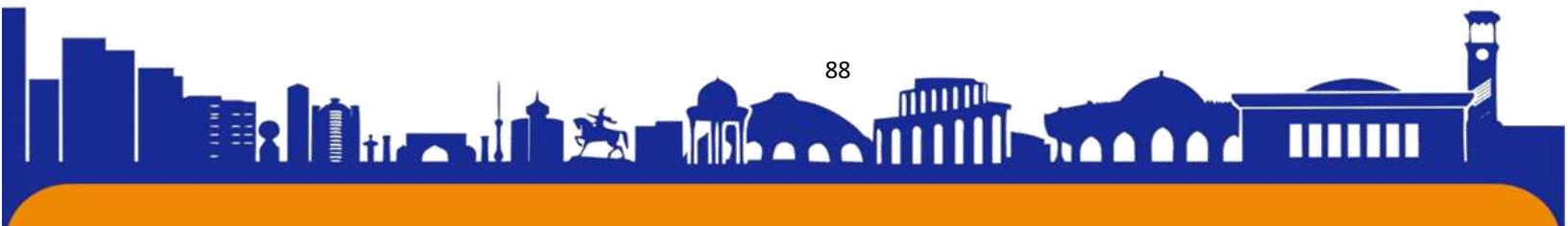
Onasi G.K., 26 yoshda . U hayotining 20 yoshida, uyda naxorgi glikemiyani davriy o'lchab borgan va 6,2-7,0 mmol / l naxorgi giperglikemiya qayd etilgan. U hech qanday tekshiruv o'tkazmadi, u dietaga rioya qildi. Homiladorlik davrida (23 yosh) 10-haftada og'iz orqali glyukozaga tolerantlik testi aniqlandi: ochlik glisemiyasi 6,47 mmol / l, 120 daqiqada - 9,81 mmol / l. HbA1C — 7,1%, C-peptid darajasi normal, qandli diabetning autoimmun belgilari salbiy. U insulin terapiyasini olgan.

Shu nuqtai nazardan, qandli diabetning to'g'ri variantini o'z vaqtida tekshirish juda muhim, chunki qandli diabetning klassik, keng tarqalgan 1 va 2 turlari bilan bir qatorda klinik kursi va prognozi bo'yicha ulardan farq qiladigan kam uchraydigan shakllari mavjud.

Molekulyar genetik tadqiqotlar MODY variantlarining klinik va klinika oldi tashxisini sezilarli darajada yaxshilashi mumkin. Bemorni davolash usulini tanlashda genetik skrining irsiy qandli diabetga shubha qilingan hollarda muntazam tekshiruv algoritmiga kiritilishi kerak. Uglevod almashinuvi buzilishining ushbu variantida genotip va fenotip (klinik varianti, kasallikning kechishi va prognozi) o'rtasida aniqlangan bog'liqlikni hisobga olish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Дедов И.И., Зубкова Н.А., Арбатская Н.Ю., Аكوпова А.Г., Тюльпаков А.Н. MODY тип 2: клинические и молекулярно-генетические характеристики 13 случаев заболевания.

2. Сахарный диабет типа 1: реалии и перспективы / Под ред. академика РАН И.И. Дедова, члена-корреспондента РАН М.В. Шестаковой. — М.: ООО «Издательство «Медицинское информационное агентство», 2016. — 504 с.: ил.

3. Куракбаевна, Т. С. (2023). ОСОБЕННОСТИ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ НЕФРОПАТИИ В ХРОНИЧЕСКИХ ОСЛОЖНЕНИЯХ САХАРНОГО ДИАБЕТА. *Scientific Impulse*, 1(7), 87–91. Retrieved from <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/5577>

4. Kudratova Zebo Erkinovna, & Tuychiyeva Sabohat Kurakbayeana. (2023). THE OPPORTUNITIES OF SIMULATION TRAINING AT THE MEDICAL UNIVERSITY. *Open Access Repository*, 4(2), 98–101.

5. Sobirjonovna B. N., Kurakbaevna T. S. Clinical dynamics of chronic nephritic syndrome in children //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – Т. 19. – С. 53-56

6.Туйчиева С. К., Бобобекова З., Эгамбердиева Х. ПРИМЕНЕНИЯ ШИПОВНИКА КАК ПРИРОДНОГО АНТИОКСИДАНТА //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2023. – Т. 6. – №. 2. – С. 212-214.

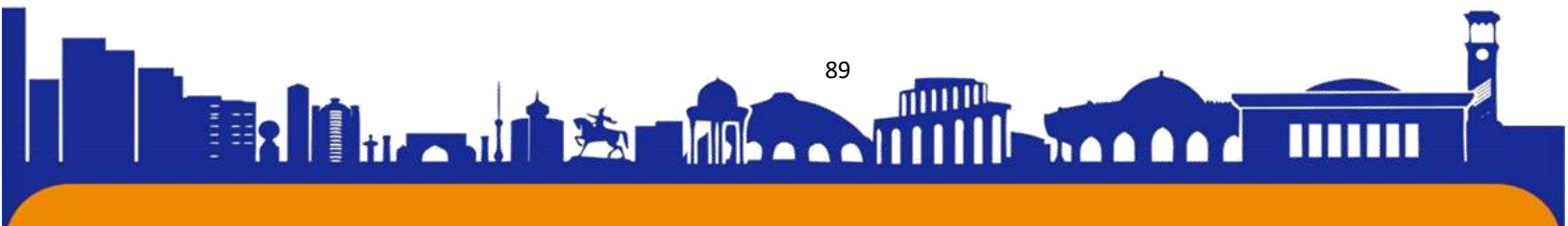
7. Tuychieva Sabohat Quraqboevna. (2023). BOLALARDA SURUNKALI NEFRITIK SINDROM HAQIDA ZAMONAVIY QARASHLAR. *JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH*, 1(6), 773–777.

8.Туйчиева, . С., Одилов, Ж., & Икрамова, Н. (2023). ПРИМЕНЕНИЯ ШИПОВНИКА КАК ПРИРОДНОГО АНТИОКСИДАНТА. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(10), 14–15. извлечено от

9.АТИҚ МИКРОФЛОРА ЕТИОЛОГИЯЛИ О’ТКИР ОБСТРУКТИВ BRONXITLAR ЕТИОПАТОГЕНЕЗИНИНГ ZAMONAVIY JIXATLARI **KZ** Erkinovna, TS Kurakbayevna *Research Focus* 2 (1), 589-593

10. Azizxonovna N. M. GULXAYRI OSIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 769-772.

11. Nabieva, F. S., Narzullayeva, M. A., & Bo’Riyev, M. (2022). YUQUMLI KASALLIKLARNI TASHXISLASHDA IMMUNOFERMENT TAHLILINING AHAMIYATI. *Research Focus*, 1(4), 161-164.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

12. Azizkhonovna N. M., Madullaevich I. O. Uses of sea buckthorn and its beneficial properties in medicine //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – Т. 19. – С. 57-59.

13. Нарзуллаева М. и др. ЛЕКАРСТВЕННОЕ РАСТЕНИЕ ОБЛЕПИХА И ЕГО ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА В МЕДИЦИНЕ //Инновационные исследования в современном мире: теория и практика. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 68-70.

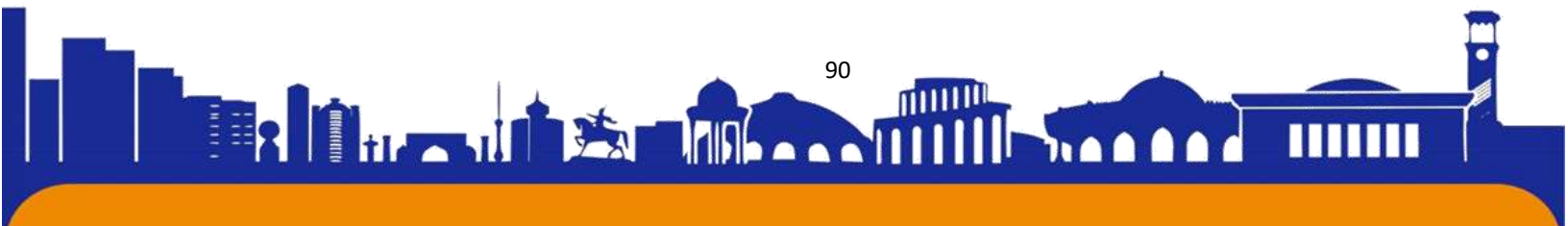
14.Sobirjonovna B. N. et al. CHAKANDA O'SIMLIGIGA ZAMONAVIY QARASHLAR //journal of innovations in scientific and educational research. – 2023. – Т. 6. – №. 2. – С. 209-211.

15. 5 .Oltiboyeva Mavsuma G'ulom qizi. (2023). Biologik faol moddalarning foydasi va zarari. JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH, 1(6), 764-768. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8061555>

16. Hypotensive properties of the plant salvia submutica AM Gulyamovna, AS Sadriddinovna Eurasian Medical Research Periodical 19, 51-52

17. The relevance of the meaning of plantain in folk medicine AS Sadriddinovna, AM Gulyamovna Eurasian Medical Research Periodical 19, 49-50 2023

18. MEDICINAL PROPERTIES OF SEA BUCKTHORN (Hippophae Rhamnoides L.) OIL PLANT O Mavsuma Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence 2 (3), 1-3

АЛТЕЙ И ЕГО ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА В МЕДИЦИНЕ

Нарзуллаева Мехрангиз Азизхоновна

Самаркандский государственный медицинский университет. Ассистент
кафедры организации фармацевтического дела

АННОТАЦИЯ

Алтей Армянский - *Althaea armeniaca* Ten. Описание растения:

Многолетнее травянистое растение семейства Мальвовые. Стебель прямостоячий, простой или редкий ветвистый, мягко-звездчато-волосистый, высотой 70-150 см. Питание. Применяется как вспомогательное средство при заболеваниях токсикоинфекциях гастрит, язвенная болезнь желудка и двенадцатиперстной кишки, энтероколит, и дизентерии. При острых желудочно-кишечных заболеваниях, особенно при заболеваниях с диареей, Слизистая настойка, содержащая большое количество крахмала, не только целебна, но он также используется в качестве средства питания.

Ключевые слова: корень шафран, настойка, бронхит, пневмония.

ALTHAEA ARMENIACA TEN AND ITS USEFUL PROPERTIES IN MEDICINE

Abstract

Foxglove *Althaea armeniaca* Ten. (Altey Armenian) Description of the plant: a perennial herb belonging to the Malvaceae family. The stem is erect, simple or sparsely branched, soft star hair, height 70-150 cm. Foxgloveroot is used as an adjuvant for esophagitis, gastritis, gastric ulcer and duodenal ulcer, enterocolitis, food toxicoinfections and dysentery. In acute gastro-intestinal diseases, especially in diseases accompanied by diarrhea, the mucilaginous tincture containing a large amount of starch is used not only as a medicine, but also as a food.

Key words: cauliflower root, tincture, bronchitis, pneumonia

Листья яйцевидные, нижняя часть обычно треугольно-сердцевидная, край неравномерно-колокольчато-зубчатый, иногда с немногочисленными 3-5 лопастями, плотный мягкий опушенные, серо-зеленые, полосатые, верхние листья короткополосчатые. Цветы находятся в пазухах листьев располагается пучками, с очень короткими цветками, густыми мягкими волосками.

Фармакологические свойства:

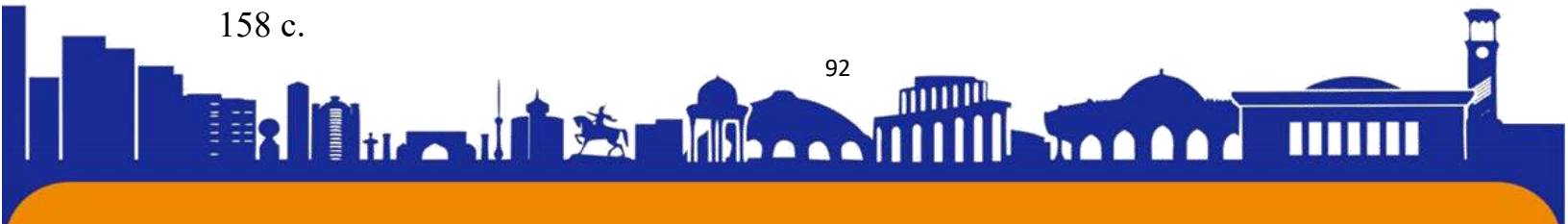
Алтей противовоспалительное, отхаркивающее, имеет отхаркивающее и, противо кашлевое свойства. Лечебные свойства алтея этот слой слизистых оболочек защищает от вредных факторов (холодный или сухой воздух; нарушение пищевых ингредиентов эффект, подсушивание) выводит токсины со слизистой оболочки. Кроме того, мукополисахаридный комплекс микробные, вирусные и токсические вещества, выделяемые поврежденными эпителиальными клетками адсорбирует продукты, теряет активность, выводит токсины со слизистой оболочкой предотвращает взаимную связь.

Под таким слизистым слоем снижается активность воспалительного процесса, он плотный клетки и корочки размягчаются, эрозии и ранки заживают быстрее. Препараты алтей обладают муколитическими свойствами. Лекарственные препараты: корень алтея в виде настойки на холодной воде, сухой экстракт, сироп, противокашлевое используется как комплект. Отделено от надземной части лекарственного растения сафлор Из полученной смеси углеводов получают препарат «Мукалтин». Лекарственное использование: Корень армянского шафрана - лечебный шафран похож на корень, но отличается тем, что в местах излома более волокнистый.

Алтей при заболеваниях органов дыхания и пищеварения используется как противовоспалительное и обволакивающее средство. Настойку алтея принимают внутрь, воспаление дыхательных путей и горла при отхождении мокроты при заболеваниях, тонзиллитах, трахеитах, стоматитах, гингивитах, глосситах горло полоскают настойкой при болезнях. Препараты алтей от кашля уменьшает острый и хронический бронхит, пневмонию, бронхоэктазы, туберкулез. В рентгенологической практике для определения рельефа слизистой оболочки желудочно-кишечного тракта к экстракту корня алтея для добавляю порошок бария. Настойка календулы для нормализации состояния при экземе, псориазе, нейродермите, дерматите предписано для Наружно настоем корня цветка пропитывают марлю, используется как смягчающее средство.

ЛИТЕРАТУРЫ

1. Атлас ареалов и ресурсов лекарственных растений. – М.: ГУГК, 1983. – 340 с. Биологические особенности и распространение перспективных лекарственных растений //Под редакцией Т.А.Адылова. – Ташкент: Фан, 1981. – 158 с.

2. Гаммерман А.Ф., Кадаев Г.Н., Янценко-Хмелевич А.А. Лекарственные растения (растения-целители). – М.: Высшая школа, 1984. – 400 с.
3. Растительные лекарственные средства Абу Али ибн Сино (Авиценны). Справочник // Под редакцией Ш.Б.Иргашева. – Ташкент: Абу Али ибн Сино, 2003. – 457 с.
4. Azizxonovna N. M. GULXAYRI OSIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 769-772.
5. Nabieva, F. S., Narzullayeva, M. A., & Bo'Riyev, M. (2022). YUQUMLI KASALLIKLARNI TASHXISLASHDA IMMUNOFERMENT TAHLILINING AHAMIYATI. *Research Focus*, 1(4), 161-164.
6. Azizkhonovna N. M., Madullaevich I. O. Uses of sea buckthorn and its beneficial properties in medicine //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – Т. 19. – С. 57-59.
7. Нарзуллаева М. и др. ЛЕКАРСТВЕННОЕ РАСТЕНИЕ ОБЛЕПИХА И ЕГО ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА В МЕДИЦИНЕ //Инновационные исследования в современном мире: теория и практика. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 68-70.
8. Sobirjonovna B. N. et al. CHAKANDA O'SIMLIGIGA ZAMONAVIY QARASHLAR //journal of innovations in scientific and educational research. – 2023. – Т. 6. – №. 2. – С. 209-211.
9. Куракбаевна, Т. С. (2023). ОСОБЕННОСТИ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ НЕФРОПАТИИ В ХРОНИЧЕСКИХ ОСЛОЖНЕНИЯХ САХАРНОГО ДИАБЕТА. *Scientific Impulse*, 1(7), 87–91. Retrieved from <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/ni/article/view/5577>
10. Kudratova Zebo Erkinovna, & Tuychiyeva Saboxat Kurakbayeana. (2023). THE OPPORTUNITIES OF SIMULATION TRAINING AT THE MEDICAL UNIVERSITY. *Open Access Repository*, 4(2), 98–101.
11. 4.Sobirjonovna B. N., Kurakbaевна T. S. Clinical dynamics of chronic nephritic syndrome in children //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – Т. 19. – С. 53-56
12. Туйчиева С. К., Бобобекова З., Эгамбердиева Х. ПРИМЕНЕНИЯ ШИПОВНИКА КАК ПРИРОДНОГО АНТИОКСИДАНТА //JOURNAL OF

INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2023. – T. 6. – №. 2. – C. 212-214.

13. Tuychieva Sabohat Quraqboevna. (2023). BOLALARDA SURUNKALI NEFRITIK SINDROM HAQIDA ZAMONAVIY QARASHLAR. JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH, 1(6), 773–777.

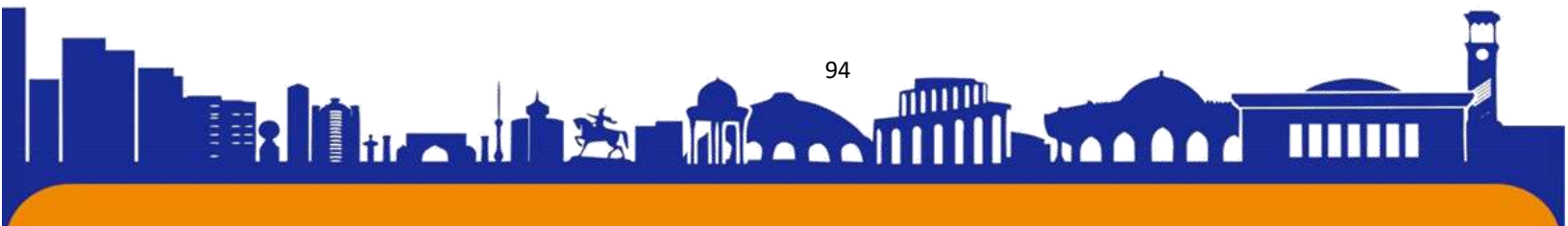
13. OltiboyevaMavsumaG'ulomqizi. (2023). Biologik faol moddalarning foydasi va zarari. JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH, 1(6), 764-768. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8061555>

14. SALVIA O'SIMLIGINING XUSUSIYATLARI. JF Alikovna, AA Shukrullayevich JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH 6 (2), 217-218

15. Hypotensive properties of the plant salvia submutica AM Gulyamovna, AS Sadriddinovna Eurasian Medical Research Periodical 19, 51-52

16. The relevance of the meaning of plantain in folk medicine AS Sadriddinovna, AM Gulyamovna Eurasian Medical Research Periodical 19, 49-50 2023

17. MEDICINAL PROPERTIES OF SEA BUCKTHORN (HippophaeRhamnoides L.) OIL PLANT O Mavsuma Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence 2 (3), 1-3

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Erbahor (*Gentiana Olivieri Griseb.*)ning farmatsevtika va tibbiyotdagi ahamiyati.

Oltiboyeva Mavsuma G'ulom qizi
Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Farmatsevtika ishini tashkil qilish kafedrsi
assistenti

Annotatsiya.

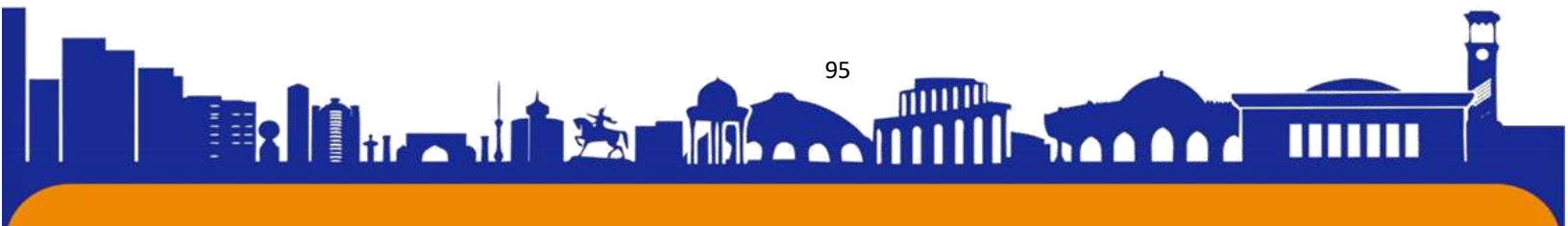
Hozirgi kunda tabiiy maxsulotlardan tayyorlangan, xavsiz dori voitalariga bo'lgan talab yanada kuchaymoqda. Shu jumladan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmatsevtika tarmog'ini jadal rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi 2018-yil 14-fevraldagi PQ-3532-son qaroriga asosan dori vositalarining yangi turlarini yaratish va ishlab chiqish bo'yicha bir qancha masalalar belgilab qo'yilgan. yangi dori maxsulotlarini ishlab chiqarish, ularni standartlashtirish bir qancha tadqiqotlarni o'z ichiga oladi. Tabiiy dorivor o'simliklardan biri erbahor, g'azako't (*Gentiana Olivieri Griseb.*) O'rta Osiyoning quruq tog' qiyaliklarida o'sadi. Tog' etaklaridan yuqori tog'larga qadar keng tarqalgan, ochiq joylarda, o'tli va daraxt-butali o'simlik qoplamida, 300-3700 m balandliklarida ko'proq uchramiz.

Kalit so'zlar: *Gentiana Olivieri Griseb.*, gensianin, gensioflavin, gensiotibetin, oliverin, glikozidlar, taninlar

Значение горечавки (*Gentiana Olivieri Griseb.*) в фармацевтике и медицине.

Аннотация

В настоящее время возрастает спрос на безопасные лекарственные средства, изготовленные из натуральных продуктов. В том числе создание и разработка новых видов лекарственных средств на основании постановления Президента Республики Узбекистан №PQ-3532 от 14 февраля 2018 года о дополнительных мерах по опережающему развитию фармацевтической отрасли определен ряд вопросов у производство новых лекарственных средств, их стандартизация включает ряд исследований. *Gentiana Olivieri Griseb.*, одно из природных лекарственных растений, произрастает на сухих горных склонах Средней Азии. Широко распространен от предгорий до высокогорий, на

открытых участках, в травянистой и кустарниковой растительности, на высотах 300-3700 м.

Ключевые слова: *Gentiana Olivieri Griseb.*, гентианин, генсиофлавин, генсиотибетин, оливерин, гликозиды, дубильные вещества.

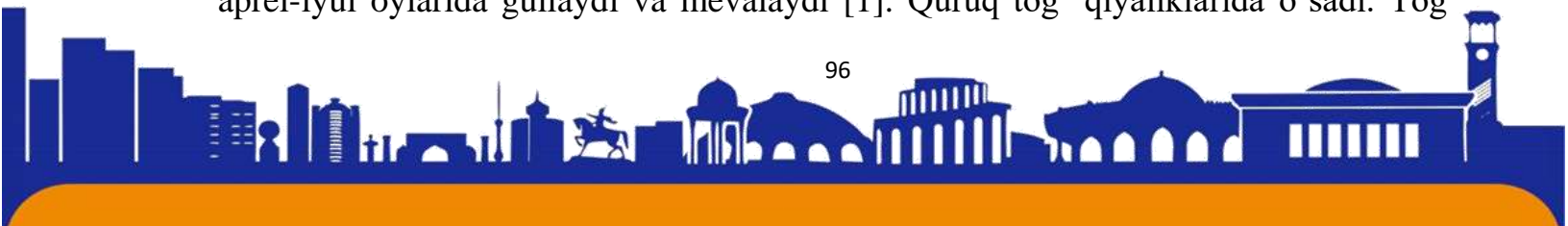
The value of gentian (*Gentiana Olivieri Griseb.*) in pharmaceuticals and medicine.

Annotation

There is an increasing demand for safe medicines made from natural products. Including the creation and development of new types of medicines on the basis of the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PQ-3532 dated February 14, 2018 on additional measures for the accelerated development of the pharmaceutical industry, a number of issues have been identified and the production of new medicines, their standardization includes a number of studies. *Gentiana olivieri Griseb.*, one of the natural medicinal plants, grows on the dry mountain slopes of Central Asia. Widely distributed from foothills to highlands, in open areas, in herbaceous and shrubby vegetation, at altitudes of 300-3700 m.

Key words: *Gentiana Olivieri Griseb.*, gentianin, gencioflavin, genciotibetin, oliverin, glycosides, tannins.

Erbahor (*Gentiana Olivieri Griseb.*) ko'p yillik o'simlik. Poyalari balandligi 30 sm gacha, tik turuvchi yoki ko'tarilgan, silliq, och yashil rang. Ildizpoyasi ingichka, simsimon ildizlarga ega. Poyalari asosida 5 sm gacha o'tgan yilgi barglarning tolasimon qinlarini qoldig'i bilan zich qoplangan. Ildizbo'g'zi barglari uzunligi 2-10 sm, eni 4- 8 (10) mm, cho'zinchoq lansetsimon yoki cho'zinchoq, to'mtoq, asosida toraygan, cheti tekis, poya barglarini soni 2 (3) juft, tor lansetsimon, uzunligi 1- 2 sm. Gullarini soni (1) 3-6, ko'k yoki ko'k-binafsha rangli, bog'lam bo'lib joylashgan, poyaning yuqori qismida, voronkasimon, og'iz ostida eni 9-13 mm, egilgan bo'lakning uzunligi 5-6 mm, naychadan 5 baravar qisqa, cho'zinchoq-chiziqli yoki ellipssimon, to'mtoqlashgan yoki o'tkir, burmalari bo'laklardan 2 baravar qisqa, ikki bo'lakli. Urug'chi bandda joylashgan. Ko'sak uzunligi taxminan 2 sm, cho'zinchoq. Urug'larning uzunligi taxminan 2 mm, ellipssimon, och qo'ng'irrang, 103 qanotsiz, ingichka to'rsimon. U aprel-iyul oylarida gullaydi va mevalaydi [1]. Quruq tog' qiyaliklarida o'sadi. Tog'

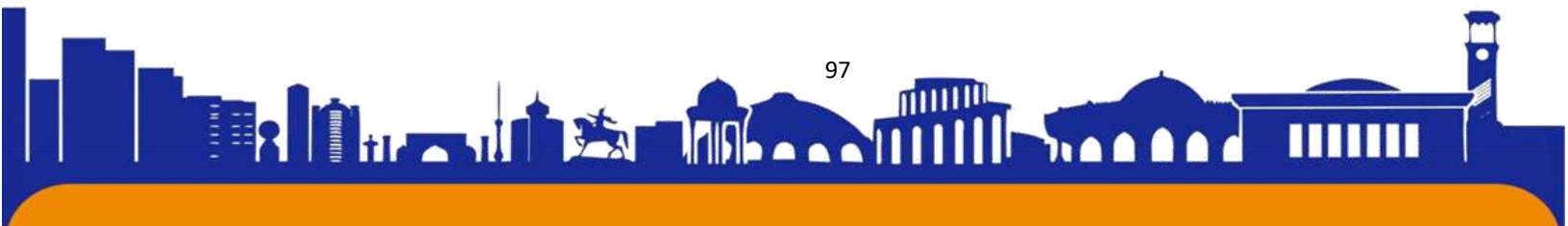

etaklaridan yuqori tog'larga qadar keng tarqalgan, ochiq joylarda, o'tli va daraxt-butali o'simlik qoplamida, 300-3700 m balandlikda o'sadi. O'rta Osiyo, Kavkazning janubida tarqalgan. Dorivor xom ashyo o'simlikni hamma qismidan olinadi. Yer usti qismi (o't) gullash davrida yig'ib olinadi, doimiy ravishda aralashtirilib, soyada quritiladi. Yig'ilgan ildizlar yaxshilab yuviladi, yoyiladi va quritiladi. *Gentiana Olivieri* Griseb (Erbahor) O'zbekistonning Toshkent, Samarqand, Jizzax, Surxondaryo, Buxoro va Andijon viloyatlarida keng tarqalgan [2].

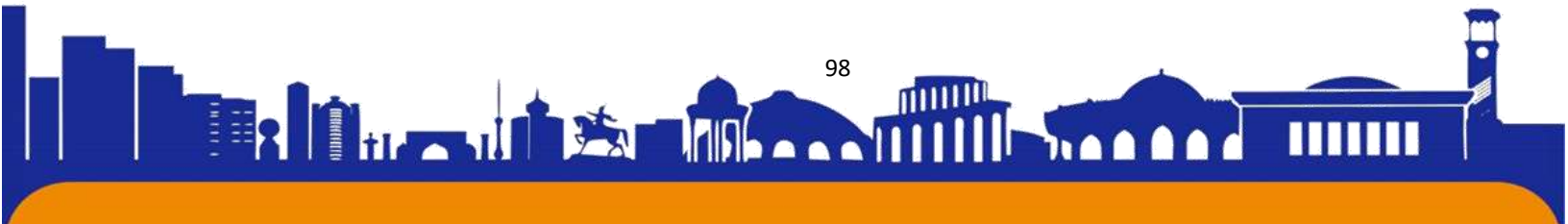
Ushbu turdan 9 ta alkaloidlar ajratilgan va aniqlangan: gensianin, gensiananin, gensianain, gensianadin, gensioflavin, gensiotibetin, oliverin, oliveramin, oliveradin, shuningdek, glikozidlar, taninlar va smolalar. Shu jumladan o'simlikdagi ksantonlar yallig'lanishga qarshi va antioksidant xususiyatlarni o'z ichiga olgan bir qator biologik faollikka ega bo'lgan tabiiy birikmalardir. G'entianon mangiferin ksantonlar hisoblanadi. Secoiridoids bu- yallig'lanishga qarshi, antioksidant va saratonga qarshi xususiyatlarga ega ekanligi aniqlangan. Gentiopicroside va swertiamarin *Gentiana Olivieri* Griseb dagi secoiridoiddir. Ilmiy tibbiyot amaliyotida erbahor damlamasi ishtaha ochuvchi va ovqat hazm qilishida yordam berganligi tufayli o't haydovchi vosita sifatida tavsiya etiladi. O'rta Osiyo xalq tabobatida ildizlarning qaynatmasi yo'tal, radikulit, tana og'rig'i va gonoreya, ishtaha yo'qligida, ich qotishi va ichak bo'shashganligida qo'llaniladi. Bolalarning teri kasalliklarida o'tining qaynatmasida cho'miltiriladi. Yer usti qismi choy shaklida terlatuvchi, o't haydovchi va ovqat hazm qilishini stimullovchi vosita sifatida ishlatiladi. Yer usti qismlaridan olingan kukuni yaralarni tuzatish uchun ishlatiladi. Bu o'simlikdan diareani davolashda qo'llaniladigan yangi dori preparatlarini yaratish mumkin[1,2,4].

Gentiana Olivieri O'ta osiyodan tashqari Turkiyada, Xitoyda, Rossiya, pokiston, Eronda o'sadi va undan dori vositalarini olish va standartlashtirish ustida tadqiqotlar olib borilmoqda. Eronda o'sadigan *Gentiana Olivieri* ning standartlashtirish va ishtahani rag'batlantiruvchi ta'siri haqida tadqiqotlar taqdim etilgan. Evropa farmakopeyasiga asoslanib *G.olivieri* gidroetanol ekstraktidan olingan gentiopikrozid miqdori 586,6 ppm, ekanligi o'rganilgan. Bolalar va o'smirlarda xavfsiz ovqat hazm qilishga yordam beruvchi preparatlar ishlab chiqarish ustida tadqiqotlar o'tkazilmoqda [3]. Turkiyada asosan ishtaha ochuvchi maxsulot sifatida qo'llaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. “O‘zbekiston dorivor o‘simliklar atlasi” o‘quv qo‘llanma O.K. Hojimatov, X.Q. Haydarov, D.T. Xamraeva, D.A. Imomova, A.N. Xujanov Samarqand - 2021
2. Сахобиддинов С.С. Дикорастущие лекарственные растения Средней Азии. - Ташкент: Госиздат УзССР, 1948. - 216 с.
3. Mohammad Azadbakht, Elham Nayebi, Reza Enayati Fard, Fatemeh Khaleghi „Standardization and formulation of an herbal appetite-stimulating drug from Gentiana olivieri” Journal of Herbal Medicine **Volume 19**, February 2020, 100306
4. Роль растения gentiana olivieri griseb в медицине и народной медицине, анализ противодиарейных препаратов в ассортименте лекарственных средств, применяемых в Республики Узбекистан Тоштемирова Ч.Т., Турабоев.А. А., Гулямова Д. Р., Камилова Г. С., Хошимбоева М. М. журнал Universum: медицина и фармакология 2021
5. Oltiboyeva Mavsuma G‘ulom qizi. (2023). Biologik faol moddalarning foydasi va zarari. JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH, 1(6), 764-768. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8061555>
6. SALVIA O‘SIMLIGINING XUSUSIYATLARI. JF Alikovna, AA Shukrullayevich JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH 6 (2), 217-218
7. Hypotensive properties of the plant salvia submutica AM Gulyamovna, AS Sadriddinova Eurasian Medical Research Periodical 19, 51-52
8. The relevance of the meaning of plantain in folk medicine AS Sadriddinova, AM Gulyamovna Eurasian Medical Research Periodical 19, 49-50 2023
9. MEDICINAL PROPERTIES OF SEA BUCKTHORN (Hippophae Rhamnoides L.) OIL PLANT O Mavsuma Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence 2 (3), 1-3
10. Azizxonovna N. M. GULXAYRI OSIMLIGINING DORIVOR XUSUSIYATLARI //Journal of Universal Science Research. – 2023. – Т. 1. – №. 6. – С. 769-772.
11. Nabieva, F. S., Narzullayeva, M. A., & Bo‘Riyev, M. (2022). YUQUMLI KASALLIKLARNI TASHXISLASHDA IMMUNOFERMENT TAHLILINING AHAMIYATI. Research Focus, 1(4), 161-164.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

12. Azizkhonovna N. M., Madullaevich I. O. Uses of sea buckthorn and its beneficial properties in medicine //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – Т. 19. – С. 57-59.

13. Нарзуллаева М. и др. ЛЕКАРСТВЕННОЕ РАСТЕНИЕ ОБЛЕПИХА И ЕГО ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА В МЕДИЦИНЕ //Инновационные исследования в современном мире: теория и практика. – 2023. – Т. 2. – №. 9. – С. 68-70.

14. Sobirjonovna B. N. et al. CHAKANDA O'SIMLIGIGA ZAMONAVIY QARASHLAR //journal of innovations in scientific and educational research. – 2023. – Т. 6. – №. 2. – С. 209-211.

15. Sobirjonovna B. N., Kurakbaevna T. S. Clinical dynamics of chronic nephritic syndrome in children //Eurasian Medical Research Periodical. – 2023. – Т. 19. – С. 53-56.

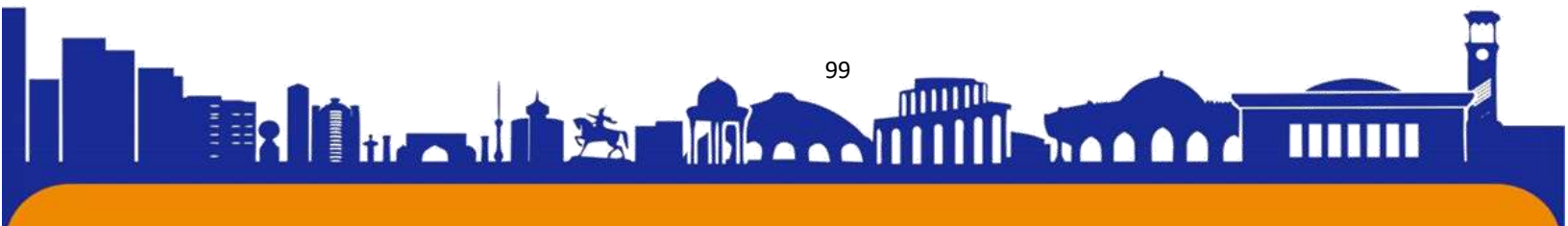
16. Kudratova Zebo Erkinovna, & Tuychiyeva Sabohat Kurakbayeana. (2023). THE OPPORTUNITIES OF SIMULATION TRAINING AT THE MEDICAL UNIVERSITY. Open Access Repository, 4(2), 98–101.

17. Куракбаевна, Т. С. (2023). ОСОБЕННОСТИ ДИАБЕТИЧЕСКОЙ НЕФРОПАТИИ В ХРОНИЧЕСКИХ ОСЛОЖНЕНИЯХ САХАРНОГО ДИАБЕТА. Scientific Impulse, 1(7), 87–91. Retrieved from

18. Туйчиева С. К., Бобобекова З., Эгамбердиева Х. ПРИМЕНЕНИЯ ШИПОВНИКА КАК ПРИРОДНОГО АНТИОКСИДАНТА //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2023. – Т. 6. – №. 2. – С. 212-214.

19. ЗНАЧЕНИЕ ПОДДОРОЖНИКА В НАРОДНОЙ МЕДИЦИНЕ И Бозорова, Ш Анорбаева, Л Назарова Инновационные исследования в современном мире: теория и практика 2 (10), 5-6

20. Tuychieva Sabohat Quraqbоеvna. (2023). BOLALARDA SURUNKALI NEFRITIK SINDROM HAQIDA ZAMONAVIY QARASHLAR. JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH, 1(6), 773–777.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

ZAMONAVIY KIRUVCHI TURIZM BOZORINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA SURXONDARYO VILOYATIDA RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

Turayev Ziyadulla Norsoatovich,

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti dosenti

Termiz (O‘zbekiston)

E-mail: turayev.z2019@gmail.com

Tel: +998 91 5813778

Bekmuradov Suxrob Zakirovich,

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistri

Termiz (O‘zbekiston)

E-mail: suxrob21061987@gmail.com

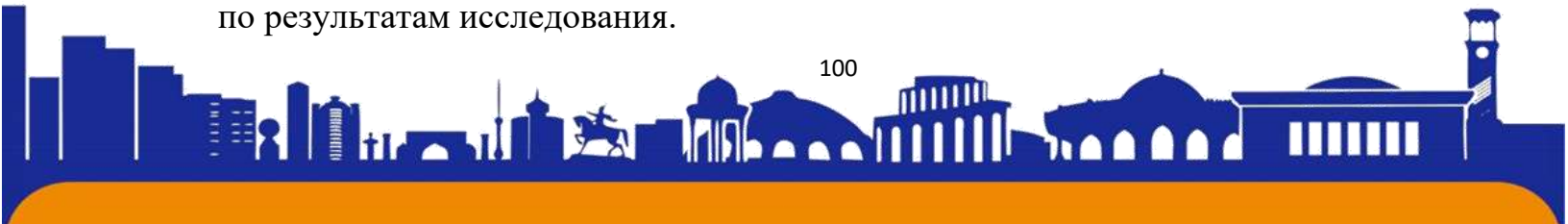
Tel: +998 995051911

Annotasiya. Maqolada kirish turizmining o‘ziga xos xususiyatlari, uning tasniflanishi va talqinidagi farqlar va o‘xshash tomonlar ochib berilgan. Kirish turizmining ijtimoiy-iqtisodiy vazifalari, unga ta’sir etuvchi omillar tadqiq etilgan. O‘zbekistonda, jumladan Surxondaryo viloyatida kirish turizmini rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlarga baho berilgan va tadqiqot natijalari bo‘yicha xulosalar qilingan.

Kalit so‘zlar: kirish turizmi, xalqaro turizm, milliy turizm, xorijiy turistlar, turistik infratuzilma, ziyorat maskanlari joylashgan destinasiyalar.

ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ВЪЕЗДНОГО ТУРИЗМА И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ В СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация. В статье раскрываются специфические черты въездного туризма, различия и сходства в его классификации и трактовке. Изучены социально-экономические задачи въездного туризма, факторы, влияющие на него. Проведена оценка реформ, проводимых в Узбекистане, в том числе в Сурхандарьинской области, для развития въездного туризма и сделаны выводы по результатам исследования.

Ключевые слова: въездной туризм, международный туризм, национальный туризм, иностранные туристы, туристская инфраструктура, дестинации с местами паломничества.

FEATURES OF THE MODERN INBOUND TOURISM MARKET AND DEVELOPMENT PROSPECTS IN THE SURKHANDARYA REGION

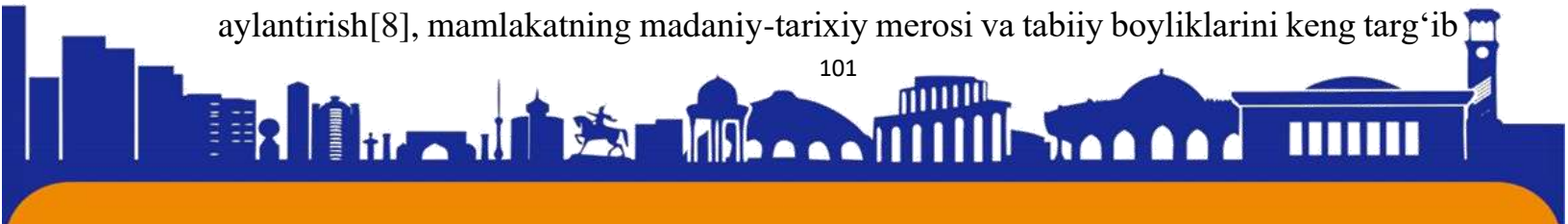
Annotation. The article reveals the specific features of inbound tourism, differences and similarities in its classification and interpretation. The socio-economic tasks of inbound tourism, the factors influencing it have been studied. An assessment was made of the reforms carried out in Uzbekistan, including in the Surkhandarya region, for the development of inbound tourism, and conclusions were drawn based on the results of the study.

Key words: inbound tourism, international tourism, national tourism, foreign tourists, tourist infrastructure, destinations with places of pilgrimage.

Ko'pgina mamlakatlarning strategik maqsadi xalqaro hamjamiyatning to'laqonli a'zosi bo'lishdan iborat bo'lib, bu iqtisodiyotning eng samarali va istiqbolli tarmoqlarini oldindan belgilab olgan holda ularning jadal rivojlantirish orqali nafaqat mamlakat, mintaqa yoki alohida korxonaning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarni, iqtisodiy rivojlanish darajasini yaxshilashga yordam beradi., balki ularning jozibador qiyofasini va jahon bozorida munosib o'rin egallashini ta'minlaydi. Bugungi kunda yuqori iqtisodiy salohiyatga ega, ayni paytda aniq ijtimoiy yo'naltirilganligi bilan ajralib turadigan, odamlarning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish, turmush darajasini yuksaltirish va farovonligini oshirish bilan bog'liq bo'lgan soha va tarmoqlarni rivojlantirishga ustuvorlik berilmoqda[3].

Bu holat butun turizm sektorining va xususan, uning alohida turlari milliy iqtisodiyot tarkibida ahamiyati ortib borayotganidan dalolat beradi, uning rivojlanish samaradorligi mavjud resurs salohiyatidan yuqori darajada foydalanishga bog'liq bo'lib, bu raqobatbardosh ustunliklarga erishish va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy o'sishiga yordam beradi.

Mamlakatimizda turizm salohiyatidan samarali foydalanish[7], turistlar oqimini ko'paytirish, kirish turizmini milliy iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biriga aylantirish[8], mamlakatning madaniy-tarixiy merosi va tabiiy boyliklarini keng targ'ib

qilish maqsadida bir qator hukumat qarorlari va president farmonlari va qarorlari qabul qilindi.

Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasida «turizm industriyasini jadal rivojlantirish, yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash, iqtisodiyotda uning roli va ulushini oshirish, turizm xizmatlarini diversifikasiya qilish, eksport salohiyatini oshirish»[9] vazifasi qo'yilgan.

Turizm sohasi yalpi ichki mahsulotni shakllantirishda, aholi bandligini ta'minlashda, turli darajadagi byudjetlarni to'ldirishda ham muhim o'rin tutadi, mamlakatga xorijiy valyutaning kirib kelishiga, turizm bilan bog'liq faoliyatlarning xususan, qurilish, aloqa, transport infratuzilmasi, qishloq xo'jaligi va suvenir mahsulotlari ishlab chiqarish rivojlanishiga hissa qo'shadi. Turizmni rivojlantirishga xalqaro darajadagi turistik almashinuv kirish turizmi muhim hissa qo'shmoqda.

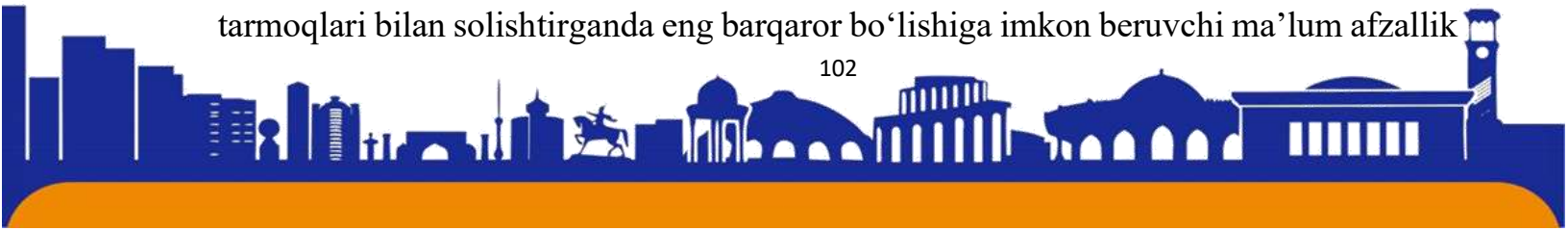
Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.

Turizmni rivojlantirishning nazariy va amaliy muammolari va uning alohida segmentlari bo'yicha ilmiy ishlanmalar o'rganilib, xorijiy va mahalliy olimlar Balabanov I.T., Birjakov M.B., Temirov D.S., Chebotar Yu.M., Chudnovskiy A.D., Aliyeva M.T., Norchayev A.N. va amaliyotchilarning qator nashrlarida turizm iqtisodiyotining o'ziga xos xususiyatlari, umuman turizm sohasining hozirgi holati yoritib berishgan.

Xalqaro turizmni rivojlantirish va uni xorijda davlat tomonidan tartibga solishning ayrim muammolari Aleksandrova A.Yu., Dracheva E.L., Zabayev Yu.V., Kvartalnov V.A., Senin B.C., Tixomirov O.V. kabi olimlarning ishlarida keltirilgan. Biroq, ularda turizmning kirish, chiqish, milliy, xalqaro turlarining ta'riflarini aniqlashtirish ko'zga tashlanmaydi. Kirish turizmini tashkil etish jarayonlarini rivojlantirish va tartibga solish masalalari va uning imkoniyatlari Baikov A.V., Vengerov V.Yu., Dunayevskoy E.A., Kabirov I.S. Ushakova D.S. va boshqalarning tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola umumqabul qilingan qiyosiy-mantiqiy tahlil, ketma-ketlik, holislik tamoyillari asosida yoritilgan bo'lib, kiruvchi turizmning rivojlanish xususiyatlari, ularning tasniflanishi hamda evolyusiyasi tadqiq etilgan.

Tahlil va natijalar. Kirish turizmi nafaqat eng jadal rivojlanayotgan, o'ziga xos va ommabop biznes turlaridan biri bo'libgina qolmay, balki iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari bilan solishtirganda eng barqaror bo'lishiga imkon beruvchi ma'lum afzallik

va xususiyatlarga ega. Shu bilan birga, kirish turizmi hajmi mamlakatimizda jadal sur'atlarda o'sib borayotgan bo'lsada, turizmni rivojlantirishga to'sqinlik qilayotgan asosiy omillarga haligacha yetarli darajada rivojlanmagan turistik infratuzilma, uning asosiy elementlari: transport tizimi, turar joy va oziq-ovqat ta'minotini modernizasiya qilish, sifatli va arzon narxdagi xizmatlarni rivojlantirish xisoblanadi. Shu sababli turistlarni qabul qiluvchi hududiy tuzilmalarda kompleks infratuzilmaviy o'zgarishlarni amalga oshirish zarurati tug'ildi.

Hozirgi kunda tadqiqotlarda "kirish turizmi" ta'rifi bilan bog'liq ta'riflar va tushunchalar xilma-xilligi kuzatilmoqda. Shu bilan birga, mavjud talqinlarda qabul qiluvchi tarafning mas'uliyati, xavfsizligi va manfaatlarini, chet ellik sayyohlarga ovqatlanish, hordiq chiqarish, ekskursiya, transport bilan bog'liq sifatli xizmat ko'rsatishni ta'minlashi kerak bo'lgan turistik kompleks tuzilmasining rasionalligi muammosini to'liq aks ettirmaydi. Shu bois, "kirish turizmi" ta'rifini iqtisodiy faoliyat turi nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqish maqsadga muvofiq, biroq u xorijiy turistlarni mintaqaga, hududga jalb qilish bilan bog'liq bo'lsa, birinchi navbatda, har xil turizm turlarni dam olish, ta'lim, madaniy, ko'ngilochar va boshqa xizmatlarni taqdim etadi. Ya'ni, kirish turizmi vaqtincha tashrif buyurgan chet el fuqarolariga sifatli xizmat ko'rsatish bo'yicha qabul qiluvchi hududning mas'uliyatini ham, majburiyatlarini ham ochib beradigan kategoriyadir.

Xalqaro tasnifga ko'ra turizmning quyidagi turlari ajratiladi:

- turistlarning o'z mamlakati ichida sayohatlarini o'z ichiga olgan ichki turizm;
- ma'lum bir mamlakat rezidenti bo'lmagan turistlarning, ya'ni chet el fuqarolarining sayohatini o'z ichiga olgan kirish turizmi;
- aholining bir mamlakatdan boshqa davlatga sayohatini o'z ichiga olgan chiqish turizmi.

Turizmning ushbu asosiy turlarini birlashtirish ham mumkin, bu esa turizmning quyidagi toifalarini vujudga keltiradi:

- ichki turizm va kirish turizmini o'z ichiga olgan mamlakat ichidagi turizm;
- ichki turizmni ham, chiqish turizmini ham qamrab oluvchi milliy turizm;
- kirish va chiqish turizmidan iborat xalqaro turizm.

Kiruvchi turizmning o'ziga xos xususiyati shundaki, uning mahsuloti (xizmatlar, tovarlar, ishlar majmui) mustaqil ravishda mavjud bo'lolmaydi, u iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari bilan uzviy bog'liqdir[1].

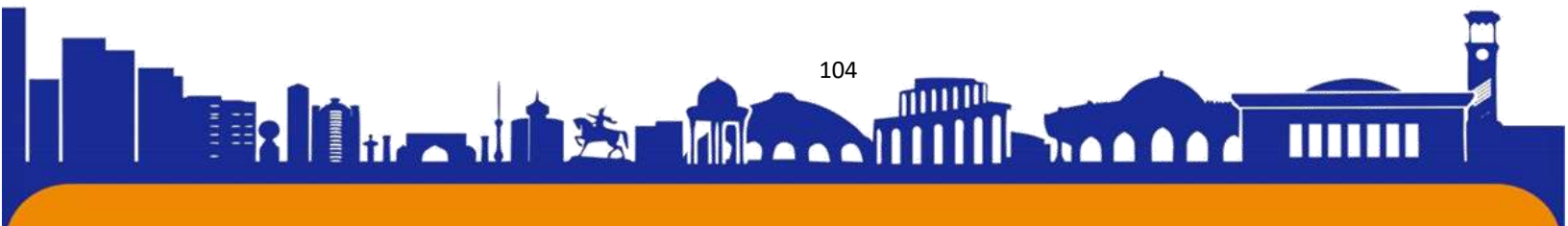

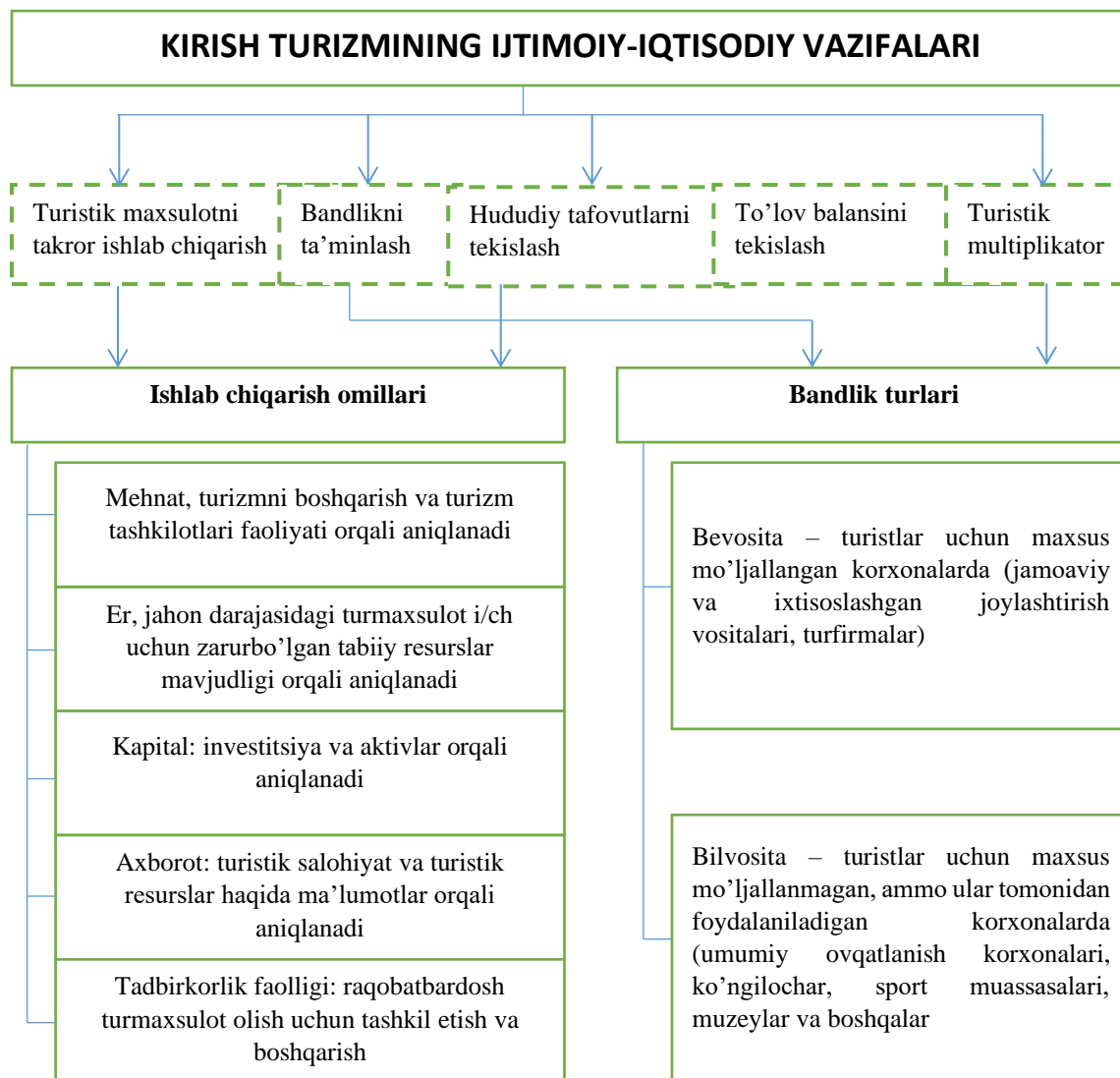
An'anaga ko'ra, turizmga, shu jumladan kirish turizmida, uning segmentlaridan biri sifatida uchta iqtisodiy funktsiya mavjud: - turistik mahsulotni takror ishlab chiqarish; - ishlab chiqarish; - bandlikni ta'minlash va daromad olishga hissa qo'shish. Bir qator olimlar faqat ushbu funktsiyalarning mavjudligini etarli emas deb hisoblaydilar va turizmning iqtisodiy funktsiyalarini hududiy nomutanosibliklarni yumshatish va to'lov balansidagi og'ishlarni tekislash kabi funktsiyalar bilan to'ldirishni taklif qiladilar, chunki ularni amalga oshirish hozirgi vaqtda juda dolzarb xisoblanadi. Demak, kirish turizmining davlatlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishidagi o'rnini bu funktsiyalarning barchasini amalga oshirish jarayonida aniqlash mumkin (1-rasm).

Yumshatish (tekislash) funktsiyasi turizmning ma'lum sharoitlarda tarkibiy jihatdan zaif, ammo sezilarli rekreasion salohiyatga ega bo'lgan hududlarning iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shishida namoyon bo'ladi. O'lis va sanoat rivojlangan hududlarda turizm korxonalarining tashkil etilishi ularning iqtisodiy rivojlanishiga xizmat qilmoqda. Bunday holda, turizm tekislash funktsiyasini bajaradi, chunki tabiiy yoki madaniy jihatdan jozibador bo'lgan ko'plab hududlar kirish turizmi yordamida iqtisodiy o'sishni, yuqori o'rtacha ko'rsatkichlarni ta'minlashi mumkin, bu esa qo'shimcha daromadlarni jalb qilish va yangi ish o'rinlari yaratishni anglatadi.

Kirish turizmining hozirgi holati uning tarkibini tashkil etishda, rivojlanish yo'nalishida, sifat va miqdoriy xususiyatlar holatida qarama-qarshiliklar mavjudligi bilan ajralib turadi [2].

Bir tomondan, dunyodagi turizmning hozirgi holatini inqiroz deb hisoblash mumkin. Bu turistik xizmatlar sohasida ilgari erishilgan miqdoriy ko'rsatkichlarning keskin kamayishi, turizm korxonalarini moddiy-texnik bazasi o'sishining kamayishi va aholining ko'rsatilayotgan turistik xizmatlarga bo'lgan talablaridagi katta tafovutlar bilan bog'liq (2-rasm).

1-rasm. Kirish turizmining asosiy ijtimoiy-iqtisodiy vazifalari¹

Boshqa tomondan, jahon andozalari darajasiga javob beradigan yangi turistik obektlarni qurishning yuqori sur'atlari, turli yoshdagi sayohatchi turistlar sonining ko'payishi, turistik tashkilotlar sonining o'sishini alohida ta'kidlash lozim. Buning natijasida ko'rsatilayotgan xizmatlar hajmi ham oshib bormoqda. Surxondaryo viloyatida ixtisoslashtirilgan joylashtirish vositalari xizmatlari hajmi 2010 yildagi 0,2 mlrd so'mdan 2015 yilda Boysun tumanida Omonxona balneologik shifoxonasi ishga

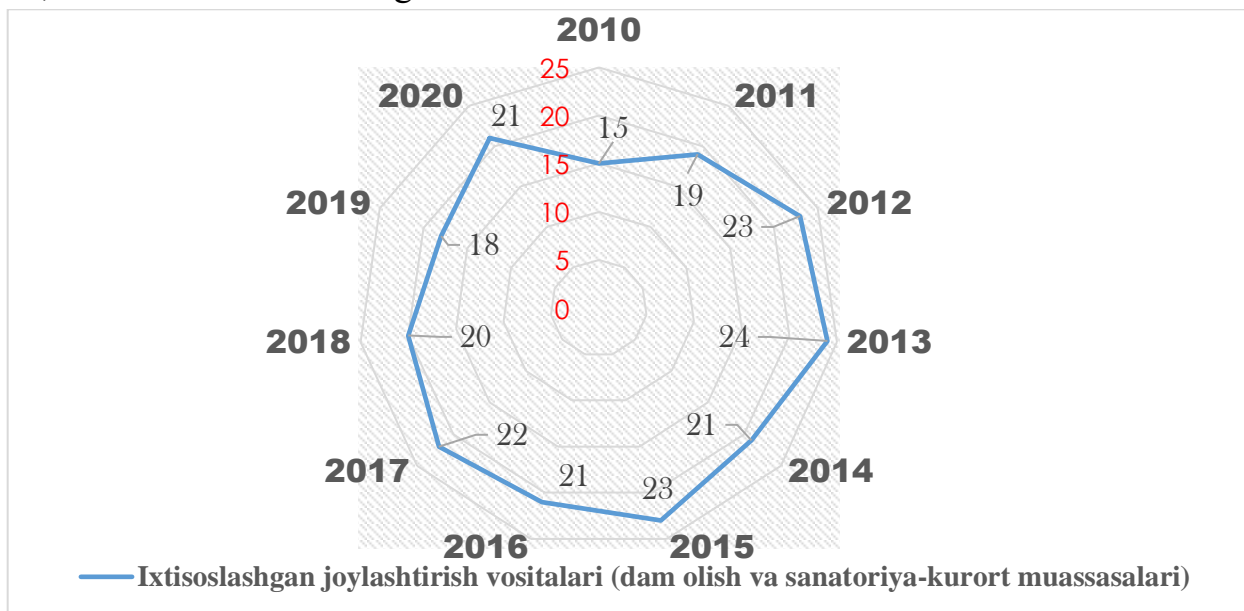
¹ Левченко К. К. Организационно-экономические аспекты развития въездного туризма и его влияние на экономику территории (на примере Краснодарского края) дисс. к.э.н., Сочи 2017. – С. 19.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

tushirilgandan so‘ng 4,3 mlrd so‘mgacha, 2019 yilda “Xo‘jaipok” sanatoriysog‘lomlashtirish va dam olish majmuasi ishga tushirilishi xizmatlar hajmi 18,6 mlrd so‘mgacha oshishiga o‘z ta‘sirini ko‘rsatgan, biroq pandemiya sababli 2020 yilda o‘tgan yilga nisbatan 37,6 foizga xizmatlar hajmi kamaygan bo‘lsa, 2021 yilga kelib 22 981,0 mln so‘mni tashkil etgan.

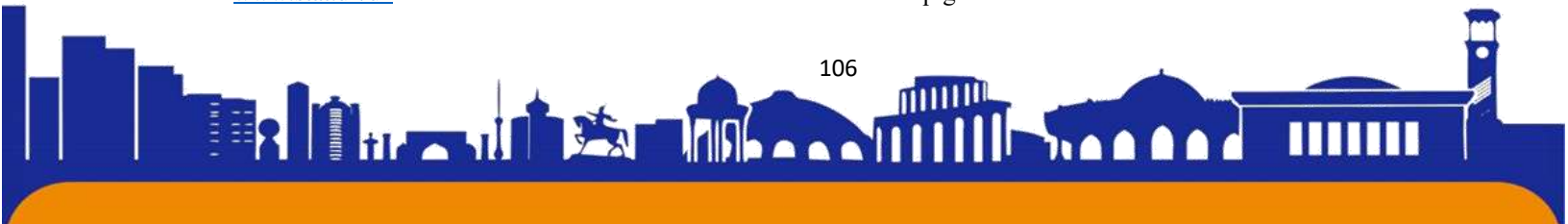
2-rasm. Surxondaryo viloyatida ixtisoslashgan joylashtirish vositalari²

Bugungi kunda viloyatda 49 ta mehmonxona, 141 ta oilaviy mehmon uylari, 9 ta xostel, 40 ta turistik toifaga kiruvchi transport vositalari ishlab turibdi. Jumladan, 2022 yilda qiymati 178,6 mlrd.so‘mlik 38 ta loyiha ishga tushirilgan.

Surxondaryo viloyatiga 2022 yil yakuniga ko‘ra qo‘shni Tojikiston Respublikasidan 256 ming nafar, boshqa xorijiy davlatlardan (85 ta davlatdan) 150 ming nafar xorijiy turistlar tashrif buyurgan.

Kirish turizmini rivojlantirish, turizm salohiyatidan to‘liq va samarali foydalanish, birinchi navbatda transport-logistika va turizm infratuzilmasidagi muammolarni tezkor hal etish, shuningdek, mavjud resurslar va imkoniyatlardan har tomonlama foydalanish hisobiga turizm sohasida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subektlari uchun qo‘shimcha sharoitlar yaratish maqsadida respublikamizga 2023 yilda

² www.stat.uz/uz ma'lumotlari asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan

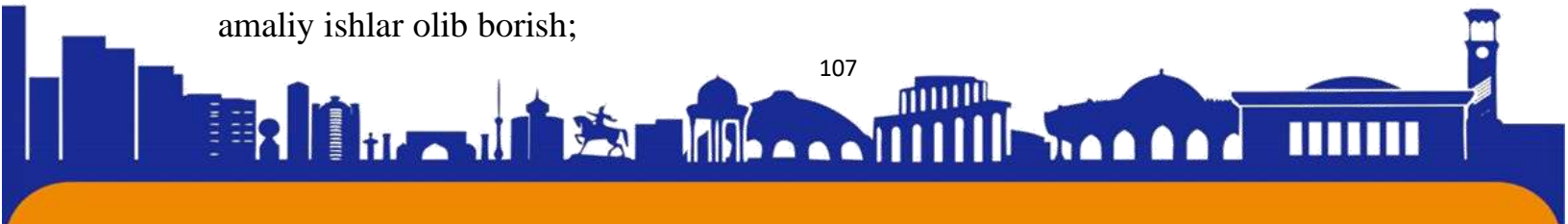

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

10 mln, Surxondaryo viloyatida esa 56 min xorijiy turistlarni jalb qilish bo'yicha maqsadli ko'rsatkichlar belgilab olingan[9].

Bundan tashqari 2030 yilgacha bo'lgan davrda Surxondaryo viloyatida turistik infratuzilmani rivojlantirish bo'yicha quyidagi maqsadli parametrlar belgilab olingan[4]:

- turistlar tashrif buyuradigan yangi va yirik ob'yektlar sonini kamida 140 taga oshirish;
- Shuningdek, Termiz shahri, Boysun, Sariosiyo, Denov, Sherobod va Oltinsoy tumanlarida mehmonxonalar soni 85 tadan 150 taga yetkazish;
- mehmonxonalardagi o'rinlar soni 6450 taga yetkazish;
- viloyatning tog'li hududlarida 25 ta xostellar va 200 dan ortiq oilaviy mehmon uylari tashkil etish va ulardagi o'rinlar soni 2500 taga yetkazish;
- Termiz, Boysun, Sherobod, Sariosiyo va Oltinsoy tumanlarida dam olish va sog'lomlashtirish markazlari qurish;
- Sherobod tumanidagi Xo'jaikon tuz g'ori atrofida tadbirkorlik sub'yektlarini jalb qilgan holda 2 ta sog'lomlashtirish markazi tashkil etish;
- turistlar doimiy tashrif buyuradigan Oltinsoy tumanidagi Xo'jaipok bulog'i atrofida 1 ta, Boysun tumanidagi Omonxona bulog'i atrofida 1 ta, Sariosiyo tumanidagi Sangardak sharsharasi atrofida va Termiz tumanidagi Uchqizil ko'li atroflarida 1 tadan, jami 6 ta aholi uchun zamonaviy va arzon sog'lomlashtirish va dam olish markazlari qurish orqali viloyatda tabiiy sog'lomlashtirish markazlari soni 10 taga yetkazish;
- Boysun tumanining o'zida tashabbuskor tadbirkorlar tomonidan qariyb 100 mlrd.so'm evaziga 2 ta yirik turizm kompleksi qurish va ushbu kompleksda mehmonxonalar, restoranlar, sog'lomlashtirish markazlari va boshqa xizmat ko'rsatish markazlari qurish;
- Surxondaryo tarixida muhim rol o'ynagan 10 ta jumladan, Xumxona, Tallitog'ara, Qoratepa, Zurmola, Uzundara, Poyonqo'rg'on, Dalvarzintepa, Robot, Burgutqal'a, Hayitobod tepa kabi madaniy meros ob'yektlarida arxeologik qazishma ishlarini olib borishlari uchun davlat tomonidan 50 mlrd so'm mablag' ajratish;
- viloyatdagi tabiiy ofatlar natijasida katta ziyon yetayotgan Qirqqiz, Zurmola, Fayoztepa, Qoratepa kabi buddizm ob'yektlarining ustini yopish bo'yicha amaliy ishlar olib borish;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

- har yili 5 tadan Surxondaryo viloyatining madaniy meros ob'yektlarida arxeologik qazishma ishlari olib borish;
- viloyatdagi turistlar doimiy tashrif buyuradigan 30 ta turistik ob'yektlarga olib boruvchi 42 km yo'llar holati yaxshilash;
- viloyatdagi Madaniy meros ob'yektlarini saqlash, ularni restavrasiya qilish va ularga olib boruvchi yo'llar holatini yaxshilash maqsadida 50 mlrd.so'm miqdoridagi mablag'lar ajratish;
- Termiz shahrida qariyb 30 mlrd.so'mga viloyatning buyuk tarixiy shaharlarini o'zida umumlashtirgan "Etno shaharcha" bunyod etish;
- ushbu shaharchada viloyatning tarixi, dini, madaniyati va etnografiyasi namoyish etish, mahalliy va xorijiy sayyohlar uchun shou konsert tomoshalari tashkil etish;
- viloyatda 2030 yilda 8 ta yangi masjidlar qurilib, aholiga diniy amallarini bajarishlari uchun foydalanishga topshirish;
- viloyatga keluvchi turistlar sonini ko'paytirish maqsadida, avia va temir yo'l qatnovlari soni orttirish;
- 2030 yilga kelib viloyatga tashrif buyuruvchi xorijiy turistlar soni kamida 900 ming nafarga, mahalliy sayyohlar soni 5 mln nafarga yetkazish;
- xorijlik sayyohlarga xizmat ko'rsatish hajmini oshish va bir kunlik xarajatlarini hozirgi 80 dollardan - 150 dollargacha yoki 1,8 barobarga oshirish orqali xorijlik sayyohlarga xizmat ko'rsatish orqali yillik daromadni 70 mln dollarga yetkazish;
- viloyatda o'tkazilayotgan "Boysun bahori" xalqaro folklor festivali o'tkaziladigan kunlar 2 kundan - 7 kungacha uzaytirish, "Al-Hakim at-Termiziy" xotirasiga bag'ishlangan kurash musobaqasida ishtirok etuvchi davlatlar sonini ko'paytirish, xorijlik ishtirokchilar bilan birga kurash sport turiga qiziquvchi muhlislarni ham keng jalb etish;
- Surxon vohasida xalqaro darajadagi rassom Ro'zi Choriyev nomidagi xalqaro rassomlar ko'rik tanlovi tashkil etish va Ro'zi Choriyevning 100 yillik yubileyi keng nishonlash;
- ushbu tadbirlarni tashkil etish va tadbirkorlarga yaratilayotgan imkoniyatlar natijasida Surxondaryo viloyatiga tashrif buyuruvchi sayyohlarning qolish kunlari hozirgi 3 kundan 5 kungacha uzayishiga erishish nazarda tutilmoqda.

Surxondaryo viloyatining shonli o‘tmishi, bugungi zamonaviy qiyofasi, qolaversa, yaratilayotgan qulay infratuzilmalar vohaning jozibador turistik salohiyatini yanada oshirishga imkon beradi.

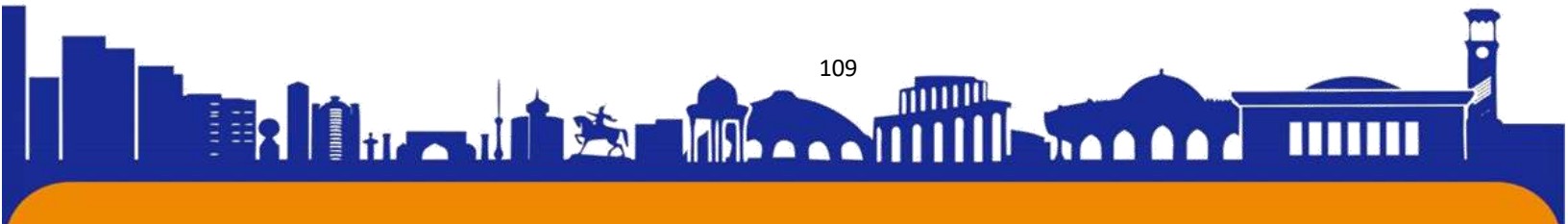
Xulosa

Tadqiqotning asosiy natijalari kiruvchi turizmni rivojlantirish va uning hudud iqtisodiyotiga (Surxandaryo viloyati misolida) ta’sirini ta’minlash bo‘yicha nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalarda namoyon bo‘ladi. Tadqiqot natijasida quyidagi asosiy xulosalar chiqarildi.

1. Kirish turizmining faoliyati bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy turizm biznesi mutaxassislarining kirish turizmiga katta qiziqishlariga qaramasdan, bugungi kunda ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar avtonom yoki tavsiflovchi xarakterga ega bo‘lib, kirish turizmi sanoati, turistik mahsulot, ko‘rib chiqilganidek, turli talqinlarga ega. Bu holat bir qancha sabablar bilan bog‘liq bo‘lib, ularning asosiysi shundaki, ko‘pchilik mualliflar kirish turizmini umuman turizmning hosilasi deb hisoblaydilar, bu esa uning mamlakat, mintaqa va hudud iqtisodiyotiga qo‘shgan hissasini baholashni va unda sodir bo‘ladigan jarayonlarni tizimli ko‘rishni imkonsiz qiladi.

2. Ushbu tadqiqotning konseptual qoidalarining asoslanishi kirish turizmining rivojlanish jarayonlari xususiyatlarining yaxlit ko‘rinishini shakllantirish zarurligini ko‘rsatadi. Har qanday tizimning, shu jumladan kirish turizmi tizimining muhim xususiyatlarini tushunish uchun uni tashkil etuvchi elementlar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir yo‘nalishlarini, shuningdek, tegishli quyi tizimlar, xususiyatlar, maqsadlar, funksiyalarni aniqlash kerak. Bundan tashqari, tizimli yondashuv tizimning ob’ekt xususiyatlarini ham nazarda tutadi: turistik mahsulot, turlar, bozor va turistik biznesning o‘zi, bu qabul qiluvchi hududning turistik-rekreasion kompleksini optimallashtirish va rasionallashtirish imkonini beradi.

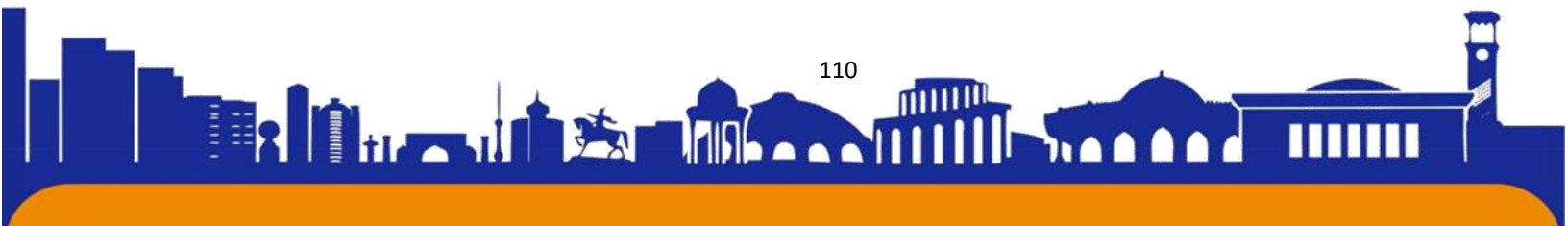
3. Surxondaryo viloyatida kirish turizmini rivojlantirish uchun zarur infratuzilmani takomillashtirish borasida olib borilayotgan islohotlarni jadallashtirish orqali viloyat iqtisodiy rivojlanishda turizmning etakchi sohaga aylanishiga erishish va boshqa tarmoqlarning rivojlanishiga sinergetik ta’sirini oshirishga ta’sir etuvchi omillar orasida birinchi navbatda u erda o‘zlashtirilayotgan investisiyalar hajmi va tayyorlanayotgan etuk mutaxassislarga ko‘p darajada bog‘liq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Александрова А. Ю. Международный туризм: учебное пособие для вузов / А. Ю. Александрова – М.: Аспект Пресс, 2007. – 358 с.
2. Байков А. В. Въездной туризм: современное состояние и перспективы развития в Российской Федерации // Российское предпринимательство. 2008. -№ 5. -Вып. 1 (110). – С. 120–124.
3. Восколович Н.А. Маркетинг туристских услуг: учебник для студентов вузов, обучающихся по экономическим специальностям. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 207 с.
4. Islomov F. Surxon vohasining turizm salohiyatiga bir nazar // <https://reviyew.uz/uz/post/surxon-vohasining-turizm-salohiyatiga-bir-nazar> (03.07.2023)
5. Левченко К. К. Организационно-экономические аспекты развития въездного туризма и его влияние на экономику территории (на примере Краснодарского края) дисс. к.э.н., Сочи 2017. – С. 19.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son «2022 – 2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi Farmoni \www.lex.uz
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5326-son Farmoni // lex.uz
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 6-fevraldagi “Kirish turizmini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3509-son qarori//lex.uz
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi «Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-135-son Qarori//lex.uz.

Представление образа женщины в произведениях искусства. А. Каххор и А. На примере произведений Чехова

Иминова Хумора Мухаммадиса кизи

Магистрант

Направление "Литературоведение" (русская литература) Ферганский
государственный университет

Аннотация: Если мы посмотрим на литературу всех народов, то образ женщины существует с древних времен. Мы станем свидетелями того, что оно поднялось до кульминационного уровня. От сказок до Кумушбибию Зайнаб, Зеби-ю Забарджадлар в нашей современной литературе как главные образы, репрезентирующие нашу национальную идентичность в нашей литературе живет. В данной статье представлена информация об образе женщины в произведениях А. Кахора и А. П. Чехова.

Ключевые слова: женский персонаж, героиня, мужество, сюжет, женский персонаж.

«Литература, которая есть антропология, есть прежде всего вуменология, т. Обучение — это наука об открытии его. Если мы заметим, самые старые работы также для женщин посвященный, их конфликт состоит из женщин и вещей, связанных с ней. Даже можно сказать, что развитие литературы есть художественное исследование женской темы, ее тесно связано с углублением» это литература всех времен типичен для Действительно, образ женщины в художественной литературе уникален. Изучение особенностей общих закономерностей литературного процесса, особенно национальных помогает в изучении литературы в сравнительно-типологическом аспекте.

Внимательный к каждой детали А. П. Чехов достаточно тонко раскрыл в своих работах и образ женщины. Через своего литературного героя Шамохина («Ариадна») он пишет о женщинах: они «лживы, жестоки... значительно ниже мужчины». Чехов не считает женщин честными и порядочными, для него они порочные люди. Позже в своих работах он описывает более развитую и положительную женщину. Чехов показывает женщину в трех ипостасях: «Женщина и общество», «Женщина и поиск», «Женщина и мир мужской культуры». [7] В начальном творчестве чеховская женщина тесно связана с

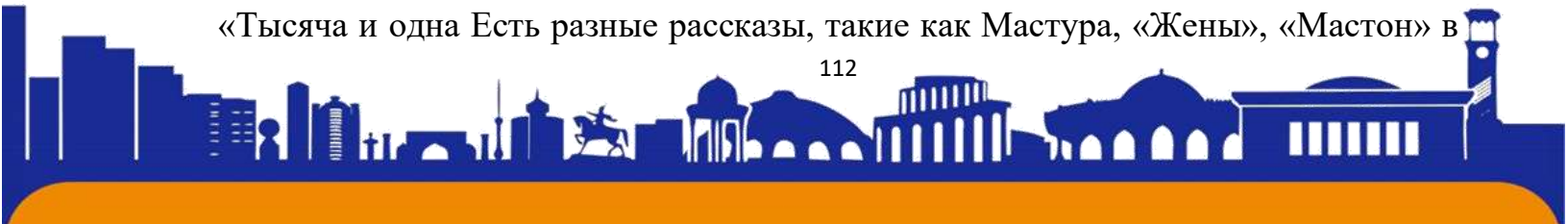

обществом, ее основная цель — замужество, причем выгодное, а не по любви. В более поздних работах женщина раскрыта как чувственный персонаж, которому не чужда любовь. Для Чехова женщина это обособленный объект, не просто часть «концепции человека», так как мужской и женский подход между собой разнятся. Анализ женского образа в работах Чехова связывается с традицией изображения женщины, рассматриваемой в литературе последних годов XIX века, а также особого чеховского подхода.

Чехов раскрывает все личности, всех женщин, которые жили в XIX-XX веках. Писателем тонко раскрыто понимание женской сущности, но, по его мнению, исследование женского явления должно быть исчерпывающим. После исследования явления всегда идет его оценка, женщины Чехова — одинаковые, при этом каждая имеет свои особенности. [2] В письмах И. Л. Леонтьеву-Щеглову Антон Павлович писал, что невозможно написать повесть без женщины, при том, женщины должны быть показаны запросто и иронично. Ранние работы Чехова лишены романтики, они реалистичны и отражают бытовые, семейные, любовные и социальные отношения, в которых участвуют женщины. В поздних работах Чехов пишет о сложности человеческой души, противоречивости природы и отделения ее от совершенства. В это время героини работ Чехова моральны, грамотны и обладают знаниями в областях медицины, педагогики, искусства, хотя это и не делает их жизнь лучше («Именины», «Скучная история», «Учитель словесности», «На подводе», «В родном углу», «Ионыч»). [1] Указывает он и то, что жизнь женщины напрямую зависит от воспитания, если женщину учить тому, что ее цель выйти замуж — она и будет стремиться к этому («Анна на шее»), а если подавлять характер, то во взрослом времени она станет покорной и слабой («В овраге»). В роли современного воспитания и образования Чехов и отмечает разность статусов полов («Розовый чулок»).

К образу женщины в узбекской литературе еще в первые годы XX века обращаться, создавать различные образы женских персонажей в наших прозаических произведениях стали появляться. Например: персонаж Зеби в романе «День и ночь», Можно также назвать Гульнора и других персонажей романа Кутлуг-хан. Кроме того, Унсин в повести «Ужас» Абдуллы Каххора «Тысяча и одна Есть разные рассказы, такие как Мастура, «Жены», «Мастон» в

рассказе «Джон». мы можем увидеть интерпретацию образов женщин в характере. Хотя это во всех произведениях образ женщин не поднимался до уровня главных героев хотя и не служит для раскрытия намеченной цели произведения в той или иной степени делал В создании образа женщины его полное исполнение – это талант писателя и связанные с жизненным опытом. Российский ученый Э.Шор классифицировал изображения женщин предлагает: принцесс, ведьм, ангелов, милых и очаровательных любящих женщин-матерей. Но свои взгляды он основывал на примере русской литературы Утверждая, что «... русская культура и литература имеют для женщин наивысшие общечеловеческие ценности воплощает в себе», — говорит он.

Известно, что любая литература отличается своими идеями и персонажами. Соответственно, раскрывать характер женщины во все времена

было создано специальное произведение. Это роль женщины в обществе и жизни человека указывает на актуальность женского образа. Равенство женщин в обществе, Тема равноправного труда с мужьями за свою свободу в яркой художественной форме. Это одна из разворачивающихся историй. Абдулла Каххор «Женщина, которая не ела изюм». " - это история. Мулла Норкози всеми силами противился этой идее. Он порочит честь женщин, которые день и ночь снимают паранджу. «Жена Сотибольди работает в аптеке, где каждый день проживает тысяча человек». угощает: ведь если не один, то один подмигивает. жена Меликози кондуктор автобуса иногда приходит среди ночи, а также в середине дня, когда рано заканчивает работу

Знает ли ее муж, если она гуляет допоздна, делает то, что хочет? Мастер дочери Абдулхакима Я своими глазами видел, как сын Мауланы дал горсть изюма. Привет есть такие? " Жена муллы Норкози — женщина-ангел, которая остается ради него дома. кажется. Но по ходу сюжета выясняется, что этот ангел — продажная женщина. обнаружится, что партнер не верен своей честности. Даже в современном обществе это неверно встречаются и женщины. В нашем народе есть поговорка: «Без лужи риса не бывает» не зря.

Фатима и Зухра в рассказе Абдуллы Каххора «Нурли Чоккилар». характер и судьба девочки формируются в среде воспитания и это воспитание лежит. Героини спектакля Фатима и Зухра стремятся к светлым вершинам и мечтают об одном был Но их характер, мировоззрение и стремления совершенно не похожи

друг на друга. отличается. В ходе рассказа писатель обращает внимание читателя на эти отличия достаточно. Писатель берет драматическое событие, произошедшее в жизни героев, и все попытался раскрыть характер героев на основе рассказа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В заключение можно сказать, что для читателей это естественно. возникает вопрос. Что могло сделать Мастуру такой смелой? Она откуда у него столько воли и силы? Мастурани по нашему мнению Что делало его таким смелым, так это среда, которая его окружала, благородство людей, ему любовь это забота. Врачи лечат его не тая, близкие люди они спрашивают, как дела, и подбадривают. Отношение мужа Акрамжона к ней что он действительно благороден. Именно он показывает благородство Акрамджона Он заботится о ней день и ночь в больнице. это щедро благородный юноша "вырезать Мастуре правый глаз на минутку тоже готов». Если выносливость Мастуры, великая воля, назовите его «тысяча и одна душа». Если для этого есть основания, этот парень стабилен в отношениях со своей женщиной видя его волю», вы хотите послать его как «свою душу». Это окружение делает Мастуру смелым, добавляет силы его силе и любви его любви. Эту женщину поддерживает народное ободрение и любовь к ней. Он преодолевает смерть и выздоравливает. В конце XIX века в России появляется много (Вера Шелестова из рассказа «Учитель словесности», Рита из рассказа «Володя большой и Володя маленький», Лида из рассказа «Дом с мезонином», жена Гурова из рассказа «Дама с собачкой».

Использованная литература:

1. Громов М. П. Портрет, образ, тип // В творческой лаборатории Чехова / Сборник статей под ред. Л. Д. Опульской, С. Паперного, С. Э. Шаталова. М.: Наука, 1974. С. 142–161.
2. Земляная С. Б. Концепция личности в прозе А. П. Чехов 1889–1890-х Годов. АКД. Москва, 2004. 52с.
3. Зенкин С. Н. Введение в литературу. Теоретическая литература. - М., 2019. 123 с.
4. А. Каххор "Мираж". Работает. 5 крыш. Крыша 1. - Т., 1987.
5. А. Каир. Избранные произведения. - Т., 2007.
6. А. Каир. Сказки из прошлого. Работает. 5 крыш. Том 3. 1988.

LIABILITY FOR CRIMES IS ESTABLISHED AGAINST JUSTICE SOME ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW NORMS

Anorboev Murodjon Rakhmankul ugli

PhD in LAW, Teacher of the Academy of LAW ENFORCEMENT OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

MurodjonAnorboyev2402@gmail.com

ABSTRACT

This article analyzes the trends in the development of the norms of the established criminal legislation on responsibility for crimes against justice. In addition, opinions were expressed on certain aspects of the provisions of this law, as well as conclusions and recommendations were developed.

KEYWORDS: Turkestan province, decrees, directives and other acts, Central Executive Committee of the RSFSR, Council of People's Commissars on the general and special part of criminal law, implementation of criminal activity, advice and instructions, removed obstacles, by committing accomplices in the commission of the crime.

I. INTRODUCTION .

Criminal liability for crimes against justice developed mainly in accordance with the legislation of the former Soviet Union. The newly adopted in Russia in 1917, in particular the criminal law norms on crimes against justice, began to be reflected in legislation. After 1917, the courts of ham-Kazi and biya were temporarily preserved. The Emirate of Bukhara and the Khanate of Khiva were liquidated in 1920 due to the Soviet invasion, and the Bukhara People's Republic and the Khorezm People's Republic were created, which were part of the Soviet state, and Soviet laws were introduced in these states before the expiration of the shariat law.

II. METHODOLOGY

As components of the methodology, the author used general scientific methods, which involve the study of all phenomena and processes in their development, interconnection and interdependence, as well as special methods. In particular, the methods of dialectical materialism, system analysis, analysis and synthesis, logical, historical, comparative-legal, formal-legal used.

III. DISCUSSION

During the time of Tsarist Russia, the part of Central Asia that was directly part of the territory of Russia as Turkestan province became part of the RSFSR after 1917 as the Autonomous Republic of Turkestan, decrees, directives and other acts of the Central Executive Committee of the RSFSR and the Council of People's Commissars on the general and special part of criminal law,

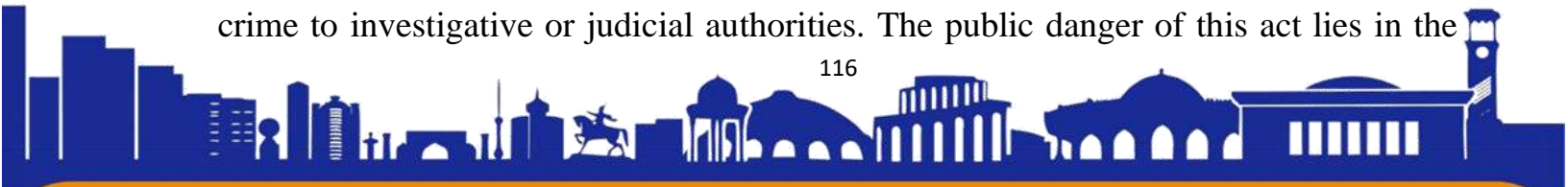
In December 1919, the RSFSR published an overview of the main provisions of criminal law. The basic Manual on Criminal law of the RSFSR of 1919 contained norms on crimes against justice, according to which responsibility for concealing a crime was established. According to article 24 of this law, persons who did not directly participate in the implementation of criminal activity, assisted in its implementation by word or deed, advice and instructions, removed obstacles, hid the criminal or traces of the crime or reacted coldly, that is, did not earn money by committing accomplices in the commission of the crime.

It should be noted that in the above law, the concealment of a crime is not attributed to those types that were promised in advance and were not promised in advance. In the judicial practice of that time, any concealment was included in the partnership. Even at that time, some scientists of their time analyzed these cases in detail, arguing that from the point of view of the law, only the previously promised type of concealment could be included in the partnership.

In particular, A.N.Trainin explained that since article 24 refers to assistance in the commission of a crime, we are talking about a previously promised concealment, since, in a sense, a previously promised concealment is not considered assistance to a crime. In this case, the opinion of A.N.Trainin is essentially correct. [1]

However, the opinion that this concealment was classified into two separate types was not accepted by the majority of scientists, as well as by representatives of the judicial investigative body. This guide consisted only of norms that relate to the general part of criminal law. The completed edition of the 1920 Basic Manual It was published on April 20 under the title "The Basic Guide to Criminal Law of the Turkestan Autonomous Republic of the RSFSR". This basic guide became the first criminal law.

Prior to the adoption of the first Criminal Code of the RSFSR, according to the decree of the Central Executive Committee of November 24, 1921 "On penalties for false summons", criminal liability was established for an improper summons about a crime to investigative or judicial authorities. The public danger of this act lies in the

fact that it arouses unjustified suspicions against individual citizens and officials, prompting law enforcement agencies to conduct any unjustified investigative actions. On May 24, 1922, the Criminal Code of the RSFSR was adopted, and on July 21, 1922, the Central Executive Committee of Turkestan decided that this code should be followed in the Turkestan Republic. This code was introduced on the territory of the Bukhara and Khorezm People's Republics.

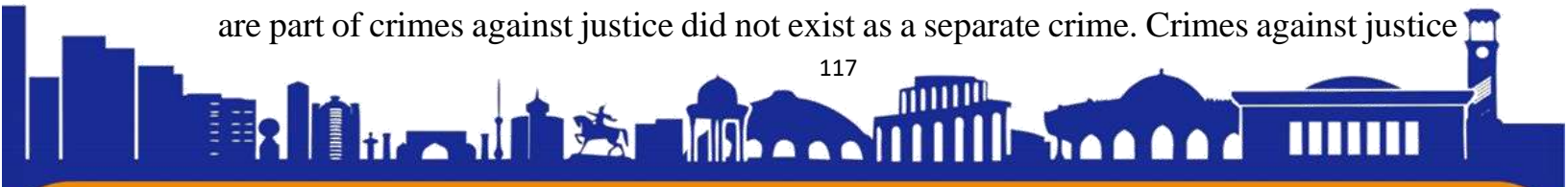
The Criminal Code of the RSFSR of 1922 did not include a separate independent chapter on "crimes against justice". The norms relating to such crimes were contained in various chapters. In particular, judges for making unfair decisions (Article 111), illegal detention, delivery to law enforcement agencies, coercion to give instructions during the investigation, arrest as a precautionary measure based on the appearance of personal misconduct or malicious intent (Article 112), and then creating an artificial situation of bribery in order to expose the bribe taker, i.e. creating an environment that calls for bribery by an official (provocation) (article 115, crimes against justice, such as disclosure by an official of information subject to secrecy (Article 117), were attributed to the chapter "official crimes".[2]

By October 16, 1924, the Central Executive Committee abolished the criminal liability of a convicted person for desertion from the place of execution and ruled that a poor condition at the place of parole was the basis for desertion from the place of execution and it is explained by the powerlessness of control over the prison guards. In 1924, the USSR was created, and Uzbekistan became part of the USSR as a union republic. After the creation of the USSR, on October 31, 1924, the "basic provisions of the criminal legislation of the USSR and the Union Republics" were adopted, which set out important provisions of the general part of criminal law. The main provisions were the All-Union Law, which began to be applied in the same way on the territory of all Union republics.

On June 6, 1926, the first Criminal Code of the Uzbek SSR was adopted, which was put into effect on July 1, 1926. Although crimes against justice are not separated into a separate chapter of this Code, these crimes are reflected in various chapters of the special part of the Criminal Code

(Chapter 2: crimes against management; Chapter 3: official crimes).

The crime of interfering with the investigation or resolution of court cases that are part of crimes against justice did not exist as a separate crime. Crimes against justice

included: illegal release of a convicted person from custody or from a place of detention or assistance in his escape (Article 105), evasion of a witness from the presence or instruction, evasion of the presence or duties of an expert, interpreter or person filing an objection (Article 119), interrogation without the permission of the prosecutor, investigator or person responsible for conducting inquiry (review), publication of an unfair judicial decision with intent, decision or ruling part (article 146), illegal detention or prosecution (by law enforcement agencies) (Article 147).

This law of Uzbekistan was in force until January 1, 1960. The second section of the general part of this Law provided that a person could be brought to criminal responsibility using the rules of analogy. According to the rule of analogy, it was possible to bring the perpetrator to justice under a certain article of the Criminal Code, which at that time was considered socially dangerous, but more like an act if the Criminal Code did not establish responsibility for such an act.

By the end of the 1950s, the Soviet state was entering its new stage of development, from the point of view of that time, the exploiters (owners) were completely eliminated as a class, the members of society consisted of peasant workers, intellectuals, that is, workers. Accordingly, the need to revise laws, including criminal law, led to the adoption of three laws on December 25, 1958, which were considered all-Union criminal laws. This: 1) The USSR Union and the fundamentals of the criminal law of the Union republics; 2) the law on criminal liability for crimes against the State; 3) the law on criminal liability for war crimes.

The "Principles of Criminal Law of the USSR and the Union Republics" consisted of the general part of criminal law, and all the Union republics had to develop and adopt their Criminal Codes accordingly. The All-Union republics, whose laws define responsibility for anti-state and war crimes, were obliged to be incorporated into the Union Republics without any changes. The Union Republic had no right to make additions and amendments to this law. [3]

In addition, decrees of the Presidium of the Supreme Soviet of the USSR were issued as a Union-wide law, establishing responsibility for crimes against the interests of the USSR, and they were also considered Union-wide acts and acted simultaneously and uniformly on the territory of the Union republics. In this case, as an example, the decrees of February 20, 1962 "On strengthening criminal responsibility for rape",

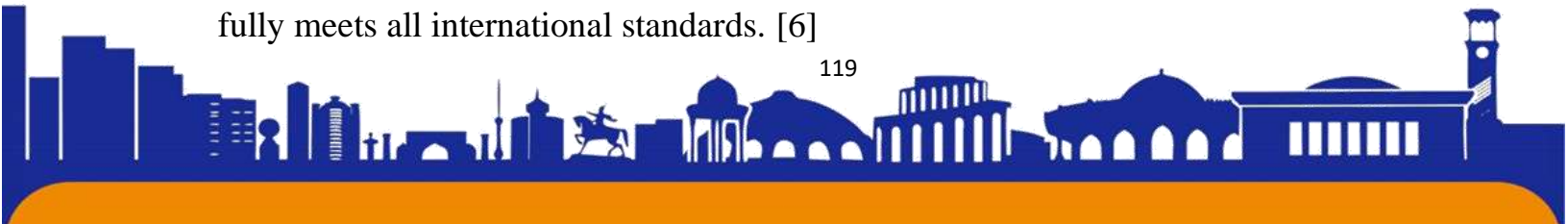
February 20, 1962 "on strengthening criminal responsibility for bribery", July 26, 1966 "On strengthening responsibility for hooliganism" can be cited.

If an article of the Constitution of the Union Republic was coordinated with this decree, then the same article of the Constitution could be amended only on the basis of a Union-wide law. As can be seen from the above, the former USSR, although officially considered a federal state, was actually governed as a unitary state. [4]

On the basis of the above-mentioned laws, which are considered all-Union laws, a New Constitutional Law of Uzbekistan was adopted on May 21, 1959, which entered into force on January 1, 1960. The chapter on these crimes against justice contained 15 articles (articles 156-170), which covered the rules for the application of punishment for crimes of officials and other entities obstructing justice. These types of crimes include: knowingly criminalizing an innocent person (article 156), unfair judicial decision, resolution, ruling part (article 157), knowingly unlawful deprivation of liberty or detention (article 158), coercion to testify (article 159), knowingly false report (article 160), knowingly false instruction (article 161), refusal of a witness or evasion from giving evidence (Article 162), intimidation of a witness or witnesses (article 162), witness or expert or purchase (article 163) - this is a request or disclosure of information of the preliminary investigation (Article 164), etc.

Crimes against justice This system is the same structure as described above, with the division of actions related to abuse of official position or deviation from official authority into separate types by persons authorized under their law at the time of the administration of justice, based on the activities of other persons as a whole, is the basis of criminal education Increasing the role of law enforcement bodies in the fight against crime to a new level, granting them special additional rights in the implementation of special coercive measures, the need for strict observance of the principle of legality in the activities of these bodies led to the separation of crimes against justice into separate groups. [5]

By the years of independence of the Republic of Uzbekistan, the reforms carried out in order to combat "crimes against justice" have reached a new stage of their existence, which is not an exaggeration to say. The reason is that after Uzbekistan gained independence, huge changes took place in all spheres of our state. In particular, on December 8, 1992, our country adopted one of the first historical documents that fully meets all international standards. [6]

The adoption of this Constitution has opened a new page on the way to building a democratic rule of law and civil society, as well as to the promotion of human rights and legitimate interests. The Constitution of the Republic of Uzbekistan defines guarantees of justice as follows: "The judicial power of the Republic of Uzbekistan acts independently of the legislative and executive branches of government, political parties, and other public associations. The procedure for the organization of courts and their functioning is determined by law. The formation of extraordinary courts is not allowed" . [7]

Today, the above-mentioned rule indicates that attention is paid to the activities of the judicial authorities at the level of State policy. Because the state guarantee and legal protection of the activities of justice is the main criterion in ensuring the effective implementation of judicial activities for the protection of human rights.

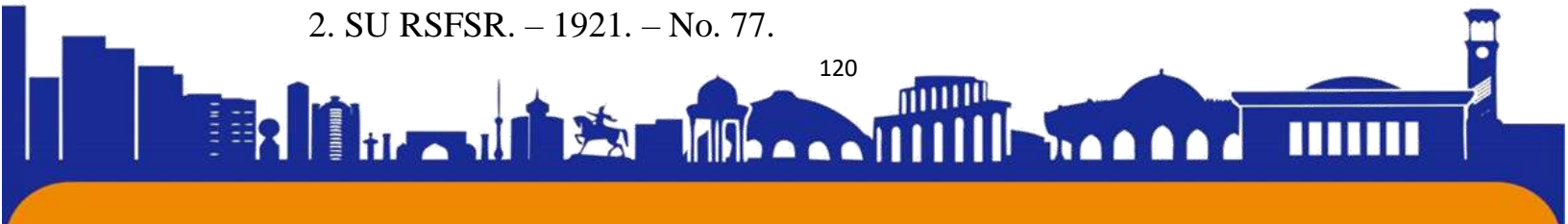
Article 236 of the Criminal Code, adopted on September 22, 1994, established criminal liability for interference in the investigation and resolution of court cases and provided for interference in the investigation or judicial proceedings in accordance with the provisions of this article, that is, criminal liability to the investigator, investigator or prosecutor in order to obstruct the investigation of the case. it is studied comprehensively, thoroughly and objectively or unfairly, in order to determine the responsibility for this act is that the subject of this crime can be both citizens and officials.

IV. CONCLUSION:

In conclusion, taking into account the above, it is possible to point out some signs of a crime related to interference in the investigation or resolution of court cases: 1) unlawfully affects the administration of justice in various forms; 2) is intentional; 3) is a formal crime; 4) interference in the investigation or resolution of court cases may also be committed by inaction; 5) the commission by officials is an aggravating circumstance of punishment; 6) causes a decrease in the image of investigative and judicial bodies.

REFERENCES

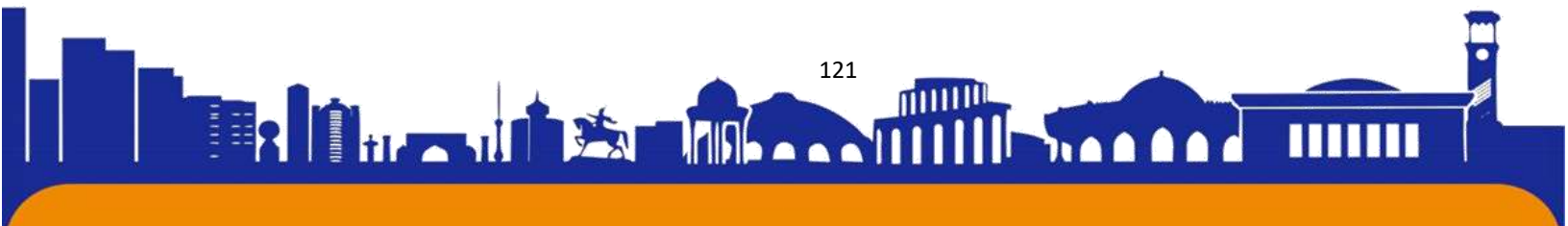
1. Rasulov O.H. Criminal law Soviet Union. General part: a textbook. - Tashkent: Teacher, 1969. – p. 26.
2. SU RSFSR. – 1921. – No. 77.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

3. Suleymanova H.S. History of the Soviet state and Law of Uzbekistan. Vol.2. - Tashkent: Publishing house of your own USSR, 1960. - pp. 405-406.
4. Criminal Code of the RSFSR. - M.: Gosyurisdats, 1922.
5. Criminal Code of the RSFSR. – M.: People's Commissariat of Justice, 1926.
6. Criminal the Code of the RSFSR. – M.: People's Commissariat of Justice, 1926.
7. Imamov R. The history of criminal law of Uzbekistan (mid-19th and 90s of the 20th century). - Tashkent: SCIENTIFIC PROGRESS, VOLUME 2, 2021. – PP. 951-952.

УДК 633.511

ПРОДУКТИВНОСТЬ И КАЧЕСТВО ВОЛОКНА НОВОГО СОРТА СП-206 ПРИ ЗАГУЩЕНИИ

Х. Эгамов к.с.х.н., старший научный сотрудник Научно-исследовательском институте селекции, семеноводства и технологии выращивания Андижанской научно-опытной станции

И.Абдурахмонов д.с.х.н., директор, Научно-исследовательском институте селекции, семеноводства и технологии выращивания Андижанской научно-опытной станции.

Ш.Бахрамов Зам директор, Научно-исследовательском институте селекции, семеноводства и технологии выращивания Андижанской научно-опытной станции

С.Эргашботиров Студент. Андижанский селского хозяйства и агротехнологический институт

***Аннотация.** В опыте приведены данные, полученные за 2020-2022 гг. Сорт СП – 206 испытывался на междурядье в 90 см при густоте 110, 138, 165 тыс. растений на га. Установлено, что с повышением густоты, у нового сорта увеличивается продуктивность при сохранении хороших технологических свойств волокна.*

***Ключевые слова:** СП-206, качество, волокно, сорт, симподия, технология, густота, загущение, урожай.*

Селекционная работа и испытание перспективных сортов в Научно-исследовательском институте селекции, семеноводства и технологии выращивания Андижанской научно-опытной станции хлопка проводились при междурядье хлопчатника 90 см. В зависимости от зон густота стояния растений на широкорядных посевах значительно колеблется.

Продуктивность и технологические свойства волокна в зависимости от условий среды могут быть подвержены изменчивости.

Изучение влияния различной густоты на широкорядных посевах на изменчивость продуктивности и технологические свойства волокна у новых сортов

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

хлопчатника может явиться важным условием при окончательной оценке их перспективности [1, с. 69-70].

Агротехническим приёмом, который может резко повысить урожайность хлопчатника, является применение загущенных посевов. Использование таких посевов может быть более эффективным в случае выращивания на них более приспособленных сортов [2, с. 50-55].

По многолетним наблюдениям мы предполагали, что приспособленными к повышению густоты хлопчатника могут быть формы непередельного типа ветвления, отличающиеся слабой облиственностью.

В результате селекционной работы был выведен слабо облиственный сорт хлопчатника, который превосходил стандарт по продуктивности, вилтоустойчивости и качеству волокна.

Сорт СП-206, по данным сортоиспытания, в среднем за два года, был урожайнее сорта Андижан – 35 на 17,5 %. Волокно нового сорта отличалось хорошими показателями IV типа. С целью более объективной оценки, в период прохождения стационарного испытания, сорт рассматривался не только с точки зрения селекционно качественной оценки, но и с точки зрения приспособленности новой формы к повышению густоты. Сорт СП-206 одновременно испытывался на различных густотах стояния на междурядье 90 см.

В сравнении с сортом Андижан-35 были изучены следующие схемы размещения растений и густоты стояния:

1. 90 x 20-2, 110 тыс. растений на га.
2. 90 x 16-2, 138 тыс. растений на га.
3. 90 x 10-1,2, 165 тыс. растений на га.

В течение 2020-2022 гг. в опыте была выдержана густота стояния растений близкая к теоретической. Опыт проводился в трёхкратной повторности, делянки четырех рядковые по 108 м². Годовая норма N 250, P 150 и калия 100 кг/га. Схема полива 1-3-1.

Исследования показали, что при оптимальном для сорта Андижан-35 поливном режиме, сорт имел некоторый забег по высоте главного стебля и количеству настоящих листьев в начальный период вегетации, а в дальнейшем в росте и развитии растений сохранился. Несмотря на более высокий рост главного стебля в зависимости от варианта опыта (10-15 см) сорт СП-206 благодаря слабой

облиственности больше накопил плодэлементов и в конце вегетации лучше сохранил урожай более ценного по качеству хлопка (таблица-1).

Таблица-1.

Продуктивность сорта СП-206 по годам исследований (ц/га) в сравнении и со стандартом.

Варианты опыта	2020 г	2021 г	2022 г
90 x 20-2	41,0	43,8	48,1
	38,2	40,1	39,4
90 x 16-2	45,6	47,9	46,3
	41,1	43,2	42,5
90 x 10- 1- 2	48,8	49,1	48,5
	44,2	45,2	44,6

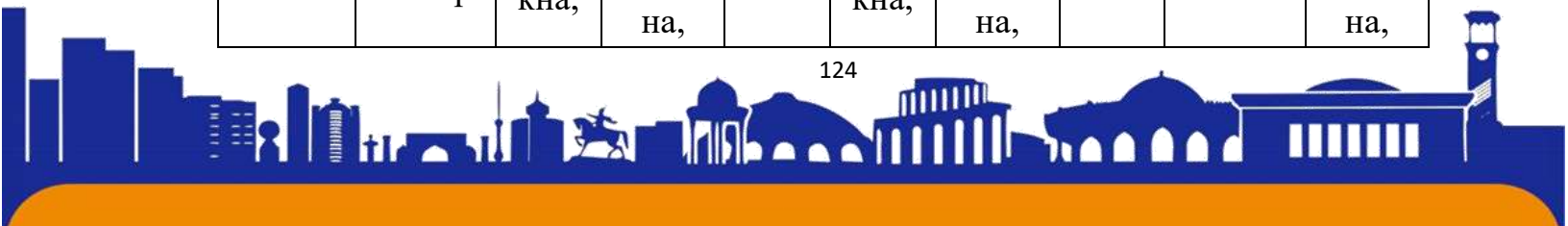
В числителе показатели урожая хлопка сорта СП-206 а знаменателе Андижон -35. Как видно, сорт СП–206 подтвердил в опыте свою потенциальную продуктивность. И с повышением густоты стояния у него также отмечается увеличение урожая хлопка.

Изучение качества волокна показывает, что волокно нового сорта не подвержено ухудшению в зависимости от места расположения коробочек в пределах изменчивости под влиянием повышения густоты (таблица-2).

Таблица-2.

Показатели качества волокна сорта СП-206

Густота стояния растений	3 – симподий			6 – симподий			9 – симподий		
	Метрический номер	Крепость волокна,	Разрывная длина волокна,	Метрический	Крепость волокна,	Разрывная длина волокна,	Метрический номер	Крепость волокна,	Разрывная длина волокна,

ий, тыс/га		г/сил а	г.с./те кс	номе р	г/сил а	г.с./те кс		а, г/сила.	г.с./те кс
110	5710	4,9	28,0	5760	4,9	28,2	5850	4,7	27,5
138	5780	4,8	27,7	5760	4,8	27,6	5800	4,8	27,8
165	5810	4,9	27,9	5830	4,8	28,0	5860	4,7	27,6

В зависимости от места расположения коробочек в пределах куста хлопчатника также не наблюдается резких отклонений показателей качества волокна.

Можно предположить, что и при расширении площади нового сорта в различных зонах следует ожидать сохранения положительных качеств волокна, отвечающих требованиям легкой промышленности. Проведение этих исследований дало возможность подтвердить перспективность нового сорта и впервые в практике селекции при передаче нового сорта в Госсортосеть в разделе агротехнические особенности указать, что при его испытании на сортоучастках и в производстве нужно иметь более повышенную (на 25-35 %) густоту стояния растений, чем для стандартного сорта Андижан–35.

Список литературы.

1. Х. Эгамов, С. Расулов, Ф. Мирахмедов и др. Создание сортов, приспособленных для загущённых посевов Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием биооброзование и рациональное использование природных ресурсов. – Махачкала, 2013. – 69-70 с.
2. Е.Г. Гаврилов Наследование крупности коробочек и длина волокна при отдаленной гибридизации. Материалы конференции молодых ученых Узбекистана по сельскому хозяйству (Генетика, биохимия, селекция, семеноводство с/х культур). -1977.-С. 56-55

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

MOBIL ILOVALAR YARATISH ASOSLARI

Umid Ortikov Alisher o'g'li

IT PARK Universiteti Dasturiy ta'minot muhandisligi fakulteti talabasi

+998915206101

umiddear@gmail.com

Shaxzod Ortikov Alisher o'g'li

IT PARK Universiteti Dasturiy ta'minot muhandisligi fakulteti talabasi

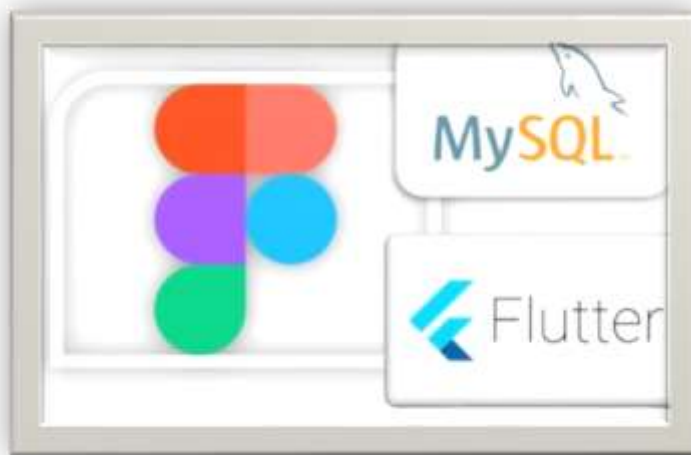
+998906014933

ortikoff@icloud.com

Annotatsiya: *Mobil ilova* (inglizcha: Mobile app) — ma'lum bir platforma (iOS, Android, WindowsPhone va boshqalar) uchun ishlab chiqilgan smartfonlar, planshetlar va boshqa mobil qurilmalarda ishlashga mo'ljallangan dastur. Ko'pgina mobil ilovalar qurilmaning o'zida oldindan o'rnatiladi yoki ularni App Store, Google Play va boshqalar kabi onlayn dastur do'konlaridan bepul yoki pullik bilan yuklab olish mumkin. Dastlab, mobil ilovalar elektron pochta tezda tekshirish uchun ishlatilgan, ammo ularning yuqori talablari boshqa sohalarda ham kengayishiga olib keldi, masalan, mobil telefon va GPS o'yinlari, suhbatlashish, video tomosha qilish va Internetdan foydalanish.

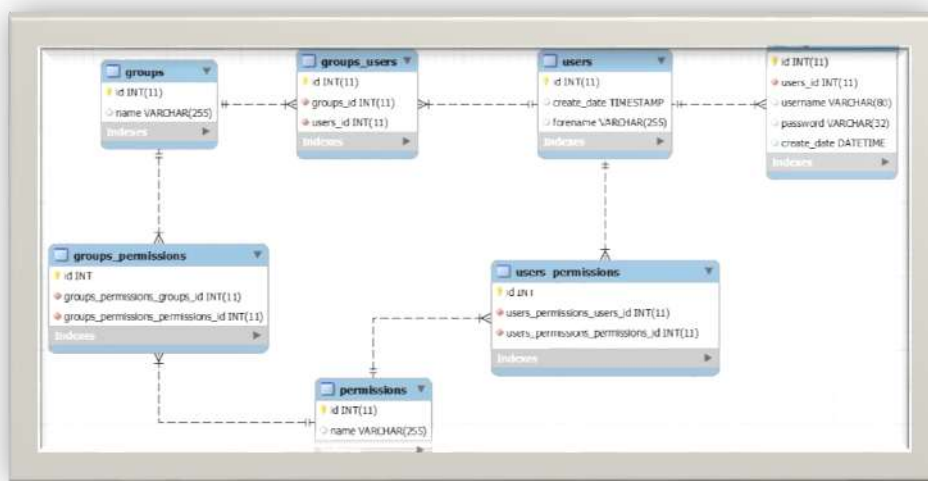
Kalit so'zlar. Mobil ilova, MySQL, Flutter, Figma, iOS, Android, LAMP, SQL, Dart, ma'lumotlar bazasi, dasturlash tillari.

Mobil ilovalarni ishlab chiqishda quyidagi ba'zi dasturlar kerak bo'ladi:

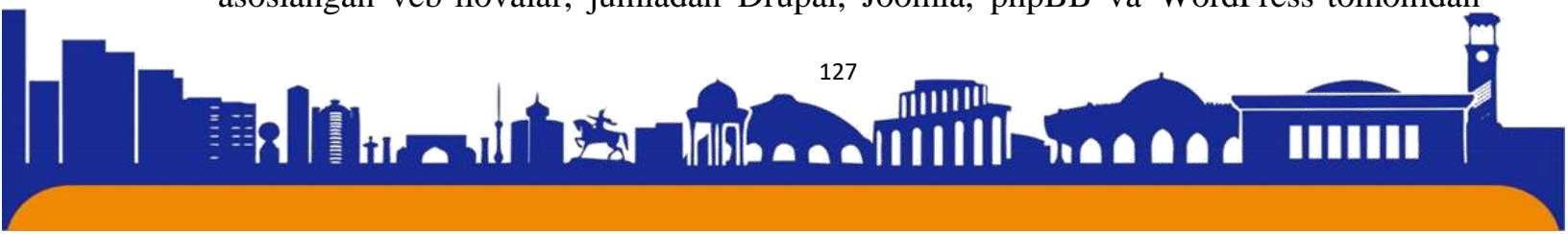
1-rasm. Mobil ilovalarni ishlab chiqishda foydalaniladigan dasturlar.

MySQL— ochiq manbali relyatsion ma'lumotlar bazasini boshqarish tizimi. Uning nomi "My", Maykl Videniusning qizining ismi va "SQL", Strukturalangan so'rovlar tilining qisqartmasidan iborat. Relyatsion ma'lumotlar bazasi ma'lumotlarni bir yoki bir nechta ma'lumotlar jadvallarida tartibga soladi, ularda ma'lumotlar bir-biribilan bog'liq bo'lishi mumkin; bu munosabatlar ma'lumotlarni tuzilishga yordam beradi. SQL - dasturchilar relyatsion ma'lumotlar bazasidan ma'lumotlarni yaratish, o'zgartirish va chiqarish, shuningdek, ma'lumotlar bazasiga foydalanuvchi kirishini boshqarish uchun foydalanadigan til. Relyatsion ma'lumotlar bazalari va SQL-ga qo'shimcha ravishda, MySQL kabi RDBMS kompyuterning saqlash tizimidarelyatsion ma'lumotlar bazasini amalga oshirish uchun operatsion tizim bilan ishlaydi, foydalanuvchilarni boshqaradi, tarmoqqa kirish imkonini beradi va ma'lumotlar bazasiyaxlitligini sinovdan o'tkazish va zaxira nusxalarini yaratishni osonlashtiradi.

2-rasm. MySQLda ma'lumotlar bazalarini o'zaro bog'lash.

MySQL-da foydalanuvchilarga SQL-dan foydalangan holda MySQL ma'lumotlar bazasi bilan to'g'ridan-to'g'ri o'zaro ishlash imkonini beruvchi mustaqil mijozlari mavjud, lekin ko'pincha MySQL relyatsion ma'lumotlar bazasi qobiliyatiga muhtoj bo'lgan ilovalarni amalga oshirish uchun boshqa dasturlar bilan ishlatiladi. MySQL Linux, Apache, MySQL, Perl/PHP/Python so'zlarining qisqartmasi bo'lgan LAMP veb-ilovalar stekining (va boshqalar) tarkibiy qismidir. MySQL ko'plab ma'lumotlar bazasiga asoslangan veb-ilovalar, jumladan Drupal, Joomla, phpBB va WordPress tomonidan

qo'llaniladi. MySQL-dan Facebook, Flickr, MediaWiki, Twitter va YouTube kabi mashhur veb-saytlar ham foydalanadi.

MySQLni manba kodidan qo'lda qurish va o'rnatish mumkin, lekin maxsus sozlashlar talab qilinmasa, u odatda ikkilik paketdan o'rnatiladi. Ko'pgina Linux distributivlarida paketlarni boshqarish tizimi MySQL-ni minimal kuch bilan yuklab olishi va o'rnatishi mumkin, Ammo xavfsizlik va optimallashtirish sozlamalarini sozlash uchun ko'pincha qo'shimcha konfiguratsiya talab qilinadi.

LAMP dasturiy ta'minot to'plami, bu yerda Squid bilan birga ko'rsatiladi. MySQL kuchliroq mulkiy ma'lumotlar bazalariga past darajadagi muqobil sifatida boshlangan bo'lsa-da, u asta-sekin katta hajmdagi ehtiyojlarni qo'llab-quvvatlash uchun rivojlandi. U hali ham ko'pincha kichik va o'rta miqyosdagi bitta serverli joylashtirishda, LAMPga asoslangan veb-ilovaning komponenti sifatida yoki mustaqil ma'lumotlar bazasi serveri sifatida ishlatiladi. MySQLning ko'p jozibadorligi phpMyAdmin kabi ochiq manbali vositalar ekotizimlari tomonidan faollashtirilgan nisbatan soddaligi va foydalanish qulayligidan kelib chiqadi. O'rta diapazonda MySQLni gigabayt xotiraga ega bo'lgan ko'p protsessorli server kabi kuchliroq uskunada o'rnatish orqali masshtablash mumkin.

Biroq, bitta serverda unumdorlik qanchalik kengayishi mumkinligi ("kengaytirish") bo'yicha cheklovlar mavjud, shuning uchun yaxshilangan ishlash va ishonchlilikni ta'minlash uchun kattaroq miqyoslarda ko'p serverli MySQL ("kengaytirish") o'rnatilishi talab qilinadi. Oddiy yuqori darajadagi konfiguratsiya ma'lumotlarni yozish operatsiyalarini boshqaradigan va barcha o'qish operatsiyalarini bajaradigan bir nechta tobelarga takrorlanadigan kuchli asosiy ma'lumotlar bazasini o'z ichiga olishi mumkin. Asosiy server doimiy ravishda binlog hodisalarini ulangan tobelarga surib turadi, shuning uchun ishlamay qolganda to'xtash vaqtini minimallashtirib, yangi master bo'lishi mumkin. Ishlashning keyingi yaxshilanishiga memcached yordamida ma'lumotlar bazasi so'rovlarini natijalarini xotirada keshlash yoki ma'lumotlar bazasini kichikroq bo'laklarga bo'lish orqali erishish mumkin.

Flutter - bu Google tomonidan yaratilgan ochiq manbali UI dasturiy ta'minot ishlab chiqish tizimi. U Android, iOS, Linux, macOS, Windows, Google Fuchsia, va Internet uchun yagona kod bazasidan o'zaro platforma ilovalarini ishlab chiqishda foydalaniladi. Birinchi marta 2015-yilda ishlab chiqilgan. Flutter 2017-yilning may oyida chiqarilgan.

Flutterning asosiy komponentlari quyidagilardan iborat:

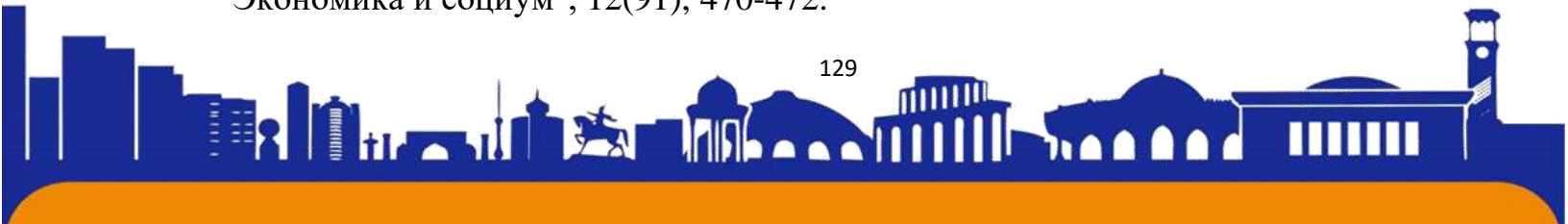

- ✓ Dart platformasi
- ✓ Flutter dvigateli (Skia Graphics Engine)
- ✓ Fond kutubxonasi
- ✓ Dizayn uchun maxsus vidjetlar

Figma - vektor grafik muharriri va prototiplash vositasi bo'lib, u asosan veb-ga asoslangan bo'lib, macOS va Windows uchun ish stoli ilovalari tomonidan yoqilgan qo'shimcha oflayn funksiyalarga ega. Android va iOS uchun Figma mobil ilovasi real vaqtda mobil qurilmalarda Figma prototiplarini ko'rish va ular bilan ishlash imkonini beradi. Figma xususiyatlari to'plami foydalanuvchi interfeysi va foydalanuvchi tajribasini loyihalashda foydalanishga qaratilgan bo'lib, real vaqtda hamkorlikka urg'u beradi. Mustaqil MacOS ilovasi sifatida ishlaydigan Sketchdan farqli o'laroq, Figma butunlay brauzerga asoslangan va shuning uchun nafaqat Mac kompyuterlarida, balki Windows yoki Linux bilan ishlaydigan shaxsiy kompyuterlarda va hatto Chromebooklarda ham ishlaydi. Shuningdek, u veb-API ni taklif qiladi va u bepul. Figmaning yana bir katta afzalligi shundaki, u bir xil faylda real vaqtda ishlash imkonini beradi. Sketch va Photoshop kabi an'anaviy "oflayn" ilovalardan foydalanganda, agar dizaynerlar o'z ishlarini baham ko'rishni xohlasalar, odatda uni rasm fayliga eksport qilishlari kerak, keyin uni elektron pochta yoki tezkor xabar orqali yuborishlari kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

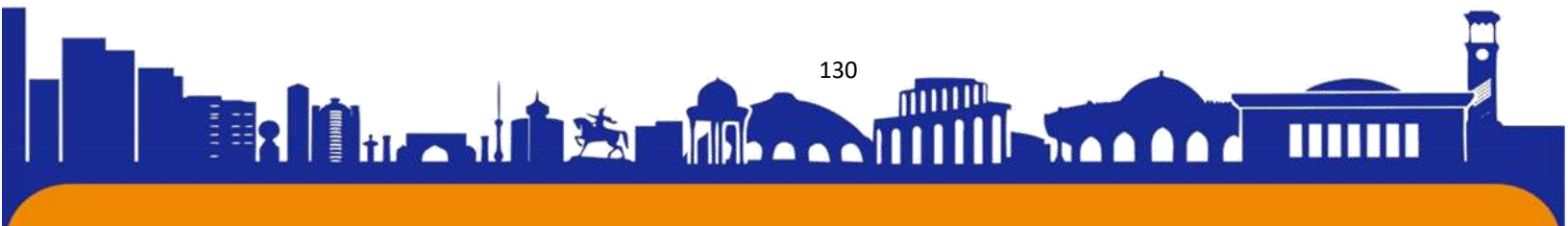
1. <https://docs.flutter.dev/resources/faq>
2. [https://en.wikipedia.org/wiki/Figma_\(software\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Figma_(software))
3. <https://en.wikipedia.org/wiki/MySQL>
4. <https://designlab.com/figma-101-course/introduction-to-figma/>
5. Saloydinov, S. Q. (2021). Paxta tozalash zavodlarida energiya sarfini kamaytirishning texnik-iqtisodiy mexanizmini yaratish. "Academic research in educational sciences", 2(9), 886-889. <https://doi.org/10.24412/2181-1385-2021-9-886-889>
6. Saloydinov, S. Q. (2021). [Creation of feasibility studies to reduce energy costs in ginneries](#). "Экономика и социум", 9(88), 147-149.
7. Салойдинов, С. К. (2021). [Образовательные кредиты в Узбекистане](#). "Экономика и социум", 12(91), 470-472.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

8. Салойдинов, С. К. (2021). [Спрос на рынке дифференцированных продуктов](#). "Экономика и социум", 12(91), 473-476.
9. Салойдинов, С. К. (2022). [С паровой турбиной 471 МВт на Талимарджанской ТЭЦ расчет электрических режимов при максимальной зимней нагрузке](#). "Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)", Special issue, 116-121.

PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI

Xalilova Shaxlo Ravshanovna
Osiyo Xalqaro Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada, pedagoglarning talabalar bilan o'quv-biluv jarayonida muloqot madaniyatini tashkil etishning zamonaviy uslublarini tatbiq etish to'g'risida so'z yuritiladi. Ayniqsa, bu jarayonda kommunikativ etikaning muhim xususiyatlari yoritilgan.

Kalit so'zlar: Muloqot, pedagogik muloqot, zamonaviy muloqot usullari, muloqot etikasi, ta'lim-tarbiya, kommunikativ qobiliyat, ta'lim jarayoni.

Аннотация: В статье говорится о внедрении современных методов организации культуры общения педагогов и студентов в процессе обучения. В частности, в этом процессе выделяются важные черты коммуникативной этики.

Ключевые слова: общение, педагогическое общение, современные методы общения, этика общения, воспитание, коммуникативные способности, образовательный процесс.

Summary: The article talks about the implementation of modern methods of organizing the culture of communication between pedagogues and students in the learning process. In particular, the important features of communicative ethics are highlighted in this process.

Key words: Communication, pedagogical communication, modern communication methods, communication ethics, education, communicative ability, educational process.

Kirish. Yurtimiz ma'naviy va madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy hayotining barcha sohalarida amalga oshirilayotgan islohotlarning maqsadi inson va uning manfaatlari, xavfsizligi va farovonligini ta'minlash hamda barkamol avlodni voyaga yetkazishga qaratilganligidir.

Ma'lumki, uzluksiz ta'lim oldiga qo'yilgan vazifalar, yangi qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda ko'rsatilgan muammolarni hal etish o'qituvchu-pedagog tomonidan hal qilinadi. Avvalo, o'qituvchidan fani doirasida ma'lumotlarni,

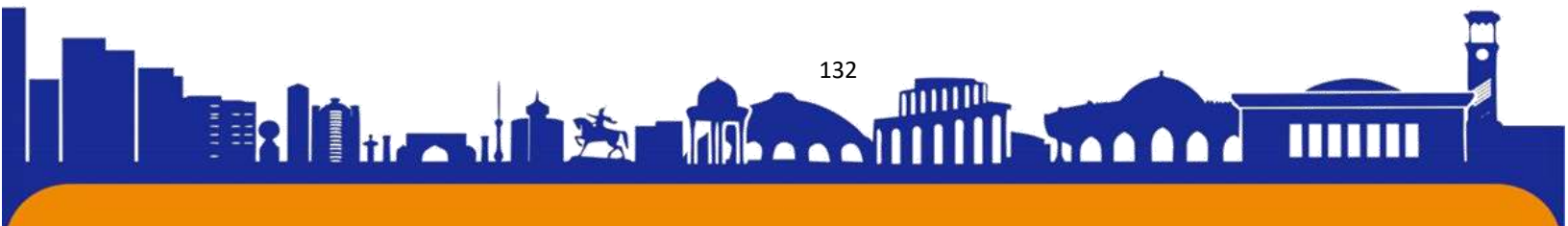

axborotlarni fan yangiliklarini o'zlashtirishda va ta'lim oluvchilarda yetkazadi. Bu albatta muloqot orqali hal etiladi. Buning uchun o'qituvchi pedagogik mahorat, pedagogik texnika, pedagogik madaniyat kabi qirralarini mukammal o'zlashtirishi bilan birga pedagogik muloqot va uning zamonaviy usullaridan to'liq xabardor bo'lishi talab etiladi. Shuni unutmash kerakki, pedagogik faollik pedagogik ijodkorli, pedagogik natijaviylik, pedagogik muloqot bilan chambarchas bog'langan. Shu bois pedagogik muloqot usullari zamon talablari, ta'lim-tarbiya ehtiyojlari pedagogik vazifa xususiyatlariga qarab takomillashtirib, mukammallashtirib boriladi.

Asosiy qism: Insonning rivojlanishini, ijtimoiylashishini, individni shaxs bo'lib shakllanishini, uning jamiyat bilan bo'lgan aloqasini muloqotsiz aslo tasavvur etib bo'lmaydi. Muloqot ham o'ziga xos ehtiyoj. Polshalik psixolog E.Melibruda aytganidek, shaxslararo munosabatlar biz uchun havodek ahamiyatga egadir. Go'daklik va o'smirlik davrlarida muloqot yetakchi faoliyatga, ya'ni yangi psixologik xususiyatlarning shakllanishiga bevosita ta'sir ko'rsatuvchi faoliyat sifatida gavdalanadi. Har qanday jamiyatning taraqqiyoti ta'lim-tarbiya va pedagoglarning amalga oshiradigan muloqot usuliga bevosita bog'liq. [4: 256]

Rivojlangan davlatlar ta'lim tizimidagi xalqaro tajriba hamda ta'lim tizimiga qo'yilgan bugungi davr talablarini inobatga olgan holda o'qituvchi pedagogik muloqot usullarini chuqur tadqiq etish va bu borada kerakli tavsiyalar ishlab chiqish bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Pedagogikaga oid darslik va qo'llanmalarda ta'lim - o'qituvchi va talabalarning o'zaro birgalikdagi hamkorlik faoliyati, muloqot usullarini to'g'ri tanlashi bilan bir-birlariga o'zaro ijobiy ta'sir vositasi sifatida talqin qilinadi. Biroq, bu faoliyatning ijtimoiy-psixologik tizimi hamma vaqt ham e'tiborga olinmaydi. Bu o'rinda ham qator muammolar yuzaga keladiki, ular ta'lim va tarbiyaning mazmun va metodik aspektlariga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Muloqot-odamlar o'rtasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan bog'lanishlar rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir. Muloqot (munosabat) birgalikda faoliyat ko'rsatuvchilar o'rtasida axborot ayirboshlashni o'z ichiga oladi. Bunda munosabatning kommunikativ jihati hisobga olinadi. Kishilar munosabatga kirishishda avvalo tilga murojaat qiladilar. Muloqotning yana bir jihati munosabatga kirishuvchilarning o'zaro birgalikdagi xarakati-nutq jarayonida faqat so'zlar bilan emas, balki harakatlar bilan ham ayirboshlashdan iborat.

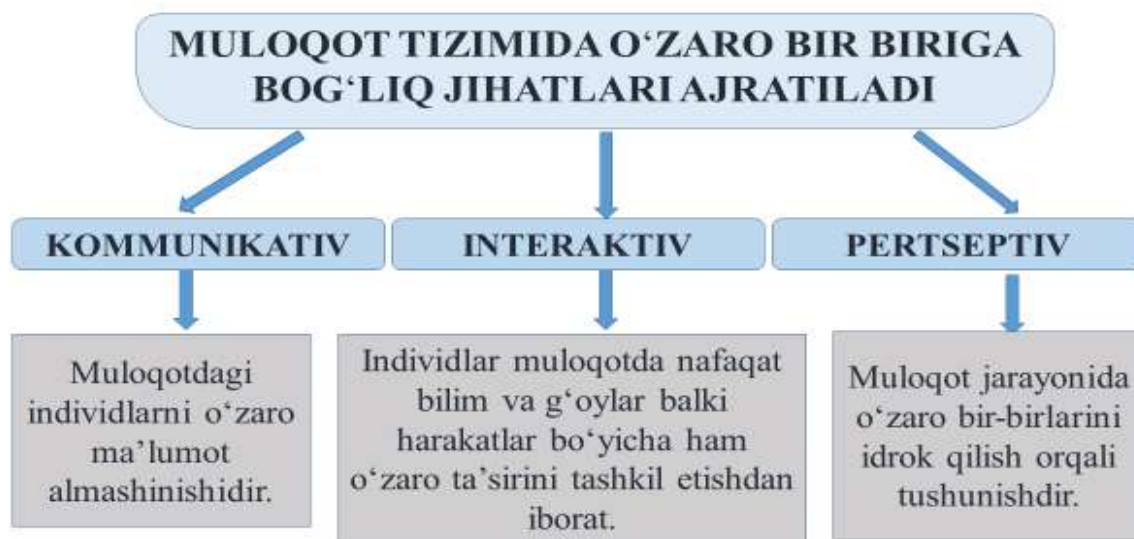

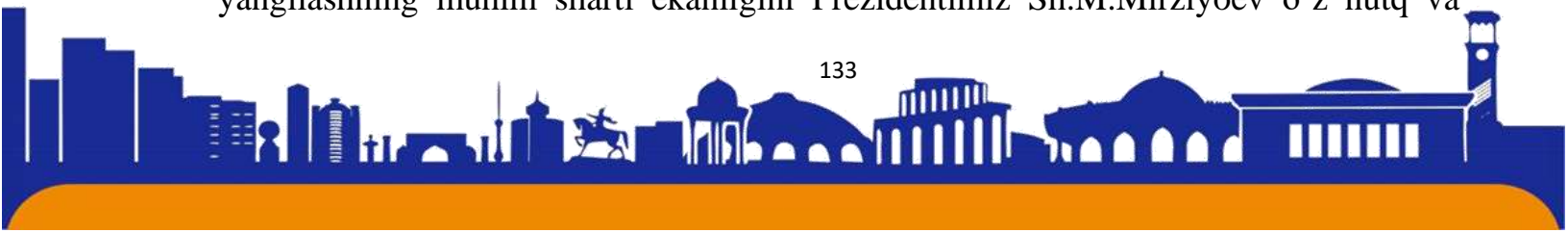
Shu o‘rinda e‘tirof etish joizki, o‘zaro hamkorlik o‘qituvchi va talabalarning ijtimoiy-psixologik birligini ko‘zda tutadi. Dars jarayonida ko‘p holatlarda bunga e‘tibor berilmaydi.

Shunday qilib, o‘quv faoliyatining ijtimoiy-psixologik tomoni ta‘limni optimallashtirishning amaliy zaxirasi sanaladi. Ba‘zan ta‘limning yangi metodlarini emas, balki mavjud bo‘lgan metodikadan ishonchli ijtimoiy-psixologik ta‘minotini izlash kerak bo‘ladi. Darslarni o‘zlashtira olmaydigan talabalar xulqidagi chekinishlarning psixologik xususiyatlarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, uning salbiy xislatlari, tengdoshlari bilan munosabatda passivligi, xulqining o‘zgaruvchanligi nafaqat o‘z faoliyatidan, balki talabalar jamoasidagi holatidan hamda u bilan do‘stona munosabat yetishmaydigan muloqotdan qoniqmasligi oqibatida paydo bo‘ladi. Bu holatlarning barchasi talabaning kayfiyatini keskin salbiy tomonga o‘zgarishiga olib kelishi mumkin. Shu o‘rinda ta‘kidlash joizki, muloqot jarayonida bog‘lanishlar turli jihatlar bilan farqlanadi. Buni 1-jadvalda kuartish mumkin.

1-jadval

Hozirgi yoshlarda ularning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda muloqot etikasini shakllantirib borish kelgusida ularning etuk mutaxassislar bo‘lib etishishida muhim ahamiyatga egadir. Albatta bu o‘rinda pedagogning pedagogik muloqotini yangilashning muhim sharti ekanligini Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev o‘z nutq va

ma'ruzalarida alohida ta'kidlaydilar, ya'ni bugungi shiddatkor hayot odamlar bilan bemalol muloqot qila oladigan, yaxshini yomondan ajrata oladigan, hayotning pastu - baland ko'chalarida aql - zakovat bilan to'g'ri yo'lni topishga qodir bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalab yetishtirishni talab qilmoqda.

Tajribali o'qituvchilar bilan o'zaro suhbatlardan ma'lum bo'ladiki, darsda talabalar jamoasi bilan muloqot usulini tanlash uchun o'qituvchi qaysidir ma'noda o'rganilayotgan yangi material uchun pedagogik metodlarni ham tanlashi talab qilinadi. Shu sababli, darsda yangi mavzuni o'rganishga tayyorgarlik ko'rilayotganda hamda tarbiyaviy ta'sir rejasini tuzayotganda muloqot tizimining o'ziga xos mazmunan boy jihatlarini, muloqot usullarini modellashtirish lozim [1:7].

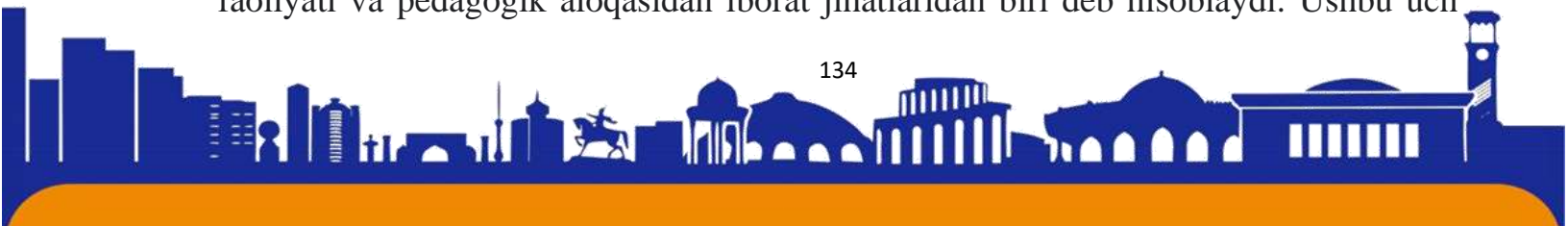
Pedagogik faoliyatini endigina boshlayotgan yosh o'qituvchi talabalar bilan o'zaro munosabatlar jarayonida, ayniqsa, o'zining kasbiy pedagogik xatti-harakatlarida o'ziga xos psixologik to'siqlarga duch kelishi, talabalar bilan muloqotda ziddiyatlar paydo bo'lishi mumkinligini bilishi va bunga har tomonlama tayyorgarlik ko'rishi, chuqur pedagogik va psixologik bilimlarga ega bo'lishi kerak.

Muloqot - yunoncha so'z bo'lib, suhbatlashuv, shaxslararo suhbat va o'zaro fikr almashuv ma'nosmi bildiradi hamda ikki yoki undan ortiq kishilarning so'zlashuvida paydo bo'ladi. [7:117]

Shunga asosan muloqot – axborot jarayonidir. Axborot ikki yo'nalishda boshqarish subyektidan (pedagogdan) boshqarish obyektiga (o'quvchilarga) boradi va aksincha – obyektidan subyektga boradi. Muloqot-odamlar o'rtasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan bog'lanishlar rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir. Muloqot (munosabat) birgalikda faoliyat ko'rsatuvchilar o'rtasida axborot ayirboshlashni o'z ichiga oladi. Bunda munosabatning pedagogik jihati hisobga olinadi. Kishilar munosabatga kirishishda avvalo tilga murojaat qiladilar.

Pedagogik muloqot — pedagogik ta'sirning ajralmas sifatidir. Bu o'qituvchi va o'quvchining ta'lim-tarbiya jarayonidagi professional muloqoti bo'lib, unda ma'lumot almashinadi va o'quvchilarga o'quv- tarbiyaviy ta'sir o'tkaziladi. Bunda ikki yoqlama muloqot yuzaga kelishining asosi sifatida o'zaro hurmat va ishonch xizmat qiladi.

L.M. Mitina pedagogik aloqani o'qituvchi ishining ko'p o'lchovli makonining bir-biri bilan o'zaro bog'liq bo'lgan uch qismdan: o'qituvchining shaxsiyati, pedagogik faoliyati va pedagogik aloqasidan iborat jihatlaridan biri deb hisoblaydi. Ushbu uch

yo'nalish, talaba shaxsini rivojlantirishning global vazifasi bilan birlashtirilgan [5:27]. Muloqot uslublarining rivojlanish istiqbollari o'zining hissasini qo'shgan L.M. Mitina fikriga binoan pedagog kadrlarda o'qituvchilik qobiliyati, nazokati va mahorati bo'lsa, darslar jarayonida yuzaga keladigan holatlarga nisbatan kreativ yondashish bo'lsa talabalar jamoasiga kirishish osonlashadi. Bu esa beriladigan ma'lumotlarni talabalar o'zlashtirishi anchayin sezilarli natija beradi.

A.A. Leontievning ta'rifidagi pedagogik muloqot "...o'quvchining motivatsiyasi va ta'lim faoliyatining ijodiy xarakterini rivojlantirish, o'quvchining shaxsini to'g'ri shakllantirish uchun eng yaxshi sharoitlarni yaratadigan o'qituvchi (va kengroq ma'noda - o'qituvchilar jamoasi) o'quv jarayonida maktab o'quvchilari bilan aloqador. O'rganish uchun qulay hissiy iqlimni ta'minlaydi (xususan, "psixologik to'siq" paydo bo'lishining oldini oladi). Bolalar jamoasidagi ijtimoiy-psixologik jarayonlarni boshqarishni ta'minlaydi va ta'lim jarayonida o'qituvchining shaxsiy xususiyatlaridan maksimal darajada foydalanishga imkon beradi "[3:20].

Pedagogik muloqot – bo'lajak o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasida birgalikdagi faoliyat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan bog'lanishlar rivojlanishining ko'p qirrali jarayonidir. Muloqot (munosabat) birgalikda faoliyat ko'rsatuvchilar o'rtasida axborot ayirboshlashni o'z ichiga oladi. Bunda munosabatning kommunikativ jihati hisobga olinadi. Kishilar munosabatga kirishishda avvalo tilga murojaat qiladilar.

Muloqotning pedagogik faoliyat usullari, qoidalari hamda texnikalari bilan o'zaro aloqadorligini o'rganish bo'lajak o'qituvchilarda pedagogik muloqot uslubini to'g'ri tanlashga zamin bo'ladi. [2:59]

Pedagogik muloqot - bu o'qituvchining o'quvchilar bilan darsda va darsdan tashqari faoliyatda o'zi uchun qulay bo'lgan psixologik muhitni vujudga keltirib, ijobiy ruhiy iqlimni yaratishi uchun imkoniyat beruvchi kasbiy munosabatidir. [7:118] Pedagogik muloqotning mazmuni va shakllari nisbatan qat'iy tartibga solingan va uning ishtirokchilarining roli pozitsiyalari aniq belgilangan.

V.A. Kan-Kalik pedagogik muloqotni "pedagogik faoliyatning maqsad va vazifalarini amalga oshirishni ta'minlaydigan va o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi ijtimoiy-psixologik o'zaro aloqalarni tashkil etuvchi, boshqaradigan texnika va usullar tizimi [2:3] " deb ta'riflaydi.

Yuqorida qayd qilingan ta'riflar va izohlarga tayangan.

Aytish mumkinki, o'qituvchi muloqot jarayonida quyidagi vaziyatlarni e'tiborga olish lozim:

- o'qituvchilarning ilk tarbiyaviy faoliyatidan boshlab muloqot madaniyatiga rioya qilishi, bu jarayonda o'qituvchi va talabalar jamoasi bilan har kungi muloqot usulini vaziyatga qarab rejalashtirishi, har bir harakat, so'z ohangiga e'tibor, an'anaviy muloqotning eng yaxshi xususiyatlarini o'zlashtirishi;

- muloqot asosida guruh jamoasidagi turli vaziyatlarni qayd etish, talabalar xatti-harakatining oldingi holati bilan tarbiyaviy faoliyatdan keyingi holatini qiyoslab chiqib baho berish;

- o'z muloqot usuli natijalarini tanqidiy nuqtai nazardan tahlil qilib, kamchiliklarni uzluksiz bartaraf etib borish. Zarur so'z, ovozda yoqimli ohang, xulq-atvorni vujudga keltirish;

- pedagogik muloqot madaniyatining samarali kechishi uchun uning shart-sharoitlarini bilib olishning o'zi kifoya qilmaydi, talabalar bilan o'zaro muomalaning «ustoz-shogird» an'alariga xos boshlanishi va o'zaro fikr almashish asosida muhim vazifalarni hal qilish bilan muomala ob'ektining diqqatini o'ziga jalb qilish;

Ko'rsatib o'tilgan vaziyatlar asosida pedagogik ta'sir ko'rsatish uchun o'qituvchining pedagogik muloqot madaniyati, etikasi va odob-axloqi, dilkashligiga alohida talablar qo'yiladi. Ushbu fazilatlar o'qituvchining guruh jamoasi, ota-onalar bilan muloqot qila bilishi, talabalar bilan aniq maqsadni ko'zlagan holda tarbiyaviy faoliyatni tashkil etishi va ularni boshqara olishida muvaffaqiyatlar garovi bo'ladi.

Tarbiyaviy jarayonni tashkil etishda pedagogik muloqotning usullari muhim rol o'ynaydi, ular pedagog bilan talabalarning bevosita o'zaro harakati bilan bog'liqdir. Bu o'rinda bir necha bosqichlar ajratib ko'rsatiladi.

Birinchi bosqich - bu tarbiyachining tarbiyaviy jarayon vaziyatidan xabardorligidir, bu jarayon o'ziga pedagogning xotirasida guruh bilan muloqotning oldingi xususiyatlarini tiklashni, muloqot vaziyatini qayd etishni, uni o'zaro harakatning oldingi vaziyati bilan, bu harakatning ilgari rejalashtirilgan andozasi bilan tezda qiyoslab chiqishni, o'z muloqot usuliga aniqlik kiritishni qamrab oladi. Shuni nazarda tutish kerakki, bu bosqich juda tez kechadi va xuddi shu bosqichda zarur so'z, ohang, hulq-atvor vujudga kelishi lozim.

Ikkinchi bosqich: Pedagogik muloqotning samarali jarayoni uchun uning shart-sharoitlarini bilib olishning o'zi kifoya qilmaydi. Talabalar bilan o'zaro harakatning

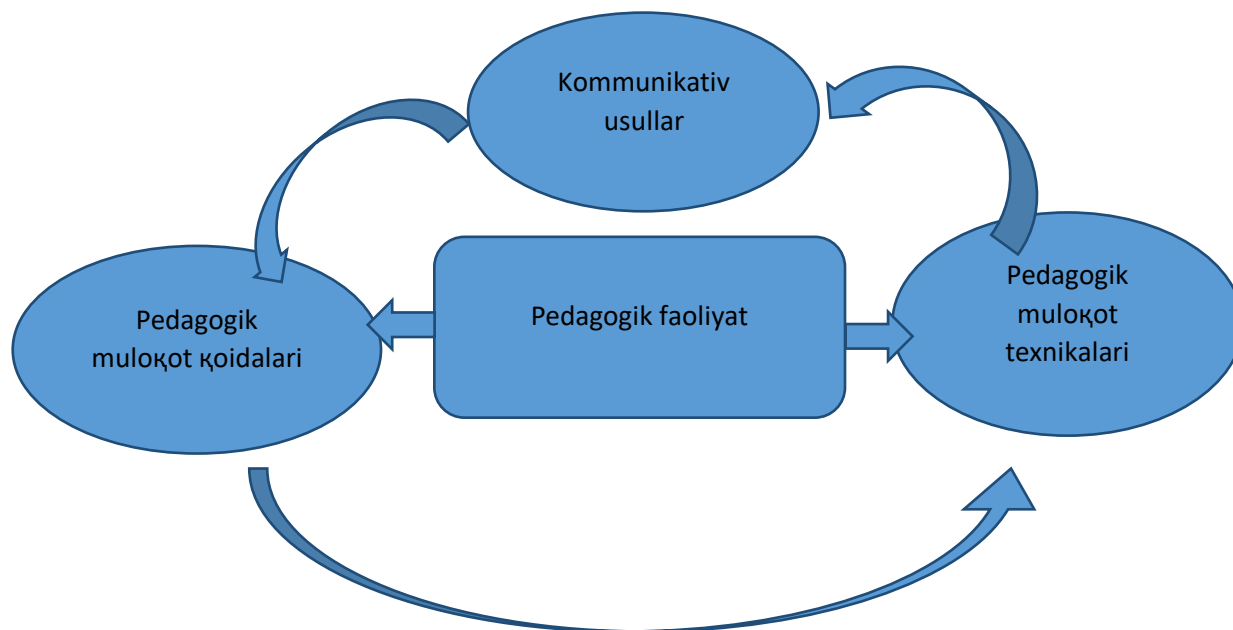
boshlanishi o‘zaro fikr almashishga doir yana bir muhim vazifani hal qilish bilan muloqot ob’ektining diqqatini to‘g‘ri tanlangan muloqot usuli orqali o‘ziga jalb qilish bilan bog‘liqdir. Bo‘lajak o‘qituvchi o‘zaro harakatga, ta’limning rejalashtirilgan usullariga, tashkiliy shakllariga ijtimoiy-psixologik negizni asos qilib olish, darsni o‘tkazish uchun zarur bo‘ladigan talabalar diqqatini jalb qilishdir. Ko‘pincha yosh pedagoglar, talabalar har doim o‘qituvchiga o‘z diqqatlarini qaratishlari lozim deb hisoblaydilar va o‘zaro fikr almashishga doir bu muhim vazifalarni sobit qadamlik bilan hal qilmaydilar.

Ko‘rsatib o‘tilgan bevosita muloqot bosqichlari pedagogik ta’sir ko‘rsatishning nisbatan mustaqil, har bir ko‘rinishida vaqti-vaqti bilan takrorlanib turadi, tarbiyaviy jarayonni tashkil etganda muloqot usullarini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish kerak bo‘ladi.

Ta’lim muassasalarida ta’lim beradigan bo‘lajak pedagoglar tomonidan pedagogik faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirish, ya’ni talabalarning kasbiy malakasini samarali shakllantirish, shaxsiy, umumiy madaniy va axloqiy jihatdan rivojlantirish ko‘p jihatdan pedagogik amaliyotda ishlab chiqilgan va aprotastiyadan o‘tkazilgan pedagogik amaliyot texnikasi, qoidalari va muloqot usulini qo‘llash texnikalarini bilish va ongli ravishda qo‘llash orqali amalga oshiriladi.

Ular orasida muayyan o‘zaro aloqalar mavjud bo‘lib, bu jarayon tuzilishi quyidagi rasmda o‘z aksini topgan.

1-rasm

Bo'lajak o'qituvchilar uchun auditoriya bilan ishlashning ijtimoiy psixologik shartlari, o'quv faoliyatini samarali bo'lishi uchun faol pedagogik muloqot usullari, o'qitish metodlari va ularni tashkil etish usullarini bilish muhim bo'lib, ularni talabada muloqot madaniyatini shakllantirib borishga qaratilishi kerak. Har qanday muammoni yechish uchun qo'llash mumkin bo'lgan bahs turlari va asosan og'zaki bahsni o'tkazish qoidalari borki, ular bevosita talabalarda muloqot etikasini shakllanishida yordam beradi.

Muhokamalar va natijalar: Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy zarurati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Innovastion pedagogik texnologiyalarning rivojlanishi va ularning o'quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida har bir bo'lajak pedagog-o'qituvchilardan munosib pedagogik muloqot usulini, o'z kasbiy tayyorgarligini, pedagogik mahoratini rivojlantirib borishi talab etiladi.

Tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishni tashkil etishda muloqotning ahamiyati pedagogik muloqot usullari, madaniyatiga, tarbiyachining dilkashligiga alohida talablar qo'yiladi, dilkashlik unda kasbiy tafakkur sifatida namoyon bo'ladi. Bo'lajak o'qituvchi jamoa, gurux va individual ish olib borish jarayonida odamlar bilan muloqot qila bilishi, muloqot usulini talabalar bilan aniq maqsadni ko'zlagan holda tashkil eta olishi va ularni boshqara bilishi lozim.

Mamlakatimiz rivojlanishining muhim sharti iqtisodiyot, fan, madaniyat, texnika, texnologiya rivoji asosida zamonaviy kadrlar tayyorlashning takomillashgan tizimining amal qilishiga erishishidir. Bu esa bugungi kun bo'lajak pedagoglaridan ta'lim oluvchilar jamoasida o'zini munosib tuta bilish, pedagogic muloqot usullarini to'g'ri tanlash va ularni amalda to'g'ri foydalanish kabi vazifalarni nazarda tutadi.

Xulosa: Pedagogik muloqot usullarini tanlash, ulardan foydalanish qonuniyatlarini bilish hamda uni o'rnatish malakalari va pedagogik muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish har bir bo'lajak o'qituvchi uchun muximdir. Har bir pedagogning o'z "Meni" atrofdagilar bilan bo'ladigan muloqot jarayonida shakllanadi. Bizning yuksak ma'naviy ehtiyojlarimizdan biri hisoblangan muloqotga bo'lgan ehtiyoj zamirida anchagina mashaqqatli yo'l turadi. Muloqotga bo'lgan ehtiyojimiz qondirilmasa, pedagogic jarayonda muloqot usullari to'g'ri tanlanilmasa, ongimiz ham rivojlanmaydi. Shuning uchun biz doimo muloqotga bo'lgan ehtiyojlarimizni

qondirishimiz lozim. Kimlar bilandir bo'lgan muloqotdan qoniqish hosil qilamiz, lekin ayrim hollarda esa biz qonikmaslikni his qilamiz. Ularning barchasi kummunokativ jarayonda to'g'ri tanlangan muloqot usullari natijasida yuzaga keladi.

Biz kichik yoshdagi bolalarga kattalarga nisbatan qo'llaydigan so'zlarni ishlatmaganimiz singari shaxs muloqotini shakllantirishda, unga nisbatan muloqot usullaridan foydalanishda uning yoshi, jinsi, kasbi, dunyoqarashini hisobga olgan holda ish olib borish lozim.

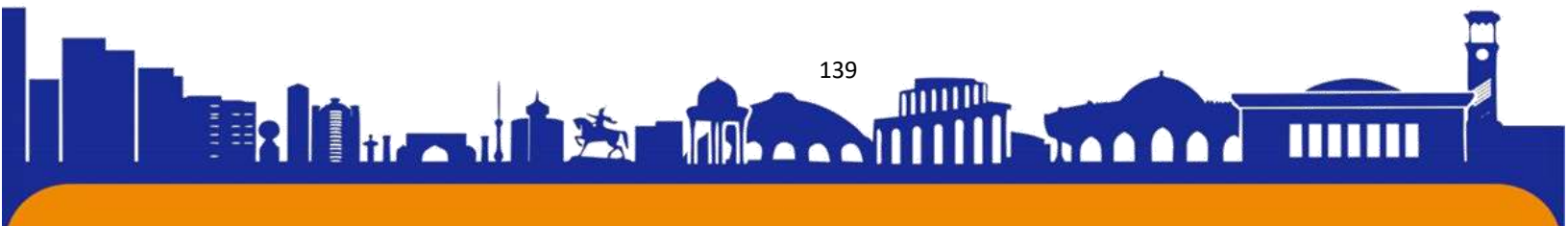
Demak, muloqot birgalikdagi harakat ehtiyojlaridan kelib chiqadigan, fikr almashish, bir - biriga ta'sir etish, boshqalarni tushunish, odamlar o'rtasida kontakt o'rnatish va rivojlantirish jarayoni ekan. Buni inobatga olib muoqot usullaridan oqilona foydalanish ta'lim-tarbiya samaradorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'lim jarayonlarini axborotlashtirishni tashkil etish va boshqarish nazariyasi va amaliyoti. // Ped.fanlari dokt. Ilmiy dar. uchun diss. – T., 2007
2. Kan-Kalik “O'qituvchi pedagogik aloqa to'g'risida: o'qituvchi uchun kitob” 1987 y.
3. Leontyev A.A. Pedagogik muloqot. M.; Nalchik, 1996 y.
4. Melibruda E.Y. – “Muloqotni yaxshilash uchun psixologik imkoniyatlar: tarjima. Polshadan. / E. Melibruda. - M.: Taraqqiyot, 1986 y.
5. Mitina L.M. “Mehnat psixologiyasi va o'qituvchining malakasini oshirish”. M.: Akademiya, 2004.
6. Ochilova G. Pedagogik mahorat asoslari. Ma'ruzalar matni. – Toshkent, TDIU, 2012.
7. Xoliqov A. “Pedagogik mahorat” Toshkent «IQTISOD-MOLIYA» 2011 y.

Internet ma'lumotlari:

1. www.Uza.uz
2. www.ziyouz.com

CULTIVATION OF CARP FISH IN CONDITIONS OF INTENSIVE AQUACULTURE

¹Akmalkhonov T. Sh., ¹Usmonova R.A., ¹Zhumaeva O.A., ²Khalikov A.M.

¹Tashkent State Agrarian University

²Scientific Research Institute of Fish Farming

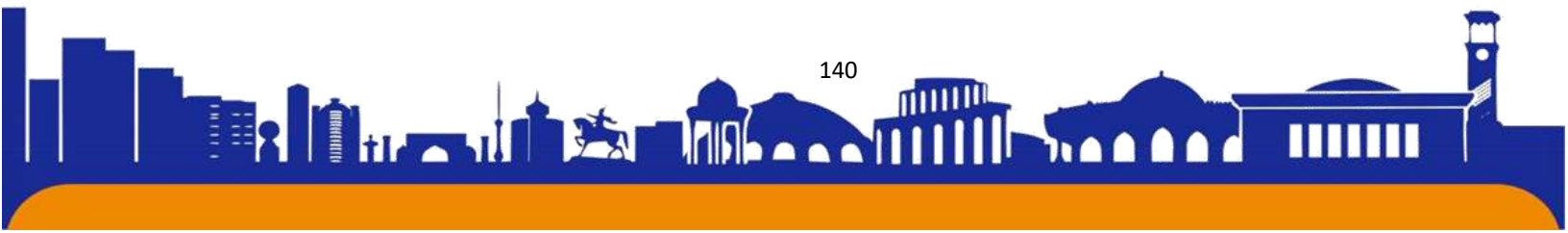
Annotation

The article reveals the short content of cyprinid fish and the cultivation of cyprinid fish in conditions of intensive aquaculture in Uzbekistan. In addition, as a result of the study, scientists in Uzbekistan, the average productivity of fish brought from abroad, a two-year-old Hungarian breed, grown in cages and indicative of the viability of two-year-old fish, For breeding and growing fish by intensive aquaculture methods that do not have permanent sources of water supply, but feed at the expense of spring meltwater, rain, less often from small springs and springs, as well as small lakes, including floodplain lakes.

Keywords: fish productivity, widespread, intensive technology, carp breeds, intensive aquaculture, vegetation, semi-intensive, carp larva, compound feed.

Introduction. Carp is found almost all over the world, in warm fresh waters and in Eastern Europe and Asia (Hungary, Russia, Ukraine, China, Japan, Vietnam, etc.) in fish farms is widely used as an object of aquaculture [1].

Carp is considered a domesticated form of carp. The carp was originally domesticated two thousand years ago in China. In the process of domestication, its morphological parameters began to change. The trunk has expanded, the length of the trunk has shrunk, scales of various shapes have appeared, located in different parts of the trunk or located in a straight line, you can even meet without scales at all. The mirror carp has very large scales, similar to a mirror, hence its name. Large scales are arranged in an irregular row or randomly, they are also located along the lateral lines where the main tactile organs are located. The advantage of mirror carp is that it is easy to clean before cooking [2].

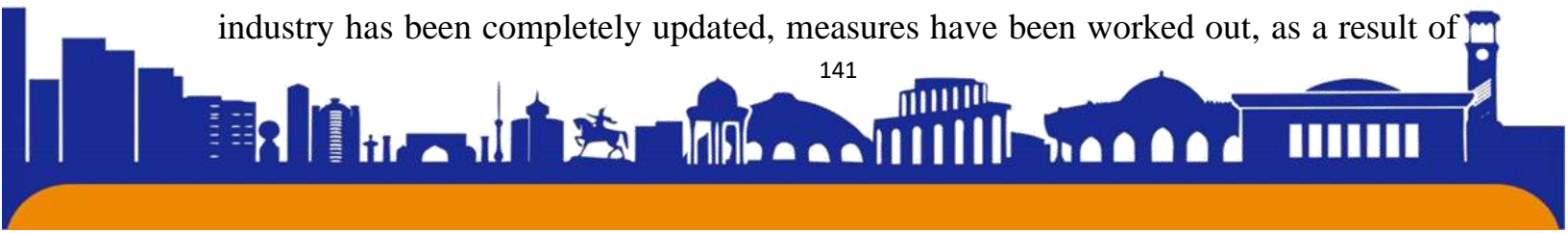

The disadvantage is that it does not tolerate wintering well and it has low resistance to environmental factors. The scaleless or leathery carp body is covered with sparse scales, which are located only around the tail and gill flaps. Like the mirror carp, it does not tolerate wintering well, compared to the scaly carp, it is more prone to diseases. It should be noted that fish covered with scales of various shapes are not a separate breed of carp, inside one breed you can also find fish covered with scales of various shapes. According to scientists (2019), there are currently about 100 breeds and types of carp in the world that meet the requirements of the standard for growing various fish. On the basis of this diversity, the following species and species groups of carp have occurred: Hungarian, Atay, Ukrainian, ropshin (a hybrid of carp with Amur carp), Sarboyan, Krasnodar, Central Russian, Belarusian, Kazakh, German, Vietnamese and other species. Hungarian, Ukrainian, Czech and Vietnamese carp are widespread species [3].

Currently, Hungarian carp breeds have been used in the origin of most of the carp breeds grown in Europe. Hungarian carp breeds are considered a valuable gene pool in the creation of new breeds of carp and its crosses. As an example of Hungarian carp breeds, one can cite Bical mirror, Denis, Szarvaz, Tataysky. Tataysky is one of the types of ancient Hungarian carp, its history begins at the end of the XIX century. In 1984-1986, the Tatai carp was brought to the former Soviet Union, 175 thousand larvae of purebred fish were placed in the Balikchi fishery of the EPPORP located on the territory of Uzbekistan (Bogeruka A.K., 2008) [4].

In our country, in the fish farming industry, in increasing the production of commercial fish and fish products, there are great opportunities for growing Hungarian carp in natural water reservoirs, reservoirs, both in natural and artificial conditions, in intensive and semi-intensive lakes, in pools and cages. Hungarian breeds are distinguished by high productivity, product quality in terms of productivity and exterior, meeting the requirements of international and European standards, taste of meat, rapid growth, effective use of feed and the ability to grow in a confined space using methods of intensive fish cultivation. It should also be noted that they have a high commercial fish quality [5].

Materials and methods of research. Due to the fact that our state pays great attention to fish farming, new work has been carried out in this area, in particular, the industry has been completely updated, measures have been worked out, as a result of

the implementation in practice of programs for the development of the industry, fish farming is developing a new. Purebred fish (females) and fry are brought from abroad (Vietnam, Ukraine, Hungary), are raised and bred in fish farms of the Republic, receive purebred fish offspring, then distribute them to other farms. This, in turn, leads to increased productivity and to the breeding of high-quality commercial fish in the reservoirs of farms. As a result, the country's population's need for fish and fish products is being met and provided with healthy and dietary, high-value fish products [7].

For breeding and growing fish by pond fish farming methods, numerous ponds can be used that do not have permanent sources of water supply, but are fed by spring meltwater, rain, less often from small springs and springs, as well as small, including floodplain, lakes. This requires only their appropriate training. From non-drainage ponds, it is necessary to remove firewood, shrubs, bark, hard surface vegetation (if it develops strongly), small weeds and predatory fish. After appropriate preparation, ponds are stocked with carp or carp yearlings. The landing calculation is the same as in ordinary feeding ponds. Similarly, observations of farmed fish are conducted [8].

Intensive aquaculture for carp cultivation. Carp (carp) larvae are obtained according to standard technology using a physiological (pituitary injections) method or with natural spawning in spawning ponds, incubation of eggs is carried out in Weiss apparatuses.

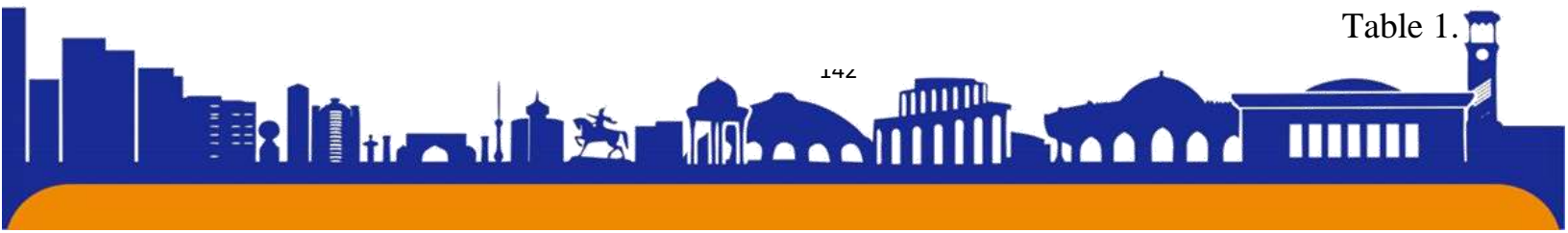
Larvae and fry of carp and herbivorous fish are kept and grown in trays, pools and other containers, as well as (in the early stages) in incubation and growth apparatuses of VNIIPRH. The planting density depends on the body weight and is up to 250 thousand pieces / m³ [9].

In our country, most fish farmers use HAIDA FISHERY floating carp feed to feed carp larvae. The basis of this feed consists of high—protein products of micro biosynthesis, skimmed fish meal, sodium caseinate, vegetable oil, wheat flour and multivitamin premix. 55, the mass fraction of fat is 6-7, carbohydrates 12-16, moisture 8-10. Half of the protein compounds are restructured.

Feeding of juveniles is carried out during daylight hours. A single portion of feed is distributed evenly over the surface of the water in places where larvae accumulate in artificial lighting conditions.

For growing young carp weighing from 1 to 40 g in pools and cages on

Table 1.

Daily feeding rate of larvae and fry of cyprinid fish (by body weight), %

Mass of larvae and fry, mg	Water temperature, °C		
	20-25	25-28	29-32
To 3	50	50	50
3-10	50	60	75
10-50	70	90	80
50-100	50	70	80
100-300	40	50	60
300-1000	25	30	40
1000-2000	15	20	30

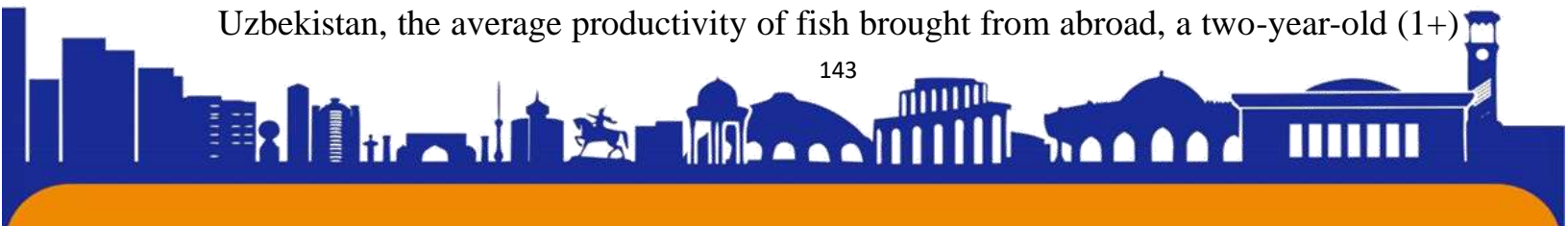
in warm waters, compound feed of the recipe 12-80 is used, from 40 to 150 g - compound feed of the recipe 16-80 F; from 150 g to the commercial weigh - compound feed of the recipe 16-82; extruded compound feed RGM-2KE - from 200 g to the commercial weight (with replacement by other modern analogues). Production compound feeds include a wide range of dry feed components of various origins.

Carp is an omnivorous fish, but its favorite food is benthic organisms. Since carp is a peaceful fish, low-value and weedy fish practically plays no role in its diet. To combat carp competitors in the diet, predatory fish are planted in feeding ponds - pike, walleye, asp, sturgeon, etc.

In most fish farms and clusters, carp are grown with a 2-year cycle, including 5 stages of the technological process:

- cultivation and formation of a herd of carp producers;
- getting offspring;
- growing of fingerlings;
- wintering of fingerlings;
- cultivation of commodity two-year-olds.

Results. According to the data obtained as a result of the study, scientists in Uzbekistan, the average productivity of fish brought from abroad, a two-year-old (1+)

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

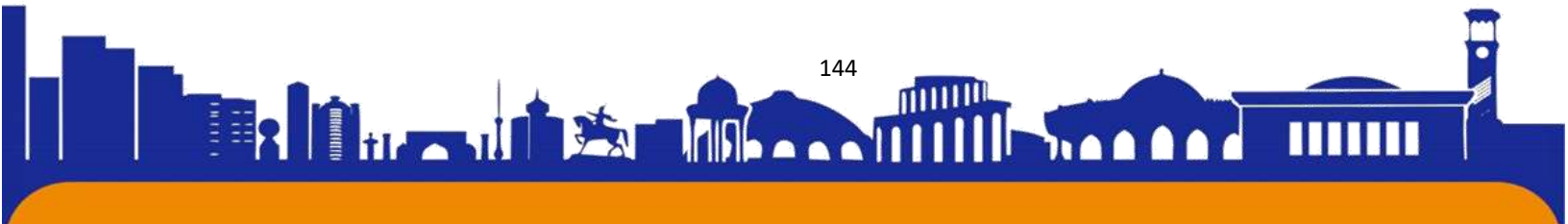
Hungarian breed, grown in cages, is 137 kg / m³. The viability rate of two-year-old fish is 96-97 %, which indicates that they have adapted well to our hot, dry environmental conditions. And in conditions of semi-intensive natural reservoirs, 5-10 tons of fish are obtained from one hectare. In optimal conditions of feeding and care, in natural reservoirs, from fingerlings (0+), fry with an average live weight of 80-100g, with one seasonal fattening, commercial fish with a live weight of an average of 1.2-1.5 kg is obtained.

Especially these processes are found in the fisheries of the Tashkent region. In recent years, the technology of continuous cultivation has become widespread, excluding the transplantation of fish into wintering ponds

When opening several fish with simultaneous selection of scales from them, it is necessary to determine the state of sexual products and the presence of fat in the abdomen each time to determine the age. When measuring and weighing, determining body weight and exterior indices, the indicators must meet the relevant requirements.

Reference

1. Bogeruk A.K. Catalog of carp breeds of the countries of Central and Eastern Europe. Federal selection and genetic center of fish farming. - Moscow, 2008, 192 p.
2. Norboev B.B., Akramov A.O., Adizova N., Kholmiraev D. Breeding of two-year-old carp of various breeds in cages in Uzbekistan. / Scientific conference on research for the development of the future. March 28, 2020 - New York, USA. 114-116 p.
3. Kholmiraev D., Norboev B.B., Akramov A. Properties of fish breeding by the intensive method. / Journal "Fisheries of Uzbekistan". No. 2. - 2018. 24-26 p.
4. Pravdin I.F. Guide to the study of fish (mainly freshwater). 4th ed. - M: Food industry, 1966. - 376 p.
5. Khalilov S.A., Shoyakubov R.Sh., Mustafayeva Z.A., Ergasheva Kh.E., Karimov B.K., Tozhibaev T.Zh., Alimzhanova Kh.A. Key to Volvox algae of Uzbekistan. - Namangan, 2014. - 215 p.
6. Pravdin I.F. Guide to the study of fish. Moscow: Pishchepromizdat, 1966. 376 p.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

7. Zhao, J., C. Li, L. Zhao, W. Wang, and Y. Cao. 2008. Mitochondrial diversity and phylogeography of the Chinese perch, *Siniperca chuatsi* (Perciformes: Sinipercidae). *Mol. Phylogenet. Evol.* 49:399–404.
8. Zhou, W., X. Li, and A. W. Thomson. 2011. A New genus of Glyptosternine catfish (Siluriformes: Sisoridae) with descriptions of two new species from Yunnan, China. *Copeia* 2011(2):226–241.

Effects of Instructional Analogy (IA) and Lecture Method (LM) On Basic Science (BS) Students' Achievement and Attitude in Delta Central Senatorial District (DCSD).

GEORGE, Ijeoma Judith and Prof. T. E. Agboghroma Science Education Department, Delta State University, Abraka

Abstract: IA and LM's effects on achievement and attitude of students to BS in DCSD were investigated using 3x2 factorial quasion experimental design. The population was 12,163 JSII Public Secondary schools' students in DCSD. 214 JSII Basic Science students in six intact classes participated in the study. Experts validated Basic Science Achievement Test (BSAT) and Basic Science Attitude Scale (BSAS) were used for the collection of data. BSAT and BSAS had 0.88 and 0.78 reliability coefficients. Analysis of Covariance was used to analyse the data that were acquired. The findings revealed a substantial difference in favour of IA between the mean achievement and attitude ratings of students who were taught BS using IA and LM. The study came to the conclusion that IA improves students' performance and attitude toward BS more than LM. It was recommended that BS teachers should use IA when instructing BS at the junior secondary level, among other things.

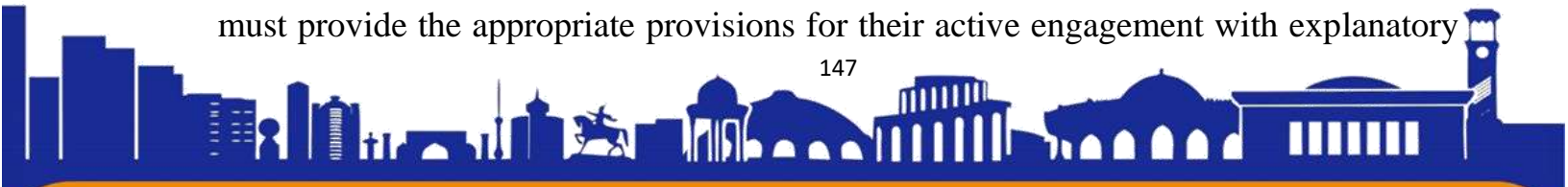
Keywords: Instructional Analogy (IA), Lecture Method (LM), Achievement, Attitude.

Introduction.

The world today and Nigeria in particular is undergoing great transformation as a result of advancement in science and technology. The multifaceted global transformations have an impact on human communities' technological, economic, social, cultural, and political advancement, particularly on those in emerging nations like Nigeria. In a general and global framework, education is a tactical tool for societal and economic change (Dike, 2004). Improvement of human capital necessary to face the existing and future difficulties of globalisation and economic knowledge is the main focus of educational systems all over the world. The nation (Nigeria) has undergone significant curriculum revision at the Basic Education level in order to accomplish this goal. Following the Federal Government of Nigeria's decision to introduce the Universal Basic Education (UBE) programme in September, 1988, Igbokwe (2015) claims that the Nigerian Educational Research and Development Council (NERDC)

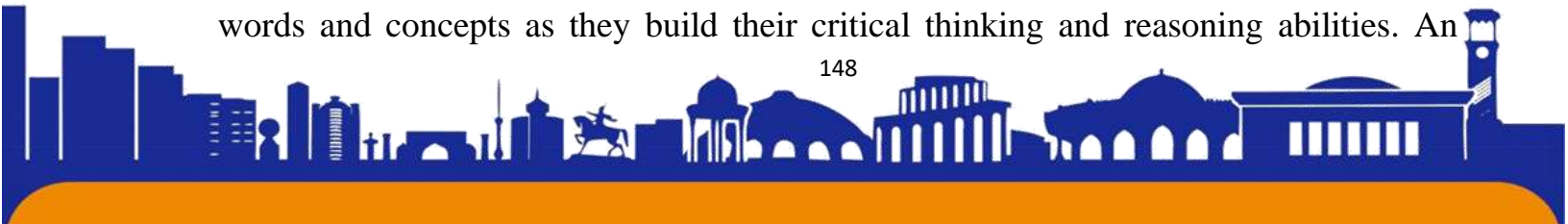

realigned and reorganised all existing primary and Junior Secondary School (JSS) curricula into a 9-Year Basic Education Curriculum for implementation in Nigerian schools as of September, 2008 (Igbokwe, 2015). Basic Science and Technology (BST) is one of the subjects covered by the Universal Basic Education programme. BST is the new name for Integrated Science, formerly known as Junior Secondary School science. The 2012 revision of the Junior Secondary School (JSS) Basic Education Curriculum (BEC), which includes Basic Science, Basic Technology, Physical and Health Education, and Information Technology, resulted in the Basic Science and Technology Curriculum (BSTC) (IT). According to Igbokwe (2015), it was vital to integrate these science curriculum for the following reasons: the necessity of promoting novel approaches to teaching and learning that stimulate learners' creativity and critical thinking; the recommendation to lessen the number of disciplines given in junior secondary schools made by the Presidential Summit on Education in 2010; the need to promote the holistic view of science at all levels of education, and feedback from the implementation of the curricula in schools that identified repetition and duplication of topics as the principal cause of curricular overload. The implementation of an effective teaching strategy is one of the conditions for the achievement of Basic Science and Technology (BST) objectives. Four subjects—Basic Science, Basic Technology, Information Technology, and Physical and Health Education—are combined to constitute the topic of BST. BS, a subset of BST, was the only topic of this study. As a result, the teaching approach used by teachers may either improve or hinder students' progress in basic science. Therefore, the purpose of this study is to investigate the effects of the teacher's chosen teaching style on academic performance and attitudes of students to BS, one of the courses included in the BST curriculum. Teaching is the dynamic, well-organized, and methodical presenting of information to pupils with the goal of maximising learning opportunities. The foundational requirement for an effective teaching/learning process is the choice of the most appropriate teaching methods. Because learning scientific concepts and techniques needs conceptual comprehension and the linking together of multiple scientific representations, teaching science requires more specialised teaching, learning, and instructional practises (Ainsworth, 2016). In order for students to connect scientific theories and concepts to practical goals and practises in the world they live in, these teaching/learning techniques must provide the appropriate provisions for their active engagement with explanatory

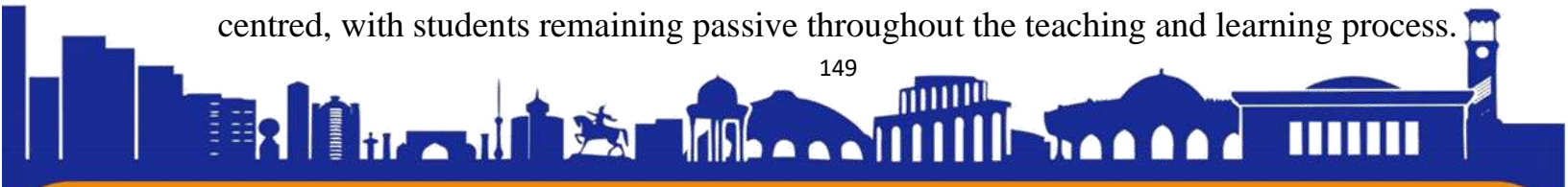
ideas and evidence. Problem-solving, inquiry-based instruction, project-based learning, hands-on activities, laboratory, and demonstration techniques are the most advised methods/strategies for teaching science. But regrettably, teachers still instruct students using the traditional lecture method (LM) (Agboghroma, 2014), and this condition has persisted for a long time. Because of this stereotype, students rely on memorization rather than having a thorough comprehension of scientific phenomena, concepts, and theories. The students' subpar performance on the Basic Education Certificate Exam may be caused by the continued use of the LM. Researchers have been quite concerned about the high rates of failure reported by children in Junior Schools in Delta State (Delta State Ministry of Basic & Secondary Education, 2020). Consequently, the employment of LM, which disregards the students' participation during instruction, could be linked to the low achievement in BS. As a core science subject, BS is anticipated to provide students with a foundation in science and technology understanding that would enable them to integrate into the scientifically and technologically advanced society. BS certification is anticipated of a sizable portion of students doing scientific and science-related subjects in senior high schools and higher education institutions. Despite this expectation, student achievement in BS appears to have remained low, which is sometimes attributed to teachers' poor teaching practises. Poor teaching practises always result in poor student performance and attitude, and it has become difficult to apply what is learned in real-world situations. Most of the time, students cannot apply what they learn in school to real-world situations. It would be important in this regard for BS teachers to implement effective teaching strategies that would help students comprehend fundamental ideas and concepts. The use of IA has been recommended to improve students' comprehension of BS ideas. Therefore, the purpose of this study was to determine whether using IA would improve students' academic performance and attitude toward BS compared to using conventional LM. IA has also been shown to promote students' understanding of learnt concepts. A comparison between two sets of terms that are related to one another in the same way that another two terms are related to one another is stated through an analogy. As an illustration, the mayor of a city and the governor of a state are both examples of elected heads of government. This analogy can be used to illustrate the comparison (Ahmad & Samara, 2016). Analogies are studied and made by students to assist them understand words and concepts as they build their critical thinking and reasoning abilities. An

analogy can help others grasp something, but it can also cause misunderstandings. Analogies can be challenging for students to comprehend because the nature of the relationship might not be immediately obvious. This is why it's vital that when using an example, teachers and students explicitly state what the relationship is. IA improves students' comprehension of fundamental ideas, helps them understand the specific vocabulary and ideas used in analogies, develops their critical thinking skills, and enables them to find connections between new material and their prior knowledge (Nwankwo & Madu, 2014). Analogies as a teaching approach greatly improve students' understanding of scientific concepts and aid in their successful information integration, according to numerous studies (Aybuke & Omer, 2012; Kawthar, 2012; Nwankwo & Madu, 2014). Therefore, this study compared the effect of IA on students' academic achievement and attitude to BS. Academic achievement refers to a student's progress in terms of knowledge gained and abilities developed during their academic career, as measured by school officials using teacher-created or standardized assessments. It, also, refers to the level of student accomplishment or proficiency in a certain academic subject. It encourages the students to work hard and learn more. Studies have shown that IA enhances students' academic achievement. Will IA also promote positive attitudinal change in students? Attitude can be defined as a pre-disposition to respond in a favourable or unfavourable manner with respect to a given object. Attitude towards BS denotes interests or feelings towards studying BS. When students' attitude towards a subject is positive, it will enhance their motivation to learn the subject and reverse is the case when students' attitude is negative. The method of teaching adopted by the teacher could mar or make the attitude of students. In light of this, this study examined how IA and LM affected BS students' academic performance and attitude in DCSD.

Statement of the Problem The achievement of students in BST has fallen below standard over the years. Analyzing BST performance of students in the 2020 Basic Education Certificate Examination (BECE) revealed that students perform poorest in BS compared to the other subjects that made up the BST curriculum. The Delta State Ministry of Basic and Secondary Education (2020) attributed students' poor performance in BS to poor teaching method. From personal observation, LM is the widely used teaching method in secondary schools in Delta State. LM encourages rote learning and regurgitation of learned concepts. LM is theoretical, didactic, and teacher-centred, with students remaining passive throughout the teaching and learning process.

Since the lecture method does not encourage students to participate actively, it is possible that students memorize BS concepts without having a basic grasp of them. The use of the LM may be responsible for students' poor academic achievement in BS. With emphasis on meaningful learning and conceptual understanding the use of IA may be a viable alternative to the LM. The problem of the study, therefore is; will IA enhance students' academic achievement and positive attitudinal change than LM? Purpose of the Study The aim of the study was to evaluate the effect of IA and LM on the academic achievement and attitude of students to BS. Particularly, the study determined: 1. the variation in mean achievement scores between students taught BS using IA and LM; and; 2. the variation in mean attitude scores between students taught BS using IA and LM. Hypotheses 1. The mean achievement scores of students who were taught Basic Science using IA and LM did not significantly differ. 2. The mean achievement scores of students who were taught Basic Science using IA and LM did not significantly differ. Methodology dy's population. 214 JSII BS students, in 6 intact classes, took part in the study. The schools for the study were selected using simple random sampling technique. Basic Science Achievement Test (BSAT) and the Basic Science Attitude Scale (BSAS) were used to collect data. Kuder-Richardson formula 21 was used to determine the BSAT's reliability. This was accomplished by giving the BSAT to 45 JSII BS students who were not involved in the study and then calculating the reliability index. The instrument's reliability coefficient was discovered to be 0.88. Cronbach-alpha test was used to determine the Basic Science Attitude Scale's (BSAS) reliability. In a school outside the sampled institutions, in Ughelli North Local Government Area of Delta State, the instrument was given to 35 JSII BS students. The 35 students' responses were graded, and Cronbach alpha was applied to the results. A reliability coefficient of 0.78 was found after analysis with SPSS. The treatment involved teaching the students assigned to the experimental group some BS concepts with the use of IA and those students assigned to the control group with LM. Pretests were administered before the treatment and posttest thereafter. The scores obtained were collated and analyzed using ANCOVA to accommodate pretest scores as covariates Discussion The research revealed a considerable gap between students who were taught BS using IA and LM, favouring LA. The differences in achievement scores between the groups may be due to the variations in the instructional methods adopted in two groups which might have influenced students' achievement scores in BS. The result indicated that students

taught BS using IA outscored those taught using LM. This implies that the students IA groups may have been more active in the learning process and thus aided their comprehension of BS concepts than those in the LM group. This finding also agrees with that of Ukoh and Adejimi (2018) who reported that IA improve students' achievement in BS than conventional LM. The reason for this finding could be that the students in the IA groups linked learnt concept to familiar analogy related to the topic. This may have contributed to the higher achievement scores of students. The low achievement scores of students taught with LM may be as a result of students' non-active involvement during instruction. The study, once more, revealed a substantial difference in the mean attitude scores of students who were taught BS using IA and LM, favouring IA. This finding is in line with that of Ukoh and Adejimi (2018) who study showed that IA contributed more to students' attitude in BS than LM. This implies that students taught with IA developed more positive attitude towards BS than their counterparts in the lecture group. The fact that students in IA group were active during instruction may have accounted for their higher positive attitude scores compared with their counterparts in the lecture group who were spoon fed. In other words, the teachers in the lecture group passed knowledge to the students in the final form. The students in the lecture group only listen to the teachers and were given little opportunity to ask questions during the teaching and learning process. In addition, BS concepts were linked to real life phenomenon in form of analogy during the teaching and learning processes in the IA group. This could have facilitated students' development of positive attitude than the lecture method.

Conclusion As a result of the findings of the study, it was concluded that IA was more effective in boosting students' achievement and attitude towards BS. IA enhance students' academic achievement and attitude towards BS more than LM.

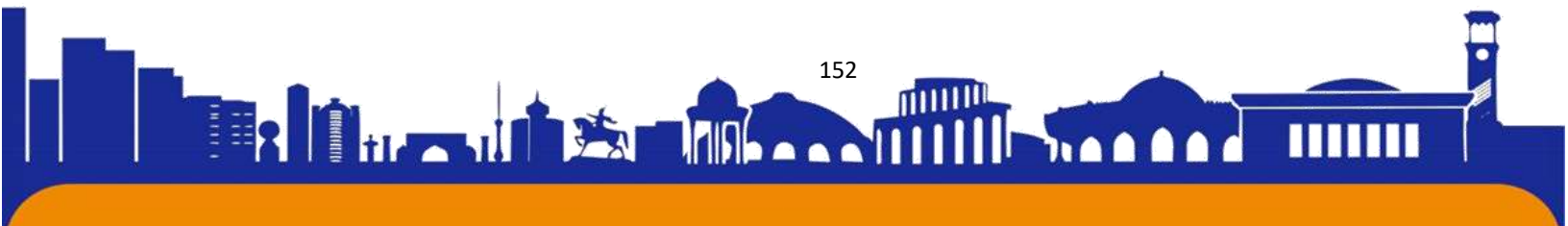
Recommendations The study recommended the following: 1. BS teachers should use IA as an alternative teaching method at the Secondary School level. 2. BS teachers should strive at all time link BS concepts to real life phenomenon as a form of analogy to enhance students' understanding.

References:

1. Agboghroma, T. E. (2014). Guided-inquiry instructional modes on students' achievement in integrated science: A panacea for economic development of African States. *The Intuition*, 6(1), 1-11. Ahmad, N., & Samara, H. (2016). Effectiveness of analogy instructional strategy on undergraduate students' acquisition of organic chemistry concepts in Mutah University, Jordan. *Journal of Education and Practice*, 7(8), 70-74. Ainsworth, S. (2006).
2. Deft: A conceptual framework for considering learning with multiple representations. *Learning and Instruction*, 16(3), 183-198. Aybuke, P., & Omer, G. (2012). Students' conceptual level of understanding on chemical bonding, *International Online Journal of Educational Sciences*, 4(3), 563-580.
3. Dike, S. (2014). Opening remarks presented at the train-the –trainers workshop on the use of the Revised 9-Year Basic Education Curriculum. Paper presented at Rockview Hotel, Abuja Nigeria, 5-9th August, 2014. Igbokwe, O. C. (2015).
4. Recent curriculum reforms at the basic education level in Nigeria aimed at catching them young to create change. *American Journal of Educational Research*, 3(1), 31-37. Kawthar A. (2012).
5. The effect of analogy strategy in science teaching on scientific concepts acquisition and Basic Science processes skills. *Damascus University Journal*, 28(2), 411-451. Nwankwo M.C., & Madu B.C. (2014).
6. Effect of analogy teaching approach on students' conceptual change in physics. *Greener Journal of Educational Research*, 4(4), 119-125. Ukoh, E. E., & Adejimi, A. S. (2018).
7. Analogy and guided inquiry instructional strategies and students' achievement in Basic Science in Lagos Metropolis, Nigeria: Way forward for effective science teaching and learning.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Қалбакилаштирилган хужжатлар билан ишлашнинг техник криминалистик методикаси

Умарова Дилбархон Қахрамонжон қизи

Андижон вилояти Ички ишлар Бошқармаси Эксперт Криминалистика
Маркази катта эксперти лейтенант

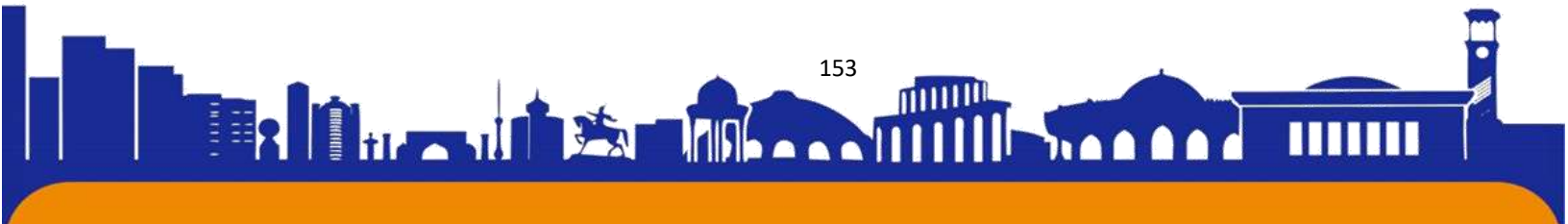
Аннотация: Ушбу мақолада Хужжатларни техник тадқиқоти экспертизасининг объекти бўлган қалбакилаштирилган хужжатларни аниқлаш, тадқиқот ўтказиш, текшириш учун фойдаланиладиган тадқиқот усуллари ва техник воситалар хақида батафсил баён этилган.

Калит сўзлар: қалбакилаштириш, ултрабинафша нурли лампа, қириш усули, кўчириш усули, “VSC-2000” видеоспектрал аппарат, лупа, мухр изи.

Жамиятда барқарорлик, тинчлик ва осойишталикни қарор топтириш инсон ҳуқуқ эркинликларига сўзсиз риюя этилишини таминлаш мамлакатни ижтимоий-иқтисодий жихатдан янада ривожлантириш, аҳоли фаровонлигини юксалтириш, ҳуқуқий демократик давлат қуриш бўйича амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотлардан кўзланган мақсадларга эришишнинг муҳим шарти ҳисобланади. Бугунги кунда дунё миқёсида глобаллашув жараёни кенг қулоқ ёйганлиги яққол намоён бўлмоқда. Бу эса ўз навбатида жамият хаётида жиноятчиликнинг янада кўпайишига ва янги аҳамият касб этишига сабаб бўлмоқда.

Ўзгалар мулкини турли усулларда талон-тарож қилиш жиноятлари кўп ҳолларда сохта хужжатлар қўлланиб содир этилади. Кўринишидан тўғри ва қонуний расмийлаштирилган хужжатлардаги маълумотлар хақиқатга йироқ бўлиб, жинойий унсурлар ўзларининг фойдасига мослаб, сохта хужжатларни расмий хужжатлар бланкаси сифатида кўрсатишга уриниб кўрадилар, қоидага мослаб имзолар ва расмий мухрлар билан тасдиқлаб, унга хақиқий қонуний тус берадилар.

Криминалистик техника ривожланиши суд ва тергов идоралари махсус техник воситалар билан жихозланиши шубҳали хужжатларни бевосита терговчининг ўзи аниқлаш учун имкониятларини сезиларли даражада оширади. Жумладан, терговчининг портфелидаги мавжуд мосламалар (ултрабинафша нурли лампа, лупа ва бошқ) ёрдамида хужжат қалбакилигидан далолат берувчи белгилан аниқланиши мумкин. Аммо ЖПКнинг 172-моддасига биноан тадқиқот

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

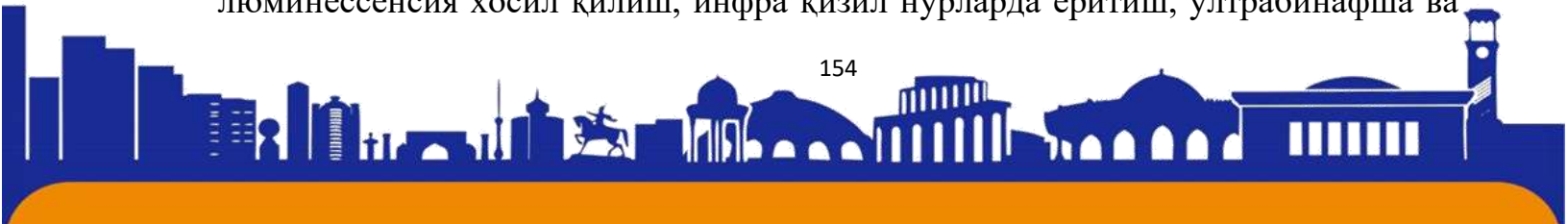
тўлик ва холисона бўлиши учун шубхали хужжатлар юзасидан техник-криминалистик экспертиза тайинланиши шарт.

Бундай жинойтлари тергов қилиш жараёнида хужжатлар сохталагини аниқлаш учун шубхали бўлган хужжатни, унинг реквизитлари саналмиш: имзо, муҳр, штамп, хужжатнинг ўзига тегишли бўлган химоя белгиларини хусусий аломатларидан келиб чиқиб, уларнинг белгиланган нормаларга жавоб бериш бермаслиги билан хал этилади. Шу каби бир қатор талаблардан келиб чиқиб суд-техник экспертизаси куйидаги турларга ажратилади:

- Хужжатнинг бирламчи мазмунига ўзгартирилганлигини аниқловчи экспертизалар (ўчириш, қўшимча ёзувлар киритиш, қўшимча белгилар чизиш, ювиш);
- Матннинг машинкада ёзилган шаклини текшириш. Бунга бошқа қоғозга нусха кўчириш воситалари, жумладан ЭХМ, кўпайтирувчи мосламаларда тайёрланган матнлар ҳам киради;
- Хужжатнинг давлат белгилари ва типографик бланкаларини текшириш;
- Қалбакилаштиришдан асровчи махсус воситалар билан таъминланган хужжатларни текшириш;
- Имзоларни техник қалбакилаштирилганлигини аниқлаш;
- Устидан чизиб ўчирилган, чаплаштириб юборилган, устига модда тўкилган ёзувларни тиклаш;
- Ранги учиб кетган ёзувларни тиклаш;
- Кесиб ўтган чизиқлар бўйича кетма-кетликни аниқлаш;
- Ёзув материаллари, ёпиштириш воситалари, қоғозларни текшириш.

Қалбакилаштирилган хужжатларни криминалистика техникавий усулда текшириш қатор оптик асбоблар ёрдамида, оддий лупалар, микроскоплар, мосламалар, турли нур хосил қилувчи манбалар ишлатиш билан амалга оширилади.

Экспертиза текширувида объектни тадқиқот-текширув услубини қўллаш билан бирга ёруғлик манбаларини турли шароитда қўллаш (тўғридан, қия ёритиш, сингиб ўтиш) махсус текширув услублари мавжуд намли нусха кўчирув, диффузия нусха кўчируви, кўзга кўринадиган ва кўринмайдиган бинафша нурида люминесценсия хосил қилиш, инфра қизил нурларда ёритиш, ултрабинафша ва

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

инфракизил нурларда спектронусха хосил қилиш, хромотография ва бошқаларни қўллайдилар.

Қалбакилаштирилган хужжатлардаги аввлги хақиқий ёзувларни турли усулда ўчириш, ўзгартириш, рангсизлантириш каби холларни ва спектрнинг битта зонасига кирувчи нурларнинг бир бирига ранг жихатдан фарқини текшириш ва аниқлаш учун видеосканер асбоби қўлланилади. Хужжатларни техникавий усулда текшириш соҳасига мўлжалланган янги замонавий асбоблардан бири Англиянинг “Фостер- Фресман” компанияси ишлаб чиққан “VSC-2000” видеоспектрал апаратидир. Ашёвий далил бўлган хужжатларни текширишда кўрсатилган асбоб текширилувчи объектнинг қисм реквизитларини ҳеч бир зарарлантирмайди ва ўзгартирмайди. Шу билан бирга, хужжатдаги тўлик ёки қисман ўзгаришларни қўшимча ёзув киритиш, ювиш, рангсизлантириш холларини аниқлашга имкон яратади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎХАТИ

1. Т.Б.Маматяқбов, А.К.Закурлаев, Л.Ю.Югай ва бошқалар. Ўзбекистон Республикасининг “Суд экспертизаси тўғрисида”ги Қонунига шарҳ. –Т.: Ўзбекистон Республикаси Академияси, 2017-176.

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2011 йил 5-апрелдаги 5-сон “Давлат суд-экспертиза муассасаси ёки бошқа корхона, ташкилот томонидан суд экспертизасини ўтказиш тартиби тўғрисидаги наъмунавий низомни тасдиқлаш хақида”ги Қарори.

3. Д.Б.Базарова, А.А.Мирзаев, Г.З.Тўлаганова, С.И.Латипов, Б.Х.Хамидов ва бошқалар. Криминалистика дарслик.Т.: Тошкент, 2018.

4. Р.А.Алимова. Жиноятларни тергов қилиш услубёти. Ўқув қўлланма.Т.:ТДЙИ, 2006.

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БАЛИҚ ЎСТИРИШ МАНБАЛАРИ, УСУЛЛАРИ ВА УЛАРДАН ФЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ

Тошкент давлат аграр университети и.ф.ф.д. (PhD) катта ўқитувчиси

А.Қ.Айтимбетов

Аннотация: Ушбу мақолада ҳовуз балиқчилиги хўжалиklarининг балиқ боқиш манбалари ва усуллари масалалари ёритилган.

Қорақалпоғистон Республикасидаги ҳовуз фондининг тузилмаси ва балиқчилик корхоналарида ҳовуз фондини ҳисобга олиш ҳамда ундан фойдаланишни назорат қилишнинг асосий шакли кўрсатиб берилган.

Аннотация. В данной статье описаны источники и методы выращивания рыбы в прудовом рыболовстве. Показана структура бассейнового фонда в Республике Каракалпакстан и основные формы учета и контроля бассейнового фонда в рыбохозяйственных предприятиях.

Abstract. This article describes the sources and methods of fish breeding in pond fisheries. The structure of the pond fund in the Republic of Karakalpakstan and the main form of accounting and control of the pond fund in the fisheries enterprises are shown.

Калит сўзлар: Ҳовуз фонди, ҳовуз фондидан фойдаланиш самарадорлиги, ҳовуз фондининг тузилмаси, ҳовуз дафтарлари.

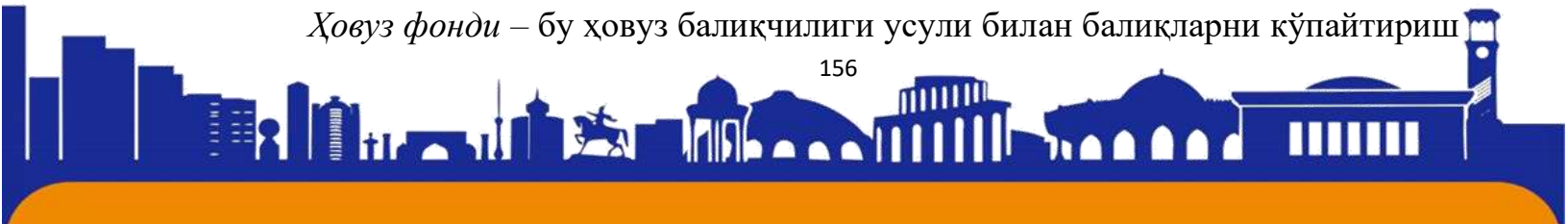
Ҳовуз балиқчилиги – бу балиқчиликнинг махсус ҳовузлар ёки иншоотлар (қафас ва б.)да балиқларнинг тез ўсадиган турларини кўпайтириш билан шуғулланадиган қуйи тармоғи.

Ўзбекистон Республикасида ҳовуз балиқчилиги асосан тўлиқ ва тўлиқсиз тизимли поликультура шароитида карп, оқ ва (ёки чипор) дўнгпешона, оқ амур балиқларини етиштиришга ихтисослашган бўлиб, унга етиштириладиган жами балиқ ҳажмининг 75-80 % и тўғри келади. Ўсимликхўр балиқлар улуши 25–30 %, лосось, форель, осетр, лаққа ва бошқа балиқлар – 2-2,5 % ни ташкил этади.

Ҳовуз балиқчилигида ер фонди ва ҳовуз фонди тушунчалари мавжуд.

Ер фонди – бу балиқларни кўпайтириш ва парваришlash ҳамда бошқа мақсадларда фойдаланиш учун хўжаликка бириктирилган жами ер майдони.

Ҳовуз фонди – бу ҳовуз балиқчилиги усули билан балиқларни кўпайтириш

ва парваришлаш учун махсус мослаштирилган, балиқ ҳовузлари ва бошқа сув ҳавзалари билан банд бўлган ерлар. Хўжаликдаги ҳовуз дамбалари, сув тўпланадиган ва чиқариладиган каналлар ҳовуз фондига киритилмайди.

Ҳовуз фонди гектарда ўлчаниб, ўстириш, яйлов, питомник, қишлатиш ҳовузлари, тирик балиқлар сақланадиган қафаслар ва бошқа тоифа ҳовузларни ўз ичига олади.

Ҳовуз балиқчилигида ҳовуз фонди ўзининг иқтисодий мазмунига кўра бир вақтнинг ўзида ҳам меҳнат предмети, ҳам меҳнат воситаси ҳисобланади.

Ҳовуз фонди одамлар томонидан ҳовуз балиқчилигини юритиш учун меҳнат қуроллари ёрдамида таъсир кўрсатилганида ўзини меҳнат предмети сифатида намоён қилади.

Ҳовуз фонди одамлар томонидан балиқлар учун тирик озуқаларни кўпайтириш ва ривожлантириш, ҳамда балиқлар ўсиши ва ривожланиши учун зарур шарт-шароитларни яратиш мақсадида сув ҳавзасининг гидрокимёвий режими ва ҳовуз тагидан фойдаланилганида меҳнат воситаси ҳисобланади.

Ҳовуз фонди ҳовуз балиқчилигида асосий ишлаб чиқариш воситаси ҳисобланади, лекин асосий ишлаб чиқариш воситалари таркибига киритилмайди.

Монографик тадқиқотлар жараёнида ҳовуз фондининг ишлаб чиқариш воситаси сифатида бошқа ишлаб чиқариш воситаларидан фарқ қиладиган ўзига хос хусусиятларга намоён бўлди:

- ҳовуз майдони жимоний ёки маънавий эскириши оқибатида яроқсиз ҳолатга келганида, бошқа асосий воситалар каби алмаштирилиши мумкин эмас. Шунинг учун битта ҳовузнинг ўзида ишлаб чиқариш жараёни кўп марта такрорланади ва белгиланган муддатда қуритилиб туриши, гидротехник иншоотларни тиклаш, балиқлар нормал ўсиши ва ривожланиши учун шароит яратиш мақсадида сув сифатини яхшилаб туриш талаб этилади;

- бошқа ишлаб чиқариш воситаларидан фарқли, ҳовуз тубининг маҳсулдорлиги бўйича эскирмайди, аксинча, тўғри фойдаланилганда нафақат сув ҳавзаси гидрокимёвий режимининг шаклланишига, балки балиқлар учун тирик озуқаларнинг кўпайиши ҳамда ривожланишига ҳам ижобий таъсир кўрсатади. Бу эса, ўз навбатида, йиллик балиқ маҳсулдорлигини, фақатгина табиий озуқа ҳисобига, 15- 20 % гача ошириш имконини беради;

- ҳовуз майдонидан фойдаланиш фақат табиий озуқа базаси ҳисобига балиқ

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

маҳсулотлари етиштириш билан чегараланиб қолмайди, балки уни сунъий озуқалар ҳисобига, балиқлар иссиқ сув ва совутгич-ҳавза базасидаги қафаслар ва бассейнларда парваришланганида эса фақат омухта ем ҳисобига кўпайтирилиши мумкин.

Фикримизни тасдиқлаш мақсадида, ҳовуз балиқчилигида кўп йиллик тажрибага эга амалиётчи, Самарқанд вилояти Пахтачи туманидаги «*Балиқ ал-Саид*» балиқчилик фермер хўжалиги раҳбари Дилшод Каримовнинг таъкидлашича: «Афсуски, бугунги кунда республикамиз бўйича кўпчилик балиқчилик хўжаликларимиз раҳбарлари соҳани тушуниб, тушунмай, билиб-билмай, «ё остидан, ё устидан» дегандай таваккал иш юритиб келмоқда. Бу эса ўз навбатида балиқ етиштириш самарадорлигига катта салбий таъсир кўрсатади. Мен ўз кузатишларим ва тажрибамдан шундай хулоса қилганман, аксарият хўжаликларда (75 % десак, адашмаймиз) сунъий сув ҳавзалари нотўғри қурилган бўлиб, балиқ етиштириш талаб ва меъёрларига мутлақо жавоб бермайди»¹.

Балиқчилик хўжаликларида ҳовузлар тайинланишига кўра тўртта гуруҳга бўлинади: сув билан таъминловчи, ишлаб чиқариш, санитария-профилактика ва карантин-изолятор ҳовузлар, ёрдамчи(қафас) ҳовузлар.

Сув билан таъминловчи ҳовузлар – асосий ҳовуз, сув тиндирувчи ҳовузлар.

Ишлаб чиқариш ҳовузлари – ёзги ва қишлоқ ҳовузларига бўлинади.

Ёзги ҳовузларга қуйидагилар киради: урчитишдан олдин наслдор балиқлар сақланадиган ҳовузлар; урчитиш ҳовузлари (наслдор балиқларни урчитиш ва увилдирик олиш учун); чавоқлар боқиладиган ҳовузлар (завод усулида кўпайтирилган личинкаларни етилтириш учун); биринчи тартибли ўстириш ҳовузлари (сеголеткаларни ўстириш учун); иккинчи тартибли ўстириш ҳовузлари (уч йиллик оборотдаги икки йиллик балиқларни ўстириш учун); яйлов ҳовузлари (товар балиқлар, икки йиллик ёки уч йиллик балиқларни ўстириш учун); ёзги оналик ва ёзги тўлдирувчи ҳовузлар (наслдор балиқлар тўдаси ва уни тўлдирувчи балиқларни сақлаш учун).

Қишки ҳовузларга қуйидагилар киради: биринчи тартибли қишлоқ ҳовузлари (балиқлантириш материаллари – сеголеткаларни қишда сақлаш учун); иккинчи

¹ Билмаганини сўраган адашмайди. Ўзбекистон балиқчилиги. Ижтимоий-иқтисодий, илмий-оммабоп журнал, №01/2019, 4 б.

тартибли қишлоқ ҳовузли (уч йиллик оборотда ишловчи хўжаликларда икки йиллик балиқларни қишда сақлаш учун); қишқи ота-оналик ва қишқи тўлдирувчи ҳовузли (наследор балиқлар ва улани тўлдируви балиқларни қишда сақлаш учун).

Санитария-профилактика ва карантин-изолятор ҳовузли четдан олиб келинган балиқларни вақтинчалик сақлаш ва касалланган балиқларни изоляция қилиш учун фойдаланилади.

Ёрдамчи(қафас) ҳовузли яйлов ҳовузлидан овланган товар балиқлар(кузда ва қишда), баҳорда эса бир йиллик балиқлар сотилгунга қадар маълум муддат сақлаб туриш учун хизмат қилади.

Ҳовузли шакли, кўлами, чуқурлиги, чуқурлик интерваллари бўйича майдонлар тақсимоти, балиқчилик хўжалигининг умумий режаси(схемаси)да ўзаро жойлашув тартиби бўйича маълум талабларга жавоб бериши лозим.

Бундан ташқари, ҳовузли мустақил(ҳовуз фондиға кирмайдиган) сув таъминоти ва сув чиқарувчи иншоотларға ҳам эға бўлиши керак. Ҳовузлини сув билан тўлдириш ва уларни бўшатиш(сувини чиқариш) ишлари ҳам белгиланган(норматив) вақтларда амалға оширилиши зарур.

Барча тоифадаги ҳовузли учун энг яхши тупроқлар хилма-хил ўтли ўтлоқзор тупроқлардир. Ботқоқлик даражаси кучли, яъни балчиқ қатлами катта тупроқлар эса, ҳовуз балиқчилиги учун яроқсиз ҳисобланади.

Ҳовузли тубиға тўшаш учун сувни секин ўтказадиган тупроқлар (глина, суглинки) энг яхши ҳисобланади. Улар ҳовуз туби унча чуқур бўлмағанида, қатламининг қуввати 1-2 м бўлғанида ётқизилади. Қумлоқ тупроқлар ҳовуздаги сувнинг катта қисми шимилиб кетиши туфайли ҳовуз тубиға тўшаш учун тавсия қилинмайди.

Балиқчилик хўжаликларида ҳовузли тубидан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини оширишнинг асосий йўналишлари – агробалиқчилик мелиорацияси, ўғитлаш, ҳовуз тубининг чуқма қоплаган жойларига оҳак солиш ва бошқа тадбирларни ўз ичига олади.

Ҳовуз хўжаликларида ишлаб чиқаришни ташкил этиш ҳовуз фондининг техник асбоб-ускуналар билан таъминланганлик даражасига боғлиқ. Ҳовуз фондининг техник асбоб-ускуналар билан таъминланганлик деганда унинг гидротехник иншоотлар (плотиналар, дамбалар, сувни бошқарадиган қурилмалар, насос станциялари, балиқ овлагичлар ва ҳ.к.) жиҳозланиш даражаси

ва сифати тушунилади. Бундай иншоотлар ҳовуз фондининг актив қисми ҳисобланади ва балиқ маҳсулдорлигини оширишнинг мавжуд имкониятларини белгилайди.

Ҳовуз фонди техник асбоб-ускуналар билан таъминланганлигининг иқтисодий кўрсаткичлари ҳовуз майдони бирлигининг баланс қиймати ва иншоотлар гуруҳи қийматининг ҳовуз балиқчилигидаги асосий ишлаб чиқариш воситалари қийматидаги улуши ҳисобланади. Ҳовуз фондининг техник асбоб-ускуналар билан таъминланганлиги иншоотлар қийматининг асосий ишлаб чиқариш воситалари умумий қийматидаги улуши билан тавсифланади. Республикамиз бўйича 2020 йилда иншоотларнинг асосий воситалари умумий қийматидаги улуши 62,7 %, асосий ишлаб чиқариш воситалари қийматида эса 79,9 % ни ташкил этган.

Ҳовуз фондидан фойдаланишнинг самарадорлиги умумий балиқ маҳсулдорлиги ва иншоотлар қийматининг бир бирлигига тўғри келадиган балиқ маҳсулоти билан тавсифланади. 1 га яйлов ҳовузига тўғри келадиган иншоотлар қиймати улушининг ошиши билан ҳовуз фондидан фойдаланиш самарадорлиги ўсади.

Ўзбекистон Республикасида ҳовуз балиқчилигида тўлиқ тизимли ва тўлиқсиз тизимли балиқчилик хўжаликлари мавжуд:

- а) икки ва уч йиллик оборотга асосланган илиқ сувли ҳовуз хўжаликлари;
- б) хонбалиқ (камалаксимон форель) ва дарё форели етиштиришга ихтисослашган совуқ сувли ҳовуз хўжаликлари.

Ўзбекистон Республикасида ҳовуз фонди 2022 йил 1 январ ҳолатига қуйидагича: урчитиш ҳовузлари майдони - 107 га; биринчи тартибли ўстириш ҳовузлари - 3365 га; иккинчи тартибли ўстириш ҳовузлари - 3327 га; қишлоқ ҳовузлари – 337 га; яйлов ҳовузлари – 12830 га.

Питомниклар ва тўлиқ тизимли балиқчилик хўжаликларида асосий тоифадаги ҳовузлар майдони қатъий белгиланган фоизлар нисбатида бўлиши лозим. Бу балиқчилик хўжалиги нормал фаолият кўрсатишининг муҳим шартидир.

Ҳовуз фондини ривожлантиришда ҳовузларнинг тузулмаси муҳим аҳамият касб этади. Бу асосий тоифадаги ҳовузлар майдонининг барча тоифа ҳовузлар умумий майдонига фойиздаги нисбати(улуши) билан ифодаланади.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Ховузлар тузулмаси балиқчилик хўжалигининг тури, тизими, обороти, куввати, балиқларни кўпайтириш ва парваришлаш бўйича қабул қилинган технологиялар, интенсивлаштириш даражаси ва балиқ-биологик норматив-ларга боғлиқ.

Оналик ва махсус (каратин-изолятор, санитария-профилактика, қафас ва б.) ховузлар майдони асосий тоифа ховузлар майдонларининг фоиздаги нисбатига боғлиқ бўлмасдан, балиқчилик хўжалигининг ишлаб чиқриш кувватидан келиб чиққан ҳолда белгиланади.

Карпсимон балиқларини ярим интенсив усулда етиштирадиган тўлиқ тизимли икки йиллик оборотдаги ховуз балиқчилиги хўжаликларида яйлов ховузлари энг катта улушни (90–95 %) ташкил этади. Уч йиллик оборотда эса, уларнинг улуши 30 фоиз-пунктгача камайиши ва 55–60 %ни ташкил этиши мумкин (1-жадвал).

1-жадвал

Қорақалпоғистон Республикаси ховуз фондининг тузилмаси², %

Ховузларнинг тоифалари	Тўлиқ тизимли хўжаликлар		Питомниклар
	икки йиллик оборот	уч йиллик оборот	
Урчитиш ховузлари	0,1– 0,3	0,15 – 0,30	2–3
Ўстириш ховузлари: биринчи тартибли	5–8	12–15	70–85
		учинчи тартибли	
Қишлов ховузлари	3,5–4	0,3 – 0,4	1,5–3,0
Яйлов ховузлари	90–95	55–60	-

² Статистик маълумотлар асосида диссертант томонидан ҳисоб-китоб қилинди.

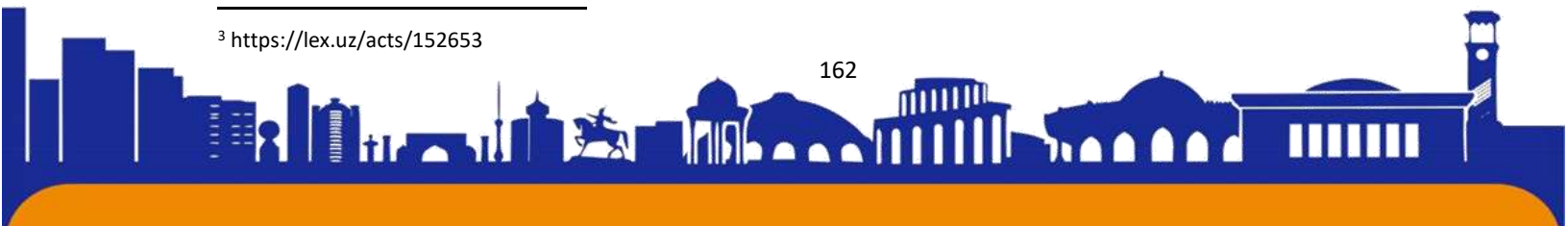
Асосий тоифа ҳовузлар майдонларининг юқорида келтирилган нисбати ҳар хил оборот (2, 3 ва ҳ. йиллик) ва тизимли (тўлиқ ёки тўлиқсиз) балиқчилик хўжаликлари учун намунавий ҳисобланади. Улар балиқчилик хўжалигининг олдига қўйилган вазифалар, қўланилаётган технологияларнинг хусусиятлари, интенсивлаштириш даражаси ва бошқа омилларга боғлиқ ҳолда ўзгаради. Масалан, агар балиқ питомниги асосий маҳсулоти – балиқлантириш материали (бир йиллик балиқлар)дан ташқари, бошқа балиқчилик хўжаликларига сотиш учун личинкалар етиштиришни ҳам мўлжаллаётган бўлса, лойиҳалаштирилаётган ҳовузлар майдонининг нисбати бошқача бўлиши мумкин. Яъни, урчитиш ҳовузларининг улушини кўпайтириш талаб этилади. Агар балиқ питомнигида личинкалар завод усулида етиштирилиши кўзда тутилган бўлса, у ҳолда урчитиш ҳовузларига эҳтиёж қолмайди. Бу ўстириш ва қишлоқ ҳовузларининг нисбатини ўзгартиришга ҳам олиб келади.

Ҳар бир ҳолатда ҳовузлар алоҳида тоифасининг майдони балиқ-биологик нормативлар асосида ҳисоб-китоб қилинади. Чунки бу нормативларда технологиялар хусусиятлари ҳам, интенсивлаштириш даражаси ҳам ҳисобга олинган бўлади. Ҳисоб-китобларни амалга оширишда бирламчи маълумот сифатида хўжаликнинг ишлаб чиқариш қуввати ёки яроқли ер майдони, ёки сув таъминоти манбасининг қуввати асос қилиб олиниши лозим.

Мамлакатимизда ер фондини ҳисобга олиш ва назорат қилиш Ўзбекистон Республикасининг Ер Кодекси билан белгиланган. Ушбу Кодексга мувофиқ; «ер тўғрисидаги қонун ҳужжатларининг асосий вазифалари ҳозирги ва келажак авлодларнинг манфаатларини кўзлаб ердан илмий асосланган тарзда, оқилона фойдаланиш ва уни муҳофаза қилишни, тупроқ унумдорлигини тиклаш ва оширишни, табиий муҳитни асраш ва яхшилашни, хўжалик юритишнинг барча шакллари тенг ҳуқуқлилиги асосида ривожлантириш учун шароит яратишни, юридик ва жисмоний шахсларнинг ер участкаларига бўлган ҳуқуқларини ҳимоя қилишни таъминлаш мақсадида ер муносабатларини тартибга солишдан, шунингдек бу соҳада қонунийликни мустаҳкамлашдан иборат»³.

Ўзбекистон Республикасида ер ресурсларидан оқилона фойдаланиш учун Давлат ер кадастри юритилади. Унинг 10-моддасига мувофиқ: «Давлат ер

³ <https://lex.uz/acts/152653>

кадастрини юритиш аэрокосмик суратга олишни, топография-геодезия, картография, тупрок, агрокимё, геоботаника тадқиқотларини ва бошқа тадқиқотларни ҳамда изланишларни ўтказиш, ерларни миқдор ва сифат жиҳатидан ҳисобга олиш ҳамда баҳолаш, юридик ва жисмоний шахсларнинг ер участкаларига бўлган ҳуқуқларини давлат рўйхатидан ўтказиш орқали таъминланади»⁴.

Балиқчилик корхоналарида ҳовуз фондини ҳисобга олиш ва ундан фойдаланиш назорат қилишнинг асосий шакли ҳовуз дафтари ҳисобланади.

Лекин, Қорақалпоғистон Республикасининг ҳовуз балиқчилигига ихтисослашган деярли барча, хусусан марказий ва шимолий ҳудуддаги балиқчилик хўжаликларида «ҳовуз дафтари» юритилмайди. Фикримизча, минтақадаги ҳовуз балиқчилигига ихтисослашган хўжаликларда «ҳовуз дафтари» юритилишини ташкил этиш ва назорат қилишни йўлга қўйиш лозим. Ушбу камчиликни бартараф этиш мақсадида ҳовуз балиқчилиги хўжаликлари учун «ҳовуз дафтари»нинг намунавий шакли ва асосий реқизитларини таклиф қилами.

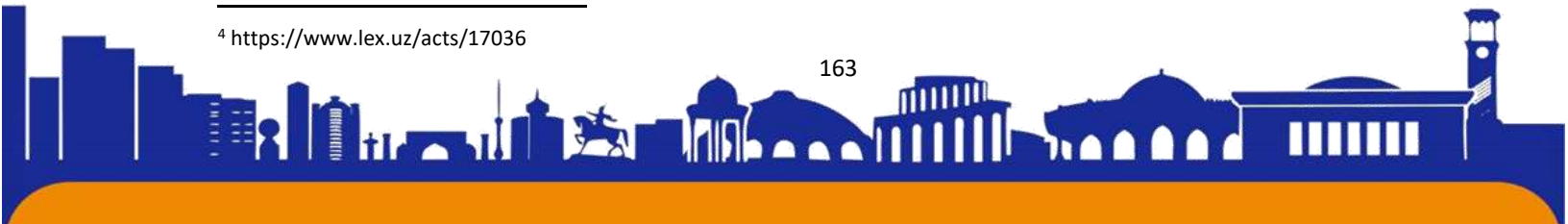
Хусусан, унда қуйидагилар акс этирилиши лозим:

- ҳар бир ҳовузнинг паспорт маълумотлари;
- хўжаликдаги ҳар бир ҳовуз ишга туширилган вақтидан бошлаб, унда амалга оширилган тадбирлар ҳолати ва бажарилиш тўғрисидаги маълумотлар;
- маҳсулдор (ота-оналик) балиқлар тўдасини инвентаризация қилиш қайдномаси, маҳсулдор (ота-оналик) балиқлар ва улар тўдасини тўлдирувчи балиқларни парваришlash кўрсаткичлари;
- чавоқлар, балиқлантириш материаллари ва товар балиқларни етилтириш кўрсаткичлари ва б.

Ҳовуз дафтари муҳандис-балиқчи томонидан юритилиши лозим. Унда тизимли ва аниқ ҳисоб юритилиши балиқчилик хўжалигининг сўнгги бир неча йиллардаги фаолият натижаларини миқдор ва сифат кўрсаткичлари бўйича таҳлил қилиш ҳамда баҳолашга имкон яратади.

Балиқчилик хўжаликларида ҳовуз фондининг миқдор ва сифат кўрсаткичлари ҳисоби юритилади. Миқдор кўрсаткичлари ҳисоби ҳовуз

⁴ <https://www.lex.uz/acts/17036>

фондининг мавжудлиги ва уни сувдан фойдаланувчилар бўйича тақсимлашни, сифат кўрсаткичлари ҳисоби эса ҳовузларнинг биологик маҳсулдорлиги ва ҳовуз фондининг иқтисодий баҳосини акс эттиради.

Ҳовуз дафтари юритиш йўллари ва у орқали эришиладиган натижаларга эътибор қаратадиган бўлсак, асосан ушбу фаолиятни қуйидаги йўналишларда такомиллаштириш мумкин (1-расм).

1-расм. Қорақалпоғистон Республикасида балиқчилик хўжаликларида иш юритиш тизмини такомиллаштириш йўллари ва натижалари⁵

- ҳовуз дафтари юритиш тартибини ишлаб чиқиш ва уни кенг тарғиб этиш;
- ҳовуз дафтари юритган хўжаликларни рағбатлантириш тизимини жорий этиш;
- ҳовуз дафтари юритган рақамлаштириш, махсус платформалар яратиш ва бошқалар.

Бизнинг фикримизча, ушбу фаолиятни жорий этиш натижасида

⁵ Муаллиф тадқиқотлари асосида тузилган.

балиқчилик тармоғининг шаффаф статистикаси шаклланади, ресурслар сарфи ва минтақада уларга талабнинг истиқбол прогнозларини юритиш содалашади, ер ва сув ресурсларини тақсимлаш, сув лимитини юритишда аниқ маълумотлар базаси шаклланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 майдаги «Балиқчилик тармоғини бошқариш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ 2939 -сонли Қарори, «Халқ сўзи», 2017 й., 87 (6781).
2. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. «Ўзбекистон миллий энциклопедияси» Давлат илмий нашриёти, 2000. I жилд. 160-бет.
3. Ваҳобов А., Маликов Т. Молия: дарслик. – Т.: Ношир, 2011. – 712 б.
4. Қорақалпоғистон Республикаси Статистика бошқармаси маълумотлари.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA XALQARO BAHOLASH TIZIMINING TUTGAN O'RNI.

Madina Xurramova Abdunazar qizi

Termiz davlat pedagogika instituti 1-kurs talabasi

Shabbazova D. R.

Ilmiy rahbar: p.f.f.d (PhD). TerDU

Annotatsiya: Mazkur maqolada xalqaro baholash dastur talablari va ta'lim tizimiga joriy etish tamoyillari haqida so'z yuritish bilan birga, PISA, PIRLS xalqaro baholash dasturlarining muhim belgilari xorijiy olimlar fikrlariga, ilmiy-tadqiqot ishlariga tayangan holda ochib berilgan.

Kalit so'zlar: xalqaro baholash dasturlari, PISA, PIRLS, xorijiy tajribalar, ta'lim sifatini baholash milliy markazi, kasbiy kompetentlik, o'qish savodxonligi, tushunish darajasi, ta'lim tizimi.

KIRISH. So'nggi yillarda yurtimizda yuz berayotgan keskin yangilanish va tub o'zgarishlar insoniyat hayotidagi barcha sohalarni globallasuv va integratsiyalashuv jarayonlari nuqtai nazaridan yangicha qarashlar, tushunchalar va munosabatlar bilan qayta ko'zdan kechirishni taqazo etmoqda. Hozirgi kunda butun dunyo bo'ylab har bir sohada globallasuv va integratsiya jarayonlari o'z aksini ko'rsatmoqda. Shu qatorda ta'lim ham davlat siyosatining ustuvor sohasiga aylandi va ushbu sohada ta'limni yangicha innovatsion g'oyalar asosida rivojlantirish bo'yicha islohotlar amalga oshirila boshlandi.

Jamiyat va hayotda sodir bo'layotgan yangilanishlar ta'lim tizimiga ham yangicha innovatsion yondashuvni, ta'lim, fan va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya jarayonlarini yanada tezlashtirishga zamin yaratadi, natijada yangicha innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish dolzarb masalalar qatoridan joy oldi.

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda xorij tajribalarni o'rganish, tizimga xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyat kasb etadi. Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tajribalarni o'rganish, mavjud tizim bilan qiyosiy, xalqaro va xorijiy tashkilotlar bilan yaqindan hamkorlik qilish, tizimda ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro loyihalarni joriy qilish, zamon talablariga javob beradigan munosib milliy baholash tizimini takomillashtirish muhim sanaladi. O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligini qo'lga kiritgach, o'rta ta'lim muassasalari, xususan boshlang'ich ta'lim o'quvchilari ta'lim tuzilmasi va mazmunini tubdan yaxshilash

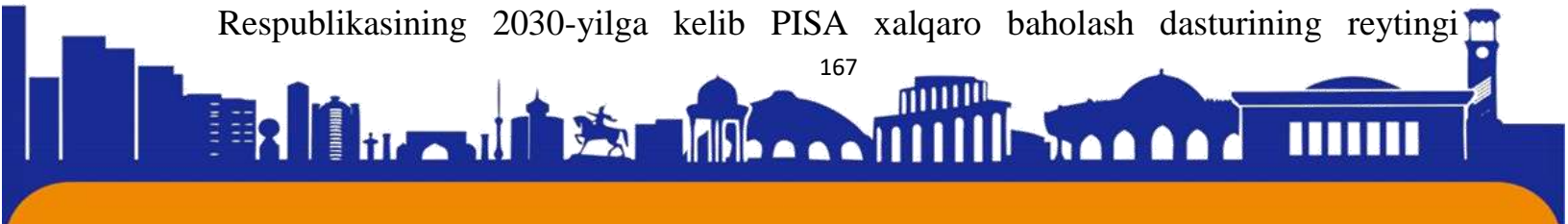
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Baholash ta'lim jarayonining ma'lum bosqichida, o'quv maqsadlariga erishilganlik darajasini oldindan belgilab qo'yilgan me'zonlar asosida belgilash, o'lchash va tahlil qilish jarayonidir. Bilimlarini tekshirmasdan ta'lim oluvchi o'z bilimlarini chuqur, har tomonlama va to'g'ri baholashga qodir emas. Ba'zan baholash jarayonida ta'lim oluvchi qo'shimcha bilim, ko'nikma va malakalarga ham erishadi. Ta'lim jarayonida o'zlashtirmagan tushunchalarning mohiyatiga tushunib yetadi. Shu bois ham baholashni ta'lim olish jarayonining mezoni deb ham aytish mumkin. Bilimlarni nazorat qilish va baholash davlat ahamiyatiga ega va bu jarayonda xalqaro baholash tizimining o'rni katta.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida» gi 5712-son Farmonida 2030-yilga kelib PISA xalqaro dasturi reytingida jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakatlari qatoriga kirishiga erishish hamda xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish asosida ta'lim sifatini baholashning milliy tizimini yaratish vazifalari belgilangan. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarini tashkil etish chora tadbirlari to'g'risida" gi 997-sonli qarorida eng ustuvor vazifa qilib quyidagilar olindi :- xalqaro tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda o'qish;

- PISA, PIRLS, baholash dasturi yo'nalishidagi savollar milliy bazasini yaratish va o'quv dasturlariga integratsiya qilish. O'zbekiston Respublikasida xalq ta'limi tizimida olib borilayotgan amaliy ishlar, ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarning tashkil etilishi to'g'risida hukumat qarorining qabul qilinishi ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek (IEA) nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo'lga qo'yilishi ta'lim tizimida muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda davlat hamda jamiyat ahamiyatiga molik dolzarb masalalar bilan bir qatorda, ta'lim sifatini oshirish va xalqaro baholash jarayonlariga munosib tayyorgarlik ko'rish masalasiga alohida e'tibor qaratib kelinmoqda. Ta'kidlash joizki, davlatimiz rahbarining Farmoni bilan O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi tasdiqlangan bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasining 2030-yilga kelib PISA xalqaro baholash dasturining reytingi

bo'yicha jahonning birinchi 30 ta ilg'or mamlakati qatoriga kirishiga erishish ustuvor vazifa etib belgilangan edi. Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining tegishli qarori asosida dunyoda ta'lim sifatini baholash bo'yicha yetakchilik qilib kelayotgan xalqaro baholash dasturlari, jumladan, TIMSS, PISA va PIRLS dasturlarida ishtirok etishga kirishildi. Xalqaro baholash dasturlarida muvaffaqiyatli ishtirok etish, bevosita ta'lim sifatini oshirish bilan bog'liqdir. Unda ishtirok etish, nafaqat O'zbekiston, balki jahon hamjamiyatida o'quvchilarning o'quv dasturlarini yodda saqlab qolganligini baholashdan ularning kompetensiyalarini baholash, ya'ni maktabda egallagan bilimlarini real hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishi, ijodiy va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish va uni baholashga o'tishda muhim vosita bo'lib hisoblanadi. Nutq va uni o'stirish tushunchasi. Nutq - kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar funksiyasini, o'zaro fikrni his-hayajon bilan ifodalash va ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishining aktiv faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir. Nutq o'stirish nima? Agar o'quvchi va uning tildan bajargan ishlari ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, tilni har tomonlama (talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishini, bog'lanishli nutqni) aktiv amaliy o'zlashtirish tushuniladi. Agar o'qituvchi ko'zda tutilsa, nutq o'stirish deganda, o'quvchilar tilning talaffuzi, lug'ati, sintaktik qurilishi va bog'lanishli nutqni muhim aktiv egallashlariga yordam beradigan metod va ish turlarini qo'llash tushuniladi. Nutq faoliyati uchun, shuningdek, o'quvchilar nutqini o'stirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab bo'lishi kerak. O'quvchilar nutqini o'stirishning metodik talabi o'quvchi o'z fikrini, nimanidir og'zaki yoki yozma bayon etishi, xohishi va zaruriyatni yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi.

2..Har qanday nutqning mazmuni, materiali bo'lishi lozim. Bu material qanchalik to'liq, boy, qimmatli bo'lsa, uning bayoni shunchalik mazmunli bo'ladi.

3. Fikr tinglovchi tushunadigan so'z, so'z birikmasi, gap, nutq oborotlari yordamida ifodalansagina tushunarli bo'ladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli o'stirishning uchinchi sharti - nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi. O'quvchilar nutqini o'stirishda aniq belgilangan bir qator talablarga rioya qilinadi.

1. O'quvchilar nutqi mazmundor bo'lsin.

2. Nutqda mantiqiylik bo'lsin.
3. Nutq aniq bo'lsin.
4. Nutq til vositalariga boy bo'lsin.
5. Nutq tushunarli bo'lsin.
6. Nutq ifodali bo'lsin.
7. Nutq to'g'ri bo'lsin.
8. Nutq madaniyatli bo'lsin.

Nutq o'quvchilar tafakkurini o'stirishda muhim vositadir. Nutq fikrni bayon etish vositasi bo'libgina qolmay, uni shakllantirish quroli hamdir. Fikr nutqning psixologik asosi vazifasini bajaradi, uni o'stirish sharti esa fikrni boyitish hisoblanadi. Aqliy faoliyat sistemasini egallash asosidagina nutqni muvaffaqiyatli o'stirish mumkin. Shuning uchun o'quvchilar nutqini o'stirish materialni tayyorlash, takomillashtirish, mavzuga oidini tanlash, joylashtirish, mantiqiy operatsiyalarga katta ahamiyat beriladi. Tafakkur til materiali yordamida nutqiy shakllantirilsa va bayon etilsagina muvaffaqiyatli o'sadi. Tushuncha so'zlar yoki so'z birikmalari bilan ifodalanadi, shunday ekan, tushuncha til vositasi bo'lgan so'zda muhim aloqa materialiga aylanadi. Kishi tushuncha ifodalaydigan so'z (so'z birikmasi) ni bilsagina, shu tushunchaga asoslangan holda, tashqi nutqda fikrlash imkoniga ega bo'ladi. Nutqda fikr shakllantiriladi, shu bilan birga, fikr nutqini yaratadi. «Nutq tafakkur bilan chambarchas bog'langandir. Nutq bo'lmasa, tafakkur ham bo'lmaydi, til materiali bo'lmasa, fikrni ifodalab berib bo'lmaydi». Fikrni nutqiy shakllantirish uning aniq, tushunarli, sof, izchil, mantiqiy bo'lishini ta'minlaydi. Tilni egallash shu tilning fonetikasini, lug'at sostavini, grammatik qurilishini bilib olish, fikrni takomillashtirish uchun, tafakkurni o'stirish uchun shart-sharoit hozirlaydi. Bilimlar, faktlar, har xil axborotlar tafakkurning ham, nutqning ham materialidir. Nutq tafakkur jarayonini o'rganishning muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi. Nutqdan o'quvchiniig fikriy rivojining asosiy o'lchovlaridan biri sifatida foydalaniladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari nutqini o'stirish yuzasidan olib borilgan kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilarning ko'pchiligi o'z fikrini ifodalashga qiynaladi, uni mantiqan izchil bayon qila olmaydi, bog'lanishli jummalarni noto'g'ri yoki noo'rin tuzadi. Zero, ular hali gap qurilishini, mustaqil gaplarning o'zaro bir-birlari bilan bog'lanish shartlaridan xabardor emas. Shuning uchun o'qish darslarida amalga oshirilayotgan o'quvchilarda nutq o'stirish borasidagi harakatlarning ona tili darslarida matn ustida ishlashga oid

mashqlar bilan uzviy bog‘lab olib borilishini ta‘minlash maqsadga muvofiqdir. Uzluksiz ta‘limning har bir bosqichi muayyan vazifaning hal qilinishini ta‘minlaydi. Savodga o‘rgatish nutqning tovush xususiyatini anglashning asosiy bosqichlaridan biridir. Shunga bog‘liq holda maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolada so‘zning tovush tarkibini tahlil qilishga qiziqishlar yuzaga keladi. Bola ayrim tovushlarni farqlay olsada, ularni so‘z tarkibida mustaqil tahlil eta olmaydi. Shu sababli savodga o‘rgatish davrida bunday tahlilni amalga oshirish tovushlarni anglashda yangi bosqichni yuzaga keltiradi.

NATIJA VA MUHIKAMALAR

PISA - o‘quvchilarni ta‘lim sohasidagi yutuqlarini jahon davlatlaridagi maktab o‘quvchilarining bilimi va ularni amaliyotda qo‘llay olish mahoratini baholash bo‘yicha xalqaro dastur bo‘lib, asosiy maqsadi - 15 yoshli o‘quvchilarning o‘qish savodxonligi, matematika, tabiiy fanlar bo‘yicha savodxonlik darajalarini turli xil testlar ko‘rinishida baholashdan iboratdir. Ushbu loyihalar o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlashlariga, olgan bilimlarini hayotda qo‘llay olish qobiliyatlariga baho berish va keyinchalik bu ko‘nikmalarni hosil qilishga undashdir. Ushbu dastur 1997 yilda joriy etilgan bo‘lib, har uch yilda bir marta o‘tkazib kelinadi. PISA dasturi ta‘lim sohasidagi davlat siyosatiga ta‘sir ko‘rsatib, har bir davlat o‘tkazgan tadqiqot natijalari asosida o‘zining ta‘lim sohasidagi yutuq va kamchiliklarini aniqlab, boshqa davlatlarga nisbatan mavqeyini taqqoslaydi. Ta‘lim tizimini takomillashtirish va rivojlantirishda o‘z strategiyasini belgilab oladi.

PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matnini o‘qib tushunish darajasini baholash bo‘yicha xalqaro tadqiqot dasturidir. PIRLS - tadqiqotida 50 dan ortiq davlatlar ishtirok etib kelmoqda. Mazkur xalqaro tadqiqotning maqsadi turli xil ta‘lim tizimidan iborat bo‘lgan davlatlardagi boshlang‘ich maktab o‘quvchilarining matnini o‘qish va qabul qilish bo‘yicha tayyorgarligi hamda o‘quvchilarning har xil yutuqlarga erishishga sabab bo‘luvchi ta‘lim tizimidagi o‘ziga xos xususiyatlarni aniqlash va baholashdan iborat.

PIRLS dasturi 2001-yilda Ta‘lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan tashkil etilgan. Har besh yilda o‘tkaziladigan PIRLS dasturi 4-sinf o‘quvchilarining o‘qish savodxonligini xalqaro darajada baholaydi. O‘qish savodxonligi o‘quvchilarning ilmiy va shaxsiy muvaffaqiyatini o‘sishi uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. So‘nggi yillarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar

natijasida ulkan iqtisodiy o'sish ko'rsatkichlariga erishilayotganligi barcha sohalarda malakali kadrlar va yetuk mutaxassilarga bo'lgan talabni yanada oshirmoqda. Bu o'z-o'zidan o'quvchilarimizning darslarga qiziqishlarini oshirish va o'qituvchilarning har tomonlama ta'lim tarbiyaga e'tiborini kuchaytirishni talab etadi.

PISA (Programme for International Student Assessment) – o'quvchilarning savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturi bo'lib, dasturning asosiy maqsadi 15 yoshli o'quvchi yoshlarning o'qish, (matnni tushunish), matematika va tabiiy fanlar bo'yicha savodxonlik darajalarini hamda ijodiy fikrlash ko'nikmalarini turli xil testlar yordamida baholashdan iboratdir. Ushbu loyihalar o'quvchi yoshlarning ijodiy va tanqidiy fikrlashi, egallagan bilimlarini hayotda qo'llay olish layoqatiga baho berish va keyinchalik bu ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Har uch yilda amalga oshiriladigan PISA dasturi mamlakatlarga ta'lim tizimining yutuq va kamchiliklari yuzasidan o'z vaqtida axborot berish, tegishli dasturlarning ta'sirini tahlil qilish imkoniyatini yaratib, ta'lim siyosati sohasida qarorlar qabul qilishni qo'llab-quvvatlaydi. Ta'lim sifatini baholashga yo'naltirilgan PISA kabi xalqaro tadqiqotlar O'zbekiston ta'lim tizimida ilk marta o'tkazilayotganligi sababli ularni to'g'ri, samarali va ob'ektiv o'tkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

PISA–o'quvchilarning o'qish (matnni tushunish), matematika va tabiiy fanlardan bilim darajalarini baholashga qaratilgan xalqaro baholash dasturi bo'lib, o'quvchilarning maktab davrida orttirgan bilim va ko'nikmalarini aniqlashga mo'ljallangan.

PISA xalqaro baholash dasturi shuningdek, o'quvchilar munosabati va motivastiyasi haqida qimmatli ma'lumotlar to'playdi, o'quvchilarda muammoni hal qila olish kabi ko'nikmalarni ham baholaydi. Masalan, global ahamiyatga ega masalalarni hal etishda o'quvchi-yoshlarning fikr- mulohazalari, ular bergan taklif va echimlarni baholaydi.

PISA–xalqaro baholash dasturlarining natijalari asosida dunyo mamlakatlari o'quv dasturlarida mavjud bo'lgan talablar doirasida o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarni qo'llash, fikrlash va muloqot qilish qobiliyatlariga baho beriladi.

PISA hech qanday o'quv dasturini belgilamaydi yoki targ'ib qilmaydi yoki umumiy e'tirof etishni taqozo etmaydi.

Ishtirokchi mamlakatlar ekspertlari va iqtisodchilarining fikricha, o'quvchilarda tabiiy fanlardan o'zlashtirilgan bilim va ko'nikma darajalari shakllanishi,

mustahkamlanishi davlatlarning kelajakdagi muvaffaqiyati uchun muhim dastlabki qadamlar deb hisoblanishini e'tirof etadi.

PISA – o'quvchilarning ta'limiy yutuqlarini baholash bo'yicha xalqaro dastur, PISA (inglizcha - Programme for International Student Assessment) – turli davlatlarda 15 yoshli o'quvchilarning savodxonligini (o'qish, matematika, tabiiy fanlar) hamda bilimlarini amaliyotda qo'llash qobiliyatini baholovchi dastur. PISA bo'yicha bahoning 50 ballga oshishi har yillik Yalpi ichki mahsulot (YaIM) ning 1% ga o'sishini ta'minlaydi.

PISA-ni so'ngi yillardagi vazifalarining asosiy jihati nimalardan iborat?

Bu proektda test sinovlari o'quvchiga qiyinchilik tug'dirmaydi, bunda o'quvchining bilimlari asosiy o'rin tutmaydi, faqatgina bolaning ongini ishlatishni talab qiladi.

PISA- ning interaktiv vazifalari nimadan iborat:

2012 yilda birinchi marotaba ommaviy test sinovlari ishtirokchilariga maxsus turdagi vazifalar, ya'ni interaktiv turdagi vazifalar kiritilishi taklif qilingan. Interaktiv - o'quvchidan yangi qiyin sistemani oldindan xususiyatini bilmay turib mustaqil tadqiqot qilishni talab qiladi, tizim bilan bevosita amaliy hamkorlik orqali gipotezalarni (xayoliy) o'rta tashlaydi, ularni eksperimental tarzda sinab, ob'ektni tekshirishga harakat qiladi.

PISA –bu eng katta Xalqaro o'quvchilar bilimining tadqiqot qilish programmasi

PISA- natijalari butun dunyo yoshlarining qanday bilim va ko'nikmalarga ega ekanligini ko'rsatadi. Umumta'lim fanlari bo'yicha kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan o'quv topshiriqlarini ishlab chiqishda xalqaro tajribadan foydalanish,

Timss (Trends in Mathematics and Science Study) – matematik va tabiiy-ilmiy ta'lim sifatini tadqiqot etadigan xalqaro monitoringdan iborat. Unda 4-, 8-, 11- sinf o'quvchilari ishtirok etadilar. 1995 y., 1999 y., 2003 y., 2007 y., 2008., 2011 y., 2015 yillarda o'tkazilgan.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, savod o'rgatishga tayyorgarlik bosqichida og'zaki nutq va grafik tasvirlangan nutqning garmonik birligi boshlanadi. Bu o'quvchilarga keyinroq og'zaki nutqdan yozma nutqqa o'tishda yengillik tug'diradi. Shu bois savod o'rgatish bo'yicha har bir darsda bog'lanishli og'zaki nutqni rivojlantirishga e'tibor qaratish talab qilinadi. Bunday darslar og'zaki nutqni rivojlantirish bilan birga o'quvchilarning lug'at boyligini orttirish, fikrlash qobiliyatini

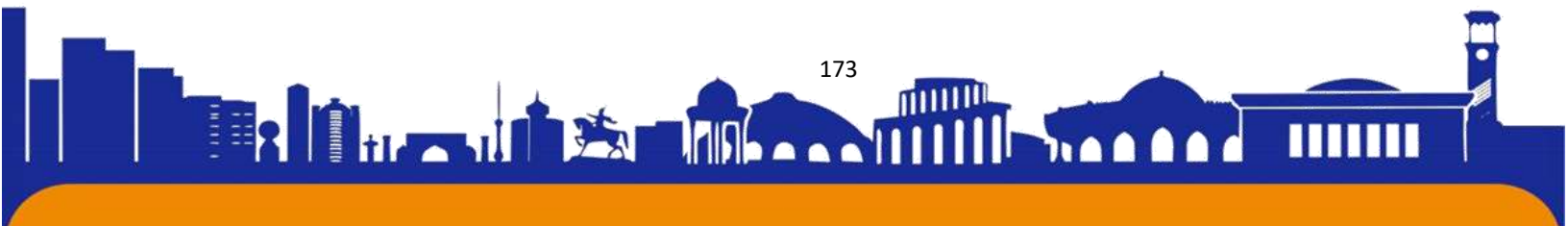

rivojlantirishga ham yordam beradi. Ona tili darslari grammatik-orfografik materialni nutq madaniyatini shakllantirish bilan bog'lash uchun keng imkoniyatlarga ega. Bunday ishni tashkil qilish nafaqat nutq o'stirishga doir zarur malakalarni shakllantirishni ta'minlaydi, balki ona tilini o'rganishga qiziqish, unga nisbatan hurmat va muhabbat uyg'otadi. Yuqoridagi talablarning ta'lim tizimi uchun juda muhim ekanligi, aksariyat xorijiy davlatlardagi kabi ta'lim va fan sohalari rivojlanishini baholash va monitoring qilish orqali ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ilg'or tajribalarni sohaga jalb qilish kerakligini anglatadi. Davlatimizga ta'lim sifatini baholash xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etish tadqiqotlarda olingan natijalar mamlakatdagi ta'lim sifati va uning xalqaro standartlarni hisobga olgan holda egallagan o'rnini to'g'risida xulosalar chiqarish imkonini beradi. O'quvchilarni xalqaro PISA, PIRLS baholashning asl mohiyati o'quvchilarda tafakkur uyg'oqligi, ularni ixtirochi, ijodkorlikka o'rgatishning asosiy belgisi hisoblanadi. O'zbekistonda ta'lim tizimiga xalqaro tajribadan kelib chiqqan holda o'quvchilarning bilim darajasini baholash va monitoring qilishning "Milliy dasturi"ni yaratish hozirgi kun talabiga mos keladi. Yana shuni aytish joizki, ushbu dastur zamon bilan hamnafas qadam tashlaydi hamda o'zining baholash mezonlarini zamonaviy talablarga muvofiq ravishda takomillashtirib boradi. 2008 yilda Timss Advanced monitoring tadqiqotlari matematika va fizikani chuqur o'rganadigan maktablarning o'quvchilari o'rtasida o'tkazgan. Bu ikki predmet o'sib kelayotgan avlodning yangi texnologiyalardan foydalanish va takomillashtirish qobiliyatlarini hamda mamlakatning intellektual potensialini baholashda ustuvor soha hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining —O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagill 2019-yil 29-apreldagi PF-5217 sonli Farmoni
2. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni.
3. Assessing Reading, Mathematics and Scientific Literacy: A framework for PISA 2009. OECD, 2009

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida" 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori.

5. Khodjamkulov, U., Botirova, S., Shofkorov, A., & Abdirimova, I. (2020). Bases of Organizing Cooperation between Educational Institutions through Clusters (on the Example of the Education System of Uzbekistan). *Journal of Critical Reviews*, 7(12), 243-247.

6. Abdirimova, I. K. (2020). Loyihalash faoliyatining bosqichlari loyihaga yondashuv mohiyati va maqsadlar uyg'unligi. *Science and Education*, 1(Special Issue 2). 18-26.22

7. Abdirimova, I. Methods and tools for the implementation of project activity in education.

8. И. К. Абдиримова Гармония образования в формировании любви к стране у молодежи *Academic Research in educational sciences volume 2 (Issue 2)* 2021 ISSN: 2181-1385, 1416-1421

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

"Golshteyn sigirlarning sut mahsuldorligiga tasir qiluvchi omillar"

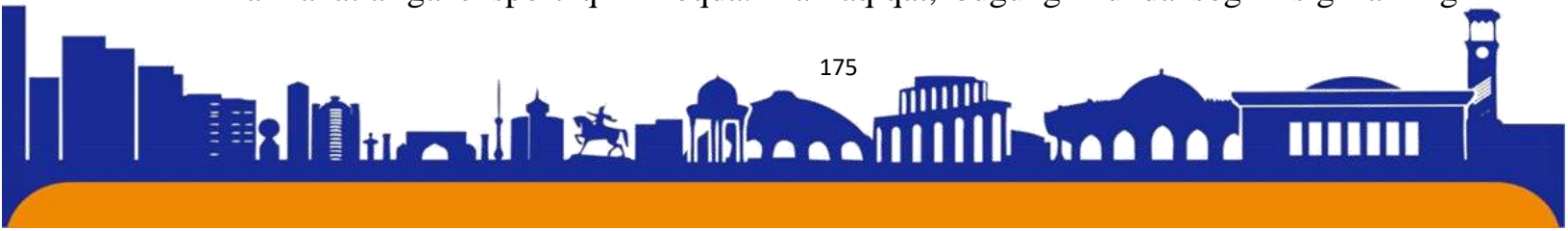
**Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti q.f.n.
dotsent Karimov Sherali**

**Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti talabasi
Jumayeva Nodira Choriyevna**

Annostatsiya. Dunyoda eng keng tarqalgan va eng sog'ilgan sigir zotlari tarixi g'alati darajada yaxshi hujjatlashtirilgan, garchi bu bizning davrimizdan oldin boshlangan bo'lsa ham. Bu asl friz mollarini zamonaviy Germaniyadan kelgan "migrantlar" bilan aralashtirish natijasida paydo bo'lgan golshteyn sigiri.

Kalit so'zlar. Groningen, Gessen, Friziya, U.U.Cheneri, AQSH, Kanada, Rim, O'zbekiston, sut foizi, jersi qoramollari.

Miloddan avvalgi 1-asrda Germaniyaning Gessen yeridan bir guruh ko'chmanchilar Shimoliy Gollandiya, Groningen va Frizland provintsiyalarining zamonaviy hududlarida joylashgan o'sha paytdagi Friziya erlariga sigirlarni olib kelishgan. O'sha kunlarda friz qabilalarining mollari och rangda edi. Ko'chib kelganlar qora sigirlarni olib kelishdi. Ushbu ikki zotning aralashishi, ehtimol, zamonaviy golshteyn sigir zotining ajdodi - golshteyn-friz mollarini ko'paytirishga sabab bo'ldi. Friziya aholisi jang qilishni yoqtirmasdi, cho'ponlarning ishini afzal ko'rishardi. Harbiy xizmatga chaqirilmalik uchun ular Rim imperiyasiga sigir terilari va shoxlari bilan soliq to'lashgan. Ehtimol, Golshteyn sigirlarining katta hajmi o'sha kunlarda paydo bo'lgan, chunki ziraklar va qalqonlarni ishlab chiqarish uchun katta terilar ko'proq foyda keltirgan. Boshqa zotli hayvonlarning ozgina tasodifiy aralashmalaridan tashqari, zoti deyarli toza bo'lgan. XIII asrda toshqin natijasida katta ko'l hosil bo'lib, u Friziyani ikki qismga ajratdi. Yagona chorvachilik populyatsiyasi ham bo'linib, ikkita nasl shakllana boshladi: Frizian va Golshteyn. Tarixiy jarayonlar natijasida har ikkala populyatsiya yana aralashdi. Bugungi kunda Golshteyn va Frizlar "Golshteyn-Friz qoramollari zoti" umumiy nomi ostida birlashmoqdalar. Ammo biroz farq bor. Frizlar kichikroq. Golshteynning vazni 800 kg, frizlar 650 kg. O'rta asrlardan beri Golshteyn qoramollari barcha sigirlar zotlarini yaxshilashda ishtirok etib, Evropaning barcha mamlakatlariga eksport qilinmoqda. Darhaqiqat, bugungi kunda sog'in sigirlarning

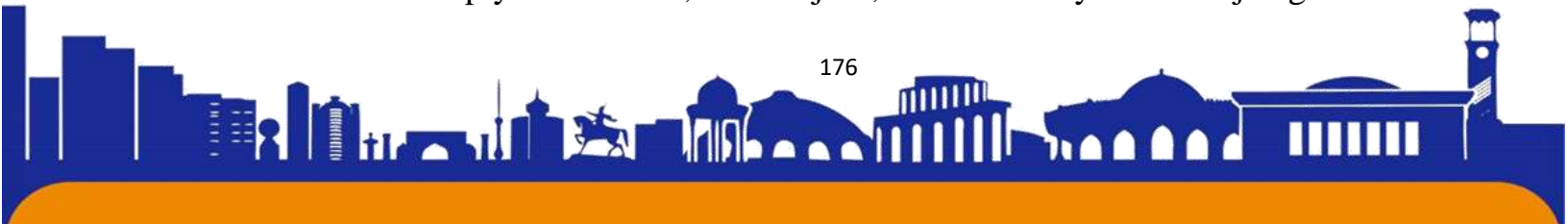

barcha nasllari bir vaqtlar yoki boshqa paytlarda Xolsteinizatsiya qilingan deb aytish mumkin. Qonunchilikda mahalliy mollarni chetdan olib kelingan mollar bilan kesib o'tishni taqiqlagan Jersi va Gernsi orollari aholisigina Xolsteynlarni qo'shmagan. Ehtimol, bu suti sifat jihatidan eng yaxshi deb hisoblanadigan sigirlarning Jersi naslini saqlab qoldi. 19-asrning o'rtalarida Golshteyn mollari AQShga olib kelingan, bu erda uning zamonaviy tarixi shu paytdan boshlab boshlangan. Garchi tarixan go'sht va sut yo'nalishidagi golshteyn zoti bo'lsa-da, bugungi kunda bu zotning sigiri tashqi ko'rinishiga ega. Go'sht etkazib beruvchisi bo'lib qolganda. Ammo Golshteyn buqalarida ham go'sht hosildorligi go'shtli qoramol zotlariga nisbatan past bo'ladi. Bu qoramol zoti sut yunalishidagi qoramollar ichda birinchi o'rinda turadi. Golshteyn zotining vatanidagi Gollandiya haqida hikoya qilinadi. Keyinchalik u Amerika materigida o'ziga xos sifatlarga ega bo'ldi. Golland qoramolini ishlab chiqarish birinchi pioner Belmont shahrilik (AQSh) U.U.Cheneri muhokama qilinadi. Qoramolning naslni yili tarixiy 1852 yildan boshlanadi. Aynan shu yilda Cheneri golshtin qoramolini golland kapitanidan sotib oladi. Yuqori sut berish mossuldorligi xamda moslashuvchanligi natijada keyingichalik zotli koramol Shimoliy Amerikada keng tarqoqdi. 1871 yil 15 mart oyidan Shimoliy Amerikada Golshteyn-friz zotli koramol seleksionerlari jamiyat tuzildi, tashkilot jamiyatining prezidenti etib Uinsrop Cheneri tayinlandi. 1872 yili kora-ola golshtin Amerikaning 12 Shtatida boqilardi, xuddi shu yilda golshtin-friz zotining birinchi nasl kitob chop etildi. 1983 yildan boshlab qora-ola zot Amerika va Kanadada Golshteyn (ang. Xolshteyn) nomi bilan atala boshlandi.

Tashqi ko'rinishi:

- bosh toza, yengil;
- tanasi uzun;
- ko'krak keng va chuqurdir;
- orqa uzun
- sakrum keng;
- to'g'ri krup;
- oyoqlari qisqa, yaxshi o'rnatilgan;
- elin piyola shaklida, katta hajmli, sut tomirlari yaxshi rivojlangan.

Sigir beradigan sut miqdorini elinning shakli va sut tomirlarining rivojlanishi bilan aniqlash mumkin. Juda katta va shakli notekis bo'lgan bolalar ko'pincha kam sut hisoblanadi. Bunday elin bilan sigirdan sut berish kam. Yaxshi sutli sigir eng yaxshi tushkunlikka tushmasdan, mukammal tekis chiziqga ega. Yuqori sifatli elin bir xil rivojlangan, piyola shaklidagi loblarga ega. Ko'krak uchlari kichik. Dag'al nipellar istalmagan. Elinning orqa devori orqa oyoqlari orasidan ozgina chiqib turadi, elinning pastki qismi erga parallel bo'lib xoklarga etib boradi. Old devor oldinga siljiydi va silliq ravishda qorin chizig'iga o'tadi. Golshteyn sigirlari sut tarkibidagi yog 'va oqsil tarkibiga e'tibor bermasdan, sut berish uchun tanlangan. Shu sababli, amerikalik Golshteynlar nisbatan past yog'li va oqsilli tarkibida juda yuqori sut unumdorligiga ega.

Go'shtning zotining sut va gusht hosildorligi har xil davlatlarda turli iqlim sharoiti va bo'sh ratsionidan kelib chiqib har xil ko'rinishda. O'zbekiston fermerlarining zotning o'rta sut hosildorligi 6500-7500 kg, sut yog'liligi 3,6-3,9% ni, sutda o'xshash o'rtacha 3% atrofida. Go'sht sifati yaxshi darajada. Go'sht chiqish darajasi 50-55%. Qiziqarli fakt golshti sigiri o'rtacha yog'lilik va sut hosildorligi doimiy ravishda birinchi o'rinni egallab keladi. 1983 yilda 305 kun ichida (bir laktatsiya davri) mutloq

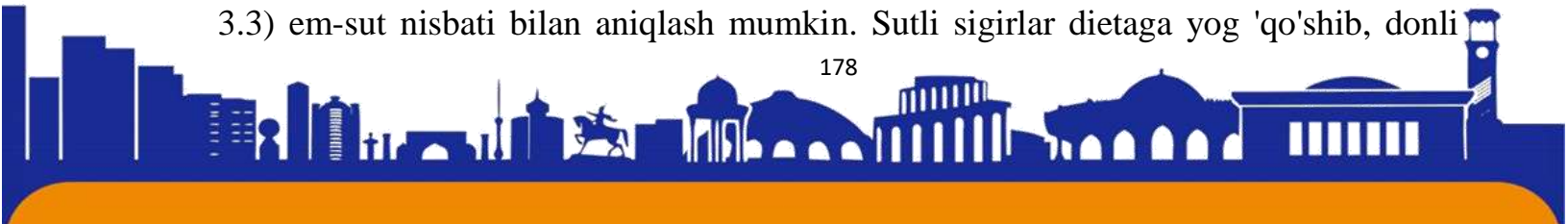

rekord 25,248 tn sut olinishi bilan o'rnatilgan. Golshteyn sigirlari sanoat suti ishlab chiqarish uchun ko'proq mos keladi. Fermer xo'jaliklarida ozuqa sifati va ularning ozuqaviy qiymatini nazorat qilish mumkin. Xususiyy egada ko'pincha bunday imkoniyat mavjud emas. Golshteynlar katta bo'lganligi sababli juda ko'p saqlash joylarini va katta ozuqa zaxiralarini talab qiladi. Ehtimol, shuning uchun xususiyy savdogarlar golshteyn-friz mollariga ega bo'lish xavfini tug'dirmaydi, garchi bu naslchilik fermer xo'jaliklarida ustunlik qiladi. Golshteyn sigirlari em-xashakka juda talabchan. Agar parhez ozuqa moddalariga etishmasa, etarli miqdordagi ozuqa bilan ham sut tarkibidagi yog 'miqdori 1% dan pastga tushishi mumkin. o'rtacha sut sog'ish yiliga 10,5 ming kg sutni tashkil qilsa-da, bu sut tarkibidagi oz miqdordagi yog 'miqdori va oqsil miqdori bilan qoplanadi. Bundan tashqari, ushbu sut sog'ib olinishiga sut oqimini rag'batlantiruvchi gormonlar yordamida erishiladi. Odatda rus-evropa ko'rsatkichlari yiliga 7,5 - 8 ming litr sutni tashkil qiladi. Rossiyaning naslchilik zavodlarida qora va piebald Golshteyn 7,3 ming litr sut beradi, ularning yog'i 3,8%, qizil piebaldlardan - 4,1 ming litr, 3,96%.

Sog'in sigirlarning turli zotlari uchun ham farqlar mavjud [sut mahsuldorligi](#) va [sut tarkibi](#). Odatda, sog'in sigirlarning sut mahsuldorligi va semizligi salbiy korrelyatsiya qilinadi, ya'ni sut sigirlarining suti qancha ko'p bo'lsa, shuncha past bo'ladi. [sut yog'i darajasi](#). Masalan, Golshteyn qoramollari yuqori sut beradigan zotga mansub, lekin uning suti kam yog'li, odatda 3.6% va Jersi qoramollari 5.2% ga etishi mumkin, ammo suti nisbatan past. Bundan tashqari, hatto bir xil sutli sigir zotidagi har xil shaxslar ham turlicha. Masalan, sutning yog 'miqdori [Golshteyn sigirlari](#) 2.6% dan 6.0% gacha o'zgarishi mumkin. Shuning uchun, biz bunga e'tibor qaratishimiz kerak [sutli sigir zotlarini tanlash](#) va sut yog 'miqdorini yaxshilash maqsadida ishlar olib boriladi.

Sog'in sigirlarni boqishning eng yaxshi usuli - ularga avval qo'pol yoki em - xashak, keyin esa konsentratsiyasini berish, bu odatdagi odatini o'zgartirib, avval ko'p miqdordagi konsentratni, so'ngra em -xashakni berishdir. Sog'in sigirlar em -xashakni bepul qabul qilganda, sutkalik suti 20 kg bo'lganlarga 8 kg dan kam konsentrat berilishini nazorat qilish kerak; sutkalik sut ishlab chiqarish 20-25 kg, konsentratsiyali ovqatlantirish 8-12 kg; sutdan 25 kg dan ortiq sut ishlab chiqarish, taxminan 13 kg konsentratsiyali oziqlantirish, lekin bu darajadan oshib keta olmaydi. Oziqlanish miqdorini sut sigirlari ishlab chiqaradigan har bir sutga 300 g konsentrat yoki 1: (3.0-3.3) em-sut nisbati bilan aniqlash mumkin. Sutli sigirlar dietaga yog 'qo'shib, donli

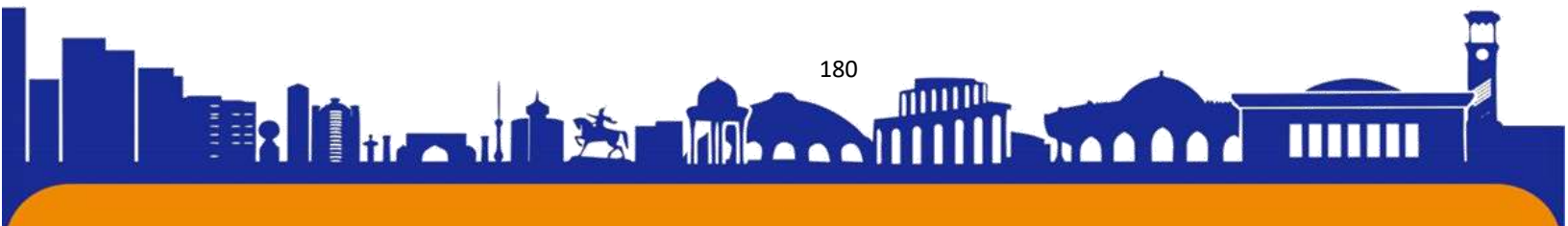
ozuqani ko'paytirmasdan, energiya iste'molini ko'paytirishi mumkin. Sog'in sigirlarning ratsioniga yog 'qo'shilishi bir vaqtning o'zida sut mahsuldorligini va sut yog' miqdorini oshirishi mumkin. Masalan, himoya yog'lar yoki butun kolza urug'ini qo'shish [sutli sigirlarning dietasi](#) tez-tez sut yog 'miqdorini 0.1%-0.2% ga oshirishi mumkin. Sog'in sigirining ratsionidagi yog 'miqdori 5-6% bo'lganida, turli xil oziq moddalardan foydalanish darajasi eng yuqori darajaga yetishi mumkin edi. Agar sog'in sigirlarning ratsionidagi konsentratning ulushi juda yuqori va xom yog'i 3% dan kam bo'lsa, sutning yog'lanish darajasini oshirish uchun 3% himoya yog'i yoki 3% paxta urug'ini qo'shish kerak. Nikotin kislotasini qo'shish sutli sigirlarning dietasi sut sog'ib olish darajasini 2.3%-11.7% ga oshiribgina qolmay, sutning yog'liligini 2.0%-13.7% ga oshirishi mumkin. Sut ishlab chiqarishdan 7 kun oldin va 30 kundan keyin 92 g karotinli preparatni dietaga qo'shish, laktatsiya davrida sof sut miqdorini 200 kg ga, sut tarkibidagi A vitamini 21.5% ga oshishiga olib kelishi mumkin. Sutli sigirlarning ratsioniga E vitaminini qo'shish ularning immunitetini oshiradi, sut ishlab chiqarishni ko'paytiradi, sutda yog 'oksidlanishini inhibe qiladi, sutning yog'li kislotalarning buzilish vaqtini kechiktiradi va saqlash muddatini uzaytiradi. Yuqori mahsuldorlikdagi sigirlar uchun etarli energiya sarfini ta'minlash zarurati ko'pincha qo'pol yemni cheklaydi. Bunday holda, sigirlarning em -xashaklariga kerakli miqdordagi natriy diasetat yoki natriy asetat qo'shilishi ichki elektrolitlar muvozanatini yaxshilashi va targ'ib qilishi, shu bilan jigar, buyrak va ichak shilliq qavatini rag'batlantirishi va shu bilan sutning yog'lanish tezligini oshirishi mumkin. Qo'shilgani xabar qilingan [natriy asetat](#) Sog'in sigirlarning ratsioniga ko'ra, sut ishlab chiqarish 5.58% va sut yog'i 10.58% ga oshishi mumkin. Shu bilan birga, u yengillashtirishi mumkin [issiqlik stressi](#) sutli sigirlarning yuqori haroratli muhitida. Odatda, har bir sigir uchun kuniga 300 g yetarli.

Golshteyn sigirlari sanoat suti ishlab chiqarish uchun ko'proq mos keladi. Fermer xo'jaliklarida ozuqa sifati va ularning ozuqaviy qiymatini nazorat qilish mumkin. Xususiyy egada ko'pincha bunday imkoniyat mavjud emas. Holsteynlar katta bo'lganligi sababli juda ko'p saqlash joylarini va katta ozuqa zaxiralarini talab qiladi. Ehtimol, shuning uchun xususiyy savdogarlar golshteyn-friz mollariga ega bo'lish xavfini tug'dirmaydi, garchi bu naslchilik fermer xo'jaliklarida ustunlik qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. M.Mirziyoevning “Chorvachilik tarmoqlarini davlat yordami bilan yanada qo‘llab- quvvatlash uchun qo‘shimcha chora-tadbirlar kelib”gi PQ-5017-son Qarori Toshkent sh., 2021 yil 3 mart,
2. U.N.Nosirov. “Qoramolchilik” Oliy o‘quv yurtlari uchun darslik, T.: «O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2001, 384b.
3. N.I. Vladimirov, L.N. Cheremnyakova, V.G. Lunitsyn, A.P. Kosarev, A.S. Popelyaev, «Kormlenie selskoxojaystvennyx jivotnyx» Uchebnoe posobie, Barnaul Izdatelstvo AGAU, 2008
4. R. "Qishloq xo'jalik xavonlarini oziqlantirish" Darslik 2011 y.Toshkent.
5. A.P.Kalashnikov “Chorvachilikda o‘ziga xos normalari va ratsionlari” O‘quv qo‘llab-quvvatlash Toshkent “Mehnat” 1985 y
6. Yaroqroqulov R; Karibaev K. «Qishloq xo'jaligi yovonlarini oziqlantirish» Toshkent 1999 y.

Parrandalarning maxsuldorligini oshirishda ozuqa qo‘shimchalarining ahamiyati

Xolbo‘tayev Ilyosjon Rustam o‘g‘li

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Toshkent filiali Zootexnologiya va ipakchilik kafedrasida assistenti

Qo‘chqorov Abdulkarim Nuriddinovich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Toshkent filiali Zootexnologiya va ipakchilik kafedrasida assistenti

Xoljigitov Asqar Marufjonovich

Samarqand davlat veterinariya meditsinasi, chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti Toshkent filiali Zootexnologiya va ipakchilik kafedrasida assistenti

Annotatsiya: Maqola Parrandachilik korxonalarida yil davomida parrandalarda uchraydigan yuqumli hamda yuqmusiz kasalliklarga qarshi profilaktik chora-tadbirlar doirasida qo‘llaniladigan preparatlarning kasalliklarni oldini olishdagi amaliy ahamiyati, ozuqaviy qo‘shimchalar, probiotiklarning bugungi kunda bozordagi narhi va iqtisodiy va tibbiy jihatdan samaradorligini o‘rganish natijalari to‘g‘risida yozilgan.

Kalit so‘zlar: broyler, probiotik, rodimet, peroksidatsiya, mikotoksin, antioksidant, protein, yog‘, mikroorganizm, bakteriya, lactobatsilla, antibakterial, bifidobakterium.

Аннотация: Статья написана о практическом значении препаратов, применяемых птицеводческими предприятиями в рамках профилактических мер против инфекционных и неинфекционных заболеваний, встречающихся у птицы

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

в течение года, в профилактике заболеваний, о результатах исследования стоимости и экономической и медицинской эффективности пищевых добавок, пробиотиков, представленных сегодня на рынке.

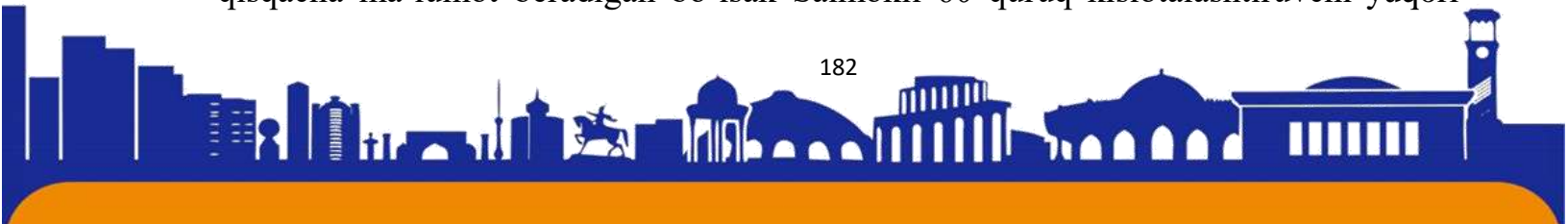
Ключевые слова: бройлер, пробиотик, родимет, перекись, микотоксин, антиоксидант, белок, жир, микроорганизм, бактерия, лактобацилла, антибактериальный, бифидобактерии.

Annotation: the article is written about the practical importance of drugs used in poultry enterprises as part of preventive measures against infectious and non-infectious diseases that occur in poultry throughout the year, the results of studies on the effectiveness of nutritional supplements, probiotics in the market today and economically and medically.

Keywords: broiler, probiotic, rodimet, peroxidation, mycotoxin, antioxidant, protein, fat, microorganism, bacteria, lactobacilli, antibacterial, Bifidobacterium.

Mavzuning dolzarbligi: Ozuqaning yaxshi sifati parrandachilik fermalarining iqtisodiyotini sezilarli darajada belgilaydi va biologik jihatdan to'liq mahsulot olish imkonini beradi. Bugungi kunda parrandachilik korxonalari mutaxassislari yuqumli hamda yuqmusiz kasalliklarning avj olishidan xavotirda. Parrandalarning kasalliklarga nisabatan kurashish qobiliyatining turli sabablarga ko'ra pasayishi tufayli bugungi kunda turli hildagi antibacterial hususiyatga ega bo'lgan preparatlarni qo'llashni talab qilmoqda. Bugungi kunda dunyoning bir nechta davlatlari tomonidan parranda kasalliklariga qarshi vaksina hamda preparatlar, probiotiklar, aminokislotalar ishlab chiqarilmoqda. Tadqiqotimiz davomida biz bir nechta preparatlarning parrandalar organizmiga bo'lgan ta'siri hamda ularning foydalilik xususiyatlarini o'rgandik.

Parrandalarda qo'llaniladigan preparatlar Salmokil 60 preparati haqida qisqacha ma'lumot beradigan bo'lsak Salmokil 60 quruq kislotalashtiruvchi-yuqori

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

konsentratsiyali antibakterial preparat bo‘lib u organizmda moddalar almashinuvini yaxshilaydi, parrandalarda organizmga tushgan potologik bakteriyalarga qarshi kuchli kurashish imunitetini shakllantiradi. Ushbu preparat Fransiyaning “Global Nutrition” kompaniyasi tomonidan ishlab chiqariladi. Bugungi kunda bir kilogram preparatning bozordagi narxi 42000 so‘mni tashkil qiladi. Ushbu preparatni parrandalarga ozuqa suviga aralastirib berish tavsiya qilinadi bunda 10000 bosh parrandaga sutkada 0.5 kg miqdorda qo‘shib berilsa ta’sir etish kuchi hamda natijasi ijobiy ko‘rsatgichni qayd etadi.

Keyingi preparat “Globafiks” ozuqa qo‘shimchasi-mikotoksinlarga qarshi ishlaydigan polisorbent ushbu preparat parrandalarga beriladigan ozuqlar tarkibidagi mikotoksinlarni zararsizlantirish xususiyatiga ega bo‘lib ushbu preparat parrandalarga bir kund abir boshga 2gm miqdorda ozuqalarga qo‘shib beriladi. Preparat Fransiyaning “Global Nutrition” kompaniyasi tomonidan ishlab chiqariladi. Bugungi kunda bir kilogram preparatning bozordagi narxi 35500 so‘mni tashkil qiladi.

Xolin Xlorid 60% B4 vitamin maxsuldorlikni oshirish uchun ozuqaga aralashtirib beriladi 1000 kg ozuqa yemiga 0.5 kg miqdorda qo'shib berish tavsiya qilinadi. Preparat Xitoyning **Taian Havay Chemicals Co, Ltd kompaniyasi tomonidan ishlab chiqariladi bugungi kunda bozordagi narxi 1 kg 18000 so'mni tashkil qiladi.**

Globatsid A preparati parrandalar iste'mol qiladigan suvdagi bakteriyalarni va turli mikroblarni zararsizlantiruvchi va maxsuldorlikni stabillashtiruvchi antibakterial preparat hisoblanadi. Salmokil 60 quruq tarkibida faol moddalar mavjud: formik kislota (22,2 - 25,6%), ammoniy formati (6,5 - 7,5%), propion kislotasi (10,9 - 12,6%), sirka kislotasi (9,7 - 11,1%), limon kislotasi (4,2 - 4,9%), benzoik kislota (1,8-2,2%).%) va plomba moddalari: kremniy (26,1 - 30,0%) va bentonit (10,0-

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

14,7%). Ushbu preparat **Fransiyaning “Nutri-Concept Sarl” kompaniyasi tomonidan ishlab chiqariladi preparatni parrandalarga qo‘llashda bir boshga 3 gm miqdorda suv orqali yuborish tavsiya qilinadi. Preparatning bugungi kundagi narxi 43260 so‘mni tashkil qiladi.**

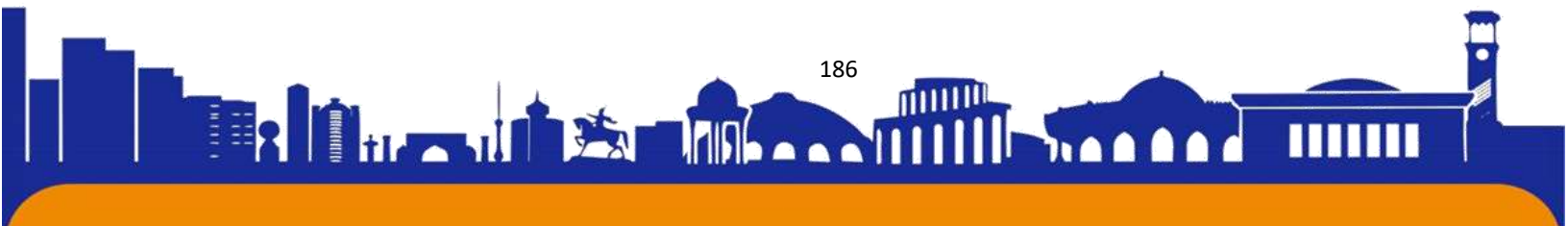
Ilmiy tadqiqot natijalari: Ushbu tadqiqotlar davomida qo‘llanilgan preparatlarning ta’sir kuchi yordamizda Jizzax Poultry MCHJ da maxsuldorlik 1,1% oshdi va parrandalarning yashovchanlik qobilyati 3% ga oshganini aytish mumkun. Bu esa o‘z-o‘zidan ushbu preparatlarni parrandachilik korxonlari va kichik parranda fermalarida ham qo‘llash mumkunligini ko‘rsatadi. Qolaversa ushbu preparatlarning aksariyat qismi Fransiyaning Global Nutrition kompaniyasi tomonidan ishlab chiqarilgan bo‘lib ushbu kompaniya va qolaversa fransiya davlati ham bugungi kunda dunyo parrandachilik tarmog‘ida o‘zining yetakchilik qobilyatini namoyon qilib kelmoqda.

Xulosa; Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak ushbu ozuqa qo‘shimchalarini parrandalarda qo‘llash orqali maxsuldorlikni sezilarli darajada oshishiga va iqtisodiy samaradorlik

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Raxmatillayev P.E Nurmuxammedov X.N. “Tuxum yo‘nalishidagi tovuqlarni parvarishash qilish” Toshkent 2013- yil
2. Vasilieva, E. E. parrandachilik: muammolar va echimlar / E. E. Vasilieva, D. A. Davtyan, T. T. Papazyan, E. L. qizil.- M.: "Mageric", 2005 Yil. 28-32, 47-sahifalar.
3. Бондаренко, В.М. Препараты пробиотики, пребиотики и синбиотики в терапии и профилактике кишечных дисбактериозов / Фарматека. -2003. - №7. - ст. 56-63

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Развитие нейрохирургии в Узбекистане.

Авторы: Ахмадова Дурдона Камол кизи

Студент Ташкентской Медицинской Академии Термезского филиала
факультета «Лечебное дело» 2-курс

Аннотация: В статье рассмотрено важность нейрохирургии в современной медицине и развитие его в Узбекистане. Роль нейрохирургии в устранении серьезного хирургического дефицита является ключевой. Без нейрохирургической помощи невозможно создать успешную травматологическую систему. Хорошо известно, что травмы головы и позвоночника являются основной причиной смертности при современной травме. Полноценное лечение во многих областях медицины невозможно без нейрохирургической помощи. Охрана материнства и детства не позволяет справиться с врожденными пороками ЦНС без нейрохирургического вмешательства.

Ключевые слова: Нейрохирургическая практика, врожденные пороки ЦНС, доброкачественные и злокачественные опухоли, поражение сосудов, абсцессы, инсульт, Научное общество нейрохирургов, Ассоциация нейрохирургов, интервенционная нейро-радиология.

Содержание:

В мире понимание важности нейрохирургической практики в развивающихся странах резко изменилось за последние несколько лет. Повышенный интерес к важности основных хирургических потребностей сменил десятилетия акцента с преимущественно инфекционных заболеваний. Комиссия Lancet и Всемирный банк недавно подчеркнули необходимость хирургической помощи как основной потребности человечества. Заявляют, что от 5 до 6 миллиардов человек во всем мире не получают такой помощи. До 22 миллионов человек в год могут нуждаться в помощи нейрохирурга, и все же примерно 5 миллионов основных нейрохирургических случаев в год не лечатся в странах с низким и средним уровнем дохода. Предотвратимая смертность во всем мире от всего хирургического дефицита может достигать 47 миллионов в год.

Роль нейрохирургии в устранении серьезного хирургического дефицита является ключевой. Без нейрохирургической помощи невозможно создать успешную травматологическую систему. Хорошо известно, что травмы головы и

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

позвоночника являются основной причиной смертности при современной травме. Полноценное лечение во многих областях медицины невозможно без нейрохирургической помощи. Охрана материнства и детства не позволяет справиться с врожденными пороками ЦНС без нейрохирургического вмешательства. Доброкачественные опухоли, поражения сосудов черепа и абсцессы — все это поддающиеся хирургическому лечению состояния, которые с помощью нейрохирургической помощи могут вернуть миллионы молодых людей к продуктивной жизни, но без доступа к нейрохирургической помощи они не поддаются лечению. По мере изменения общества и увеличения ожидаемой продолжительности жизни даже в развивающихся странах характер заболеваний также будет меняться. Инсульт будет играть важную роль и, по прогнозам, станет основной причиной смерти и инвалидности в развивающихся странах в следующем десятилетии, обогнав инфекции. Нейрохирургия должна сыграть жизненно важную роль в борьбе с этим заболеванием, как с геморрагическим, так и с ишемическим инсультом, а также с относительно нерешенными проблемами заболеваний позвоночника в развивающихся странах. Без устранения этих недостатков экономика и ее медицинская система не могут развиваться.

Многое уже сделано. В 1986 году организовано Научное общество нейрохирургов, а в 1998 г. создана Ассоциация нейрохирургов Узбекистана, которая является также и членом Ассоциации нейрохирургов стран Тихоокеанского региона и Всемирной Ассоциации нейрохирургов (WFNS). Общество сотрудничает с научными коллективами и отдельными учеными многих стран дальнего и ближнего зарубежья (США, Германия, Россия, Индия, Азербайджан, Украина, Белоруссия, Казахстан, Киргизия, Грузия, Таджикистан и др.)

24 октября 2017 года Кабинетом Министров подписано постановление «О мерах по дальнейшему развитию специализированной нейрохирургической помощи населению Республики Узбекистан на 2017-2021 годы». В постановлении говорится о том, что Республиканский специализированный научно-практический медицинский центр нейрохирургии – является главной медицинской организацией по оказанию нейрохирургической помощи населению Узбекистана. Так же документом утвержден соответствующий комплекс мер. Прохождение краткосрочных и долгосрочных курсов повышения

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

квалификации врачей по специальностям «нейрохирургия» и «интервенционная нейро-радиология» в ведущих клиниках зарубежных стран. Внедрение современного мирового опыта научных разработок в отечественную нейрохирургическую практику путем укрепления партнерства с ведущими зарубежными медицинскими центрами и клиниками. По инициативе нашего президента Шавката Миромоновича Мирзиеева на финансирование комплекса мер направят 7,88 млрд сумов и 43,08 млн долларов США.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

**Deputy Dean, English Language Faculty 2
Uzbekistan State World Languages University
Bazarov Ihtiyor Rahmatullayevich
Phone: +998 99 936 11 44
E-mail: rbozorov@gmail.com**

**Sophomore Student of State World Languages
University of Uzbekistan
Kenesova Jazira Bauirjan qizi
Tel.number: +998 99 221 06 04
E-mail: jkenesova@bk.ru**

The power of music in education

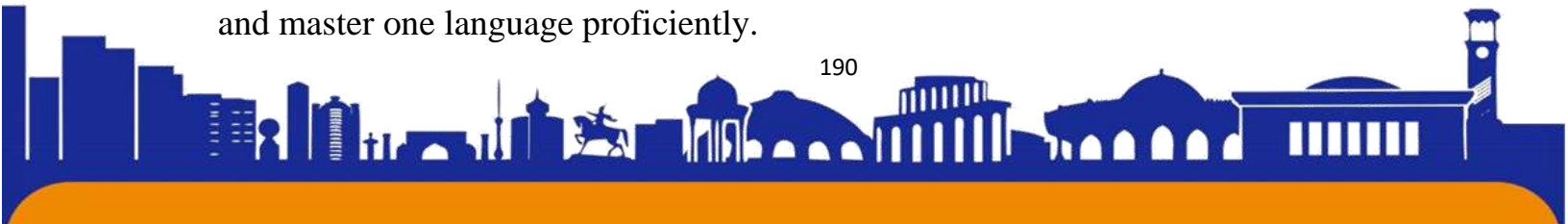
Annotation: The present article highlights the importance of music in education and its impact on pupils.

Key words: cognitive skills, academic performance, stress, language, endorphin, dopamine, serotonin, education, students, emotional well-being.

Music has been highly appreciated since past times as it may either lift a person's mood or get it down depending on the genre of the music. Have you ever thought what kind of benefits music can bring to students if it is implemented in schools? Would it have positive outcomes in general? You will find some possible answers to your questions in the following paragraphs.

Music has the power to enhance cognitive skills and emotional well-being. Research has shown that engaging in music during school times can positively impact on overall academic performance of pupils. The main reason is because music has the ability to heal and calm down people taking unnecessary thoughts out of the mind which accordingly reflects on pupils' academic success. It influences on various areas of development be it learning languages, mathematics and vocabulary.

You may have been thinking how music can help to learn languages. The person who listens to music has a tendency to understand music pitch, rhythm and tone better which are the most important elements of a language. As those kinds of people feel the music they are highly focused on what they are doing which helps them to learn faster and master one language proficiently.

Apart from that, in hotels you may have heard classical songs that play on the background. This also creates a very different atmosphere helping most of the people to relax and do their job with enjoyment and focus. It may be used during breaks in a workplace to help gain more energy and come back to temporarily suspended activity. Music is also used while pupils are debating as a group to help them to be faster and creative as music is one of the primary "motor" that generates new creative ideas. Consequently, music in education has a very positive impact on academic success of most students.

Music in education has been researched that it releases stress level, depression and anxiety. If you don't think so, try to listen to a piece of music or play any musical instrument after which you won't notice how it triggered the release of endorphin, dopamine and serotonin being neurotransmitters that have an association with getting pleasure and joy. If you come back to your task after doing that kind of "musical" procedure it would be much more effective and efficient.

In conclusion, music in education can give positive results in academic achievements of pupils as they won't only be busy with doing mundane outdated exercises but can have much fun substituting with musical performances.

Reference:

1. <https://www.kaufmanmusiccenter.org/the-power-of-music-education/>
2. <https://www.graduateprogram.org/2020/08/the-importance-of-music-education-in-schools/>
3. <https://stagemusiccenter.com/music-school-blog-winchester-acton-ma/2022/8/7/the-importance-of-music-in-school-why-music-education-matters>
4. <https://safesupportivelearning.ed.gov/voices-field/how-does-music-benefit-your-classroom-or-school-community-most>
5. <https://www.edutopia.org/article/how-music-primers-brain-learning/>
6. <https://www.isme.org/music-education/power-music>
7. <https://www.edtechreview.in/trends-insights/insights/why-we-must-include-music-in-education/>
8. https://www.researchgate.net/publication/242560857_The_power_of_music_Its_impact_on_the_intellectual_social_and_personal_development_of_children_and_young_people

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

BOSHLANG‘ICH TA‘LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING AHAMIYATI

Urganch davlat universiteti pedagogika fakulteti

Boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi Saidmuratova Xurshida

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinflarda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishning naqadar ahamiyatli ekanligi haqida ma‘lumotlar keltirildi. Hozirgi kunda ommalashib borayotgan axborot texnologiyalari haqida ma‘lumotlar berib o‘tiladi. Shuningdek, mazkur mavzu yuzasidan bir qancha adabiyotlar tahlil qilindi. Hamda axborot texnologiyalaridan dars jarayonida samarali foydalanish uchun bir qancha metodlar berib o‘tildi. Axborot texnologiyalari bilan hamnafaslikda tashkil etilgan darslar o‘quvchilarga qanday ta‘sir qilishi, ularning xotirasida qanchalik saqlanib qolishi to‘g‘risida o‘tkazilgan tadqiqotlar bo‘yicha fikr-mulohazalar ham keltirib o‘tildi. Mazkur tadqiqotda kuzatish metodi, suhbat metodi, adabiyotlar tahlili metodi, tajriba metodlaridan foydalanilgan. Maqolaning so‘ngidan esa mavzu yuzasidan bir qancha xulosa hamda takliflar o‘rin olgan.

Kalit so‘zlar: taraqqiyot, ko‘nikma, malaka, savodxonlik, metod, kommunikatsiya, interfaol, individual.

KIRISH. Barchamizga ma‘lumki, biz hozir axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda yashamoqdamiz. Ta‘lim o‘qituvchi va o‘quvchilarning hamkorlikdagi faoliyati hisoblanib, shu jarayonda shaxsning taraqqiyoti, uning ma‘lumoti hamda tarbiyasi ham shakllanadi. Darslarda o‘qituvchi o‘z bilimi, ko‘nikma va malakalarini mashg‘ulotlar vositasida o‘quvchilarga yetkazadi, o‘quvchilar esa uni o‘zlashtirib borishi natijasida undan foydalanish qobiliyatiga ega bo‘lishadi. O‘rganish jarayonida o‘quvchilar o‘zlashtirishning turli ko‘rinishlaridan foydalanishadi, ya‘ni o‘zlashtirilayotgan ma‘lumotlarni qabul qilish, qayta ishlash hamda amaliyotga tatbiq etishda o‘ziga xos tafovutlarga tayanadi. Ta‘lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchilarning dars paytidagi hamkorligi, o‘quvchilarning mustaqil ishlashi, sinfdan tashqari ishlar shaklida ta‘lim va tarbiya masalalari hal etiladi.

Mamlakatimizda ta‘lim sohasida ro‘y berayotgan tub yangilanishlar har bir ta‘lim muassasasida o‘quv jarayoni metodik ta‘minotini rivojlantirishni talab etadi. Zamonaviy axborot texnologiyalari yaqin yillar ichida pedagogik innovatsiyalarning asosiy manbai bo‘lib qoladi. Ta‘lim oluvchilar uchun mustaqil bilim olish

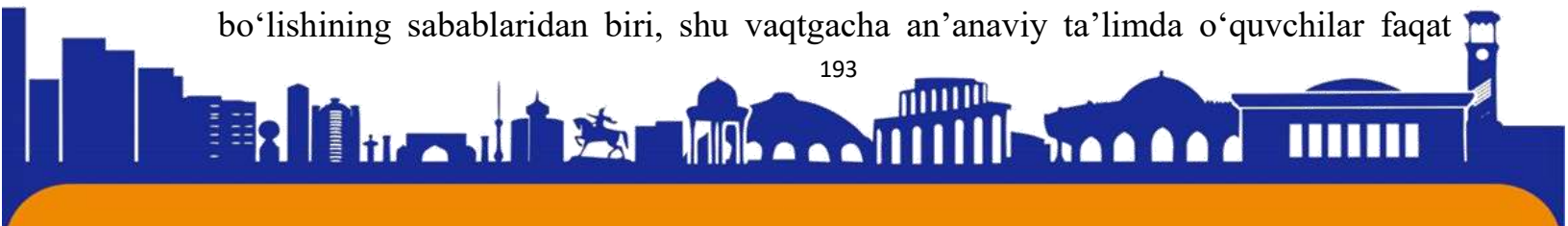
imkoniyatlarini oshirish, ta'limning elektron axborot resurslarini shakllantirish va rivojlantirish uchun tegishli sharoitlarni yaratish ta'lim mazmunini takomillashtirishning zaruriy shartlaridan biri sanaladi. Zamonaviy ta'lim tizimining asosini sifatli va yuqori texnologiyali muhit tashkil etadi. Uning yaratilishi va rivojlanishi texnik jihatdan murakkab, ammo bunday muhit ta'lim tizimini takomillashtirishga, ta'lim jarayoniga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga xizmat qiladi. Bugungi kunda ilm-fan jadal taraqqiy

etayotgan, zamonaviy axborot vositalari keng joriy etilgan jamiyatda barcha fan sohalarida bilimlarning tez yangilanib borishi, ta'lim oluvchilar oldiga ularni tez va sifatli egallash bilan bir qatorda, muntazam va mustaqil ravishda bilimlarni egallash vazifasini qo'yimoqda.

Birinchi prezidentimizning: «**Har qarichi muqaddas bo'lgan ona yerimizga nisbatan farzandlarimizda g'urur va iftixor, sadoqat tuyg'ularini uyg'otish uchun biz bugun nima qilyapmiz, degan savolga javob izlab ko'raylik**»[1], - degan fikrlari aynan bizni hozirgi kunda ham oldimizda turgan har qanday to'siqlarni yengib o'tgan holda, qo'limizdagi imkoniyatlardan unumli foydalanishga undaydi.

ASOSIY QISM. Ta'limning maqsadi jamiyat ehtiyojiga mos ravishda shakllanadi. Shunday ekan, ta'lim-tarbiya maqsadi mos va mutanosib bo'lishi kerak. Ilmiy adabiyotlarda ta'limning maqsadi imkoniyatlaridan to'g'ri, aniq, o'rinli foydalanish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, mantiqiy-ijodiy tafakkurni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy g'oyani singdirish, sharqona tarbiyani shakllantirish, shaxsni ma'naviy boyitishdan iboratligi ta'kidlangandir. Ta'limiy maqsad asosida o'quvchilarda mustaqil fikrlash, og'zaki va yozma savodxonlikni oshirish, mantiqiy tafakkurni rivojlantirish orqali ularning muloqot madaniyati takomillashtiriladi. Tarbiyaviy maqsad asosida esa ma'naviy, g'oyaviy, nafosat, nazokat tarbiyasi beriladi. Ma'lumki, ta'limda ilg'or pedagogik va yangi axborotlar texnologiyalarini tatbiq etish o'quv mashg'ulotlarining samaradorligini oshiribgina qolmasdan, ilm-fan yutuqlarini amaliyotda qo'llash orqali mustaqil va mantiqiy fikrlaydigan, har tomonlama barkamol yuksak ma'naviyatli shaxsni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi kunda ta'lim jarayonida interfaol metodlar va axborot texnologiyalarini o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish kundan-kunga ortib bormoqda. Bunday bo'lishining sabablaridan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchilar faqat

tayyor bilimlarni egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish esa ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topish, mustaqil o'rganish va fikrlash, tahlil qilish, hatto yakuniy xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishga o'rgatadi. O'qituvchi bu jarayonda shaxs rivojlanishi, shakllanishi, bilim olishi va tarbiyalanishiga sharoit yaratadi va shu bilan bir qatorda boshqaruvchilik, yo'naltiruvchilik funksiyasini bajaradi.

Bugungi kunda ta'limda «**Aqliy hujum**», «**Fikrlar hujumi**», «**Tarmoqlar**» **metodi**, «**Sinkveyn**», «**BBB**», «**Beshinchisi ortiqcha**», «**6x6x6**», «**Bahs-munozara**», «**Rolli o'yin**», **FSMU**, «**Kichik guruhlarda ishlash**», «**Yumaloqlangan qor**», «**Zigzag**», «**Oxirgi so'zni men aytay**» kabi zamonaviy texnologiyalar qo'llanmoqda.[2]

O'qitishning axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanilgan tadqiqotchilik metodi ta'lim oluvchilarning ma'lum darajada ilmiy texnik tadqiqot olib borish jarayonidagi mustaqil ijodiy faoliyatni ko'zda tutadi. Bu metoddan foydalanilganda ta'lim faol tadqiqot, kashfiyot va o'yin natijasi sanaladi, buning natijasida, odatda, yuqorida sanab o'tilgan metodlardan foydalanilganidan ko'ra yoqimliroq va muvaffaqiyatliroq bo'ladi.[3]

Boshlang'ich sinf o'quvchilaridalarda interfaol metodlar va ta'limiy o'yinlardan, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish o'quvchilarni mustaqil fikrlashga, ijodiy izlanish va mantiqiy fikrlash doiralarini kengaytirish bilan birga ularni darslarda o'rganganlarini hayot bilan bog'lashga, qiziqishlarini oshirishga yordam beradi. O'qituvchilarning bunday zamonaviy talablar asosida yaratilgan sharoitlardan samarali foydalanib, darslarni ilg'or pedagogik hamda axborot kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil etilishi ta'lim-tarbiya jarayonining sifatini kafolatlaydi.

ADABIYOTLAR TAHLILI. «Videotopishmoq» metodi

Hozirgi kunda pedagogik faoliyatda turli axborot vositalari (kompyuter, televideniye, radio, nusxa ko'chiruvchi qurilma, slayd, video va audio magnitofonlar) yordamida ta'lim jarayonini tashkil etilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilar oldida ta'lim jarayonida turli axborot vositalaridan o'rinli va maqsadga muvofiq foydalanish vazifasi turibdi.

Videotopishmoq metodidan foydalanishda quyidagi harakatlar amalga oshiriladi:

- o'quvchilar e'tiboriga o'rganilayotgan mavzu mohiyatini tasviriy yoritishga yordam beruvchi izohlarsiz bir nechta videolavha namoyish etiladi;
- o'quvchilar har bir lavhada qanday jarayon aks ettirilganini izohlashadi;
- jarayonlarning mohiyatini daftarlariga qayd etishadi;
- o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob qaytarishadi.

Mazkur metod asosida mavzuga doir kompyuter orqali videolavha namoyish etiladi. O'quvchilar videolavha mavzusi, unda ifodalangan mavzu haqida o'z fikr-mulohazalarini bildirishadi. Masalan, «Elektr jihozlari» (1-sinf), «Yil fasllari» (2-sinf) kabilar asosida o'quvchilarga milliy an'analarimiz, urf-odatlarimiz, iqtisodiy munosabatlar haqida tushunchalar beriladi.

O'quv jarayonida kompyuterlardan foydalanish bo'yicha dastlabki tajribalar hisoblash texnikasidan foydalanish ta'lim jarayoni samaradorligini sezilarli darajada oshirishi, bilimlarni hisobga olish va baholashni yaxshilashi, qiyin vazifalarni hal qilishda o'qituvchining har bir ta'lim oluvchiga yakka tartibda yordam berishini ta'minlashi, yangi kurslarni yaratish va qo'yishni osonlashtirish kabi imkoniyatlarni berishini ko'rsatdi.

1-sinfda o'qish darsida elektron o'quv qo'llanmalari tayyorlab, foydalanish mumkin. Unda so'zni tovushli-harfli tahlil qilish, so'zning bo'g'inlari tuzilishi, ba'zi orfogrammalar o'rganilishi turli qiziqarli ko'rgazmali va ovoqli material berish mumkin. Yorqin rasmlar, g'aroyib, qiziqarli topshiriqlar kichik yoshdagi o'quvchilarda ona tiliga qiziqishni oshirishga yordam beradi, o'yin shaklida o'quv materiali bilan tanishish imkonini beradi, o'zini nazorat qilish va o'quv refleksiyasi uchun keng imkoniyatlar taqdim etadi. Ushbu qo'llanma bo'yicha ta'lim jarayonini integratsiyalashga turli darajadagi murakkablikdagi topshiriqlarni tanlab olish yordamida erishiladi. Savodxonlikka o'qitish bo'yicha tematik rejalashtirishni ishlab chiqishda rejalashtirishga tegishli elektron mavzular va bo'limlarni kiritish mumkin. Dars rejasini ishlab chiqishda frontal individual va guruhli ishlash uchun kompyuterni qo'llash maqsadga muvofiq bo'lgan dars bosqichlarini ishlab chiqish lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR. Zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida dars jarayonini tashkil etishda o'qituvchi dastlab:

- darsning maqsadi;
- maqsadga erishish yo'llari;

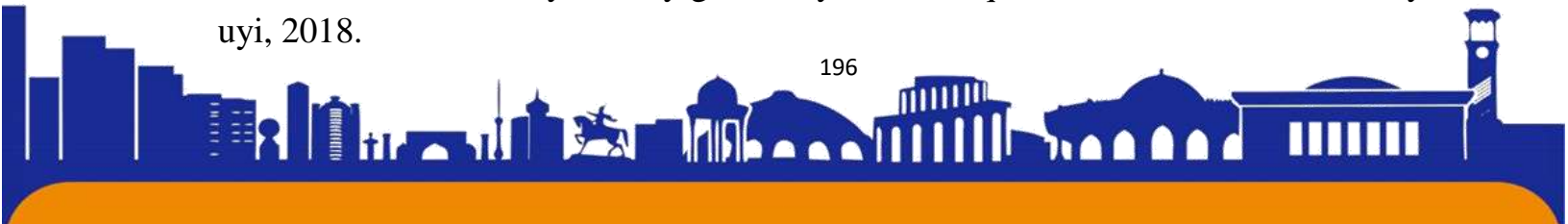

- o‘quv materiallarini taqdim etish usullari;
- o‘qitish metodlari;
- o‘quv topshiriqlarining turlari;
- muhokamalar uchun savollar;
- munozara va bahslarni tashkil etish yo‘llari;
- o‘zaro aloqa usullari va kommunikatsiya singari omillarni aniqlab olishi lozim bo‘ladi.[4]

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchi axborot texnologiyalaridan to‘g‘ri va samarali foydalansa, o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishi, bilim olishga bo‘lgan ishtiyoqi va o‘ziga bo‘lgan ishonchi ortib, mustaqil fikri rivojlana boradi. O‘qituvchi esa darsda o‘z oldiga qo‘ygan maqsadiga oson erishadi. Faqatgina o‘quv jarayonida axborot texnologiyalari darsning asosiy tayanchi emas, balki bolaga yangi ma‘lumotlarni, tushunchalarni osonlik bilan yetkazib berish hamda esda saqlashiga yordam beruvchi vosita sifatida qaralishi lozim. O‘qituvchi esa darsning asosiy boshqaruvchisidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. I.A.Karimov. Eng asosiy mezon – hayot haqiqatini aks ettirish. – Toshkent: «O‘zbekiston», 2009, 15-bet.
2. <https://kun.uz/uz/news/2019/11/27/boshlangich-sinfda-oqitishning-zamonaviy-texnologiyalaridan-foydalanish-usullari>
3. R. A. Mavlonova, N.H.Rahmonqulova, K.O.Matnazarova, M. K. Shirinov, S.Hafizov. Umumiy pedagogika. – Toshkent: “Fan va texnologiya nashriyoti”, 2020.
4. <https://www.oriens.uz/journal/article/boshlangich-sinflarda-axborot-texnologiyalaridan-foydalanishning-afzalliklari/>
5. Suvonov.O va boshqalar. «Pedagogik texnologiyalarni qo‘llash davr taqozosi».«Xalq ta’limi», 2004 yil, No 5.
6. A.Musurmanova, X.Ibragimov, O.Jamoliddinova, K.Risqulova, S.Yo‘ldosheva, A.Jumayev, F.Babashev, P.Isamova, S.Sharipova, G‘.Salohiddinova, K.Todjibayeva. Umumiy pedagogika. – Toshkent: “Yoshlar nashriyot uyi”, 2020.
7. A. Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: Yoshlar nashriyot uyi, 2018.

ЎЗБЕКИСТОНДА МЕТАЛЛУРГИЯ САНОАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА КЛАСТЕРЛИ ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ

Ф.Я.Умаров, М.И.Каримов

МИСuС АФ директор

ТДТУ мустақил изланувчиси

Аннотация. Мақолада Ўзбекистонни 2030-йилгача ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш концепциясига мувофиқ кластерлар инновацияларни рағбатлантиришга аниқликлар киритилган бўлиб, унга асосан кластерни ривожлантиришнинг устувор йўналишларига кенг ёритиб берилган.

Аннотация. В статье, в соответствии с концепцией социально-экономического развития Узбекистана до 2030 года, включены уточнения по стимулированию инновационной деятельности в кластерах, на основе которых широко разъясняются приоритетные направления кластерного развития.

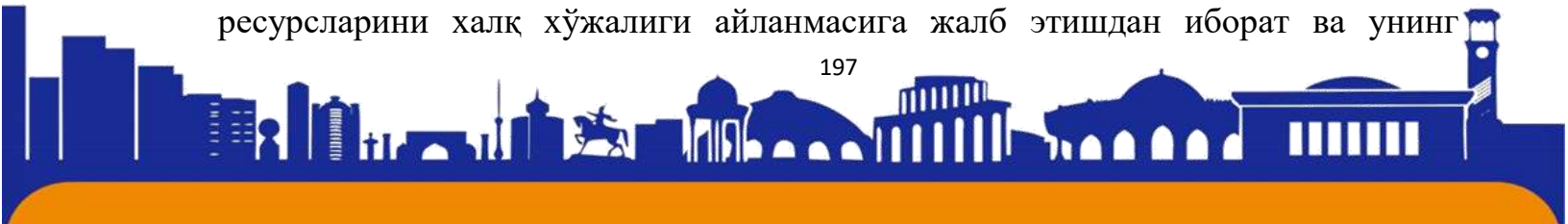
Annotation. The article, in accordance with the concept of socio-economic development of Uzbekistan until 2030, includes clarifications to stimulate innovation in clusters, on the basis of which the priority areas of cluster development are widely explained.

Калит сўзлар: Металлургия саноатини ривожлантириш, кластер ёндашуви, кон-металлургия кластери, металлургия кластерларини шакллантириш, инновацияларни рағбатлантириш, ривожлантириш стратегияси.

Ключевые слова: развитие металлургической отрасли, кластерный подход, горно-металлургический кластер, формирование металлургических кластеров, продвижение инноваций, стратегия развития.

Keywords: development of the metallurgical industry, cluster approach, mining and metallurgical cluster, formation of metallurgical clusters, promotion of innovations, development strategy.

Ўзбекистон металлургия саноатининг бугунги кундаги стратегик вазифаси тегишли ресурслар ва ёқилғи-энергетика кувватлари билан етарли даражада таъминланган Шимолий-Шарқий минтақанинг ўрганилган темир рудаси ресурсларини халқ хўжалиги айланмасига жалб этишдан иборат ва унинг

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Ўзлаштирилмаган ҳудудларида янги қувватларни яратиш, бу эса бутун мамлакат бўйлаб саноатни ривожлантириш концепциясини амалга ошириш имконини беради.

Ўзбекистонни 2030-йилгача ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш концепциясига мувофиқ кластерлар инновацияларни рағбатлантириш бўйича давлат сиёсатининг асосий объекти бўлиши керак¹.

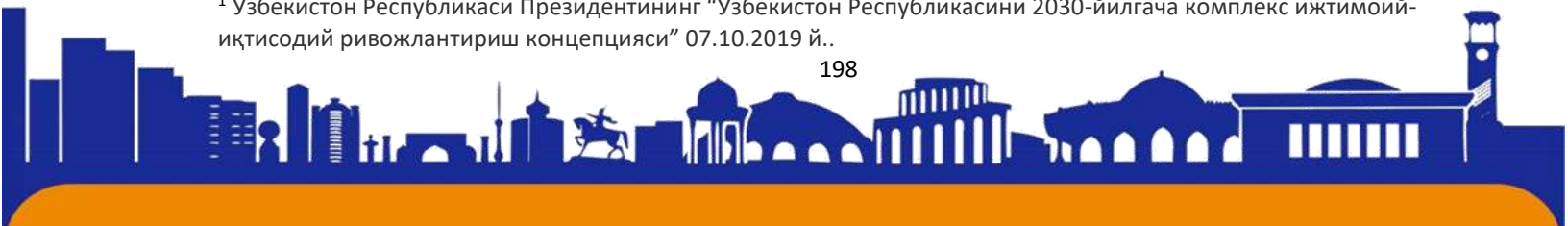
Кластер ёндашувини қўллаш мураккаб иқтисодий тизимлар фаолиятининг самарали шакли ва тармоқлар ва ҳудудларни ривожлантиришнинг энг самарали усулларида бири сифатида қаралади. Шу билан бирга, кластерларни, хусусан, кон-металлургия кластерларини шакллантиришнинг кўпгина методологик ва услубий жиҳатлари ҳали етарлича ўрганилмаган.

Масалан, қуйидаги саволлар: аниқ кон-металлургия кластерини яратиш ва ривожлантириш стратегиясини асослаш; тармоқ хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда ва ҳудудни ривожлантиришнинг энг истиқболли йўналишларини шакллантириш имконини берувчи кон-металлургия кластерини шакллантириш механизмини ишлаб чиқиш; кон-металлургия кластери доирасида иштирокчиларнинг ўзаро ҳамкорлигини ташкил этиш; мамлакатимиз кон-металлургия саноатини кластерли ривожлантиришни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш чора-тадбирлари ва механизмини ишлаб чиқиш ва ҳоказолар долзарбдир. Юқоридаги масалаларнинг илмий-амалий аҳамияти тегишли илмий тадқиқотларни давом эттириш зарурлигини олдиндан белгилаб беради.

“Олмалик КМК” ва “Навоий КМК” негизида Тошкент ва Навоий вилоятларида металлургияни ривожлантириш стратегияси, бизнинг фикримизча, ҳам тармоқ, ҳам ҳудудий жиҳатдан кластерли ёндашув асосида белгиланиши керак.

Ўзбекистонда жаҳон андозалари даражасидаги металлургия кластерларини шакллантириш аллақачон бошланган бўлиб, уларнинг асосини Тошкент вилоятида жойлашган йирик вертикал интеграциялашган холдинглар ташкил этади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини 2030-йилгача комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш концепцияси” 07.10.2019 й..

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021-йил 24-июндаги “Тоғ-кон-металлургия саноатини ва турдош тармоқларни ривожлантиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПҚ-5159-сон қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикасида турдош тармоқларда “хом ашёдан тайёр маҳсулотгача” кўп босқичли қўшилган қиймат занжирларини яратишга қаратилган мис маҳсулотлари ва юқори қўшимча қийматга эга тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича илмий-технологик кластер яратилмоқда.

“Олмалик КМК” акциядорлик жамиятида ишлаб чиқарилган катодли мис тайёр маҳсулот ишлаб чиқарувчилар – Мис саноати кластери иштирокчилари учун хомашё бўлиб хизмат қилади. Ҳозирги кунда катодли миснинг йиллик ишлаб чиқариш ҳажми 148,0 минг тоннани ташкил этади. Келгуси йилларда мис ишлаб чиқариш ҳажмини бир неча баробар ошириш режалаштирилган.

Кластер доирасида мисни чуқур қайта ишлаш ҳажмини 80 фоизга етказиш, юқори қўшимча қийматга эга бўлган якуний маҳсулот чиқариш вазифаси кўйилди.

Кластерни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари куйидагилар:

-юқори қўшимча қийматга эга бўлган мисдан тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқариш (кабел ва сим маҳсулотлари, қувурлар, арматура, мис кукунлари, электромобиллар учун эҳтиёт қисмлар ва зарядловчи қурилмалар, қайта тикланадиган энергия манбалари элементлари ва бошқалар);

-Кластер иштирокчиларини кимёвий реагентлар ва моддалар, шунингдек, Ўзбекистон Республикасида ишлаб чиқарилган асбоб-ускуналар ва механизмлар билан таъминлаш;

-Кластер учун кадрларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш, шунингдек, ушбу йўналишларда тажриба-конструкторлик ва илмий тадқиқотлар кўламини кенгайтириш.

Амалга оширилаётган фаолиятни мувофиқлаштириш, Кластер фаолиятининг стратегияси ва асосий йўналишлари бўйича таклифлар ишлаб чиқиш мақсадида “Олмалик КМК” АЖ қошида Мис саноати кластерини ривожлантириш хизмати ташкил этилди.

Металлургия саноатини ривожлантириш истиқболлари ва кон-металлургия инновацион кластерини яратиш нуқтаи назаридан энг истиқболли ҳудудлардан бири Тошкент вилоятидир. Вилоят Ўзбекистоннинг энг инвестицион жозибадор

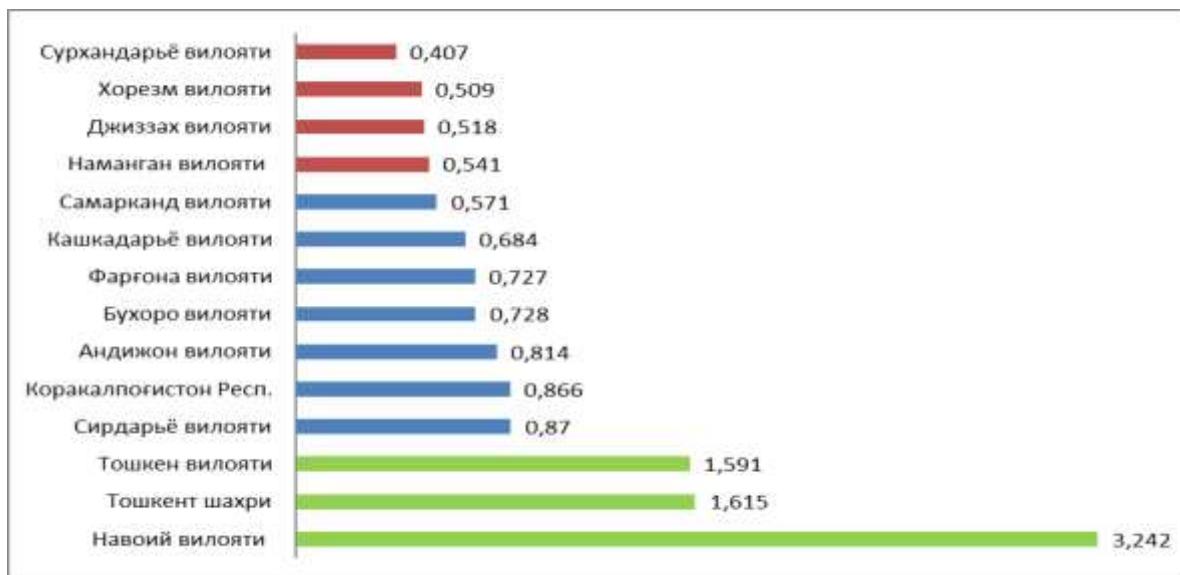

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

худудларидан бири ҳисобланади. Бунга мисол тариқасида “Ёшлик-1” конини ўзлаштириш бўйича умумий қиймати 4,9 миллиард АҚШ доллари бўлган муваффақиятли фаолият юритаётган инвестиция лойиҳасини келтиришимиз мумкин, бу кўп жиҳатдан кончилик саноатинигина эмас, балки худудда қайта ишлаш тармоқларини ривожлантиришни ҳам назарда тутади.

Ўзбекистоннинг Тошкент вилоятида кон-металлургия инновацион кластерининг ташкил этилиши ҳам саноат салоҳияти бўйича Тошкент вилоятининг худудлар орасида 3-ўринни эгаллаб, Ўзбекистонда саноат юксалишининг локомотиви бўлгани билан боғлиқ.

1-расм. Тошкент вилояти саноат ривожланишининг хусусиятлари².

Тошкент вилояти саноатининг ихтисослашув даражаси бўйича металлургия саноати 2-ўринда туради.

² Муаллиф томонидан Тошкент вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилган

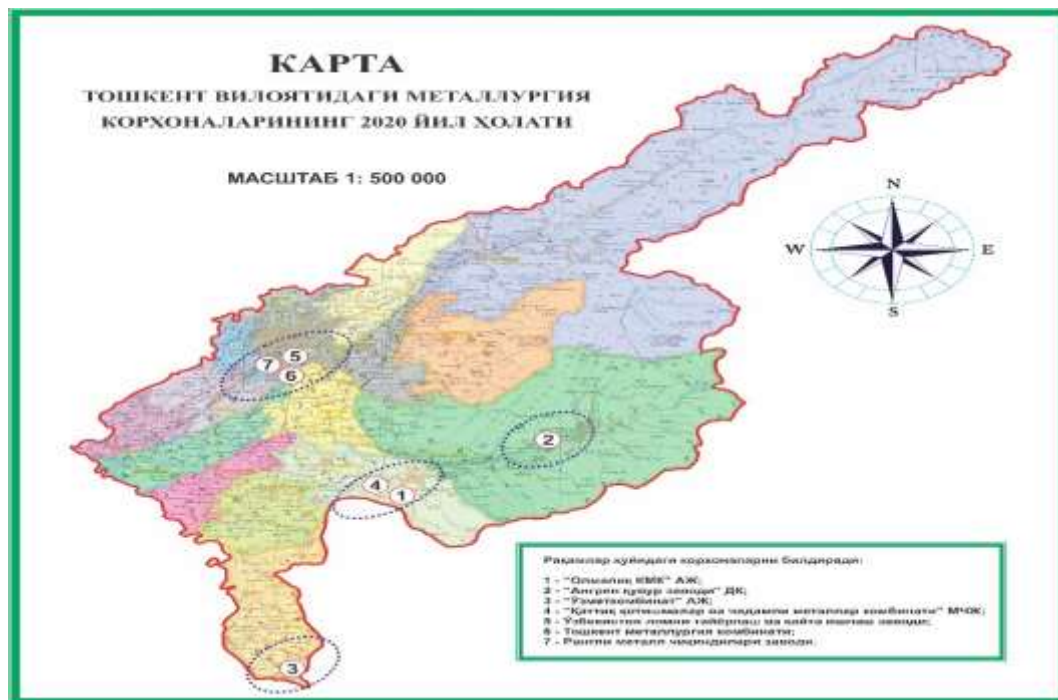

2-расм. Тошкент вилоятида саноатнинг ихтисослашув даражасини баҳолаш³.

Тошкент вилоятида металлургия инновацион кластерини шакллантириш “Олмалик КМК” АЖ, “Ангрен қувур заводи” ДК, “Ўзметкомбинат” акциядорлик жамияти, “Қийин эрийдиган ва ўтга чидамли металллар комбинати» АЖ каби йирик ишлаб чиқариш қувватларининг, Тошкент металлургия комбинатининг йирик ишлаб чиқариш базаси, рангли металлларни қазиб олиш ва ишлаб чиқариш бўйича Ингичка, Қўйтош ва Олмалик мажмуалари билан ишлаб чиқариш алоқалари мавжудлиги билан белгиланади.

³ Муаллиф томонидан Тошкент вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилган.

3-расм. Тошкент вилоятидаги металлургия корхоналарининг 2020 йил ҳолатига кўра фаолият кўрсатиш схемаси кўрсатилган⁴.

Тошкент вилоятида металлургия инновацион кластерини ташкил этишнинг афзалликлари қуйидагилардан иборат:

- пойтахтга яқинлик, кучайиб бораётган англомерация таъсири;
- минтақани энг йирик саноат ва транспорт маркази сифатида белгиловчи қулай транспорт позицияси, транспорт-логистика марказининг жойлашуви;
- меҳнат салоҳияти ва истеъмол бозори ҳажмининг аҳамиятини ошириш омили бўлган аҳоли зич жойлашган ҳудудлиги;
- кадрлар салоҳияти, уларнинг малакасини мунтазам ошириб бориш ва базавий корхоналарда тайёрлаш;
- республиканинг бошқа ҳудудларида ўхшаши бўлмаган ишлаб чиқариш қувватларининг мавжудлиги;
- иқтисодий тараққиётнинг ҳаракатлантирувчи омиллари бўлган товар ва хизматларга ички талабнинг ошиши.

⁴ Муаллиф томонидан Тошкент вилояти статистика бошқармаси маълумотлари асосида тузилган

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини 2030-йилгача комплекс ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш концепцияси” 07.10.2019 й.;
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Тоғ-кон-металлургия саноатини ва турдош тармоқларни ривожлантиришга доир қўшимча чоратadbирлар тўғрисида”ги ПҚ-5159-сон қарори 2021-йил 24-июн;
3. www.stat.uz.

ВЫРАЖЕНИЕ ЧУВСТВА ЛЮБВИ К РОДИНЕ В ТВОРЧЕСТВЕ МАКСУДА ШЕЙХЗАДЕ

ХУСАНОВА НИХОЛА, студентка ТГТУ

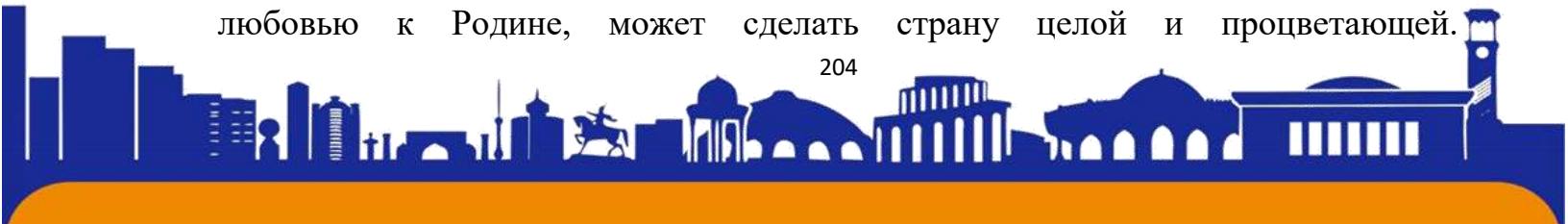
Аннотация: В статье анализируется тот факт, что воспитание подрастающего поколения в духе патриотизма является одной из важнейших задач для нашей страны, а также проанализирована творческая деятельность поэта, драматурга, переводчика, ученого и педагога Максуда Шайхзаде, вдохновляющая патриотизм.

Ключевые слова: воспитание, героизм, толерантность, согласие, родина, патриотизм, шариат, Максуд Шейхзаде.

Несомненно, в центре внимания кардинальных реформ, проводимых в Узбекистане, находится вопрос и проблема воспитания молодежи. Вот почему важная цель воспитания подрастающего поколения в духе патриотизма является одной из главных задач отечественной системы образования. При этом, безусловно, важно научить молодежь самостоятельному мышлению и мировоззрению, современным знаниям, а главное, любить свою Родину, правильно и свободно говорить на родном и иностранных языках – вот главная задача для педагога.

Сегодня разработка методических основ преподавания литературы опирается на теорию личностно-ориентированного образования. "...здесь, прежде всего, речь идет о создании необходимой среды и условий для широкой пропаганды богатой истории нашей страны, ее самобытной культуры, достижений мировой науки и литературы среди молодежи и населения" – сказал наш глава государства. Восстановление утраченных традиций и осознание уникальности культуры каждого этноса – приоритетные задачи современности.

Государство стремится воспитывать в подрастающем поколении толерантность и взаимоуважение. Приоритетной задачей любой страны является воспитание патриотизма. Помимо индивидуальных устремлений человеку необходимы общечеловеческие ценности, и одна из них - чувство патриотизма, это патриотизм, любовь к своей стране, это нравственная характеристика, связывающая всех людей в единое общество. Только общество, объединенное любовью к Родине, может сделать страну целой и процветающей.

Патриотическое воспитание проходит несколько этапов: от любви к своей семье до любви к Родине. Любовь к Родине – высшая степень патриотизма.

В последние годы особое внимание уделяется проблеме обучения студентов анализу художественного произведения. Этот вопрос привлекал внимание ученых на протяжении многих лет. В этом месте творчество поэта, драматурга, переводчика, ученого, педагога Максуда Шейхзаде основано на чистой любви, отношениях между людьми, дружеских отношениях, безупречных мыслях и высочайшем чувстве патриотизма. Каждая строчка поэзии Максуда Шейхзаде тесно связана с современностью, очень актуальна его гражданская лирика. Стихи Максуда Шейхзаде глубоки по содержанию и очень логичны по смыслу. Героические, психологические и драматические процессы составляют основу его поэзии. Его 437-страничная книга «25-летнее обсуждение» также содержит примеры патриотических лирических произведений. В настоящее время мы создаем условия для восстановления традиций и достижений наших предков. Они должны служить фактором толерантности, мира и стабильности для молодежи. Неотъемлемой частью формирования патриотизма у современной молодежи является воспитание на примере героев Великой Отечественной войны. В годы Второй мировой войны Максуд Шейхзаде издал несколько сборников стихов: «Для чего война?», «Война и песня», «Говорит сердце», «Рожденный громом» и др. Кроме того, о Юлдоше Охунбобаеве написаны поэмы «Одиннадцатый», «Женя», «Третий сын», «Старец».

Знание исторических событий создает основу для формирования патриотических чувств у современной молодежи. Тема Великой Отечественной войны и патриотизма не утратила своего значения в творчестве Максуда Шейхзаде, ведь это событие коснулось каждой семьи. День Победы ежегодно широко отмечается в странах, воевавших с немецко-фашистскими захватчиками. Тысячи молодых людей погибли на поле боя. Их вдохновляет идея победы. Они отдали свои жизни за нашу молодежь и нашу страну за наше процветание. Каждый должен быть благодарен за возможность дышать полной грудью в свободной стране.

Следует отметить, что патриотизм проявляется в единстве духовности, гражданственности и социальной активности человека, которая формируется под влиянием многих факторов. В этом случае главную роль играет воспитание. Ведь

оно всегда оказывает решающее влияние на формирование человека и, как следствие, на благополучие всего общества. Сами молодые люди должны участвовать в решении задач патриотического воспитания современного поколения, понимать важность понятия «Родина», любить, знать и уважать ее культуру, традиции и историю. Известно, что чувство патриотизма многогранно. Это не только любовь к Родине, но и любовь к родине и гордость за свой народ, стремление сохранить и приумножить богатство своей страны.

В этом смысле в годы Великой Отечественной войны Максуд Шейхзаде соединил лучшие поэтические традиции узбекского фольклора и классической поэзии с достижениями современной литературы. Максуд Шейхзаде пишет произведения в классических жанрах классической восточной поэзии. В частности, тема патриотизма в «Поэме о Ташкенте» («Ташкентнома», «Квартал Аср диван», сборник избранных произведений, «Годы и дороги», «Истикбол», «Лирико-философские произведения»). Патриотическое воспитание Максуда Шейхзаде в трагедии «Джелалуддин Мангуберди» исторически точно и правдиво описал отвагу последнего царя Хорезма, сражавшегося против монгольских захватчиков за свободу и независимость своей страны. В 1988 году произведение «Джелалуддин Мангуберди» было впервые опубликовано на узбекском языке в книге писателя "Вечный мир". Это героическое произведение, пробуждающее в сердцах людей чувство патриотизма, не утратило своего значения и сегодня. Даже по прошествии многих лет произведения Шейхзаде продолжают показывать свою силу.

В процессе чтения произведения мы можем понять, что Максуд Шейхзаде справедливо подходил к истории нашего народа, в том числе к судьбе и борьбе Джалалуддина Мангуберди, и что он отстаивал правду. Произведение «Джалалуддин Мангуберди» пробуждает в молодежи дух самосознания и гордости за нацию. Вот почему эти произведения лишней раз доказали остроту писательского сознания и творческого ума Шейхзаде. Еще одним большим вкладом Максуда Шейхзаде в узбекскую литературу является трагедия «Мирзо Улугбек». Трагедия была написана в 1964 году, в том же году это произведение было поставлено на сцене театра Хамзы, а позже по нему был снят фильм.

Читая вышеупомянутые драматические произведения Максуда Шейхзаде и ряд других образцов творчества, мы становимся свидетелями умелого выражения

высоких патриотических чувств в каждом из них. Историческая память народа передается из поколения в поколение. Духовные и культурные ценности, созданные в прошлом, становятся достоянием современного общества. Ярким примером тому являются произведения, написанные Максудом Шейхзаде в духе патриотизма и любви к Родине.

В заключение, как заявил в своем выступлении Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев: «В настоящее время невозможно без формирования у молодежи устойчивой гражданской позиции, без развития инициативы, самостоятельности и готовности защищать интересы своей страны». ". На современном этапе развития образования одной из важных задач процесса воспитания молодежи является формирование и развитие у учащихся чувства патриотизма через наши бесценные шедевры, ведь без этого чувства невозможно говорить о воспитании настоящего человека.

Использованная литература:

1. Ш. Мирзияев: Критический анализ, строгий порядок и личная ответственность должны быть важнейшим пунктом повседневной деятельности каждого чиновника. Дом общества Узбекистана, Ташкент, 2017 г.
2. Бобаев А.А., Хикмат Назым. М.: Наука, 1975.
3. Максуд Шейхзаде. Литература.уз. Архивировано из оригинала 26 апреля 2013 года.
4. К. Таджиев. Работа Максуда Шейхзаде - переводчик. 2012 год.

РОЛЬ РАЗЛИЧНЫХ СУБПОПУЛЯЦИЙ CD8+Т-ЛИМФОЦИТОВ ПРИ БЕРЕМЕННОСТИ

Марданов Гайрат Абдисаломович

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

medicine2703@gmail.com

Аннотация: В настоящее время выявлено существование широкого спектра субпопуляций CD8+Тлимфоцитов, среди которых выделяют субпопуляции наивных клеток, клеток памяти, регуляторных. Кроме клеток с высоким уровнем цитотоксической активности, выявлены субпопуляции, обладающие выраженной регуляторной активностью. Каждая субпопуляция характеризуется совокупностью продуцируемых медиаторов, поверхностных и внутриклеточных маркеров, позволяющих предположить их различную функциональную активность в условиях *in vivo*. В настоящем обзоре описана классификация CD8+Т-лимфоцитов, учитывающая их морфофункциональные признаки. Традиционно считается, что CD8+Т-лимфоциты являются популяцией лимфоцитов, обладающей высокой цитотоксической активностью, что имеет чрезвычайное значение в условиях инвазии полуалогенных плодовых клеток в эндометрий при беременности. Доля CD8+Т-лимфоцитов в децидуальной оболочке довольно велика. В обзоре обсуждаются известные на сегодняшний день механизмы регуляции дифференцировки, избирательной миграции и функциональной активности CD8+Т-лимфоцитов в децидуальной оболочке и плаценте при беременности. Основными факторами цитотоксического действия CD8+Т-лимфоцитов являются перфорин и гранзим. К регуляторным медиаторам CD8+Тлимфоцитов относят цитокины IL-2, IL-5, IL-13, IFN γ , IL-17, TGF- β и IL-10. Для развития эффекторных свойств CD8+Т-лимфоцитов необходима антигенная стимуляция, которую обеспечивает взаимодействие CD8+Т-лимфоцитов с активированными CD4+Т-лимфоцитами или дендритными клетками, воздействие цитокинов. Условия специфической дифференцировки CD8+Т-лимфоцитов формируются за счет различного характера микроокружения. В децидуальной оболочке при беременности наблюдается концентрация CD8+Т-лимфоцитов, но их фенотип и функциональная активность отличаются от CD8+Т-лимфоцитов периферической крови. В настоящее время продолжается изучение механизмов избирательной миграции

CD8+T-лимфоцитов с регуляторными свойствами в децидуальную оболочку. Полагают, что это обеспечивается при участии хемокиновых рецепторов CXCR3 и CCR5, цитокинов IL-6 и IL-15. Характер активности CD8+T-лимфоцитов и продукция ими цитокинов CSF2, IFN γ , IL-1 β , IL-2, IL-6, IL-8, IL-10, IL-12 и TNF α в децидуальной оболочке имеют решающее значение для успешной инвазии клеток трофобласта. В свою очередь, клетки трофобласта и плаценты способствуют формированию пула регуляторных CD8+T-лимфоцитов в децидуальной оболочке, способны индуцировать апоптоз CD8+T-лимфоцитов. Таким образом, взаимодействие CD8+T-лимфоцитов матери и трофобласта в зоне маточно-плацентарного контакта является важным звеном в формировании иммунологической толерантности в системе мать-плод.

Ключевые слова: T-лимфоциты, беременность, цитотоксичность, децидуальная оболочка.

Цитотоксические лимфоциты являются одним из ключевых клеточных элементов, действие которых направлено на элиминацию вируса. Однако спектр их функций гораздо шире. Отмечено, что изменение метаболических путей и функции CD8+ T-лимфоцитов связано со старением организма [12]. В связи с возможностью узнавания МНС I CD8+ T-лимфоциты являются важным звеном противоопухолевого иммунного ответа. В частности, активированные CD8+ T-лимфоциты контролируют рост клеток в солидных опухолях [11]. CD8+ T-лимфоциты участвуют во многих патологических процессах, например, в поражении нервных волокон при рассеянном склерозе, церебральной сосудистой сети при церебральной малярии, бронхиальной астме, ревматоидном артрите [10] и иммунопатологии при кожном лейшманиозе. В системе трансплантата хозяина влияние CD8+ T-лимфоцитов также имеет решающее значение для приживания трансплантата [9].

Беременность является уникальным примером сосуществования генетически различных тканей. При этом плацента не является абсолютным барьером для клеток иммунной системы матери: происходит взаимное проникновение клеток матери и плода – явление микрохимеризма, которое может как положительно, так и отрицательно повлиять на исход беременности [8]. Большое значение для распознавания и элиминации чужеродного генетического материала в организме имеют T-лимфоциты, однако в случае физиологической

беременности отсутствует атака со стороны иммунной системы матери, что объясняется иммунологической толерантностью плода. В настоящее время механизмы развития этой толерантности интенсивно изучаются. В эндометрии и децидуальной оболочке наблюдается изменение содержания CD8⁺ Т-лимфоцитов при наступлении беременности по сравнению с небеременными и акушерской патологии по сравнению с физиологическим течением беременности, однако роль этих клеток изучена недостаточно. Установлено, что наряду с CD8⁺ Т-лимфоцитами, обладающими цитотоксическим действием, существуют CD8⁺ Т-лимфоциты с регуляторными свойствами, а также несколько субпопуляций клеток памяти. CD8⁺ Т-лимфоциты, вероятно, играют одну из наиболее важных ролей в сохранении или отторжении плода. Однако в настоящее время весь спектр субпопуляций CD8⁺ Т-лимфоцитов недостаточно охарактеризован и роль этих клеток в поддержании физиологического течения беременности до конца не изучена.

Фенотип и функциональная активность CD8⁺ Т-лимфоцитов

Долгое время CD8⁺ Т-лимфоциты считались гомогенной популяцией. В настоящее время стало ясно, что разнообразие субпопуляций CD8⁺ Т-лимфоцитов определяется их различиями как по фенотипу, так и по функциональному назначению, и особенностям межклеточных взаимодействий. Подавляющее большинство CD8⁺ Т-лимфоцитов экспрессируют факторы транскрипции T-bet и STAT4 и секретируют цитокины IFN γ и TNF α [7]. Основными факторами цитотоксического действия CD8⁺ Т-лимфоцитов являются перфорин и гранзимы [6]. Кроме того, CD8⁺ Т-лимфоциты экспрессируют достаточно широкий спектр рецепторов, характерных для НК-клеток: KIR – CD158a/h, CD158b/j, CD94, NKG2A, NKG2C [5].

В открытых источниках описано несколько различных субпопуляций CD8⁺ Т-лимфоцитов. Самая ранняя классификация этих лимфоцитов основана на спектре секретируемых ими цитокинов. Согласно этой классификации CD8⁺ Т-лимфоциты можно разделить на 3 субпопуляции: Tc1 – продуцирующие IFN γ и не продуцирующие IL-4; Tc2 – не продуцирующий IFN γ , продуцирующий IL-4; и Tc0 – продуцирующие IFN γ и IL-4 [4]. Большинство CD8⁺ Т-лимфоцитов периферической крови человека (80%) принадлежит Tc1 [3]. Tc1 секретируют IL-2, IFN γ , небольшие количества IL-5, IL-13 и экспрессируют факторы

транскрипции T-bet и Hlx. Tc2 и Tc0 секретируют IL-4, IL-5, IL-10, IL-13 [2]. Tc2 экспрессируют факторы транскрипции GATA3 и Hlx [1]. Tc0 и Tc2 характеризуются высокой экспрессией CD30, CD40L, CD28, тогда как Tc1 имеют низкую экспрессию этих молекул [8]. Tc2 идентифицируют по экспрессии маркера CRTN2. Цитотоксическая активность трех субпопуляций CD8+ Т-лимфоцитов не различается [10]. На функциональном уровне Tc1 быстрее накапливаются в лимфатических узлах и способствуют более быстрому развитию иммунного ответа, а после активации они более апоптотичны (механизм не связан с изменением экспрессии Fas и FasL), чем Tc2 [12]. Цитокин IL-4 стимулирует развитие субпопуляций, продуцирующих IL-4, подавляя продукцию IFN γ [12]. Эффект IL-4 приводит к потере способности Tc1 секретировать IL-2 и, следовательно, к потере способности к спонтанной пролиферации [11]. IL-12 ингибирует продукцию IL-5, IL-4 и IL-10, но стимулирует продукцию IFN γ , стимулирует развитие субпопуляции Tc1 [11]. Субпопуляции Tc0 и Tc2 не подвержены влиянию IL-12 или IL-4 [8]. Простагландин E2 способствует смещению равновесия в сторону Tc2 [10]. За счет секреции различных цитокинов Tc может изменять направление дифференцировки CD4+ Т-лимфоцитов. В настоящее время все еще существуют исследования, использующие эту классификацию.

В наиболее часто используемой классификации CD8+ Т-лимфоциты делят в зависимости от выраженных маркеров на наивные (CD45RA+CCR7+), эффекторные (CD45RA+CCR7-), эффекторные клетки памяти (CD45RACCR7-) и клетки памяти (CD45RACCR7+) [10]. Наивные CD8+ Т-лимфоциты имеют фенотип CD44^{low}; при активации экспрессия этого маркера увеличивается [12]. В зависимости от экспрессии CD28 и CD27 эффекторные клетки и эффекторные клетки памяти делятся на следующие субпопуляции: EM1 (CD28+CD27+), EM2 (CD28-CD27+), EM3 (CD28-CD27-) и EM4 (CD28+CD27+). -) [11].

В ходе иммунного ответа CD8+ Т-лимфоциты формируют клетки памяти, которые делятся на три типа: резидентные, эффекторные и центральные [11]. Резидентные CD8+ Т-лимфоциты памяти локализуются в нелимфоидных тканях (слизистые оболочки и половые пути), отличаются неспособностью покидать ткани в кровотоке и характеризуются фенотипом CD8+CD103+CD69+ [10, 12]. Эффективные CD8+ Т-лимфоциты памяти способны мигрировать между тканями

и вторичными лимфоидными органами, не экспрессируют хоуминг-молекулы, определяющие миграцию в лимфатические узлы [12], характеризуются фенотипом CD8⁺CD45RO⁺CD62LCCR7⁻ [10], высокой экспрессией цитолитических ферментов [1], высокой экспрессией фактора транскрипции GATA3, высоким уровнем экспрессии IL-6R α , IL-7R α и повышенным уровнем пролиферации [4]. В условиях *in vitro* показано, что после активации (CD3/CD28) эти клетки также продуцируют цитокины IL-2, IL-5, IL-13 и IFN γ [7]. В эксперименте показано, что пролиферация эффекторных CD8⁺ Т-лимфоцитов стимулируется IFN γ при синергическом действии IL-6 и IL-15 [4]. Также пролиферация эффекторных CD8⁺ Т-лимфоцитов может поддерживать IL-2 (аутокринный). Цитокины, секретируемые эффекторными CD8⁺ Т-лимфоцитами памяти, участвуют в противовирусной и антибактериальной защите организма, кроме того, отмечается увеличение содержания этих клеток при аутоиммунных процессах (бронхиальная астма) [7]. CD8⁺ Т-лимфоциты центральной памяти локализуются во вторичных лимфоидных органах, экспрессируют хоуминг-молекулы, определяющие миграцию в лимфатические узлы, имеют фенотип CD8⁺CD45RO⁺CD62L⁺CCR7⁺ и высокий пролиферативный потенциал при повторной встрече с антигенами [7].

По аналогии с CD4⁺-лимфоцитами выделяют Tc17, продуцирующий IL-17. Они характеризуются фенотипом CD27⁻CD28⁺CD45RACCR5⁺CCR6⁺, секрецией цитокинов IL-17, IFN γ [8]. Также формируется субпопуляция CD8⁺ нецитотоксических IL-17-продуцирующих Т-лимфоцитов (Tcn17), которая формируется в присутствии TGF- β и IL-6 [3]. Эта субпопуляция характеризуется экспрессией фактора транскрипции Th17 ROR γ t, сниженной экспрессией факторов транскрипции GATA3, T-bet, Hlx, отсутствием продукции IFN γ , гранзима В, IL-10 и отсутствием цитолитической активности [8].

CD8⁺ регуляторные Т-лимфоциты (CD8⁺ Treg) представляют собой недавно идентифицированную популяцию клеток, которая в настоящее время интенсивно изучается. Наряду с CD4⁺ Treg, CD8⁺ Treg важны для формирования иммунологической толерантности [8]. Описано их присутствие в иммунологически привилегированных органах, участие во многих патологиях иммунного генеза, а также их ключевая роль в реакции хозяина-трансплантата. Для CD8⁺ Treg экспрессия CTLA-4, CD25, HLA-DR, CD45RA, CCR7, CD62L,

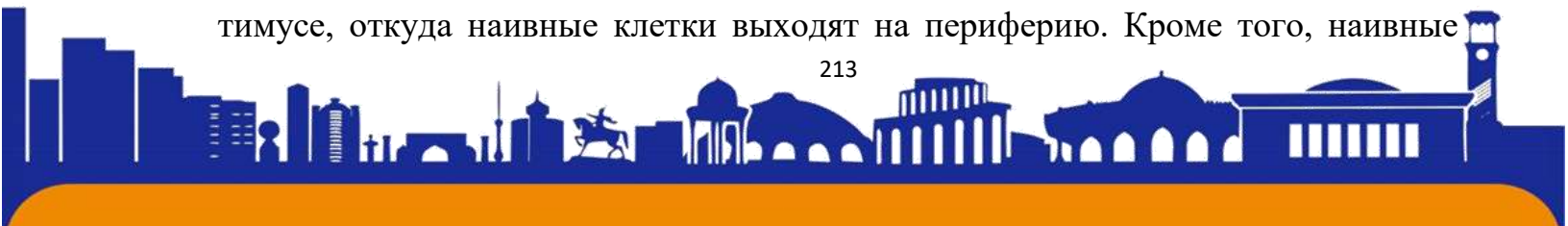
CD28, CD101, CD103, CD122, TcR α/β , ICOS, FOXP1 и HELIOS, IL-2ra, CCR4, GARP, IL -10 и TGF- β [9]. Экспрессия этих молекул важна как для поддержания популяции CD8⁺ Treg, так и для проявления их функциональной активности в отношении других клеток [5]. По некоторым данным, CD8⁺ Treg не экспрессирует CTLA-4, FasL [1]. CD4⁺ Т-лимфоцитам необходима экспрессия FoxP3 для реализации регуляторных свойств [8]. В зависимости от экспрессии FoxP3 CD8⁺ Treg можно разделить на субпопуляции CD8⁺FoxP3⁺ и CD8⁺FoxP3⁻. Для CD8⁺FoxP3⁺Treg также характерна экспрессия CD62L. Фенотип CD8⁺FoxP3⁻Treg характеризуется экспрессией CD103, что имеет решающее значение для формирования и реализации супрессорных свойств CD8⁺ Treg-лимфоцитов, особенно для субпопуляции клеток CD8⁺ FoxP3 [7]. Имеются данные о внутриклеточной экспрессии FoxP3, характерной для CD8⁺ Treg лимфоцитов [7]. Экспрессия поверхностных молекул во многом специфически регулируется различными микроРНК [5]. Вероятно, образование двух субпопуляций (CD8⁺FoxP3⁺ и CD8⁺FoxP3⁻Treg) связано с действием TGF- β (в сочетании с активацией Т-клеточного рецептора) и IL-10 [8]. Обе субпопуляции имеют низкую экспрессию перфорина и гранзимов, внутриклеточную экспрессию и секрецию ИЛ-10, а их супрессивный эффект обусловлен не цитотоксическими эффектами, а продукцией ТФР- β и ИЛ-10 и контактными взаимодействиями с участием CTLA-4 [9].

Таким образом, популяция CD8⁺ Т-лимфоцитов представляет собой совокупность клеток, весьма разнообразных по фенотипу и функциям. Условия дифференцировки CD8⁺ Т-лимфоцитов также различны.

Дифференцировка CD8⁺ Т-лимфоцитов

Недавние эмигранты тимуса, только что вышедшие из костного мозга, локализуются в крови и селезенке и отличаются от зрелых наивных клеток: у них снижена секреция иммунорегуляторных цитокинов, снижена экспрессия CD62L, CXCR4, гранзима В, снижена цитотоксичность, способность быстро размножаться с иммунным ответом и обеспечивать противовирусную защиту [7]. Считается, что децидуальные CD8⁺ Т-лимфоциты относятся к таким недавним эмигрантам из тимуса на периферию, но этот вопрос изучен недостаточно.

Антигеннезависимая дифференцировка CD8⁺ Т-лимфоцитов происходит в тимусе, откуда наивные клетки выходят на периферию. Кроме того, наивные

CD8⁺ Т-лимфоциты подвергаются антигензависимой дифференцировке во вторичных лимфоидных органах: в лимфатических узлах [1] и в селезенке [11], наивные CD8⁺ Т-лимфоциты взаимодействуют с дендритными клетками (ДК) через молекулу XCR1⁺ в присутствии секретируемого ИЛ-15, а также в присутствии CD4⁺ Т-лимфоцитов, секретирующих ИЛ-2 [7]. Наивные CD8⁺ Т-лимфоциты располагаются в паракортикальной области лимфатического узла [3].

Во вторичных лимфоидных органах CD8⁺ Т-лимфоциты наряду с ДК способствуют активации CD4⁺ Т-лимфоцитов [11]. Взаимодействие CD8⁺ Т-лимфоцитов с CD4⁺ Т-хелперами не обязательно сопровождается отщеплением от ДК [11]. Далее агрегат мигрирует в белую пульпу селезенки [11].

После активации CD8⁺ Т-лимфоциты могут дифференцироваться в короткоживущие эффекторные клетки, атакующие инфицированные клетки и погибающие в результате апоптоза после выполнения своей функции, или дифференцироваться в циркулирующие клетки центральной памяти [9]. Около 5-10% активированных CD8⁺ Т-лимфоцитов трансформируются в клетки памяти [9]. Центральные клетки памяти локализуются преимущественно в интерфолликулярной области лимфатических узлов [6]. CD8⁺ Т-лимфоциты депонируются в лимфатических узлах за счет экспрессии хоуминговых рецепторов CCR7 и CD62L (L-селектин) [1].

Для развития эффекторных свойств CD8⁺ Т-лимфоцитов необходим тройной сигнал: антигенная стимуляция через TcR, костимулирующий сигнал от CD28, микроокружение – воздействие цитокинов IL-12, IFN α , IFN β [8]. Цитокины IL-12 и IFN I типа играют важную роль как для формирования пула эффекторных клеток, так и для формирования клеток памяти [7]. Эти цитокины способствуют дифференцировке в основном в субпопуляцию Tc1 [9]. Воздействие цитокинов вызывает изменение экспрессии сотен генов, ответственных за пролиферацию, эффекторную активность цитотоксических лимфоцитов, выживаемость, миграцию, широкий спектр транскрипционных факторов (включая T-bet и Blimp-1) [4]. Секретируемый в первые сутки после активации наивных CD8⁺ Т-лимфоцитов, IFN γ за счет аутокринного действия активирует и дифференцирует CD8⁺ Т-лимфоциты в цитотоксические Т-лимфоциты, стимулирует экспрессию фактора транскрипции T-bet, продукцию гранзима В и играет важную роль в ранней активации. Эффект IFN γ

синергетически усиливается действием $IFN\alpha$ и $IFN\beta$, но не имеет значения для дифференцировки наивных $CD8^+$ Т-лимфоцитов в присутствии $IL-12$ [2].

Взаимодействие $CD8^+$ Т-лимфоцитов с активированными $CD4^+$ Т-лимфоцитами, ДК, имеет важное значение для формирования пула памяти $CD8^+$ Т-лимфоцитов, а также действия цитокинов. Взаимодействие $CD8^+$ Т-лимфоцитов с ДК осуществляется через молекулу $CD70$ на ДК и $CD27$ на поверхности $CD8^+$ Т-лимфоцитов, одновременно наблюдается взаимодействие $CD40L$ на активированных $CD4^+$ Т-лимфоцитах с $CD40$ на ДК [5]. Экспансия памяти $CD8^+$ Т-лимфоцитов зависит от взаимодействия с $CD4$ Т-хелперами через $CD40/CD40L$ и минорные молекулы гистосовместимости [9]. Кинетика клеточного взаимодействия остается предметом дискуссий [10]. Считается, что существует также резервный путь для поддержания дифференцировки клеток памяти, который актуален при отсутствии $IL-12$ и $IFN I$ типа, но пока не идентифицирован [11].

В отсутствие $CD4^+$ Т-лимфоцитов наивные $CD8^+$ Т-лимфоциты не могут активироваться в эффекторные клетки, тогда как $CD8^+$ Т-лимфоциты памяти могут пролиферировать и дифференцироваться в эффекторные клетки [9].

Рецепторы $IL7R$, $IL2R$, $IL15R$, микроРНК (миР)-155 играют важную роль в определении направления дифференцировки $CD8^+$ Т-лимфоцитов в сторону эффекторных клеток или клеток памяти, а также характера активации TcR , в частности, воздействие через молекулы диацилглицерола (ДАГ), киназы ДАГ (ДГК) α и ζ [3]. Удаление ДГК α и ζ приводит к уменьшению числа ячеек памяти. Этот эффект можно обнаружить, наблюдая снижение экспрессии $CD8^+$ Т-лимфоцитами $CD127$, экспрессии $CD62L$, а также нарушение гомеостаза субпопуляции клеток памяти и их жизнеспособности [6]. Также делеция ДГК α и ζ вызывает снижение экспрессии $CD8^+$ Т-лимфоцитами рецепторов хемокинов $CCR4$, $CCR5$ и $CXCR3$, ответственных за миграцию в лимфатические узлы во время иммунного ответа [3].

Регуляторные $CD8^+$ Т-лимфоциты могут дифференцироваться от наивных или эффекторных $CD8^+$ Т-лимфоцитов как в тимусе, так и на периферии [2]. Как и в случае $CD4^+$ Тreg-клеток, $TGF-\beta$ играет важную роль в формировании субпопуляции $CD8^+$ Тreg: он подавляет цитотоксическую активность $CD8^+$ -лимфоцитов [1], индуцируя микроРНК, что приводит к подавлению продукции

IFN γ [8]. Действие TGF- β также проявлялось в повышении экспрессии CTLA-4, ICOS CD8 $^+$ Т-лимфоцитами и CD62L на FoxP3 $^+$ субпопуляции CD8 $^+$ Т-лимфоцитов, а молекулы CD103 на субпопуляции CD8 $^+$ FoxP3-Т-лимфоцитов. [5]. TGF- β -индуцированные клетки CD8 $^+$ FoxP3 $^+$ и FoxP3 $^-$ снижают продукцию IFN γ и не пролиферируют в ответ на IL-2 [4]. Действие моноклональных анти-CD3-антител в условиях *in vitro* приводит к индукции дифференцировки и экспансии CD8 $^+$ CD25 $^+$ FoxP3 $^+$ Treg-лимфоцитов [2]. Мезенхимальные стволовые клетки (МСК) плаценты способствуют дифференцировке CD8 $^+$ Treg-лимфоцитов (CD8 $^+$ IL-10 $^+$) с участием молекулы PDL2 (лиганда антипрограммированной смерти-2) [12]. IFN γ и TNF α стимулируют экспрессию PDL2 на плацентарных МСК и дифференцировку CD8 $^+$ IL-10 $^+$ лимфоцитов [7].

Таким образом, CD8 $^+$ Т-лимфоциты способны к дифференцировке как в тимусе, так и на периферии. Направление дифференцировки зависит от характера межклеточных взаимодействий в процессе презентации антигена в сочетании с действием растворимых факторов. Механизмы регуляции дифференцировки CD8 $^+$ Т-лимфоцитов, в частности на периферии, изучены недостаточно. После дифференцировки CD8 $^+$ Т-лимфоциты приобретают способность специфически мигрировать для продолжения своей функции.

Заключение

Популяция CD8 $^+$ Т-лимфоцитов представляет собой совокупность клеток, весьма разнообразных по фенотипу и функциям. Большое значение придается субпопуляциям памяти CD8 $^+$ Т-лимфоцитов и CD8 $^+$ Treg, выявленным относительно недавно. Дифференцировка CD8 $^+$ Т-лимфоцитов зависит от окружения цитокинов и презентации антигена с участием поверхностных молекул. Возможна дифференцировка не только в первичных лимфоидных органах, но и во вторичных; однако молекулярные механизмы регуляции дифференцировки CD8 $^+$ Т-лимфоцитов изучены недостаточно. Миграция CD8 $^+$ Т-лимфоцитов в децидуальную оболочку обусловлена как изменением экспрессии поверхностных молекул CD8 $^+$ Т-лимфоцитов под действием растворимых продуктов в зоне маточно-плацентарного контакта, так и изменением продукции растворимых и поверхностных молекул клетками децидуальной оболочки. Молекулярные механизмы специфической миграции CD8 $^+$ Т-лимфоцитов при беременности изучены

недостаточно. Выделена важная роль концентрации CD8⁺ Т-лимфоцитов в эндометрии и децидуальной оболочке на протяжении всей беременности. Нарушение количественного содержания или функциональной активности CD8⁺ Т-лимфоцитов в децидуальной оболочке может привести к тяжелым осложнениям беременности. CD8⁺ Т-лимфоциты в зоне маточно-плацентарного контакта взаимодействуют с широким спектром клеток. Их функционирование в этих тканях направлено на стимуляцию инвазии трофобласта и формирование иммунологической толерантности, сопровождающееся снижением собственной цитотоксической активности и повышением регуляторной функции. Однако молекулярные механизмы межклеточных взаимодействий подлежат дальнейшему детальному изучению.

Список литературы:

1. Aandahl E.M., Torgersen K.M., Tasken K. CD8⁺ regulatory T cells – a distinct T-cell lineage or a transient T-cell phenotype? *Hum. Immunol.*, 2008, Vol. 69, no. 11, pp. 696-699.
2. Aboagye-Mathiesen G., Toth F.D., Petersen P.M., Gildberg A., Norskov-Lauritsen N., Zachar V., Ebbesen P. Differential interferon production in human first and third trimester trophoblast cultures stimulated with viruses. *Placenta*, 1993, Vol. 14, no. 2, pp. 225-234.
3. Aboagye-Mathiesen G., Toth F.D., Zdravkovic M., Ebbesen P. Production of interferons in human placental trophoblast subpopulations and their possible roles in pregnancy. *Clin. Diagn. Lab. Immunol.*, 1994, Vol. 1, no. 6, pp. 650-659.
4. Akoglu B., Lafferton B., Kalb S., Yosuf S.E., Herrmann E., Zeuzem S., Gossmann J., Kachel H.G., Scheuermann E.H., Faust D. Rejection quantity in kidney transplant recipients is associated with increasing intracellular interleukin-2 in CD8⁺ T-cells. *Transpl. Immunol.*, 2014, Vol. 31, no. 1, pp. 17-21.
5. Arck P.C. Stress and pregnancy loss: role of immune mediators, hormones and neurotransmitters. *Am. J. Reprod. Immunol.*, 2001, Vol. 46, no. 2, pp. 117-123.
6. Arruvito L., Payaslian F., Baz P., Podhorzer A., Billordo A., Pandolfi J., Semeniuk G., Arribalzaga E., Fainboim L. Identification and clinical relevance of naturally occurring human CD8⁺HLA-DR⁺ regulatory T cells. *J. Immunol.*, 2014, Vol. 193, no. 9, pp. 4469-4476.

7. Bachmann M.F., Wolint P., Walton S., Schwarz K., Oxenius A. Differential role of IL-2R signaling for CD8⁺ T cell responses in acute and chronic viral infections. *Eur. J. Immunol.*, 2007, Vol. 37, no. 6, pp. 1502-1512.
8. Badovinac V.P., Porter B.B., Harty J.T. Programmed contraction of CD8(+) T cells after infection. *Nat. Immunol.*, 2002, Vol. 3, no. 7, pp. 619-626
9. Bao Y.S., Wang M., Zhang P., Zhou Z., Zhai W.J., Wang H., Jiang E.L., Huang Y., Feng S.Z., Han M.Z. Regulation of immunological balance between TH1/TH2 and Tc1/Tc2 lymphocytes by prostaglandin E2. *Zhongguo Shi Yan Xue Ye Xue Za Zhi*, 2010, Vol. 18, no. 2, pp. 431-435.
10. Barinov A., Galgano A., Krenn G., Tanchot C., Vasseur F., Rocha B. CD4/CD8/Dendritic cell complexes in the spleen: CD8⁺ T cells can directly bind CD4⁺ T cells and modulate their response. *PLoS ONE*, 2017, Vol. 12, no. 7, e0180644. doi: 10.1371/journal.pone.0180644.
11. Barnea E.R., Hayrabedian S., Todorova K., Almogi-Hazan O., Or R., Guingab J., McElhinney J., Fernandez N., Barder T. PreImplantation factor (PIF*) regulates systemic immunity and targets protective regulatory and cytoskeleton proteins. *Immunobiology*, 2016, Vol. 221, no. 7, pp. 778-793.
12. Beneventi F., Locatelli E., de Amici M., Martinetti M., Spinillo A. Soluble HLA-G concentrations in obese women during pregnancy and in cord blood. *J. Reprod. Immunol.*, 2017, Vol. 119, pp. 31-37

ISLOM DININING GUMBAZI—BUXORO QarDU 2-kurs talabasi Normirzayeva Gulbahor

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimizning qadimiy sharqona ertaklar shahri Buxoroning tarixi, arablar bosqini, tabarruk zotlari, ulamolari, me`morchiligi aks ettirilgan.

Kalit so`zlar: Buxoroyi Sharif, Numijkat, Qutayba, mis shahar, Muhammadjonov, Abduxoliq G`ijduvoni, Muhammad Orif Revgariy, Mir Arab madrasasi, Ulug`bek madrasasi, Labi Hovuz ansambli, Poi-Kalon minorasi, Qubbat ul-islom, Buxoro otlari.

Buxoro - O`zbekistonning qadimiy, madaniy maskanlaridan, dunyoning eng ko`hna va tarixiy me`moriy obidalaridan biridir. Buxoroyi Sharif (Sharofatli Buxoro) qadimgi Buxoroning keng tarqalgan nomlaridan biridir.

O`rta asrlarda jahondagi 7 shahar: Makka, Madina, Quddus, Buxoro, Bag`dod, Damashq, Mozori Sharifga diniy markaz sifatida shuhrat qozonganliklari uchun Sharif unvoni berilgan edi¹.

Aynan Buxoro shahri islom dinini keng yoyishda va qaror toptirishda muhim ahamiyatga ega bo`lgan. Bu zaminda bir qancha buyuk zotlar, shoiru-fuzalolar, islom va hadis ilmlarining yirik targ`ibotchilari va tasnifchilari yetishib chiqqan.

Ahmad ibn Muhammad ibn Nasr o`z kitobida Numijkat nomi bilan qayd etilgan. Buxoro boshqa manbada Bumiskat deb ham keltirilgan. Yana bir manbada arab tilida Madinat ussufriya ya`ni mis shahar deb ham yozilgan.

Buxoro vohasining qadimgi davr tarixini o`rganishda hududda olib borilgan arxeologik tadbirlarning ahamiyati beqiyos. Vohadagi Poykand, Varaxsha yodgorliklarini arxeologik o`rganish XX asr birinchi yarmida boshlanib, hozirgi kungacha davom etib kelmoqda. L.A.Zimin, V.A.Shishkin, A.R.Muhammadjonov, J.Mirzaahmedov kabi olimlar tomonidan olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida yodgorliklarning voha ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy hayotida egallangan salmoqli o`rni aniqlanib, to`plangan ma`lumotlar ilmiy jamoatchilik hukmiga havola etildi².

¹ O`ZME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

² Buxoro tarixi: o`quv qo`llanma /Halim To`rayev. □ Durdona nashriyoti, 2020. 4-bet.

Narshaxiy Buxoro tarixi asarida yozishicha Buxoro aholisi har safar arab lashkari kelganda musulmon bo`lar, arablar qaytib kelgach yana dindan qaytar edi. Qutayba ibn Muslim ularni uch marta musulmon qilgan, ular esa yana dindan qaytgan edilar. Qutayba to`rtinchi marta kelganda qiyinchiliklar bilan Buxoro shahrini bosib oladi va islom dinini tarqatadi Qutayba arablar Buxoroliklar bilan yashab ularning harakatlaridan xabardor bo`lib tursalar, ular zarurat yuzasidan musulmon bo`ladilar degan maqsadda Buxoro aholisiga uylarining yarmini arablarga bo`shatib berishga buyruq chiqaradi. Shu tarzda arablar Buxoraga kelib o`rnashishni boshlaydilar. Qutayba bu yo`l bilan musulmonchilikni Buxoroda tezroq tarqatadi va shariat hukmlarini tarqatishga majbur etadi.

Bir so`z bilan aytganda ulug` shahar, tabarruk ulamolar va qadamjolar yurti. Masalan, Abduxoliq G`ijduvoni, Xoja Ali Romitaniy, Muhammad Boboyi Samosiy, Muhammad Orif Revgariy, Mahmud Anjir Fag`naviy, Said Amir Kulol va Bahouddin Naqshbanddek tariqat pirlari, Abu Havzi Kabir, Chor Babrdek zotlarning islom dinida xizmatlari beqiyos bo`lgan.

Movarounnahr shaharlarining ta`rifida shoirlarning ko`p baytlari va sanoqsiz she`rlari bor. Ulardan ba`zilari mana bular:

“Movarounnahrning ko`rki to`rt tomonida joylashgan to`rt shahardir. Ularning har biri jannatdan ham yaxshiroqdir. Birinchisi ilmu fazl manbai bo`lgan Buxoro uning tuprog`i Rum va Chin mamlakatlariga faxrdir³.

Birinchi prezidentimiz Islom Abdug`aniyevich Karimov Buxoro shahrining 2500 yillik (1997-yil) yubileyida so`zlagan nutqida ta`kidlab o`tganidek, Buxoro qubbat ul-islom, ya`ni Islom dinining gumbazi va ulamolar so`zi biulan aytganda, quvvati dini islom deb tan olinishini ham Buxoroning jahonda, butun Sharq mintaqasida musulmon dunyosining mo`tabar markazlaridan biri bo`lishidan e`tirofdir⁴.

O`zbekistonning sayyohlik durdonalaridan biri sanaladi. 1997-yil shaharning 2500 yillik yubileyi xalqaro miqyosda nishonlangan Buxoro hududida ulkan tarixiy ahamiyatga ega muqaddas qadamjolar, masjidi - maqbaralar, minoralar va madrasalar

³ Buxorodagi ayrim avliyolar tarixi N.Yo`ldoshev. Buxoro, 1993. 3-bet.

⁴ “Biz kim o`zbeklar A.Ibrohimov. Sharq nashriyoti. Toshkent, 2001. 110- bet.

joylashgan, islom ta'limi tizimida universiteti maqomida bo'lgan nizomiya madrasalari, ya'ni oliy madrasalar aynan Buxoroda faoliyat yuritgan. Eng mashhurlari Mir Arab va Ulug'bek madrasalaridir. Jumladan, Somoniylar maqbarasi, Mirzo Ulug'bek madrasasi, Boloi Hovuz masjidi, Kalon masjidi, Chashmai Ayub maqbarasi, Poi Kalon me'moriy yodgorligi (SHHT tomonidan sakkizinchi mo'jiza sifatida tan olingan), Labi- Hovuz ansambli va boshqalar.

Afsonaga ko'ra, Chingizxon Buxoroni zabt etib, uning asosiy minorasi Poi Kalonni ko'zdan kechirish uchun u tomon yo'l olgan. U boshini ko'taradi va jang dubulg'asi boshidan tushib tushib ketadi. Bosqinchi unga engashib, so'ng jilmayib: Men Buxoroni zabt etdim, lekin minorsi oldida egildim, - deb aytadi va minorani buzdirmaslik haqida buyruq beradi.

Islom madaniyati va san'atining ajralmas qismlari xattotlik, miniatyura, kulollik, zargarlik, me'morchilik, misgarlik, yog'och o'ymakorligi sohalarida ham Buxorolik ustalar va hunarmandlar hamisha peshqadam bo'lganlar.

Ko'hna va boqiy Buxoro shahri 2020-yilda Islom madaniyati poytaxti deb e'lon qilindi (undan oldin esa 2007- yil Toshkent Islom madaniyati poytaxti deb e'lon qilingan edi).

Buxorodan xorijga chiqariladigan mahsulotlardan tashqari ot ham eksport qilingan. Buxoro otlari, - deydi muallif, - xususan, qorabayir navi 1914-yilgi urushda ahamiyat qozonib, yaxshiligini isbotlaydi. Buxoro amiri qanchadan- qancha ming bosh otni Rusiya davlatiga berdi⁵.

Ta'kidlash joizki, Ko'hna Buxoroni tarixchilar, sayohatchilar she'riyat va afsonalar shahri deb atagan. Xullas, bu qadimiy shaharning har bir maydoni, ko'chasi, ko'kka bo'y cho'zgan minoralari, qadomjolari olis o'tmishdan, inson aql zakovatidan namoyish qiladi.

⁵ "Buxoro xalqining hasrati tarixi". Amir Sayyid Olimxon . Toshkent, 1991. 5-bet.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar:

1. Buxoro tarixi: o`quv qo`llanma /Halim To`rayev. Durdon nashriyoti, 2020. 4-bet.
2. Buxorodagi ayrim avliyolar tarixi N.Yo`ldoshev. Buxoro, 1993. 3-bet.
3. Biz kim o`zbeklar A.Ibrohimov. Sharq nashriyoti. Toshkent, 2001. 110-bet.
4. "Buxoro xalqining hasrati tarixi. Amir Sayyid Olimxon . Toshkent, 1991. 5-bet.
5. O`ZME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil.

Image Processing Techniques as a Tool for the Analysis of Liver Diseases

Boboyorov Sardor Uchqun o'g'li, Lyubchenko Valentin,

Lyashenko Vyacheslav

sardorboboyorov020@gmail.com

lyashenko.vyacheslav@gmail.com

Tashkent Medical Academy Termiz branch, Uzbekistan

Department of Informatics, Kharkiv National University of Radio

Electronics, Ukraine

Department of Media Systems and Technology, Kharkiv National

University of Radio Electronics, Ukraine

Abstract:

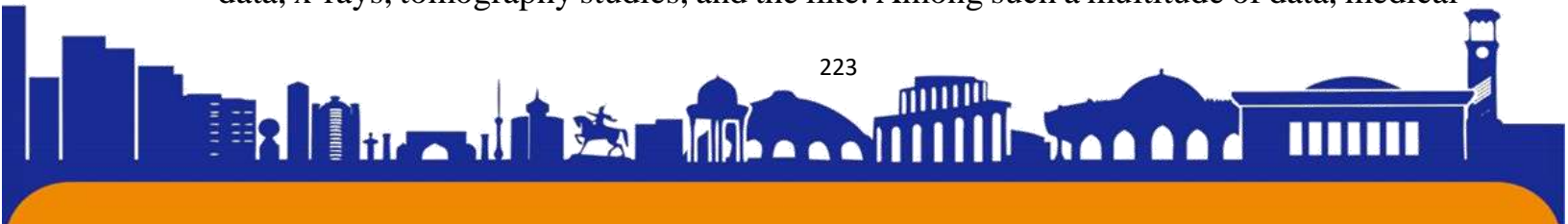
Identification of diseases and their successful treatment is largely determined by early diagnosis. This allows you to both prevent the development of the disease and get rid of possible negative consequences. Various data can be used for these purposes. We are looking at medical imaging techniques. Microscopic images of the liver, where manifestations of fatty disease are possible, were chosen as the object of study. The paper summarizes the general scheme of the corresponding analysis, and presents the results on real images.

Key words: Diagnostics, Analysis, Fatty liver disease, Image processing techniques, Medical imaging, Microscopic images

Introduction

Diagnosis is one of the ways to determine human diseases. This approach makes it possible to determine the possible occurrence of the disease at an early stage and apply methods to stop its development. Early diagnosis allows you to get rid of the severe consequences of the development of the disease, and in some cases to cure the patient [1]-[4]. At the same time, an important aspect is the study of data after the development of diseases that lead to death. This helps to understand the nature of the disease, its course, the impact on various human organs.

To diagnose and study the diseases of the patient, you can use different approaches that are based on different data. These can be empirical test results, ECG data, x-rays, tomography studies, and the like. Among such a multitude of data, medical

images should be singled out, which are photographs under a microscope [5]-[7]. In fact, this is a consideration of the disease and the state of human organs at the micro level. Various methods and approaches of medical image processing techniques can be used here [8]-[14].

Among the various human diseases, liver diseases should be distinguished. Improper diet and unhealthy lifestyle leads to fatty liver disease. This can lead to serious complications. But at the same time, such a disease in the early stages does not have symptoms [15], [16]. It is in this case that the analysis of medical images can be the tool that helps to carry out early diagnosis. This determines the relevance and significance of such a study.

Thus, the main purpose of the article is to consider the possibilities of using image processing techniques in the diagnosis of fatty liver disease.

Brief critical review of the literature

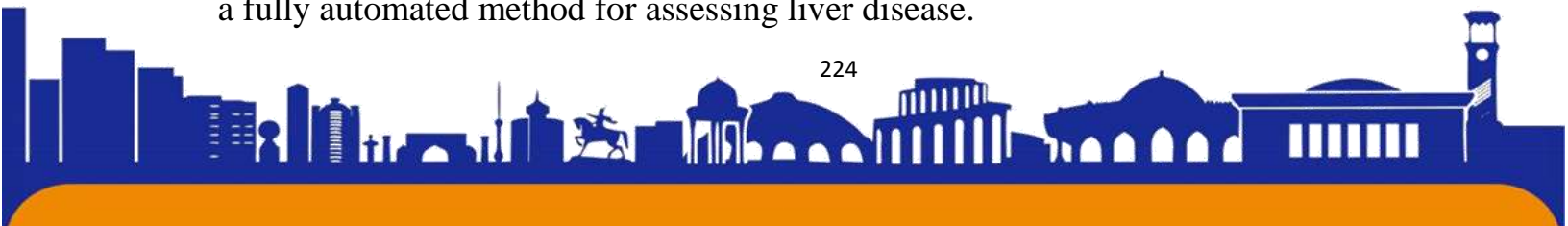
First of all, we note that for the appropriate analysis and creation of an expert system, various approaches can be used: from simple statistical analysis to artificial intelligence with training based on neural networks, evolutionary algorithms and machine learning [17], [18]. However, we will focus on pattern recognition and image processing.

In the study [19], the authors diagnose the state of the liver based on MRI data. For quantitative segmentation of the liver, a convolutional objective function is used in the work. However, the totals count of the part of the tissues of the affected liver remains outside the scope of research. This is the basis for continuing relevant research.

T. M. Hassan, M. Elmogy and E. Sallam consider various segmentation methods for the analysis of medical images [20]. Particular attention is paid to the analysis of images of the liver and the diagnosis of its various diseases.

K. Mala and V. Sadasivam perform segmentation of potentially interesting areas on the liver image using texture analysis and wavelet ideology [21]. It also uses a neural network to infer the final results.

The paper [22] considers an approach to liver image segmentation using morphological operations. This allows you to get more accurate estimates about the areas of interest in the liver region. Through this approach, the authors have developed a fully automated method for assessing liver disease.

However, it should be emphasized that efficient segmentation is not possible without preliminary processing of the input liver image [23], [24]. Here it is important to take into account both the increase in image contrast and the removal of noise. In this case, it is important in general not to spoil the quality of the input image, where quality is understood as the preservation of important information and the prevention of loss of necessary data. Moreover, sometimes pre-processing can have its own specific features of its application. This may be due to different methods of staining the studied tissue samples.

Also, when developing methods for analyzing medical images, one should not forget about the possibility of using simple classical approaches to highlight contours and conduct appropriate segmentation.

General methodology for image analysis of liver tissues

Before discussing the general methodology for analyzing liver images, let's look at a few examples. Figure 1 show some sample images of the liver.

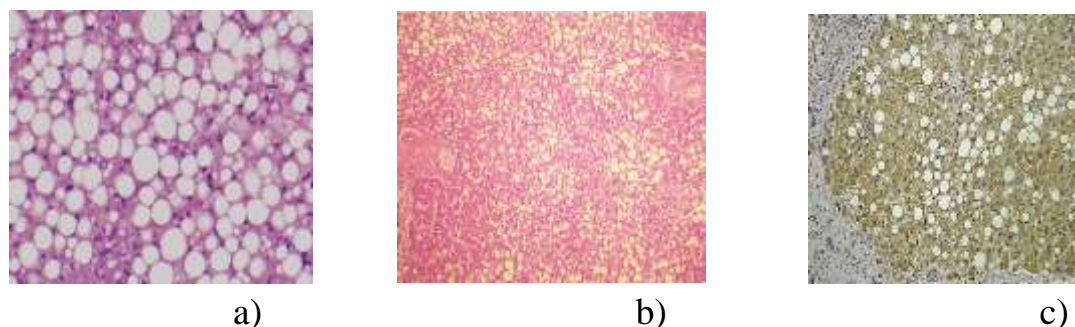

Figure 1: Selected examples of images of liver tissue [14]

We see foci of fatty liver disease of different concentrations. It should also be noted that these foci have a different shape, a different degree of readability of the outlines of such foci.

At the same time, we can state the applicability of different types of staining of the original samples. All this determines the specifics of the application of digital processing methods for the corresponding images.

Two approaches can be applied to analyze and detect fatty liver disease.

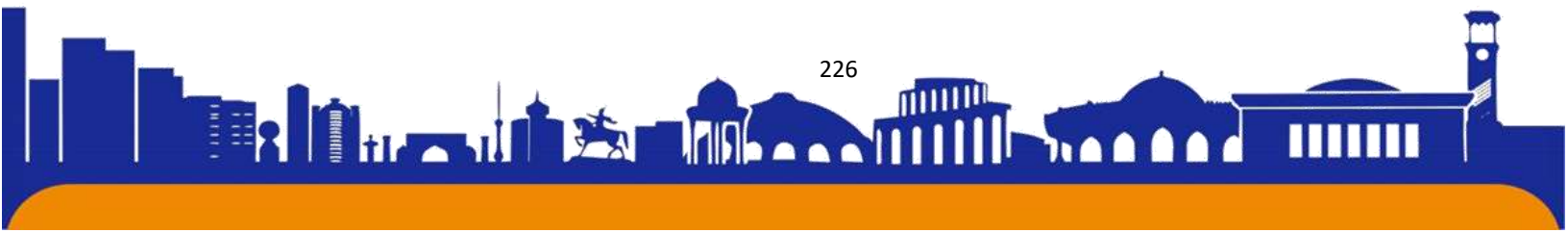

The first approach is based on the identification of the contours of potential foci of liver damage. As can be seen from the data in Figure 1, such fatty foci have the shape of a circle or oval. To select the contour of an object of interest to us, we can use well-known operators (the so-called boundary detectors): Canny, Sobel, Prewitt, Laplace, and many others. We can also use a simple binarization threshold (Otsu's method). The main feature of this approach is the choice of the threshold, or the appropriate setting of the edge detector.

It should also be noted that we can search for lesions by their shape. The main problem in this case is to determine the geometric dimensions of such a shape. By choosing the wrong geometry, we can miss some foci of fatty liver disease.

The second approach can be based on segmentation methods where color segmentation should be applied. In this case, we are talking about splitting the image into some areas of interest. In some way, segmentation by color can be implemented by introducing separate color markers, according to which we must segment. Then the role of a person in this process is determined by the choice of certain color markers. On the one hand, this simplifies the task of segmentation, but on the other hand, the color of the marker can change and needs to be corrected.

Then, for example, based on the second approach, a generalized algorithm for the analysis of liver glycogen can be presented in accordance with Figure 2.

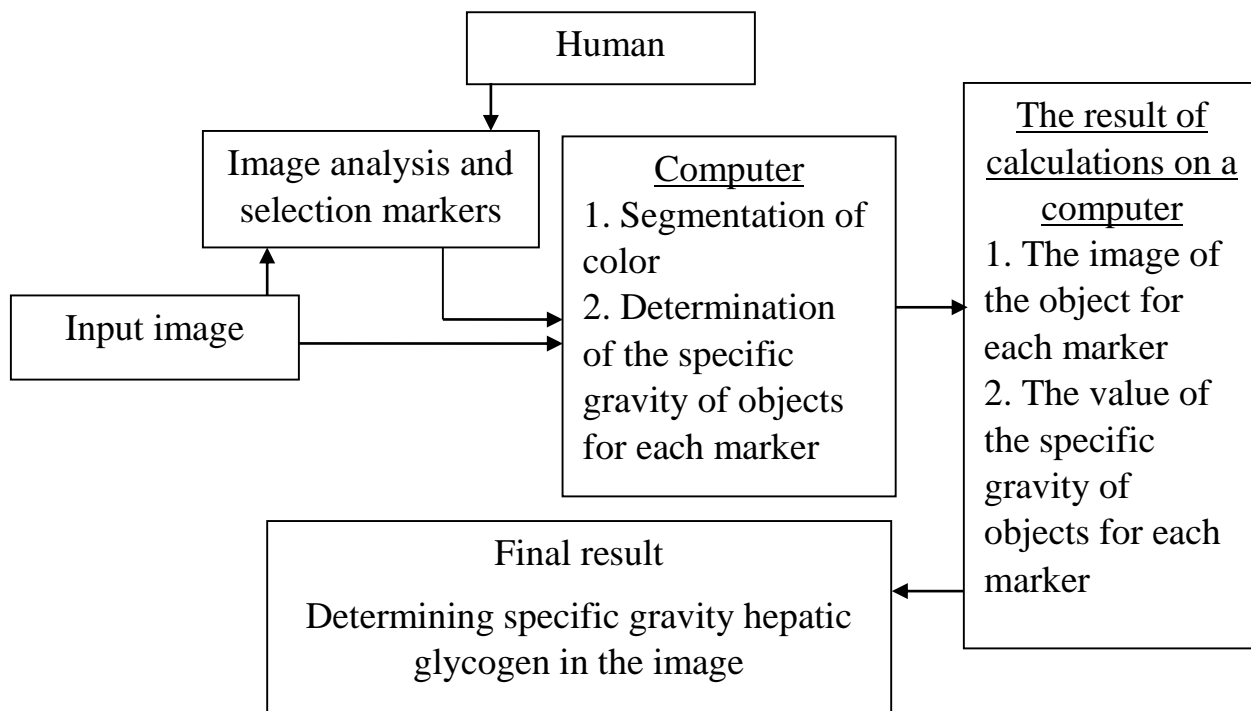

Figure 2: Generalized algorithm for the analysis of liver glycogen based on the color segmentation method

Thus, we consider an integrated human-computer system that allows the necessary analysis to be carried out.

Results

Figure 3 shows the results of detecting the boundaries of fatty liver lesions for the original image (Figure 1a) at different thresholds.

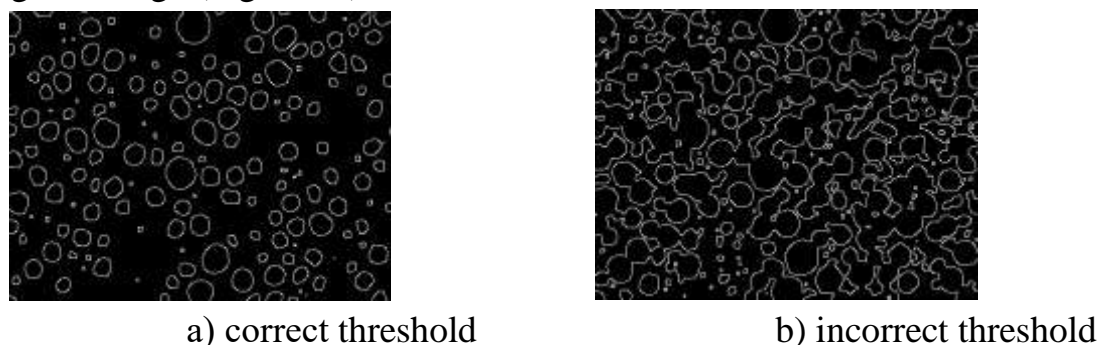
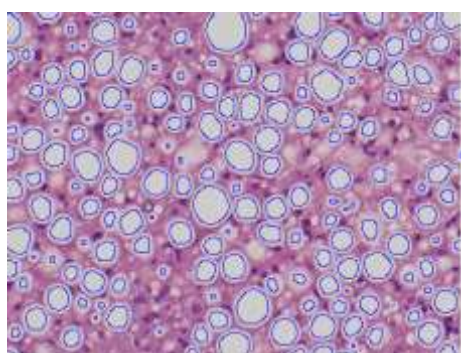
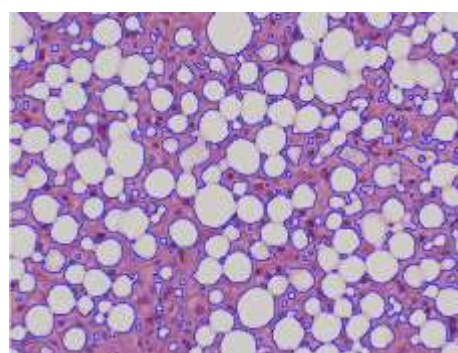

Figure 3: Detection of the boundaries of fatty lesions in liver tissues

We see that the choice of threshold significantly affects the correctness of detection of lesions. In the first case, such lesions stand out clearly and without overlap with neighboring areas of interest. In the second case, we see many intersections of such foci of liver damage. This breaks the understanding of the development of fatty liver disease. The results obtained can be seen in Figure 4, which is the result of combining the data of Figure 1a and Figures 3a,b in turn.

a) correct selection

b) incorrect selection

Figure 4: Result of selection of lesions in the case of using the edge detection method

Figure 5 shows the final result, which helps to make further analysis (counting fatty liver lesions, taking into account their size).

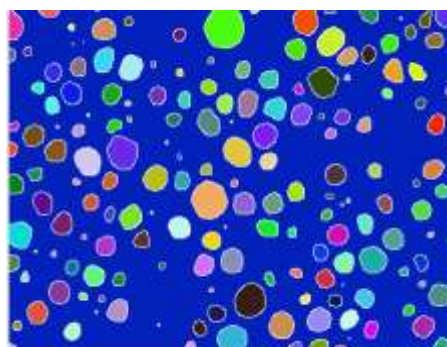

Figure 5: The result of identification of foci of fatty lesions of the liver

Identification of foci of fatty liver lesions is one of the important steps in the processing of the corresponding images. We can visually assess the scale of the lesion; assess the dynamics of the development of fatty liver disease.

We also pay attention to the effectiveness of color prompts in solving the task. Color solutions make it possible to facilitate the process of calculating the total area of liver lesions, to carry out a complete identification of such objects, and to build their classification system. Our system also has the ability to automatically determine the area of liver lesions, which is important for constructing an appropriate histogram. Below is a fragment of such data, which shows the number of the lesion and its area in pixels:

- Object # 17 180
- Object # 18 203
- Object # 19 270
- Object # 20 1
- Object # 21 1
- Object # 22 154
- Object # 23 34
- Object # 24 324
- Object # 25 213
- Object # 26 58
- Object # 27 392
- Object # 28 185
- Object # 29 14
- Object # 30 292
- Object # 31 159
- Object # 32 10
- Object # 33 189
- Object # 34 176
- Object # 35 586
- Object # 36 24
- Object # 37 228
- Object # 38 13
- Object # 39 147

Object # 40 82
Object # 41 303

In the following figure (Figure 6a), objects with the same intensity are shown with the help of colors from the point of view of the original image (Figure 1b). This allows the most significant lesions to be identified (see Figure 6b).

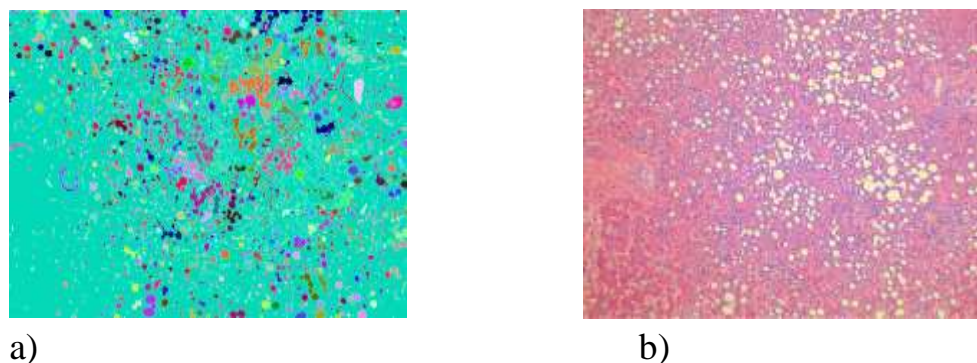

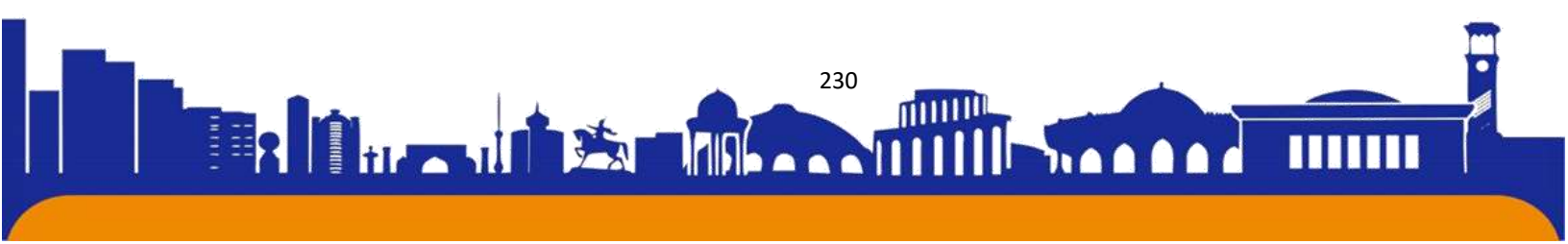
Figure 6: Color segmentation results for the original Figure 1b

The data in Figure 6 illustrate well the benefits of color segmentation in identifying the most intense lesions. This simplifies the overall task of localizing fatty liver disease. It is also an effective tool for illustrating proposed solutions in the course of treatment.

As noted earlier, we can also implement color segmentation based on the selection of color markers. Figure 7 shows the results of this liver lesion segmentation for the original image in Figure 1c.

Figure 7a is a set of color markers that display the primary colors of fatty liver lesions as circles or oval conglomerates (see Figure 1c).

Figure 7b is the result of color segmentation using markers, where fatty liver lesions are highlighted in black. Other colors characterize different components of the liver tissue structure (see Figure 1c).

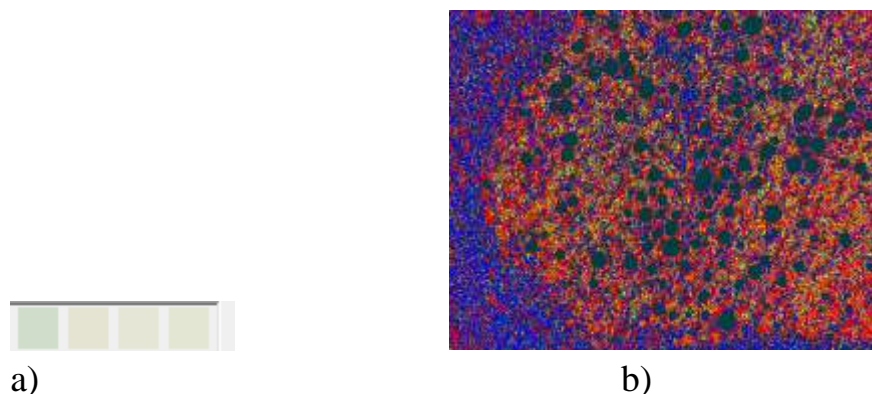

Figure 7: Result of color segmentation based on color markers

Thus, in general, the considered system of approaches to the processing of medical images can solve various problems of analysis and diagnostics.

Conclusion

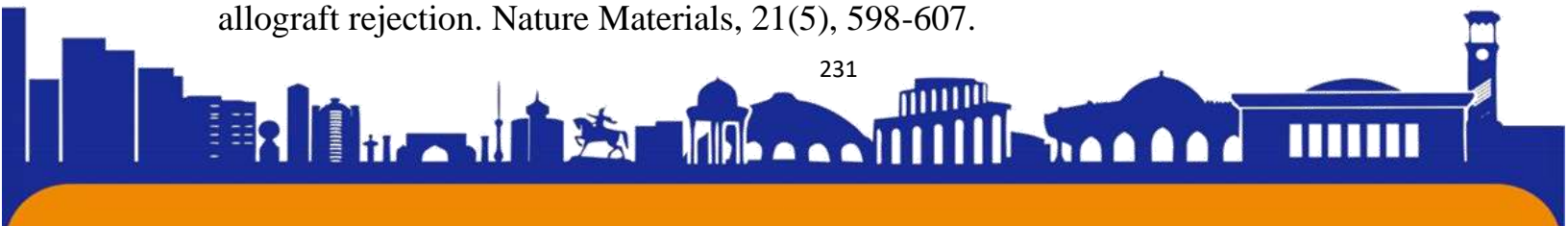
The article deals with the use of classical methods of image analysis for the study of medical data. For this purpose, we have chosen digital images of fatty liver disease.

The paper considers approaches for identifying potential foci of fatty liver disease in the image. Different ways of solving the problem are shown. All results are presented on real images.

The results of the work can be useful for medical professionals, researchers and educators. As a development of this direction, generalization and consideration of an expert system for the diagnosis and analysis of liver diseases is expected.

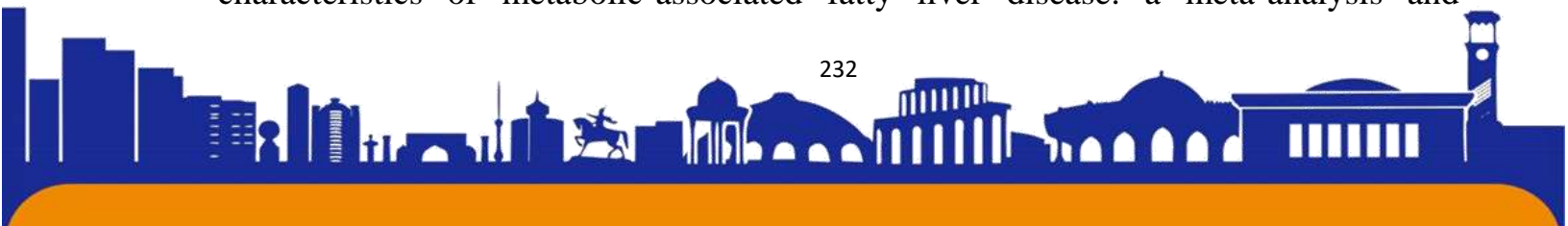
References:

1. Parsa, S. F., & et al.. (2018). Early diagnosis of disease using microbead array technology: a review. *Analytica chimica acta*, 1032, 1-17.
2. Poggiali, E., & et al.. (2020). Can lung US help critical care clinicians in the early diagnosis of novel coronavirus (COVID-19) pneumonia?. *Radiology*, 295(3), E6-E6.
3. Shernazarov, F., Tohirova, J., & Jalalova, D. (2022). Types of hemorrhagic diseases, changes in newboens, their early diagnosis. *Science and innovation*, 1(D5), 16-22.
4. Huang, J., Chen, X., Jiang, Y., Zhang, C., He, S., Wang, H., & Pu, K. (2022). Renal clearable polyfluorophore nanosensors for early diagnosis of cancer and allograft rejection. *Nature Materials*, 21(5), 598-607.

5. Dabeer, S., Khan, M. M., & Islam, S. (2019). Cancer diagnosis in histopathological image: CNN based approach. *Informatics in Medicine Unlocked*, 16, 100231.
6. Liu, X., Song, L., Liu, S., & Zhang, Y. (2021). A review of deep-learning-based medical image segmentation methods. *Sustainability*, 13(3), 1224.
7. Vijayalakshmi, A. (2020). Deep learning approach to detect malaria from microscopic images. *Multimedia Tools and Applications*, 79, 15297-15317.
8. Lyashenko, V. V., Babker, A. M. A. A., & Kobylin, O. A. (2016). The methodology of wavelet analysis as a tool for cytology preparations image processing. *Cukurova Medical Journal*, 41(3), 453-463.
9. Rabotiahov, A., & et al.. (2018). Bionic image segmentation of cytology samples method. In 2018 14th International Conference on Advanced Trends in Radioelectronics, Telecommunications and Computer Engineering (TCSET) (pp. 665-670). IEEE
10. Lyubchenko, V., Matarneh, R., Kobylin, O., & Lyashenko, V. (2016). Digital image processing techniques for detection and diagnosis of fish diseases. *International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering*, 6(7), 79-83.
11. Lyashenko, V., Matarneh, R., & Kobylin, O. (2016). Contrast modification as a tool to study the structure of blood components. *Journal of Environmental Science, Computer Science and Engineering & Technology*, 5(3), 150-160.
12. Mousavi, S. M. H., Lyashenko, V., & Prasath, S. (2019). Analysis of a robust edge detection system in different color spaces using color and depth images. *Компьютерная оптика*, 43(4), 632-646.
13. Babker, A., & Lyashenko, V. (2018). Identification of megaloblastic anemia cells through the use of image processing techniques. *Int J Clin Biomed Res*, 4, 1-5.
14. Mousavi, S. M. H., Victorovich, L. V., Ilanloo, A., & Mirinezhad, S. Y. (2022, November). Fatty Liver Level Recognition Using Particle Swarm optimization (PSO) Image Segmentation and Analysis. In 2022 12th International Conference on Computer and Knowledge Engineering (ICCKE) (pp. 237-245). IEEE.
15. Duan, Y., Pan, X., Luo, J., Xiao, X., Li, J., Bestman, P. L., & Luo, M. (2022). Association of inflammatory cytokines with non-alcoholic fatty liver disease. *Frontiers in immunology*, 13, 880298.
16. Chan, K. E., & et al.. (2022). Global prevalence and clinical characteristics of metabolic-associated fatty liver disease: a meta-analysis and

systematic review of 10 739 607 individuals. *The Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism*, 107(9), 2691-2700.

17. Zhou, L. Q., & et al.. (2019). Artificial intelligence in medical imaging of the liver. *World journal of gastroenterology*, 25(6), 672.

18. Gore, J. C. (2020). Artificial intelligence in medical imaging. *Magnetic resonance imaging*, 68, A1-A4.

19. Irving, B., Hutton, C., Dennis, A., Vikal, S., Mavar, M., Kelly, M., & Brady, J. M. (2017). Deep quantitative liver segmentation and vessel exclusion to assist in liver assessment. In *Medical Image Understanding and Analysis: 21st Annual Conference, MIUA 2017, Edinburgh, UK, July 11–13, 2017, Proceedings 21* (pp. 663-673). Springer International Publishing.

20. Hassan, T. M., Elmogy, M., & Sallam, E. (2015). Medical image segmentation for liver diseases: a survey. *International Journal of Computer Applications*, 118(19), 38-44.

21. Mala, K., & Sadasivam, V. (2005, December). Automatic segmentation and classification of diffused liver diseases using wavelet based texture analysis and neural network. In *2005 Annual IEEE India Conference-Indicon* (pp. 216-219). IEEE.

22. Huo, Y., & et al.. (2019). Fully automatic liver attenuation estimation combing CNN segmentation and morphological operations. *Medical physics*, 46(8), 3508-3519.

23. Lupsor-Platon, M., Serban, T., Silion, A. I., Tirpe, G. R., Tirpe, A., & Florea, M. (2021). Performance of ultrasound techniques and the potential of artificial intelligence in the evaluation of hepatocellular carcinoma and non-alcoholic fatty liver disease. *Cancers*, 13(4), 790.

24. Lafci, B., & et al.. (2023). Multimodal assessment of non-alcoholic fatty liver disease with transmission-reflection optoacoustic ultrasound. *Theranostics*, 13(12), 4217.

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING ETIMOLOGIK O'ZIGA XOSLIKLARI

Shukurova Farida Xayrilla qizi
aliceamethyst59@gmail.com

Annotatsiya: Iboralar ijtimoiy - madaniy ahamiyatga ega bo'lib, ular jamiyatning umumiy xarakteri, yashash tarzi, urf-odatlarini o'zida namoyon etadigan tildagi bir vositadir. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tilidagi ba'zi fellar va iboralarning kelib chiqishi haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ibora, fel, urf-odatlar, denotativ ma'no, frazeologik xususiyatlar, jamiyatning umumiy xarakteri.

Annotation: expressions have social and cultural significance, they are a means of language that shows the general character of the society, way of life, and customs. This article talks about the origin of some verbs and expressions in English and Uzbek.

Keywords: phrase, verb, customs, denotative meaning, phraseological features, general character of society.

Аннотация: выражения имеют социально-культурное значение, являются средством языка, отображающим общий характер общества, быт, обычаи. В этой статье рассказывается о происхождении некоторых глаголов и выражений в английском и узбекском языках.

Ключевые слова: словосочетание, глагол, обычаи, денотативное значение, фразеологические признаки, общий характер общества.

Iboralar ijtimoiy - madaniy ahamiyatga ega bo'lib, ular jamiyatning umumiy xarakteri, yashash tarzi, urf-odatlarini o'zida namoyon etadigan tildagi bir vositadir. Ingliz tilini o'rganishda ham uning frazeologik xususiyatlarini tadqiq qilish muhim va murakkab vazifalaridan biri hisoblanib fel va iboralarda tilning alohida qatlami sifatida o'rganilib chiqishni taqozo qiladi chunki fel va iboralarda ko'pincha so'zlar o'zining asl ma'nosini yo'qotib ko'chma manoda qo'llanilgan bo'ladi hamda ularni to'g'ridan to'g'ri tarjima qilib bo'lmaydi. Tilshunoslikning iboralarni o'rganadigan sohasi frazeologiya deb yuritiladi va bu sohada B.Freyzer, N.Xomskiy, A.Kunin, V.Vinogradov, o'zbek tilshunoslaridan esa Sh.Rahmatullayev, B.Yo'ldoshev, A.Mamatov, A.Bushuy, M.Sodiqovalar ilmiy ishlar olib borishgan. Amerikalik olim

.Freyzerning fikricha - “ Iboralar lingvomadaniyat sohasida muhim o’rin tutadi va oddiy birikmalardan farqli ravishda ular qotib qolgan birikma bo’lib, shakli va ma’nosi o’zgarishiga yo’l qo’yilmaydi. Reformatskiy esa – “ Frazеologik birliklar turli aholi qatlami nutqiga xos bo’lgan, ularning sinfi va kasbini ko’rsatadigan so’z va so’z birikmalaridir ”– deya ta’rif beradi. Yana bir lingvomadaniyatshunos olim Chi Renning fikriga ko’ra – “ Iboralar so’zlarning shunday qotib qolgan guruhiki, ularning so’zlari alohida yakka olinganda iboraning umumiy ma’nosiga bog’liq bo’lmaydi¹. Iboralar ijtimoiy fenomendir. Shuning uchun ham ular biron bir yakka shaxsning emas balki butun bir jamiyatning siyosat, savdo -sotiq, hunarmandchilik, din, san’at va boshqa sohalar ta’sirida yaratilgan aql-u zakovati mahsulidir ”.

Iboralarni hech qachon denotativ ma’noda tushunmaslik kerak ya’ni ularda so’zlar asl ma’nosi bilan ishlatilmaydi agar asl ma’nosida ishlatilsa u ibora bo’lmaydi. Masalan,

- 1)Ukam qorong’uda to’nini teskari kiyib oldi.
- 2)Ukam birdan to’nini teskari kiyib oldi.

Yuqoridagi gaplarga izoh beradigan bo’lsak, birinchisida hech qanday ibora ishlatilmagan ya’ni “*ukam qorong’uda to’nini o’ng yoki chapligini bilmasdan teskari kiyib oldi*” ma’nosini berayapti, bundan anglashiladiki gapda qo’llanilgan barcha so’zlar o’z ma’nosida. Ikkinchi gapda esa ibora mavjud: bu yerda “*to’nini teskari kiyib oldi*” iborasi gapga ukamning birdan jahli chiqib ketdi ma’nosida ishlatilgan. Endi xuddi shunday holatni ingliz tilida olib ko’raylik. Masalan,

- 1) Little Sarah learnt the alphabet by heart from A to Z
- 2) Sarah is an expert in this sphere she knows from A to Z

Yuqoridagi gaplarning ham birinchisida so’zlar denotativ ya’ni asl ma’nosida ifodalangan, ikkinchi gapda bo’lsa so’zlar ibora sifatida qo’shimcha ma’noga ega. Ularni quyidagicha tarjima qilish mumkin: 1) *Kichik Sara alifboni A dan Z gacha yodlab oldi.* 2) *Sara bu sohaning mutaxassisi u buni ipidan ignasigacha biladi.* (yaxshi

¹ Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // Избр. труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. –161с.

biladi ma'nosida) Ushbu gapda ingliz tilidagi *from A to Z* iborasiga o'zbek tilidagi *ipidan ignasigacha* iborasi muqobil variant hisoblanadi.

Dunyodagi barcha narsalar kabi iboralarning ham o'z kelib chiqish tarixi ya'ni etimologiyasi mavud. Etimologiya atamasi qadimgi Gretsiyada paydo bo'lgan bo'lib, "etymos" asl, tub; "logos" fan, ta'limot ma'nolarini anglatadi. Agar ma'lum bir tildagi frazeologik birliklarning tarixini o'rgansak bevosita o'sha millatning tarixi va urf odatlarini ham o'rganamiz. Masalan, ingliz tilidagi "**bare foot**" iborasini oladigan bo'lsak, u so'z birikmasi sifatida tarjima qilinganda "*yalang oyoq, oyoq kiyimsiz*" ma'nolarini beradi, ibora sifatida olinganda esa "*hali unashtirilmagan, bo'ydoq*" ma'nosini beradi va uning kelib chiqish tarixi o'rta asrlarning so'ngiga borib taqaladi. Endi esa nima uchun aynan *bare foot* iborasi hali turmushga chiqmagan qiz uchun ishlatilganligini ko'rib chiqamiz. Buning sababi o'rta asrlarda kuyov tomondan qiznikiga mehmonga kelgan qarindoshlar bo'lajak kelinga oyoq kiyim sovg'a qilishgan, shuning uchun ham aynan shu ibora qo'llanilgan. Bunga o'xshash ibora o'zbek tilida ham mavjud unda ham aynan inson tana a'zosining bo'sh, hech nima yo'qligini aytish bilan qizning hali turmushga chiqmaganligini ifodalash mumkin². Bu ibora "**boshi ochiq**" iborasi bo'lib uning kelib chiqishi ham ingliz tilidagi muqobiliga o'xshash. Ya'ni qadim zamonlardan buyon yigit va qizni unshtirishga kelgan yigitning qarindoshlari urf odatlarga ko'ra qizga oq kiyimlik mato va oq ro'mol olib kelishgan hamda ro'molni qizning boshiga o'rab ketishgan shundan so'ng qiz unashtirilgan hisoblangan.

Shuningdek shunday iboralar ham borki ularning mualliflari mavjud aniqrog'i kimdir ularni birinchi marta ishlatgan va shundan so'ng bu ibora keng tarqalib ketgan. Masalan, o'zbek tilidagi *chappor urmoq* iborasi XX asrning 30-yillarida betakror adib Hamid Olimjon tomonidan o'zbek adabiyotiga kiritilgan. Shoirimiz o'zining "O'zbekiston" qasidasida, "Qiz" she'rida, "Oygul bilan Baxtiyor" ertak-dostonida ushbu iborani qo'llagan:

² Кунин А.В. Асимметрия в сфере фразеологии / А.В. Кунин // Во-просы языкознания. – 1988. – № 3. 107с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

O'zbek tilining izohli lug'atining 1981-yildagi nashrida ushbu iboraning ma'nosi "qiyg'os, yoppasiga, yalpisiga" sifatida izohlangan, 2008-yildagi yangi nashrida esa yuqoridagi ma'nolaridan tashqari "Charx urmoq, shiddat bilan harakat qilmoq, javlon urmoq" ma'nolariga ham ega ekanligi ko'rsatilgan. Aslida bu frazeologik birlik Jizzax she'vasiga mansub bo'lib bundan avval adabiy nutqda uchramagan faqat og'zaki nutqda mavjud bo'lgan.

1) *Vodiylarni yayov kezganda,*

Bir ajib his bor edi menda,

Chappar urib gullagan bog'in,

O'par edim vatan tuprog'in...

(“O'zbekiston” qasidasidan)

2) *Podsho ham chappor urib daryoga chopib bordi...*

(“Oygul bilan Baxtiyor” ertak dostonidan)

Yuqoridagi misollarda bitta ibora ikki xil ma'noni ifodalayapti, ya'ni birinchi misolda FB “*qiyg'os, yoppasiga*” ma'nosida kelgan bo'lsa, ikkinchi misolda ushbu FB chopmoq fe'lga qo'shilib, harakatning shiddat bilan sodir bo'layotganini ifodalagan.

Kelib chiqishi jihatidan muallifga ega bo'lgan FBlar ingliz tilida ham mavjud bo'lib, bunday FBlar og'zaki nutqda ham yozma nutqda ham tez tez uchrab turadi ammo uning kelib chiqish tarixi bilan hamma ham qiziqavermaydi. Misol uchun “*on the side of Angels*” iborasini oladigan bo'lsak, u “*haqiqat tarafda turmoq*” ma'nosida ishlatiladi va uning kelib chiqishi britaniyalik davlat arbobi Benjamin Disraelining 1864-yil noyabr oyidagi nutqiga borib taqaladi. U bu iborani ishlatish orqali Charlz Darvinning “Turlarning kelib chiqishi” asaridagi “inson maymundan tarqalgan” degan fikriga qarshiligini bildirgan va shunday degan: “Is man an ape or an Angel? Now I am on the side of the Angels”(“Inson maymunmi yoki farishta? Men farishtaligi tarafdoriman”) (Times, 26-noyabr 1864-yil)³.

Inglizlar nutqida keng tarqalgan FBlardan biri bo'lgan “*to have an axe to grind*” iborasi “*shaxsiy xusumati bo'lmoq*” ma'nosini beradi va bu ham muallifi mavjud

³ Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. –

М. : Аспент-Пресс, 1996. – 275с.

iboralardandir. U dastlab amerikalik mashhur davlat arbobi Benjamin Franklin tomonidan siyosiy maqsadda qo'llanilgan, keyinchlik esa bu ibora shunchalik mashhur bo'lganidan oddiy xalq tomonidan umumiy ma'noda ishlatila boshlangan.

I am non-smoker, and have no personal axe to grind. (Men chekuvchi emasman, va chekuvchilarga ham shaxsiy xusumatim yo'q.) Times 1997

O'zbek tilida yana shunday ibora borki, bu ibora og'zaki nutqda ko'p uchraydi, ammo uning kelib chiqishi haqida ko'pchilik o'ylab ko'rmagan bo'lsa kerak. Bu **“oshig'i olchi”** iborasi bo'lib, u nutqda *“ishi baroridan kelmoq, muvaffaqiyatga erishmoq”* [...izohli] ma'nosida ishlatiladi⁴. Uning kelib chiqishi milliy o'yinlarimizdan biri bo'lgan “oshiq” o'yiniga borib taqaladi. Bu o'yin qadimda xontaxta, sandal yoki tekis yerda qo'y yoki echkning oshiq suyaklari yordamida o'ynalgan. Oshiqning tomonlari va qirralari turlicha: olchi, tavka, chakka va pikka deb atalib, olchi – oriqsimon tuzilishi, tavka - uning orqasi, chikka - do'ng va pikka esa o'rtasi chuqur joylarni anglatadi. Xalq og'zaki ijodida ayniqsa “Go'r o'g'li” turkumidagi dostonlarda askarlarning quvish, odamlarning yovdan qochish holatlari - pikka, keksa-yu yoshlarning yiqilib surinib dumalashlarini oshiq o'yinidagi chikka-pikka holatlariga o'xshatishgan. Shunday qilib, bu o'yinning g'alabaga yetaklovchi omadli qirradi “olchi” deb atalgan va “oshig'i olchi” iborasi ham shundan kelib chiqgan.

Endi men bilan bamaslahat ish yuritsangiz, kam bo'lmaysiz, doim oshig'ingiz olchi bo'ladi. “Xonadon” J.Abdullaxonov

Fel va iboralar tarixiga nazar soladigan bo'lsak ularning kelib chiqishi turlicha bo'lishi mumkin, xususan diniy dunyoqarashlar ta'sirida ham ko'plab fel va iboralar kelib chiqgan. Bu hodisani o'zbek tilida ham ingliz tilida ham ko'plab uchratishimiz mumkin. Masalan o'zbek tilidagi **“qadamlaringizga hasanot”** iborasining kelib chiqishi aynan islom dini va muqaddas kitobimiz “Qur'on”ga borib taqaladi. Ushbu FB ma'nosi bo'yicha iboralarning qutlov iboralar turkumiga kiradi, *“biror bir kishining tashrifidan mamnuniyat”* ma'nosida ishlatiladi. fel va iboralardagi **“hasanot”** so'zi

⁴ Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 259с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

arab tilida “*hasana*” o‘zbekcha “*yaxshilik*” so‘zining ko‘plikdagi shakli bo‘lib, “Qur‘on” oyatlarida ko‘p uchraydigan so‘zlardan biridir.

Angliyaliklar xristian dinida bo‘lganliklari uchun ingliz tilidagi aksariyat fel va iboralarning kelib chiqishi ularning muqaddas kitobi bo‘lmish “Biblya” ya‘ni Injil va u bilan bog‘liq rivoyatlarga bog‘liq. Bibliyadan olingan fel va iboralar xalqaro frazeologik fondning bir qismini tashkil qiladi. Chunki ular aksariyat Yevropa tillarida keng tarqalgan bo‘lib, Bibliyadan olingan fel va iboralar “**bibleizm**”lar deb ataladi. Bibliyadan olingan iboralar quyidagi lug‘atlarda ko‘p uchraydi: Oxford Dictionary of English Idioms, Longman Dictionary of English Language and Culture, Wordsworth Dictionary of Phrase and Fable.

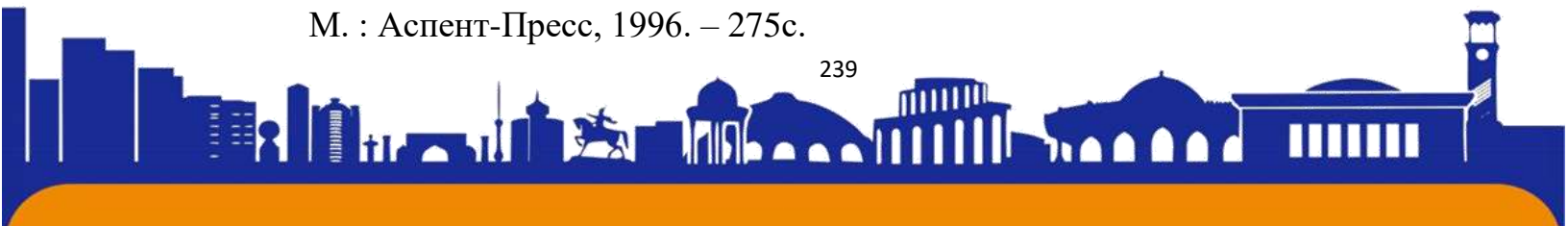
Masalan “*the Old Adam*” iborasining kelib chiqishi Injildagi Odam alayhissalomning yaratilishi uning yerga quvilishi va u yerda hayot kechirishni o‘rganishi bilan bog‘liq. Shundan kelib chiqqan holda bu FBning ma‘nosi insoniyatning kelib chiqishi ya‘ni asliga ishora qiladi.

*“It is the Old Adam in us. We are descendants of a long line of dirt farmers, shepherders... and so forth.”*1993 Outdoor Canada

Xulosa qilib aytganda, iboralar tilimizni ta‘sirchan, go‘zal qiladigan muhim bir vositadir. Ular gaplarning ma‘nosiga stilistik bo‘yoq beradi ya‘ni oddiy so‘zlar berishga o‘z bo‘lgan ma‘noni aynan iboralar berishi mumkin. Bundan tashqari ular qaysi xalqqa tegishli bo‘lsa o‘sha xalqning yashash tarzi, dunyoqarashi, urf odatlari hatto tarixidan ham darak berishi mumkin. Yuqorida aytilganlaridan ko‘rinib turibdiki, iboralar ya‘ni FBlar nafaqat xalq og‘zaki ijodi sifatida balki aniq bir mualliflarga ega shaklda ham uchrashi mumkinligi aniqlandi. Bu esa FBlarning etimologik xususiyatlarini o‘rganishda alohida bir tadqiqot obyekti bo‘lib xizmat qilishini ham ta‘kidlab o‘tishimiz zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // Избр. труды. Лексикология и лексикография. – М., 1977. –161с.
2. Кунин А.В. Асимметрия в сфере фразеологии / А.В. Кунин // Вопросы языкознания. – 1988. – № 3. 107с.
3. Реформатский А.А. Введение в языковедение / А.А. Реформатский. – М. : Аспент-Пресс, 1996. – 275с.

4. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 259с.
5. Fraser B. Idioms within a Transformational Grammar / B. Fraser // Foundations of Language.–1970.–Vol.6.–No.1. 24p.
6. Macmillan English Dictionary for Advanced Learners. – Macmillan Publishers Limited, 2002. – 1692 p.
7. Oxford dictionary of idioms. – Oxford University Press, 2004. – 340 p.
8. O'zbek tilining izohli lug'ati – Toshkent, 1981. 1321 b.
9. Ren C. Translation of English Idioms from the Perspective of Cultural Context / Chi Ren, Hao Yu // Cross-Cultural Communication. – 2013. – Vol. 9. – No. 5. – P. 78–82.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

«“KIMYO” FANINI O‘QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI»

Masharipova Havojon Talantovna

Xorazm viloyati Hazorasp tumani.

9-son maktab kimyo fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida zamonaviy texnologiyalardan foydalangan holda Kimyo darsini o‘qitish hamda dars samaradorligini oshirish omillari haqida gap boradi.

Kalit so‘zlar: axborot texnologiyalari, innovatsion texnologiyalar, interfaol metodlar, zamonaviy texnologiyalar va dasturlar.

XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab sanoat davridan axborot texnologiyalari davriga o‘tish natijasida ta’lim sohasiga oid axborotlarni egallashga bo‘lgan ehtiyoji kuchayadi. Bu o‘z navbatida har bir kimyo o‘qituvchisi oldiga o‘quv reja va dasturlarida belgilangan mavzular doirasidagi bilimlarni egallash bilan chegaralanib qolmasdan, ijodiy faoliyat yuritishi, tadqiqot ishi qilishi, ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantirishga sharoit yaratish muhim vazifalardan ekanligini taqozo qilmoqda.

O‘quv jarayonida o‘quvchilarga mavzularni yetkazib berish muhim hisoblanadi, chunki uni internetda yoki diskda tarqatish mumkin. Hamma o‘quvchilarda bir xil imkoniyat yo‘q, shuning uchun kutubxona yordamidan foydalanish yaxshi natija beradi. Yana bir muammo shundaki, undan mashg‘ulot davomida o‘qituvchi qanday foydalanishi kerak bo‘ladi, shuni kompyuterda hal qilish mumkin. Mashg‘ulotni tashkil etishda har xil yondashish mumkin. Mavzular kompakt disklarda yoki internet orqali yetkazilishi mumkin. Masalan, anorganik kimyo fanidagi metallar bo‘limi laboratoriya tajribalarini animasiyalardan foydalanib o‘rganish mumkin.

Asosiy vazifasi ta’lim olishda zamonaviy texnikalar orqali bilim olishdan iborat bo‘lib, undagi ma’ruzalar, laboratoriya ishlari, rasmlar, testlar, interaktiv testlar foydalanuvchilarga metallar mavzusini o‘qitish bo‘yicha bilimlarni oson o‘zlashtirishga va yodda saqlab qolishga yordam beradi.

Shunday qilib, anorganik kimyo fani ta’limida axborot texnologiyalaridan foydalanish talabalarning bilim olishiga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, uni rivojlantiradi. Kimyo fanining mohiyati va ahamiyatini tez va oson tushunib yetishga olib keladi. Kimyoviy reaksiyalarni xavfsiz bajarishga imkon bo‘ladi.

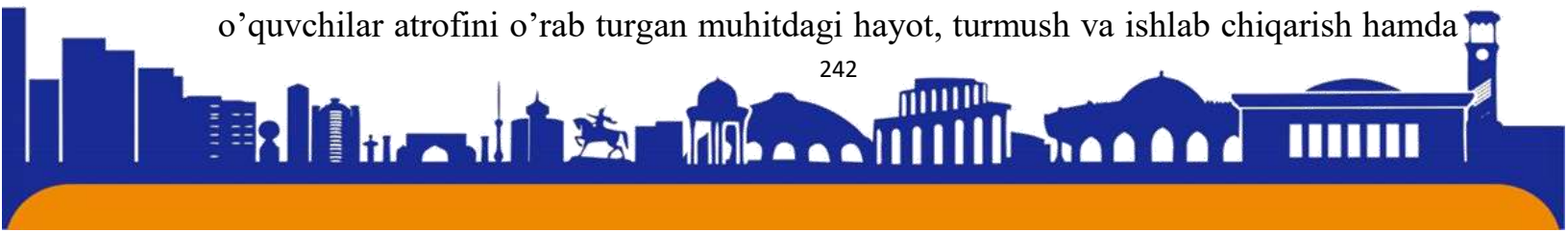

Zamonaviy axborot texnologiyalarining dasturiy vositalari yordamida turli shakldagi kasbiy ta'lim bo'yicha elektron resurslar yaratishning keng imkoniyatlari mavjud. Bunda Power Point, Macromedia DreamWeaver, Microsoft FrontPage, HTML muharrirlari va Microsoft Word, Adobe Photoshop, CorelDraw, Acrobat Reader, Director, Macromedia Flash kabi dasturiy vositalarning imkoniyatlari katta hisoblanadi. Masalan, Macromedia Flash 8 animasion dastur bunga misol bo'ladi. Bu dasturdan foydalanib, turli kimè faniga oid animasiyalarni tayèrlash mumkin. Fanlarni o'qitishda uzviylik va izchillikni ta'minlash, darslik va o'quv qo'llanmalarni takomillashtirish, ilm-fan sohasidagi yangiliklarni ularda aks ettirish, bugungi va istiqboldagi vazifalarni yoritish, mustaqil ta'lim, o'qitish jarayonida ilg'or pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan keng foydalanish imkoniyatlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'quv fanlari bo'yicha elektron o'quv vositalarining yaratilishi mazkur fanlarni o'qitishda zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatini yanada kengaytiradi. Bu o'z navbatida, talabalarning mazkur fanlar bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishlari asosiy omil bo'lib, ta'lim-tarbiya sifati va samaradorligini oshiradi. Dunyoning turli mamlakatlarida ko'plab tadqiqotchilar ta'limda innovasiyalarni qo'llash bo'yicha har doim izlanishlar olib borishgan. Ular "Innovatsiyalar", "interfaol metodlar", innovasion texnologiyalar to'g'risida yaxshi axborotlar yig'ishgan. Keyingi yillarda innovasion va axborot texnologiyasi asosida mustaqil ta'limni amalga oshirishga oid ilmiy - metodik tadqiqotlar va ta'limni amalga oshirish tajribalari bu muammoni hal qilish mumkinligini ko'rsatmoqda.

Hozirgi ilm-fan, texnika va sanoat jadal rivojlanayotgan, ijtimoiy, ekologik holat keskinlashib borayotgan paytda maktablarda Kimyo fanini mazmun jihatdan yangicha o'qitish bir tomondan zaruriyat bo'lsa, ikkinchi tomondan, zamon talabidir. Maktabda kimyo ta'limining ahamiyati uning fan-texnika taraqqiyotida, ishlab chiqarish sohalari va kundalik hayotda tutgan o'rni bilan belgilanadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida kimyo fanini o'qitish orqali o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashini, mantiqiy fikrlay olish qobiliyatini, aqliy rivojlanishini, o'z-o'zini anglash salohiyatini shakllantirish va o'stirish, ularda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni tarkib toptirish hamda ijtimoiy hayotlari va ta'lim olishni davom ettirishlari uchun zarur bo'lgan bilimlar beriladi.

7-,8- va 9- sinflarda o'rganiladigan kimyoning mazmuni imkoni boricha o'quvchilar atrofini o'rab turgan muhitdagi hayot, turmush va ishlab chiqarish hamda

o'quvchilarning turmush tajribasi bilan bog'langan bo'lishi lozim. O'quv dasturi kimyo fani o'qitishda oddiydan murakkabga tomon tuzilgan bo'lib, dastavval modda, moddalarning xossalari, kimyoviy til, eng muhim kimyoviy tushunchalar va qonunlar, nazariyalar, kimyoviy ishlab chiqarish texnologiyasi, kimyo sanoati erishgan yutuqlar, tabiat va jamiyatda kimyoviy ishlab chiqarishning o'rni, ta'siri haqidagi bilimlarni berish va amaliy malakalarni hosil qilishga katta ahamiyat berilgan. O'quv dasturda o'quvchilar bilan o'tkaziladigan amaliy mashg'ulotlar va laboratoriya ishlariga, har bir mavzuga tegishli savol va topshiriqlarni yechishga katta ahamiyat beriladi, tegishli bo'limlar tugatilgandan so'ng olingan nazariy bilimlar masalalar yechish yoki test sinovlarini bajarish orqali mustahkamlab boriladi.

Induksiya - ma'lum miqdorda yakka holdagi fakt, hodisa va jarayonlarni kuzatish orqali, shu kuzatishlarga tayangan holda ishlab chiqarilgan umumiy xulosa chiqarish. Bu usul bo'yicha, oldin ko'p miqdordagi obyekt yoki jarayonlar yaxshilab kuzatiladi, o'rganib chiqiladi, keyin ushbu kuzatishlardan yagona, umumiy xulosa chiqariladi. Induksiya mantiq asosiy o'ringa ega emas, tajriba birlamchi rolga ega. Faktlardan qoidaga qarab, yakka holdagi ko'plab o'rnaklardan yagona umumiy xulosaga qarab boriladi. Xususiy holatlar, fikrlardan umumiy bir xulosa ishlab chiqiladi.

Muammoli ta'lim turi ilmiy-uslubiy jihatdan 3 xil ko'rinishga ega.

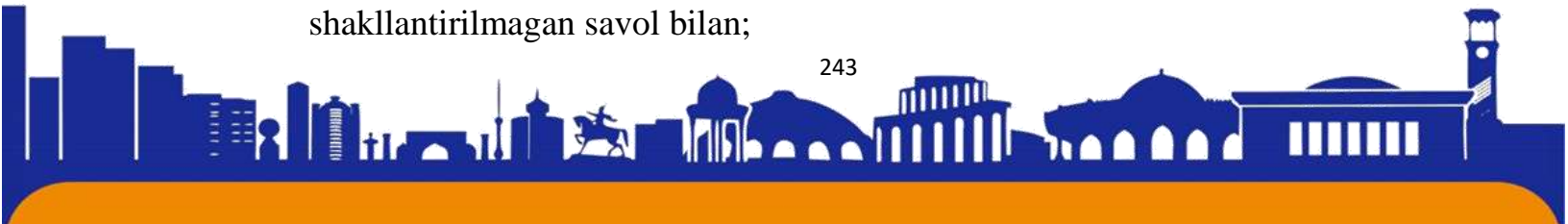
Muammoli vaziyatni vujudga keltirish.

Muammoning qo'yilishi.

Muammoning yechimini topish.

Muammoli vaziyatni o'quv mashg'ulotlarining barchasida shakllantirish mumkin. Uni dars jarayonida qancha ko'p shakllantirish o'qituvchiga bog'liq. Muammoli vaziyatning ahamiyati shundaki, u o'quvchilar diqqatini bir joyga (muammoga) qaratadi va o'quvchilarning izlanishiga, fikrlashga o'rgatadi. Muammoli ta'lim o'qituvchi rahbarligida muammoli vaziyat vujudga keltirilib, mazkur muammo o'quvchilarning faol, mustaqil faoliyati natijasida nazariy bilim, amaliy ko'nikma va malakalarni ijodiy o'zlashtirish va aqliy faoliyatni rivojlantirishga imkon beradigan ta'lim jarayonini tashkil etishni nazarda tutadi. Muammoli o'qitish jarayonida o'quvchilarga tadqiqiy, evristik, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish bo'yicha topshiriqlar beriladi.

Bunda: nostandart masalalarni tuzish bo'yicha;
shakllantirilmagan savol bilan;

ortiqcha ma'lumotlar bilan;
o'zining amaliy kuzatuvlari asosida mustaqil umumlashtirish;
yo'riqnomalardan foydalanmasdan qandaydir obyekt mohiyatini bayon etish;
olingan natijalarni qo'llash chegaralarini va darajalarini aniqlash;
hodisaning namoyon bo'lish mexanizmini aniqlash;
«bir lahzada» topish kabi topshiriqlarni berish mumkin.

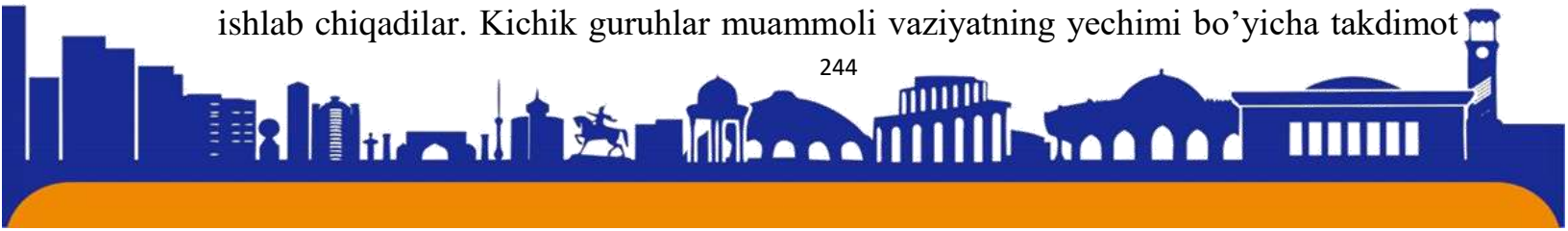
Muammoli vaziyatlarda yechimga kelishning algoritmi quyidagi tartibda amalga oshiriladi: muammoni qo'yitt, ma'lumotlar fondini to'plash, qayta ishlash, yechim modelini aniqlash, qo'shimcha ma'lumotlar to'plash va ularni tanlangan yechim modelida aks ettirish, yangi ma'lumotlar va yechim modeli o'rtasidagi zidlikni aniqlash, zidlikni yechimini topish, yangi yechim modelini yaratishdan iboratdir. «Muammoli vaziyat» usuli - ta'lim oluvchilarda muammoli vaziyatlarning sabab va oqibatlarini tahlil qilish, hamda ularning yechimini topish bo'yicha ko'nikmalarini shakllantirishga karatilgan usuldir. «Muammoli vaziyat» usuli uchun tanlangan muammoning murakkabligi ta'lim oluvchilarning bilim darajalariga mos kelishi zarur. Ular ko'yilgan muammoning yechimini topishga qodir bo'lishlari kerak, aks holda yechimni topa olmaslik, ta'lim oluvchilarning kizikishlari so'nishiga, o'zlariga bo'lgan ishonchlarining yo'qolishiga olib keladi. «Muammoli vaziyat» usuli ko'llanilganda ta'lim oluvchilar mustakil fikr yuritishni, muammoning sabab va oqibatlarini tahlil qilishni, uning yechimini topishni o'rganadilar.

«Muammoli vaziyat» usulining bosqichlari:

Ta'lim beruvchi mavzu bo'yicha muammoli vaziyatni tanlaydi, maksad va vazifalarni aniklaydi. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarga muammoni bayon kiladi. Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni topshirikning maksad, vazifalari va shartlari bilan tanishtiradi.

Ta'lim beruvchi ta'lim oluvchilarni kichik guruhlariga ajratadi. Kichik guruhlar berilgan muammoli vaziyatni o'rganadilar. Muammoning kelib chiqish sabablarini aniklaydilar va har bir guruh takdimot kiladi. Barcha taqdimotlar so'ng bir xil fikrlar jamlanadi.

Bu bosqichda muammoning oqibatlari to'g'risidagi fikr- mulohazalarni takdimot qiladilar. Taqdimotdan so'ng bir xil fikrlar jamlanadi. Muammoni yechishning turli imkoniyatlarini muhokama va tahlil kiladilar. Muammoli vaziyatni yechish yo'llarini ishlab chiqadilar. Kichik guruhlar muammoli vaziyatning yechimi bo'yicha takdimot

qiladilar va o'z variantlarini taklif etadilar. Barcha takdimotdan so'ng bir xil yechimlar jamlanadi. Guruh ta'lim beruvchi bilan birgalikda muammoli vaziyatni yechish yo'llarining eng maqbul variantlarini tanlab oladi. O'qituvchi barcha o'quvchining javobini umumlashtirish jarayonida quyidagilarga e'tiborini qaratishi lozim:

Muammoli savolga aniq javob topishga undash. Muammoga aloqasi bor deb o'ylagan barcha fikrlarga e'tibor qaratish. Ko'rgan, eshitgan, o'qiganlari asosida mustaqil fikrlarini aytish, o'z bilimlarini baholay olishga sharoit yaratish. Har bir guruh a'zolarining mustaqil fikrlarini qisqa, lo'nda, tiniq, aniq qilib ifodalashlariga ko'maklashish. O'rtog'ining o'zidan yaxshi fikrlashini sidqidildan tan olishga, ularga havas qilishga, ularni past darajada fikrlayotganligini tan olishga yo'naltirish. O'rtog'ining ijobiy javoblarini o'zlashtirishga harakat qilish. Darslikdan unumli foydalanishni bilish. O'qituvchi umumlashtirish jarayonida aniq asosli javob aniqlanadi, yaxshi ishtirok etgan o'quvchilar rag'batlantiriladi, baholanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. M.Nishonov, Sh.Mamajonov, B.Xo'jayev «Kimyo o'qitish metodikasi» Toshkent, O'qituvchi 2002, 112 b.[1]
2. A.Mavlonov S.Abdalova «Davlat Ta'lim Standartlari asosida pedagogik texnologiyani shakllantirish va amaliyotga joriy etish». «Ta'lim texnologiyalari», «Ta'lim muammolari» Toshkent, 2009. 96 b. ilmiy-uslubiy jurnal.[2]
3. B.Bozorov «Kimyoning asosiy tushuncha va qonunlari mavzusini o'qitishda pedagogik texnologiyalarning o'rni». Umum ta'lim fanlari metodikasi ilmiy-uslubiy jurnal N:8 (44) 2014 y. Toshkent. [3]
4. S.Mizrayeva «Yangi pedagogik texnologiyalar va kimyo» maktabda kimyo 3(27) son 2011, 32 b.[4]

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

**ӨЗМКӨМИ-НФ «Халық дәретиўшилиги» кафедрасы
фольклор хәм этнография кәнигелиги**

**3-курс студенти Қудайбергенов Нурсултан Пахратдин улы
ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚНЫҢ МИЛЛИЙ МЫЙРАСЛАРЫ НУРАБУЛЛА
ЖЫРАҰ ХӘМ ҚЫЯС ЖЫРАҰЛАРДЫҢ ӨМИРИ ДӨРЕТИҰШИЛИГИ**

Аннотация. Бул мақалада Қарақалпақ халық жыраўлары болған Нурабылла жыраў хәм Қыяс жыраўлардың балалық дәуірлері, заманның қыйыншылығы, жыраўшылыққа қызығыўшылығы, жыраўшылық өнері бойынша устаз-шәкирт дәстүрлері хаққында сөз етиледи.

Гилт сөзи: Жыраў, қобыз, дәстан, терме, толғаў, Нурабылла жыраў, Қыяс жыраў, устаз, шәкирт, дәстүр.

**НАЦИОНАЛЬНОЕ НАСЛЕДИЕ КАРАКАЛПАКСКОГО НАРОДА,
ЖИЗНЬ НУРАБУЛЛЫ ДЖИРОВА И ПОДОБНЫХ ДЖИРОВУ**

Аннотация. В данной статье Каракалпак был народным жировом детство Нурабиллы жировой и Кияса жирова, суровость времени, страсть к жировишлику, рассказывает о традициях мастера-ученика в ремесле груминга.

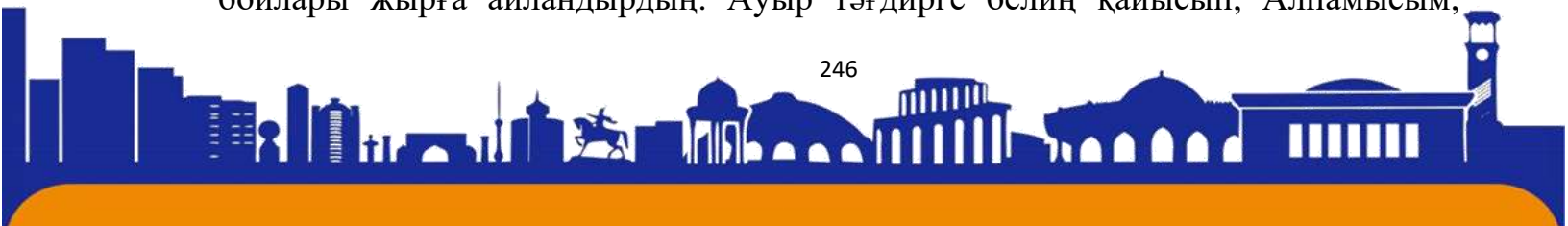
Ключевые слова: Жиров, кобиз, этический, терме, толгоа, Нурабылла Жиров, Қыяс жиров, мастер, ученик, традиция.

**THE NATIONAL HERITAGE OF THE KARAKALPAK PEOPLE, THE
LIFE OF NURABULLA JIROV AND QIYAS JIROV**

Annotation. In this article, Karakalpak was a folk fat the childhood of Nurabilla zhirova and Kiyas Zhirova, the severity of time, passion for zhirovshilik, tells about the traditions of a master student in the craft of grooming.

Keywords: Zhirov, kobiz, epic, terme, tolgoa, Nurabilla Zhirov, Kuyas Zhirov, master, disciple, tradition.

О, мениң саҳраларды тынбай гезген ғайбар бабаларым, не заманларды көрмедин сен, не патша, ханларға қарсы табан тиреп турмадың сен! Сан мың жыраўлардың қан тамған қылышының астында қасарысып урыс жүргизген, ел деп еңиреген батырларың менен халық ушын жанын берген азаматларыңды көзи көрип, қулағы еситкен Едил, Жайық жығалары, Түркистан далалары, Әмиў бойлары жырға айландырдың. Аўыр тәғдирге белиң қайысып, Алпамысым,

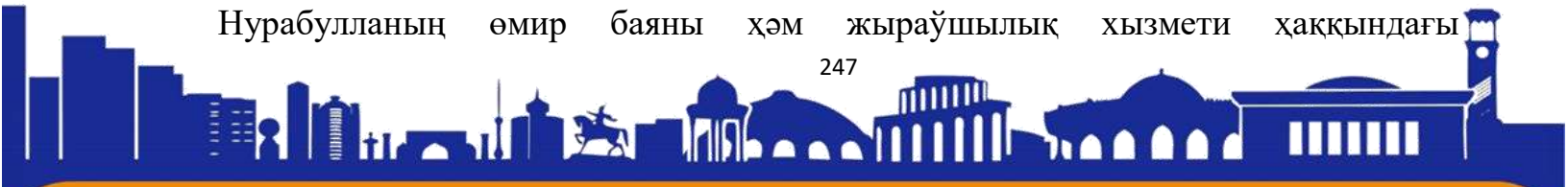

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Қобланым, Баршыным, Құртқам, Арысланым, Гулайымым болса екен деп ах урғанда ишиң оттай жанып, баўырың езилди. Мудамы қайғы думаны қаплаған өмириннің гейде булттан шыққан күндей куўанышы қолға қобыз алып, ел батырларын жырлаўға сени мәжбур етти. Куўаныш кешесинде сен жырлағанда ғана қайғыны ўақытша умытатуғын едиң. О, бабаларым! Сен бизге басқалардай көп мийрас қалдыра алмадың. Ал сениң бизге ең үлкен алтын мийрасың әсирлер тарийхын сөйлеген жырларың болды. Рахмет бабаларым жырларың ушын, жырларды дөреткен улларың ушын! Өмир бойы қобыз, дуўтарын қолға алып, әсирден - әсирге, әўладтан - әўладқа жеткерип, халық жырын үйретип, сақлап айтып киятырған атақлы қарақалпақ жыраў - бақсылары ҳаққында гүрриңимизге мират етемиз.

Нурабулла жыраў

Нурабулла 1862-жылы Қарақалпақстанның хәзирги Тахтакөпир районы менен Шымбай районының арасындағы Есим бойы Нойпир деген жердеги Бағдат әўлийениң қасында туўылады. Нурабулланың әкеси Қаражан етикшилик пенен күн көрген, жарлы адам болған, өз семьясын зордан ғана асыраған. Қаражан хәм оның ата - бабаларында жыраўлықтың белгиси болмаған. Қаражанның семьясы соңғы ўақытлары Ақшаңлақ, Қазан кеткен, Саятта отырады, усы жерлерди маканлайды, бул орынлардың хәммеси де Қоңырат районының арқасында, хәзирги Қоңыратқа онша қашық емес. Жас Нурабулла кишкентайында ылақ баққан. Айтып өтиў керек, барлық қарақалпақ жыраў - бақсылары дерлик, жаслығында қой-ешки, мал баққан. Бул кубылыс тек қарақалпақларда емес, ал пүткил Азия хәм хәттеки Европа халықларының поэзия тарийхында да ушырасып отыратуғыны дәлил. Нурабулланың аты жыраў сыпатында көп ғана фольклорға тийисли материалларда аталған менен 60-жыллардың басына шекем оның өмири хәм творчествосы туўралы баспа сөзде мағлыўмат берилмеди. Жыраўдың өмири хәм творчествосы туўралы биринши статья 1960-жылы Нөкисте басылған Есемурат жыраўдан жазып алынған «Алпамыс» дәстанының ақырында берилген. Нурабулла жыраў ҳаққында қысқаша мағлыўматлар екинширет 1968-жылы басылған Қ.Айымбетовтың «Халық даналығы» китабында қысқаша айтылған. Бунда туўылған жери, устазлары, атқарған дәстанлары, шәкиртлери, урым-путақлары ҳаққында сөз етиледі.[1] Нурабулланың өмир баяны хәм жыраўшылық хызмети ҳаққындағы

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

материаллардың барлығын дерлік оның үлкен баласы хәм шәкирти Есемурат жыраудың аўызынан жазып алдынған. Соның менен оны көрген хәм еситкен адамлардың еске түсириўлери менен булар толықтырылып өтилди. Нурабулла ылақ бағып жүргенинде халық қосықларын ядлайды, айтып жүреді, ол тек қосық пенен ғана қызығып қоймастан, саз бенен де усы балалық шағында ақ қызыға баслайды. Ол жасында Ханназар қобызшы дегеннің сазларын тыңлайды, өзи де ара-тура сол кисинің қобызын алып, бир нарсе үйренбекши болып талапланады. Кем-кемнен Нурабулланың өз халына балалық сөзи менен сазы отырған аўылдың көзине түседі. Кишкене той-мереке, гештеклерде Нурабулланың саз даўысы шыңғырады. Нурабулла қосықшы бала атанып, оның сазға да, сөзге де қызығыўшылығы арта түседі. Оданда бөлек Нурабулла жыраудың Шымбайдығы Турымбет жыраўға 2 ай шәкирт болады. Одан «Қоблан», «Едиге» дэстанларын шала үйренеди. Соң Шымбайдағы Палеке жыраўға ереди оннан «Алпамыс» дэстанын тыңлайды бырақ бул жыраўлардың еш қайсысы кеўлинен шықпайды. Кейин ала Хорезимдеги Ерман деген жыраўға барады оннан «Шарьяр» дэстанын үйренеди хәм бурынғы еситкен дэстанларын қайталайды. Нурабулла жыраў өзинің репертуарын байытыў тилеги менен Бухараға кетип баратырған кэрўанға илесип, Бухарадағы Қазақбай жыраўға барып, оған шәкирт болады. Қазақбай Нурабулланың ең тийкарғы хәм жақын устазы, Қазақбайдың қасында Нурабулла 24 ай жүреді, усы ўақыттың ишинде «Қоблан», «Алпамыс», «Шарьяр», «Едиге», «Шора» дэстанларын хәм көп ғана терме-толғаўларды, қобызда саз шертиўди усталық пенен үйренип шығады. Бирақ бир нэрсени еске түсирип өтиў керек. Есемурат жыраудың айтыўына қарағанда, Нурабулланың барлық устазлары да оған «сен мынаны үйрен, сен мынаны шерт» деп айтпаған. Нурабулла тек олардың қасында хызметин еткенде, ерип жүре берген. Тек соңғы Қазақбай жыраў Нурабулланың қалай саз шертетуғынын сынап көрген де, жыраўлыққа пэтия берип жиберген. Нурабулла жыраў қарақалпақ жыраўшылығының раўажланыўында үлкен үлес қосқан уллы жыраў. Оннан мийрас болып қалған қарақалпақ дэстанлары, қобызда атқарылатуғын қарақалпақ халық намалары қарақалпақ фольклоры тарийхында үлкен орын ийелейди.[2]

Қыяс жыраў

Қыяс жыраў Қайратдинов 1903-жылы хэзирги Шымбай районының «Кеңес» совхозында туўылады. Әкеси Қайратдин аўылдың мектеп молласы

болған. Қайратдиннің ата-бабалары дийқаншылық хәм мал шаруашылық ислери менен шуғылланған. Қыяс 15 жасына дейин әке-шешесиниң тәрбиясында болып, оннан кейин семьясының жағдайына байланыслы киси есигинде хызмет етиўге мәжбур болады. Жыраў бул туўралы еске түсирип былай дейди: «1913-жылға қарай заман алғау далғау болып, биреўдикин биреў жулғышлаған жаўгершилик басланып, елде ашаршылық көбейди. Кегейлиниң суўы тартылды. Кемтар адамлардың тиршилик етиўи қыйынға айналды. Бизлер ата-анадан бес ағайинли едик. Ийса деген ағам 16 жасында болса да, ишимиздеги жумысқа жарамлымыз еди. Басқаларымыз жас едик. Хожалығымызда ҳеш қандай мал туқымы болмады. Әкем бизлерди асырай алмағанлықтан, байларға жетелеп алып барып, қолымыздан келгендей жумысларды ислеўге келисип орналастырып қойды. Мен «Көк көл» деген жерде Руўзым деген байдың қойларын бақтым». Кишкене Қыяс Руўзым деген байдың қойларын бағып жүрип, оның Досымбет деген дийқанынан дуўтар, қобыз шертиўге, қосық айтыўға үйренип, қызыға баслайды. Байдың қойларын бағып жүргендеги сарсылыўды қосық хәм саз бенен басқысы келеди. Досымбеттен Қыяс «Орманбет бийдиң толғаўын», Жийен жыраўдың «Посқан ел»ин, қобызда шертилетуғын «Уллы толғаў», «Киши толғаў» деген намаларды үйренеди. Досымбеттиң «Ранай патша» деген ертегин излестирип алады. Болажақ жыраўға Досымбеттиң сәзенделиги, сөзге шеберлиги айрықша унайды. Қыястың жыраўшылыққа қызығыўына тийкарғы себеп байдын дийқаны Досымбеттиң тәсир етиўинен басланады. Бул туўралы жыраў еске түсирип: «Намаларының толықлығы, сөзлериниң нақма-нақлығы, даўысының кулакқа жағымлылығы оғада унайтуғын еди. Булар маған күшли тәсир етти. Досымбеттей болып жырласам, сондай болып нама шертип, тыңлаўшының кулағның қурышын қандырсам деген қыял менде үндей баслады» дейди. Қыяс Досымбеттен алған сабағы менен кишигирим отырыспаларда, жигитлердиң бас қоспаларында еплеп жырлайтуғын болады. Руўзым байдың қараўында Қыяс узақ шопанлық ете алмайды. Бир күни сол аўылда бир абыройлы киси қонақ болып, Қыясты таң атқанша жырлатып, уйқысынан қалдырады. Уйқыдан қалған жас шопан азанда қойдың кейнине ерип кетсе де дүзде уйықлап қалады. Шопансыз қойлар дағып кетеди. Бир топарда барып жетеди. Түстиң алдында оянып излеп жүрсе, бай атлы алдынан шығып, өзи берип қойған жаман, жыртық шекпенин шешип алып, қамшысының астына алып, қатты урып, сөгип, хақы берместен Қыясты куўып

жибереди. Оннан кейин Қыяс кегейлинің бойындағы Жийенбай дегеннің ылағын бағады. Бул жерде де шопанлықтың аўырлығын басынан кеширеди. Усы күнлери ол қыйыншылыққа қарамастан, халық арасындағы итибарлы сөзлерге кунт қойып, кулақ салады хәм көплегенин өзлестирип алады. Заманның аўыр қысыўмети, кемтарлық Қыястың жыраўлық усылының бирден дөнип кете бериўине тез мүмкиншилик бермейди. «1918-жылдың басында, - деп еске түсиреди жыраў, ел арасында Қызыл әскерлердиң, советлердиң хабары тарқалады, хәр кимнің аўзында: «жаңа заман орнапты, езиўшилердиң күни бататуғын болыпты, байлардың мал-мүлки жарлыларға берилетуғын болыпты, гедейлерге теңлик тийетуғын қусайды, Ленин деген батыр жаңа хукиметти баслап, өзи курып атырса керек» дегенге қусаған қуўанышлы хабарлар күннен-күнге көбейе берди. 1920-жыллардың басына шекем Қарақалпақстанда Совет властының толық жеңип шығыўы болмағанлықтан мийнеткеш халықтың ахўалы күта қыйын болды. Көпшилик халық бул дәўирде большевиклердиң келиўин шыдамсызлық пенен күтсе ел басқарған бийлер, байлар большевиклердиң келиўине, советлердиң орнаўына қарсы хәрекет жүргизеди. Бул дәўирде Қыяс атақлы жыраўлардан қарақалпақ халық дәстанларын үйренип алыўға айырықша қызығады. Усы ўақытларда халық арасында атағы жайылған белгили жыраўлардан Нурабулланы, Дилимди, Палекени, Сейфулланы, Әбдирасуўлини, Ерполатты Қыяс бир неше рет кеўил қойып тыңлайды. Әсиресе булардан Қыясқа Нурабулла менен Әбдирасуўли бәринен де озымтырақ көринеди. Баяғы Досымбеттен үйренген намаларының толық атқарылыўын үйренеди. Әбдирасуўлинің унағаны соншелли, оны өзине устаз еткиси келеди. Жыраўдың сөзи бойынша, сол жыллары Шымбайдың этирапында жыраўшылық ететуғын Ырысназар жыраўды бес ирет, Әбдимурат шала деген жыраўды 16 ирет Исмайыл деген жыраўды 5 ирет, Изимбет жыраўды бир неше ирет тыңлап, көп нәрсени аңлайды. Жыраў өзиниң жыраў деген атақ алыўының басланыўы туўралы, «булар қатнаскан той-мерекелерге барып қалағойсам мени айттыратуғын болды. Сөйтип менде кем-кемнен «жыраў» деген лақапқа ийе бола басладым», дейди. 1922-жылы, Қыяс биратала шопанлықтан, падашылықтан қутылып, қысы менен жыраўшылық етип жүреди. 1923-жылы «Нөкер көл» деген жерден Қыястың семьясы басқа жерге көшип келип, ол дийқаншылық ислери менен шуғылланады, соның менен бирге кишигирим мерекелерде жыраўшылық ислейин десе, 75

жасар ғарры әкеси Қайратдин рұқсат бермейди, қобызын отқа жағып жібереди, «айтқанымды тыңламайсаң бул үйден кет, мениң перзентим емессең, қосық айтқанды қоясан» деген қатты талапты қояды. Сүйген кәрин көзи қыймай, әкесине ашыұланып, Қыяс көшип кеткен жери «Нөкер көл» ге келип, сол аұылдағы Досымбет сәзенде дегеннің үш арба отынын әкелип берип, оның ғарры тутынан кестирип қобыз соқтырып алады. Қыяс қобызын қолтықлап Шымбайға Әбдирасуұли (Кәл бала) жыраұға шәкиртликке ал деп келеди. Әбдирасуұли жыраұ «Мен үйимде турмайман, сениң минетуғын атың жоқ үйимде сен ислеп жүргендей жұмыс та жоқ, шәкиртликтің ирети болмас» деп қайтарып жібереди. Буннан соң Қыяс Ерполат жыраұға барып, оның шәкирти болғысы келеди. Бес-алты аұыз Қыясты айттырып тыңлап көрген Ерполат «Әўере болма шырағым, усы жерде биреұ адам таппай отыр, соған дийқан болып жаллана ғой» дейди. Оннан кейин Қыяс Сейфулла жыраұға барады, жыраұлық кәсиптен кеўил үзбей, оған айрықша ықлас пенен талап қылады. Сейфулла жыраұ Қыясты жыллы жүз бенен күтип алып, азы-кем жырлатып, сынап көрип «Қыйсық ағаш тизге салмай дүзелмейди. Ықылассыз ис питпейди. Талабың жаман емес шырағым» деп өзинің намаларын бир қатар шертип көрсетип «олай етип шерт, булай етип шерт» деп үйрете баслайды. Сейфулла жыраұ хәр күни еки ирет қобыз намаларын, дәстаннан үзиндилер, терме толғаұлар үйретеди. 20 лаған күннің ишинде «Дуйсенбай толғаұ», «Ерман нама», «Толқын нама» усаған қобыздан 22 нама үйренеди, оннан және де «Өкинбе», «Дәркар», «Айдабар» дегенге қусаған 12 бәнтли термелерин үйренип алады. Бир күни Сейфулла жыраұ «Қолың дүзелип, намаларың сазласып қалды. Енди маған 8 жыл шәкирт болған Бегмурат деген шәкиртим бар, соған бар, кемисин сол үйретер» деп рұхсат береди. Қыяс ярым айдан кейин Бегмурат жыраұға барады. Бегмурат сол ұақлары 70 жасқа келген, ғарры еди хәм 42 жасынан бери көзден қалып отырып еди. Бегмурат Қыясқа устаз болыұды шын жүректен қабыллап, 18 ай даұамында оған дәстанларды үйретеди. Қыяс оннан «Алпамыс», «Едиге», «Супыбек» дәстанларын толық үйренип алады. Бегмурат усынан кейин Қыясқа өз алдына айтыұ дәрежесине жеткеннен соң рұхсат берип жібереди. Енди ол өз алдына ел аралап, хәкыйкат жыраұ дәрежесине көтериледи.[3] Қыяс жыраұдың бай эпикалық репертуары қарақалпақ халық поэзиясының байыұында хәм раұажланыұында үлкен орын ийелейди. Жыраұдың қарақалпақ фольклоры

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

тарийхындағы творчестволық үлесі оның қалдырған бағалы фольклорлық мийрасында айқын көрінеді.

Пайдаланылған әдебиетлар:

1. Қ.Айымбетов «Халық даналығы», «Қарақалпақстан» Нөкис баспасы 1968-жыл 90-бет.
2. Қабыл Мақсетов «Қарақалпақ жырау бақсылары» «Қарақалпақстан» баспасы Нөкис – 1983-жыл. 26-41-бетлер
3. Қабыл Мақсетов «Қарақалпақ жырау бақсылары» «Қарақалпақстан» баспасы Нөкис – 1983-жыл. 93-108-бетлер.

Bolalar va o‘smirlar orasida tashkilotchilik qobiliyatini rivojlantirish Umirzaqova Oynura Hamidovna

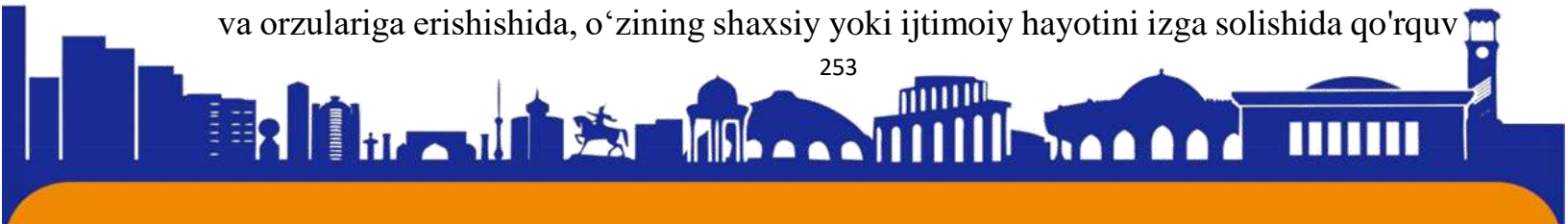
Urganch davlat universiteti Pedagogika fakulteti Madaniyat va san’at muassasalarini tashkil etish hamda boshqarish yo‘nalishi 4-bosqich talabasi

ANNOTASIYA: Ushbu maqolada bolalar va o‘smirlar orasida tashkilotchilik qobiliyatini shakllantirishning bosqichlari, bu qobiliyatning ular hayotidagi ahamiyati, afzalliklari yoritib berilgan. Shuningdek, tashkilotchilik qobiliyatining o‘z-o‘z borishiga to‘sqinlik qiluvchi omillar ham ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: Tashkilotchilik, obyekt, subyekt, muzokarali vaziyat.

"Tashkilotchilik faoliyati amalda ob'yekt (boshqariluvchi) va sub'yekt (boshqaruvchi) mavjud bo'lgan paytda, pirovard maqsadni amalga oshirish jarayonida kechadi. Ko'rinib turibdiki, tashkilotchilik tor ma'noda bir kishining ish jarayonida boshqa kishilarni boshqarishi, ularning amaliy faoliyatiga rahbarlik qilishi, keng ma'noda esa, ijtimoiy guruhlar, tashkilotlar, muassasalar va davlatlarning ana shunday faoliyati tushuniladi. Tashkilotchilikning alohida faoliyat ekanligi boshqarish jarayonini ko'zdan kechirganimizda aniq ko'rinadi. Umuman boshqarish o'z ichiga uchta jarayon: rejalashtirish, tashkil qilish va hisob-kitobni, ularni ko'zlangan maqsad bilan taqqoslashni qamrab oladi. Tashkilotchilik (amaliy tashkil qilish) ushbu jarayonning markazi hisoblanadi". Shunday ekan, kishida tashkilotchilik qobiliyati o‘z-o‘zidan paydo bo‘lib qolmaydi. U yillar davomida, chuqur va keng kuzatuvlar asnosida shakllantirib boriladi. Mustaqil davlatni ham albatta, o‘zining shaxsiy, mustaqil fikriga ega, keng dunyoqarashi asosida atrofida qilarni o‘zining ezgu maqsadlari ortidan ergashtirish mahoratiga ega shaxslar boshqaradi. Bu shunday mas'uliyatli ish ekan, tashkilotchilik mahoratini bolalikdan boshlab rivojlantirish lozim.

Tashkilotchilik qobiliyati o‘zi nima uchun kerak? Bu qobiliyatni shakllantirishning bosqichlari qanaqa? "Tashkilotchi" degani keng ma'noda lider, atrofida qilarga nisbatan yetakchi shaxs degani. Tashkilotchilik qobiliyatiga ega kishining o‘z sohasida ulkan yutuqlarga erishishi boshqalarga nisbatan ancha oson bo‘ladi. Chunki u shijoatli, mard va dovyurak shaxs deganidir. Bolalik yoki o‘smirlik davridan tashkiliy ishlarga qiziqadigan, nimalarnidir uyushtirib, rejalashtirib amalga oshirib yurgan bolalarda kelajakda qoqilish jarayonlari deyarli uchramaydi. Chunki bolalikdan tashkilotchilik qobiliyatining kuchayib borishi bolaning kelgusidagi maqsad va orzulariga erishishida, o‘zining shaxsiy yoki ijtimoiy hayotini izga solishida qo‘rquv

hissini yengishga yordam beradi. "Bo'ladigan bola boshidan ma'lum" degan maqol qaysidir ma'zunda ko'chma ma'noga ega, chunki bola tarbiyasi bilan ona qornidaligidan va qolaversa, besh-olti yoshgacha bo'lgan davrdan boshlab jiddiy shug'ullanilmas ekan undan kelajakda ulkan natijalar kutish yomg'irli kunda quyoshni izlash bilan barobardir. Demak, tashkilotchilik salohiyati bolalar va o'smirlar uchun kelajakda o'z maqsadlarini qo'rqmasdan amalga oshirishlari uchun kerak. Ularda bu qobiliyatni rivojlantirish uchun esa avvalo ularni yosh toifalariga ajratib olib, qiziqishlari, kelajakdagi maqsadlari bo'yicha guruhlarga ajratib olish shart. Chunki, bir-biriga qarama-qarshi qiziqishga ega bolalar va o'smirlar bilan ishlash qiyinchilik tug'diradi. "O'sib kelayotgan yosh avlodning xar bir kategoriyasi oziga xos xususiyatlar bilan xarakterlanadi. Yuqori sinfdagi maktab yoshida dunyoqarash shakllanadi, barqaror qiziqishlar yuzaga keladi. Aniqlangan qiziqishlar va manfaatlarga tayanuvchi muhitga aylantirilgan pedagogik ta'sir samarali bo'ladi. Yuqori sinflarda har bir o'quvchi hayotiy muammo - «Kim bo'lishni» hal etar ekan, kasb tanlashga alohida e'tibor beradi. Maktabning ayrim tadbirlariga qiziqish siyosat, fan, texnika, san'atning turli muammolariga tomon o'sib boradi. Shuning uchun to'garak is'hlariida aktual, hayotiy masalalarni qo'yish juda muhim. Nihoyat, xuddi ana shu yoshda bo'sh vaqt bilan bog'liq bo'lgan barqaror qiziqishlar shakllanadi²". O'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, yosh toifalariga va qiziqishlariga ko'ra mos o'quvchilarda tashkilotchilikni paydo qilish va yuksaltirish uchun:

- a) ularni qiziqishlari bo'yicha to'garaklarga jalb qilish;
- b) turli xil cheklovlardan ularni xalos qilish va erkin fikrlashlariga imkon bergan holda tashkiliy ishlar yuzasidan topshiriqlar berib borish;
- c) notanish kishilar bilan suhbat jarayonlariga jalb qilish;
- d) kunlik, haftalik, oylik rejalarini tuzib borishlarini muntazam yo'lga qo'yish;
- e) jamoa bilan ishlash ko'nikmalarini asta-sekinlik bilan yo'lga qo'yish;
- f) ko'pchilik bilan " muzokarali vaziyat" mashqini bajartirib borish va muammoga qanday yechim topish usullarini o'rgatib borish; kabi muntazam mashg'ulotlar olib borish natijaviy ahamiyatga ega. Jumladan, tashkilotchilik qobiliyatining rivojlanishiga oila bolaga qo'yiladigan ayrim cheklovlar to'siq bo'lishi

¹ Tashkilotchilik madaniyati fanidan ma'ruzalar matni. 22-bet

² Tashkilotchilik madaniyati fanidan ma'ruzalar matni. 27-bet

mumkin. "Har bir ota-ona farzandini turli muammolardan himoya qilishni istaydi. Ammo o'smir yoshda bola o'qishi, maktabi, baholari bilan bog'liq qarorlar qilishi va shu qarorlarning natijasiga javob berishni o'rganadi. Shu joyda ularga erkinlik berilmasa katta hayotda ham ularni kimdir boshqarishi kerak bo'ladi³". Demak, bolalarda o'z ishonchiga, xohishiga tayanib biror ishni bajarishlari, qaror qabul qilishlari uchun erkinlik berish kerak. Bola ota-onasining buyruqlarini bajarishga ko'nikib qolsa hayotda o'z kuchi bilan hech qachon biron muvaffaqiyatga erisha olmaydi. Aksincha, "Ota-ona hamma narsani muhayyo qilishi bolada hech narsaga intilmaslikni keltirib chiqaradi⁴". Bolani jo'rttaga qandaydir qiyin vaziyatlarga solib ko'rish, ota-ona ko'zi oldidaligi payti mushkul jarayonlarga tashlab ko'rish usullaridan foydalanish orqali ham farzandida o'z shaxsiy fikrlarini rivojlantirish, erkin qaror qabul qilish, nimanidir rejalashtirish, tashkil qilish, yaratish kabi qobiliyatlarni paydo qilishi mumkin.

Mustaqil fikrlay olmaydigan, kimningdir ko'rsatmasiga tayanib ish ko'radigan kishilarda tashkilotchilik qobiliyati bo'lmaydi. Bu qobiliyatning o'sib borishiga to'sqinlik qiladigan omillar quyidagilar:

1. Ma'naviy-ruhiy bo'shliqning borligi.
2. Yaqinlarning bolaga ishonchsizlik, umidsizlik bilan muomala qilishi.
3. Ota-onaning o'z xohishlari tomon yo'naltirish yo'lidagi xatti-harakatlari
4. Bolaning qiziqishlariga bepisand munosabatda bo'lish.

Xullas, tashkilotchilik mahoratining afzalliklari har qanday shaxsning kelajakda o'z o'rnini topishi, ulkan islohotlar sari dadil qadam tashlashi bilan o'lchanadi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Tashkilotchilik madaniyati fanidan ma'ruzalar matni.
2. "O'smirlar tarbiyasi: Bolani boshqarish usullari, xatolar va xulosalar. Psixolog Rozaliya Gabdulhakova intervyusi. Kun.uz.

³ "O'smirlar tarbiyasi: Bolani boshqarish usullari, xatolar va xulosalar. Psixolog Rozaliya Gabdulhakova intervyusi. Kun.uz.

⁴ "O'smirlar tarbiyasi: Bolani boshqarish usullari, xatolar va xulosalar. Psixolog Rozaliya Gabdulhakova intervyusi. Kun.uz.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

The Rise of AI in Everyday Life: How Artificial Intelligence Affects Students
cand. economy Sciences, Associate Professor Arzuova Shargul Ansatbaevna,
1st year digital economy direction student Tolegenov Atabek
Nukus branch of the Tashkent University of Information Technologies named
after Muhammad al-Khorezmi, Republic of Uzbekistan

Abstract: In the contemporary educational landscape, Artificial Intelligence (AI) is reshaping students' experiences through personalized learning, enhanced critical thinking, creative exploration, and career preparation. This article delves into the transformative effects of AI on education, highlighting its potential benefits while addressing privacy concerns and the need for a balanced human-AI interaction. From tailor-made learning paths to fostering creativity and easing career choices, AI is steering education towards a future of innovation and adaptability.

Keywords: Personalized learning, enhanced critical thinking, creative exploration, career preparation, transformative effects of AI, potential benefits, privacy concerns, balanced human-AI interaction, tailor-made learning paths, fostering creativity, easing career choices, future of education, innovation, adaptability

Introduction:

In today's interconnected world, technological advancements have permeated every aspect of our lives, including education. One particular innovation that has gained significant traction is Artificial Intelligence (AI). From personalized learning experiences to creative assistance, AI has revolutionized students' lives, shaping their educational journey, expanding critical thinking skills, and enhancing future career prospects. This article aims to explore the impact of AI in education, highlighting its potential benefits and addressing concerns surrounding its implementation.

Personalized Learning:

AI has transformed the traditional one-size-fits-all approach to education by introducing personalized learning. Using machine learning algorithms and sophisticated data analysis, AI can tailor educational content to each individual student's needs. Through adaptive learning platforms, AI-powered tutoring, and intelligent learning systems, students can now enjoy personalized curricula that cater to their strengths, weaknesses, and learning preferences. By providing targeted feedback and suggesting resources, AI encourages active engagement and self-driven learning amongst students.

Enhanced Critical Thinking:

AI's integration into education has also fostered the development of critical thinking skills among students. By automating routine tasks and information retrieval, AI frees up time for students to engage in more meaningful and analytical tasks. This enables students to think critically, problem-solve, and apply their knowledge in real-world scenarios. Furthermore, AI can identify patterns and gaps in a student's understanding, prompting them to explore alternative perspectives and acquire a deeper understanding of complex concepts.

Creativity and Innovation:

Contrary to popular belief, AI's role in education extends beyond academic subjects. The creative arts, such as music, literature, and art, have also witnessed AI's influence. AI-powered tools can analyze patterns in a student's work, suggest improvements, and encourage experimentation. For example, AI-driven digital platforms empower students to create music compositions by providing guidance and generating harmonies. These tools not only nurture creative thinking but also give students the confidence to explore their artistic abilities.

Supporting Students' Mental Well-being:

AI's integration in education also offers vital support for students' mental well-being. Virtual guidance counselors, chatbots, and AI-powered coaching programs provide students with a safe and confidential space to express concerns, provide emotional support, and offer practical advice. These AI-driven tools employ Natural Language Processing (NLP) algorithms, enabling them to understand and empathize with students, ultimately helping to mitigate the pressures and stressors associated with academic life.

Preparing Students for Future Careers:

As the world becomes increasingly automated, AI equips students with the necessary skills for future careers in a fast-evolving job market. By integrating AI into the classroom, students gain exposure to emerging technologies, fostering their digital literacy and adaptability. Moreover, AI-powered career guidance tools can analyze each student's abilities, interests, and labor market trends to provide personalized career advice. By understanding the demand for specific skills, students can make well-informed decisions regarding their education and career paths, ensuring they are prepared for the dynamic professional landscape.

Addressing concerns and ethical considerations:

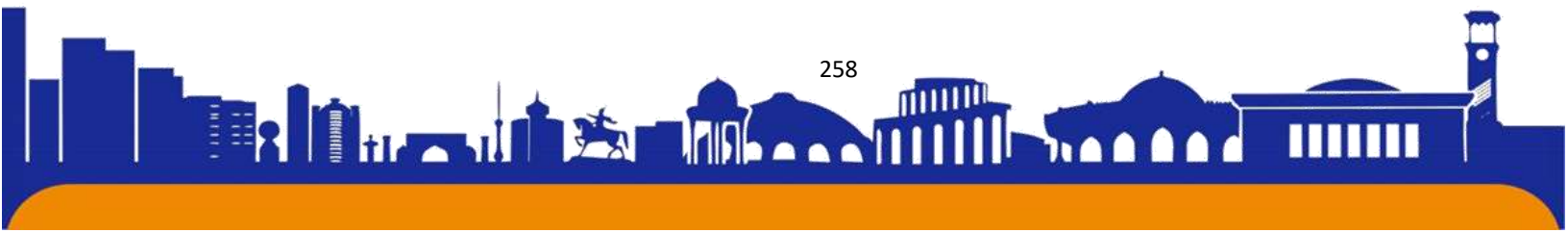
While the integration of AI in education offers numerous advantages, it is essential to address concerns and ethical considerations. As AI collects vast amounts of student data, privacy becomes a primary concern. Educational institutions must prioritize robust data protection measures to ensure student information remains secure. Additionally, there is a need to strike a balance between the role of AI and human teachers, as excessive reliance on AI may diminish the human connection crucial for effective teaching and emotional support.

Conclusion:

Artificial Intelligence has ushered in a new era of personalized learning, critical thinking, creativity, and career guidance for students. By leveraging AI-powered tools and technologies, educational institutions can revolutionize the student experience and prepare a future workforce that meets the demands of an ever-evolving global landscape. However, it is crucial for stakeholders to address concerns surrounding data privacy and maintain a balance between AI and human interaction to ensure an ethical and inclusive integration of AI in everyday student life.

Recourses:

1. "Robot-Proof: Higher Education in the Age of Artificial Intelligence" by Joseph E. Aoun
2. "Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning" edited by Marina U. Bers, Rosemary Luckin, and Steven J. Heiselt
3. "The AI Advantage: How to Put the Artificial Intelligence Revolution to Work" by Thomas H. Davenport
4. [What is the impact of artificial intelligence \(AI\) on society? | Britannica](#)
5. [Artificial intelligence in education | UNESCO](#)
6. [Artificial intelligence is now part of our everyday lives – and its growing power is a double-edged sword \(theconversation.com\)](#)

LANGUAGE LEARNING STRATEGIES FOR EFL STUDENTS

Jumaniyazova Lobar Sirojiddin kizi
UzSWLU, the student of 3rd English faculty
lobarjumaniyazova7@gmail.com

ABSTRACT

This article examines the dynamic landscape of language learning strategies for EFL students, elucidating how these strategies can be harnessed to surmount the hurdles faced in the journey towards proficiency.

Keywords: questionnaires, learning process, approach, structure, activities.

INTRODUCTION

In the realm of English as a Foreign Language learning, a well-thought-out strategy can be the beacon that guides students through the maze of vocabulary, grammar and cultural nuances. As we embark on this exploration of language learning strategies, we will uncover the tools that transform the challenges of EFL education into stepping stones towards linguistic proficiency.

METHODS

In order to comprehensively explore effective language learning strategies for EFL (English as a Foreign language) students, a mixed-methods research approach was employed. This approach involved integrating insights from an extensive literature review, expert interviews, and empirical data collection from EFL students. By triangulating findings from these sources, this study aimed to provide a holistic understanding of strategies that foster EFL proficiency. For the empirical component, a diverse group of EFL students from different proficiency levels and cultural backgrounds were recruited to participated. Informed consent was obtained from all participants before data collection. A mixed-methods approach was employed, involving both quantitative and qualitative data collection methods.

Surveys and questionnaires were distributed to gather quantitative data on the strategies EFL students commonly utilize. These surveys focused on self-reported strategy preferences, perceived effectiveness, and challenges faced during language learning. Open-ended questions are used to capture a comprehensive view of their experiences.

Qualitative data is obtained through classroom observations and focus group discussions. Classroom observations allow for the identification of strategies employed

by EFL students during real-time learning activities. Focus group discussions provide a platform for students to share their personal experiences, reflect on their learning journeys, and elaborate on specific strategies that aided their progress. The literature surrounding language learning strategies for EFL students is vast and diverse. Various scholars have explored the dynamic interplay between linguistic, cognitive, and socio-cultural factors that influence language acquisition. A recurring theme in the distinction between cognitive strategies (e.g., memory aids, summarization) and metacognitive strategies (e.g., self-monitoring, setting goals) employed by learners to regulate their learning process.

Moreover, socio-cultural influences are significant in the EFL context, as students often encounter English the framework of their own linguistic and cultural backgrounds. Research has highlighted the importance of strategies that encourage cultural empathy and cross-cultural communication, enabling EFL learners to navigate the complexities of language and context.

RESULTS

Through a combination of expert interviews and empirical research, several strategies have emerged as consistently effective for EFL students:

1. **ACTIVE LANGUAGE ENGAGEMENT:** Experts emphasize the value of engaging with the language actively, involving listening, speaking, reading and writing. This multisensory approach fosters a comprehensive understanding of the language's nuances and structure.
2. **CONTEXTUAL LEARNING:** EFL students benefit from learning English within relevant and meaningful contexts. Integrating language learning into daily activities and interests helps bridge the gap between theory and real-life application.
3. **LANGUAGE IMMERSION:** Creating an environment rich in English exposure accelerates language acquisition. Immersive experiences, whether through watching English media or participating in English-speaking clubs, enhance fluency.
4. **COLLABORATIVE LEARNING:** Collaboration with peers in language learning activities encourages meaningful interactions and provides a platform for practicing communication skills.

DISCUSSION

The strategies identified align closely with the challenges typically faced by EFL students. Strategies that encourage active engagement address the lack of authentic language exposure, while contextual learning bridges the gap between formal instruction and practical communication. Language immersion serves as a remedy for the absence of English-speaking environments, and collaborative learning tackles isolation and promotes interpersonal skills.

CONCLUSION

As EFL students strive for linguistic proficiency, the application of strategic approaches becomes increasingly paramount. By integrating insights from literature, expert interviews, and empirical research, this article has highlighted strategies that can empower EFL students to transcend language barriers. Ultimately, the convergence of effective strategies, tailored to the unique challenges of EFL learners, offers a roadmap for their journey towards English language fluency.

REFERENCES

1. Maurya, H. K. (June 2016). Strategies for teaching students with visual impairment. *Vikas Vimarsh*, 93.
2. Axtamovna, M. A. (2021). LITERARY ANALYSIS OF THE WORK OF M. MITCHELL "GONE WITH THE WIND". *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(6), 1-6.
3. Aziza Axtamovna Marupova. (2023). LINGUOPOETIC CHARACTERISTICS OF ARTISTIC TEXT. *International Journal Of Literature And Languages*, 3(05), 83–86. <https://doi.org/10.37547/ijll/Volume03Issue05-17>
4. Sharopova, F., & Marupova, A. (2023). GENERAL CHARACTERISTICS OF THE OBJECT AS A MEMBER OF THE SENTENCE IN ENGLISH AND UZBEK. *Академические исследования в современной науке*, 2(5), 198-201.
5. Sharopova FR, Marupova AA. COMPARATIVE RESEARCH OF INDIRECT OBJECT IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES. *YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, ACHIEVEMENTS AND INNOVATIONS*. 2022 Nov 5;1(6):136-40.
6. Marupova, A. A. (2022, April). EXPRESSIVENESS AND EVALUATIVENESS OF METAPHOR IN THE NOVEL OF M. MITCHELL'S "GONE WITH THE WIND". In *International Conference on Research Identity, Value and Ethics* (pp. 136-139).

Navigating the Digital Marketplace: The Dynamic Role of Social Media in Shaping Economic Trends

**cand. economy Sciences, Associate Professor Arzuova Shargul Ansatbaevna,
1st year digital economy direction student Tolegenov Atabek
Nukus branch of the Tashkent University of Information Technologies named
after Muhammad al-Khorezmi, Republic of Uzbekistan**

Abstract: Witness the rise of social media as a powerhouse shaping economic trends. With 4.2 billion users worldwide, these platforms have evolved into change agents, steering consumer behavior, reshaping markets, and predicting economic shifts. Explore their journey from personal networks to economic giants, democratizing advertising and enabling real-time adaptation. Uncover the sway of influencer culture on consumers and the potential of social media for economic analysis. Ethical concerns arise, but the future promises "social commerce" integrating shopping seamlessly and blockchain-driven transactions. As economies digitize, social media emerges as an indisputable force, revolutionizing global markets.

Keywords: Navigating, Digital Marketplace, Social Media, Economic Trends, Interconnectedness, Active Users, Platforms, Business Impact, Consumer Behavior, Influencer Culture, Real-Time Feedback, Economic Forecasting, Sentiment Analysis, Data Insights, Challenges, Misinformation, Ethical Considerations, Skewed Representation, Future Landscape, Social Commerce, Technology Integration, Retail Industry, Cryptocurrencies, Blockchain, Peer-to-Peer Payments, Smart Contracts, Decentralized Marketplaces, Transformative Influence, Global Marketplace.

The Rise of Social Media as an Economic Catalyst

In the early days, social media platforms were primarily used for personal networking and sharing experiences. However, the integration of business profiles, targeted advertising, and e-commerce functionalities has propelled these platforms into economic powerhouses. Take, for instance, Instagram's evolution from a photo-sharing app to a thriving marketplace where businesses can showcase products and reach global audiences instantaneously. The visual appeal and user-friendly interfaces of platforms like Instagram, Pinterest, and TikTok have effectively democratized advertising, enabling even small enterprises to compete on a global scale.

Consumer Behavior in the Digital Age

Social media's impact on economic trends is perhaps most pronounced in its ability to influence consumer behavior. The constant influx of content, user-generated reviews, and influencer endorsements creates a fertile ground for shaping consumer preferences. The herd mentality is magnified on social media, where a viral product or trend can lead to unprecedented demand overnight. This phenomenon is exemplified by the rise of "influencer culture," where individuals with large followings hold significant sway over their audiences' purchasing decisions.

Real-Time Feedback Loop

Traditional market research methods often involve time-consuming surveys and focus groups, but social media offers an immediate and unfiltered feedback loop for businesses. Through comments, likes, shares, and direct messages, companies can gauge public sentiment towards their products and services in real-time. This instant feedback empowers businesses to pivot quickly, adapting to changing consumer demands and staying ahead of economic shifts.

Economic Forecasting and Sentiment Analysis

Social media platforms are a treasure trove of data that economists and analysts can leverage for economic forecasting and sentiment analysis. By tracking keywords, hashtags, and user interactions, researchers can gain insights into public sentiment about various economic factors. This data can help anticipate shifts in consumer confidence, predict market fluctuations, and even highlight emerging trends in specific industries. In this sense, social media serves as a valuable tool for economists seeking to make more informed predictions about the future.

Challenges and Ethical Considerations

While the influence of social media on economic trends is undeniable, it also presents certain challenges and ethical considerations. One major concern is the potential for misinformation and fake news to spread rapidly, causing panic and distorting economic realities. Instances of false rumors impacting stock prices or consumer behavior have demonstrated the need for more robust fact-checking mechanisms on these platforms.

Additionally, the reliance on social media can inadvertently create a skewed representation of economic trends. The preferences and behaviors of social media users

might not accurately reflect those of the broader population. This could lead to businesses making decisions based on incomplete or biased data.

The Future Landscape: Social Commerce and Beyond

As technology continues to evolve, the intersection of social media and economic trends is poised for even more exciting developments. The concept of "social commerce" is gaining traction, where the entire shopping experience is seamlessly integrated into social media platforms. Facebook Marketplace and the "Shop" feature on Instagram are early examples of this trend. Imagine being able to purchase a product directly from a social media post without ever leaving the platform—a transformation that could revolutionize the retail industry.

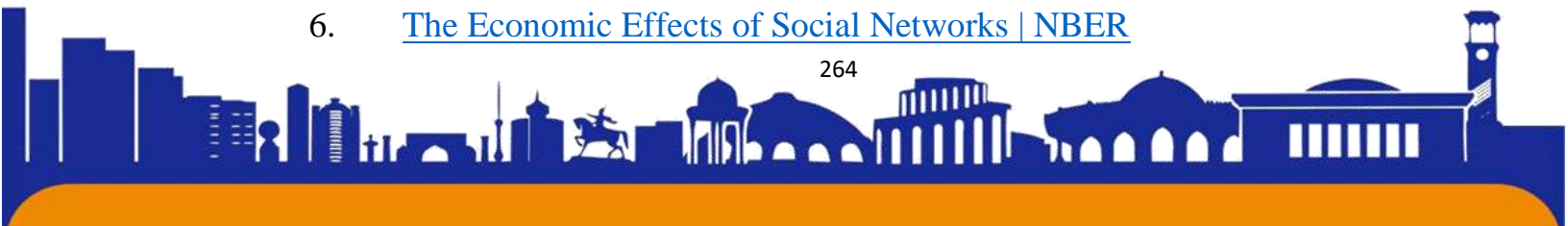
Furthermore, the rise of cryptocurrencies and blockchain technology introduces new possibilities for economic transactions on social media. Peer-to-peer payments, smart contracts, and decentralized marketplaces could reshape the way we conduct business online, with social media acting as a hub for these activities.

In Conclusion

Social media's role in influencing economic trends is a captivating journey that has transformed the way businesses interact with consumers and the way economies evolve. From shaping consumer behavior and facilitating real-time feedback to enabling economic forecasting and introducing innovative commerce models, the impact of social media on the economic landscape is both profound and multifaceted. As we move into an increasingly digital future, it's clear that social media's influence will only grow, redefining the dynamics of the global marketplace.

Recourses:

1. "The Age of Influence: The Power of Influencers to Elevate Your Brand" by Neal Schaffer
2. "Contagious: How to Build Word of Mouth in the Digital Age" by Jonah Berger
3. "Social Media Marketing Workbook: How to Use Social Media for Business" by Jason McDonald
4. "The Social Media Bible: Tactics, Tools, and Strategies for Business Success" by Lon Safko
5. [How digital transformation is driving economic change | Brookings](#)
6. [The Economic Effects of Social Networks | NBER](#)

THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF GAME METHODS IN ENGLISH TEACHING

Kurbonova Sevinch Salim kizi

Student of the 3rd English faculty, UzSWLU

Email: sevinchqurbonova50@gmail.com

Abstract. This article talks about the use of various interesting game methods in teaching English. At the same time, information is given about the importance of the game method for the development of the mind of young people.

Keywords: "Pictionary", "Charades", "20 objects", "Letter Scramble", "questions and answers", memory exercise.

Аннотатсия. В данной статье рассказывается об использовании различных интересных игровых методов в обучении английскому языку. При этом даётся информация о значении игрового метода для развития мышления молодёжи.

Ключевые слова: «Иллюстрированный словарь», «Шарады», «20 предметов», «Битва букв», «Вопросы и ответы», упражнение на память.

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitishda turli xil qiziqarli o'yinlardan foydalanish haqida so'z boradi. Shuning bilan birgalikda yoshlarning bilimlilik salmog'ini oshirishdagi o'yin metodining muhurligi haqida ham ma'lumotlar beriladi.

Kalit so'zlar: Pictionary", "Charades", "20 objects", "Letter Scramble", "savollar va javoblar", хотира mashqlari.

INTRODUCTION. In today's rapidly developing world, the demand for learning various fields, especially foreign languages, and the attention to developing the spiritual literacy of young people is increasing. At the same time, in order to further promote science and literacy among young people, new ways of teaching foreign languages easily and quickly are being developed. A vivid example of this is learning foreign languages by playing interesting games. In today's modern classrooms, we can see a number of new technologies, and this in turn makes it easier for young people to learn not only languages, but also mental arithmetic, mathematics, physics and other specific sciences. We know that various colorful and musical games, cartoons and such methods are very useful to increase the interest of young children in learning languages and other subjects. In order to activate passive students in the classroom through interesting team games and improve their spiritual literacy, teachers are now using various methods consisting of games.

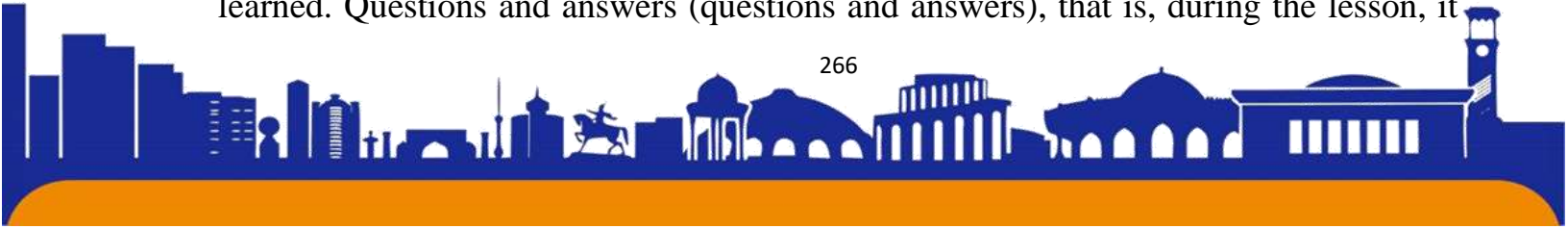

METHODS. As an example, we can include the "pictionary" drawing style. The procedure for this game is as follows: the teacher divides the students in the classroom into two groups and names them according to the group's wishes. The board should be a white magnetic board, a long dividing line is drawn on it, and one participant from each group is called. Each of them is shown one picture and students turn to the board and start drawing quickly. The first group to find the English name of this picture will be awarded 1 point. If the score of one of the groups is 10 points, this group is considered the winner and the teacher will give a kit or souvenir.

Another style is Charades. This method is very similar to pictionary, but in this game, instead of drawing, the participants explain through gestures. What is required from the group members is to find the name of this word in English. Also, the name of our next game is "20 objects". Through this game, students will effectively develop their memory and vocabulary. In this game, the teacher lists 20 objects in the classroom on the table and calls his students, begins to say the names of the objects one by one in English, which of the students can say these objects in English without breaking the sequence, that is the winner. the student is the winner. Our next game is Letter Scramble, in which the teacher pastes letters on the board in a mixed form and asks the students to find words in order to check the vocabulary that the students have recently learned. Questions and answers (questions and answers), that is, during the lesson, it

consists of asking students questions on the topic, discussing them, and finding answers.

RESULTS. The types of questions taught above are games that help students to strengthen their knowledge on the subject. In addition, one of the types of games that are very useful not only for children but also for adults is the game of asking for synonyms, that is, the game of asking for words with the same meaning. This game is usually very useful for students, because it is a very useful and effective way to know synonyms when they are reading English articles or doing different types of reading exercises. In addition, memory exercises played in English. It is not an exaggeration to say that this game is one of the methods that helps to memorize words quickly and qualitatively for students studying in preschool and elementary schools. This game is done through the following process, ten students are selected from the class and they start to repeat the words learned earlier in the lessons in Burmese English. In a sequential manner, students say their words without breaking the order of the words mentioned above and add their own words at the end. This memory exercise is one of the interesting games that help students to further strengthen their memory and repeat previous lessons. It should be said here that memory exercises include a lot of games. At the same time, these game, which is almost no different from the game we mentioned above, is a game of finding the last letter of the word. In this game, ten students are selected, and within the framework of the order, the next student must match the letter at the end of the word spoken by the previous student. This game also greatly contributes to increasing the potential and speed of intelligence of students.

DISCUSSION. Over the next ten years, it will be crucial for each state to prioritize teaching young people in areas that are in demand and have developed industries, while also increasing their literacy levels. These reforms are a bright proof of development in the education field of ESA countries, especially in attracting young people to learn foreign languages, modern technologies, and medical fields. This is a great achievement. At the same time, teaching difficult areas with easy game methods is considered one of the innovations.

CONCLUSION. As a conclusion, it should be noted that today, in order to provide easy and high-quality education for young people, these are among the projects, modern technologies and, of course, the games and methods discussed above. It is no exaggeration to say that it is one of our highest goals and obligations to bring up the young generation with knowledge, intelligence and education.

Foydalanilgan adabiyotlar;

1. <https://hasanboy.uz/ingliz-tili-darslarida-qiziqarli-oyinlar/>
2. <https://ahaslides.com/uz/blog/10-fun-vocabulary-classroom-games/>
3. <https://cyberleninka.ru/article/n/til-o-qitishda-o-yin-metodidan-foydalanish>
4. <https://ahaslides.com/uz/blog/10-fun-vocabulary-classroom-games/>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Ta'lim tizimidagi islohotlar va nodavlat oliy ta'lim muassasalarining hozirgi zamon talablari asosida davlat oliy ta'lim muassasalari bilan raqobatdoshligi.

Nosirov Amirxon Bahodir o'g'li

Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va qiyosiy huquqshunoslik fakulteti tyutori

Annotatsiya

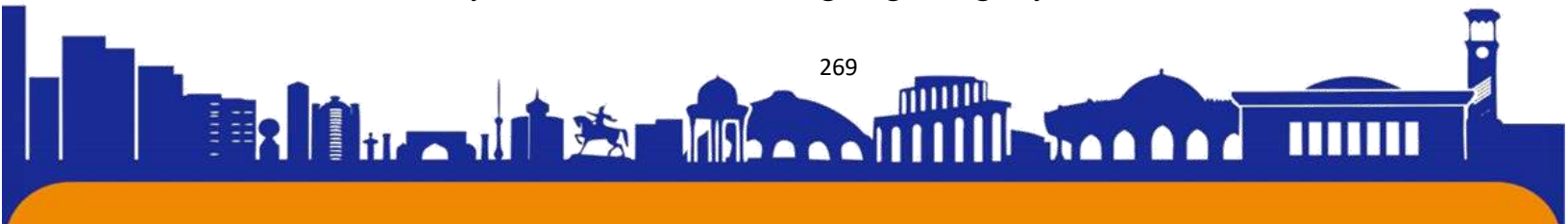
Mazkur maqolada bugungi kunda oliy ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar va nodavlat oliy ta'lim muassasalarining hozirgi zamon talablari asosida davlat oliy ta'lim muassasalari bilan raqobatdoshligini oshirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, oliy ta'lim muassasalariga **moliyaviy mustaqillik berish istiqbollari tahlil qilingan.**

Kalit so'zlar: nodavlat oliy ta'lim muassasalari, **moliyaviy mustaqillik**, xalqaro akkreditatsiya, litsenziya.

Bugungi kunda nodavlat ta'lim muassasalarida ta'lim sifati va o'quv-metodik ta'minot yuzasidan raqobat har doimigida kuchliroq namoyon bo'lmoqda. Raqobat bor joyda dolimo rivojlanish bo'lganidek, ta'lim sifati ham o'zaro raqobat jarayonida kundan kunga yaxshilanib bormoqda. Shuning uchun raqobat jarayoninig erkin va oshkora namoyon bo'lishini muhim sanaladi. Ta'lim tizimini yanada rivojlantirish uchun O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni imzoladi. Ushbu farmonga asosan, O'zbekiston Respublikasida oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida quyidagilar:

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasining 1-ilovasiga muvofiq quyidagilar nazarda tutilgan:

- Oliy ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish, hududlarda davlat va nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyatini tashkil etish asosida oliy ta'lim bilan qamrov darajasini 50 foizdan oshirish, sohada sog'lom raqobat muhitini yaratish;
- O'zbekiston Milliy Universiteti va Samarqand davlat universitetini mamlakatimiz oliy ta'lim muassasalarining flagmaniga aylantirish;

- Respublikadagi kamida 10 ta oliy ta'lim muassasasini xalqaro e'tirof etilgan tashkilotlar (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Higher Education yoki Academic Ranking of World Universities) reytingining birinchi 1000 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatiga, shu jumladan, O'zbekiston Milliy universiteti va Samarqand davlat universitetini birinchi 500 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatiga kiritish;

- Oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish;

- Xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg'or standartlarini joriy etish, jumladan, o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish;

- Oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishiga munosib hissa qo'shadigan, mehnat bozorida o'z o'rnini topa oladigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yish¹ kabi muhim vazifalar ilgari surilgan.

Bundan tashqari Prezidentimizning 03.07.2023 yildagi "Ma'muriy islohotlar doirasida oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar sohasida davlat boshqaruvini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-200-son qarori qabul qilindi. Unga ko'ra O'zbekistonda oliy ta'lim dasturlari yetakchi xorijiy oliy ta'lim muassasalari dasturlari asosida qayta ko'rib chiqiladi. Shuningdek, ta'lim tashkilotlarini attestatsiyadan va davlat akkreditatsiyasidan o'tkazish tartibi bekor qilinib, kompleks va maxsus davlat akkreditatsiyasidan o'tkazish tizimi joriy etiladi. Bunda:

- kompleks davlat akkreditatsiyasi har 4 yilda ta'lim tashkilotlarini tashqi baholash natijalari asosida o'tkaziladi;

- litsenziyasi bekor qilingan ta'lim tashkiloti yoki yopilgan ta'lim dasturida tahsil olayotgan talabalarga o'qishini davlat va nodavlat ta'lim tashkilotlarining mos va turdosh ta'lim yo'nalishlari va mutaxassisliklariga belgilangan tartibda ko'chirish huquqi beriladi.

Ta'lim dasturlarini xalqaro akkreditatsiyadan o'tkazish amaliyoti joriy etiladi. Jumladan:

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

- xalqaro reyting tashkilotlarining amaldagi ro'yxatida birinchi 1 000 talikka kirgan oliy ta'lim tashkilotlari navbatdagi kompleks davlat akkreditatsiyasidan ozod qilinadi;

- reyting ta'lim tashkilotining faoliyati va ta'lim jarayoniga aralashmagan holda ma'lumotlarni axborot tizimi orqali olish yo'li bilan yuritiladi.

2024 yil 1 yanvardan boshlab:

- reyting davlat va nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari bo'yicha umumiy aniqlanadi;

- so'nggi besh yil davomida reytingda birinchi 10 talik o'rinni egallagan oliy ta'lim tashkilotlari navbatdagi kompleks davlat akkreditatsiyasidan ozod qilinadi.

2025 yil 1 yanvardan boshlab:

- nodavlat oliy ta'lim tashkilotlariga davlat buyurtmasi asosida kadrlar tayyorlash bo'yicha kvota ularning reytingdagi o'rniga muvofiq ajratiladi;

- oliy ta'lim tashkilotlarining ta'lim sohalari kesimidagi reytingini yuritish yo'lga qo'yiladi.

2023/2024 o'quv yilidan boshlab:

- akademik litseylarga o'quvchilarni qabul qilishda yozma imtihon asosida dastlabki saralash bosqichi bekor qilinadi;

- kollej va texnikumlarning ta'lim dasturlariga davlat granti asosidagi qabul ko'rsatkichlari 2 baravarga oshiriladi;

- startup loyihasini hamda ratsionalizatorlik g'oyasini bitiruv malakaviy ishi va magistrlik dissertatsiyasi sifatida himoya qilish amaliyoti joriy etiladi;

- oliy ta'lim muassasalari talabalarining iqtisodiyot tarmoqlari korxonalarida haq to'lanadigan qisqa muddatli maqsadli ishlab chiqarish amaliyotlari tashkil etiladi.

2024/2025 o'quv yilidan boshlab:

- oliy ta'lim muassasalariga kirish imtihonlarini topshirish "avval test, so'ng tanlov" tamoyili asosida tashkil etiladi. Abituriyentlarga test sinovi natijasida to'plagan balidan kelib chiqib, oliy ta'lim muassasasi, ta'lim yo'nalishi va shaklini tanlash imkoniyati yaratiladi;

- umumta'lim fanlari bo'yicha xalqaro imtihon natijalari bo'yicha sertifikatlar davlat oliy ta'lim muassasalariga qabul qilishda inobatga olinadi.

Oliy ta'limda olib borilayotgan islohotlarning yaqqol misoli sifatida 2022 yilning o'zida 35 ta OTMga moliyaviy mustaqillik berildi va yil mobaynida ularning soni 41 taga yetdi. Yana muhim vakolatlardan biri OTM strategik rejalarini tuzish. Bulardan tashqari moliyaviy masalalardagi vakolatlar ham bor. Kvotalar masalasi ham xuddi shunday mustaqil tarzda hal qilinyapti. Bosqichma-bosqich boshqa OTMga ham bunday vakolatlar berish ko'zda tutilgan. 2026-yilgacha nodavlat oliy ta'lim tashkilotlari sonini kamida 50 taga yetkazish. 2022-yilda Navoiy, Samarqand, Surxondaryo, Qashqadaryo viloyatlari va Toshkent shahrida kamida 1 tadan nodavlat oliy ta'lim tashkilotini tashkil etish orqali ularning jami sonini 34 taga yetkazish. Qoraqalpog'iston Respublikasida 5 ta nufuzli mahalliy va xorijiy oliygohlarning filiallarini hamda Toshkent viloyatida 5 ming nafar talabaga mo'ljallangan Nurafshon davlat universitetini tashkil etish. Andijon viloyatida 4 ta xususiy oliygoh tashkil etish. Natijada hududdagi yoshlarni oliy ta'lim bilan qamrovini 23 foizdan 50 foizga yetkazish. Namanganda kelgusi 5 yilda 7 ta oliygoh tashkil etib, jami oliy o'quv yurtlari sonini 10 taga yetkazish. Samarqand shahrida 20 ming nafar talabaga mo'ljallangan "Yoshlar shaharchasi"ni barpo etib, unda kamida 4 ta xorijiy universitetning filial va kampuslarini joylashtirish. Xorijiy davlatlarning yetakchi texnika universiteti bilan birgalikda Samarqand texnologiya universitetini tashkil etish. Urganch davlat universiteti qoshida Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi xalqaro matematika markazi va jang'armasini, O'zbekiston davlat xoreografiya akademiyasining Urganch filiali va uning qoshida Urganch boshlang'ich raqs san'ati maktab-internatini tashkil etish. 2026-yilga qadar respublika hududlarida kamida 1 tadan nodavlat oliy ta'lim tashkilotlarini tashkil etish orqali ularning sonini 50 taga yetkazish² belgilangan bo'lib amalda ularning soni 2023-yildayoq ularning soni 64 taga yetgazilgani islohotlar natijasi zahirida deyish mumkin.

Nodavlat oliy ta'limini tubdan rivojlantirish hamda ta'lim sifatini taminlash maqsadida shoshma shosharlik va ko'r ko'ronalikka yo'l qo'ymaslik lozim. Darhaqiqat son jihatdan ustunlikka erishish sifat unutilishi kerak degani emas. Bunga misol tariqasida "VALLEY INNOVATIVE UNIVERSITY" MCHJga nodavlat ta'lim xizmatlarini ko'rsatish faoliyati uchun berilgan litsenziyasi bekor qilindi. Farg'ona

² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 28.01.2022 yildagi PF-60-son

tumanlararo iqtisodiy sudining 2023-yil 17-iyuldagi hal qiluv qarori bilan “VALLEYINNOVATIVE UNIVERSITY” mas’uliyati cheklangan jamiyatiga 2022-yil 13-dekabrda nodavlat ta’lim xizmatlarini ko‘rsatish faoliyati uchun berilgan 053546-sonli litsenziya bekor qilindi. Bo‘lib o‘tgan sud majlisi muhokamalarida oliy ta’lim tashkiloti faoliyatida aniqlangan qo‘pol qoidabuzarliklar sudga taqdim etilgan asosli hujjatlar bilan o‘z isbotini topdi. Nodavlat ta’lim sohasida umumiy va alohida litsenziya talablari hamda shartlariga rioya etishda qator qo‘pol qoidabuzarliklarga yo‘l qo‘yganligi aniqlandi. Jumladan:

1) mazkur oliy ta’lim tashkilotining litsenziyada ko‘rsatilgan foydalanish uchun ajratilgan bino-inshootlari muassislarga mulk huquqi yoki ijara shartnomasi asosida tegishli ekanligini tasdiqlovchi hujjatlar mavjud emas;

2) Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligining HEMIS axborot tizimiga ta’lim oluvchilar va pedagog xodimlar to‘g‘risida to‘g‘ri va to‘liq ma’lumotlar kiritilmagan;

3) vakolatli davlat organi bilan kelishilgan holda yoshlar masalalari va ma’naviy-ma’rifiy ishlar bilan shug‘ullanadigan rektor maslahatchisi shtat birligi joriy etilmagan;

4) ta’lim tashkilotining bankdagi hisob varag‘ida 150 ming AQSH dollari yoki shu miqdor ekvivalentdagi mablag‘ mavjud emas;

5) 60 ta kompyuter texnikasi bilan jihozlangan elektron kutubxona va 20 ta kompyuter texnikasi, skaner va nusxa ko‘chirish apparati bilan jihozlangan axborot-resurs markazi tashkil etilmagan;

6) ta’lim oluvchilar har bir fandan o‘quv adabiyotlari (darsliklar, o‘quv qo‘llanmalari) bilan ta’minlanmaganligi aniqlandi³.

Bundan tashqari Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi tomonidan nodavlat oliy ta’lim muassasalari tashkil etish faoliyatini litsenziyalash bilan bog‘liq korrupsiyaviy xavf-xatarlar tahlil qilindi. Tahlillar davomida ushbu yo‘nalishda mas’ul tashkilotlar tomonidan belgilangan vazifalar samarali amalga oshirilmayotgani, normativ-huquqiy bo‘shliqlar va boshqa korrupsiyaviy xavf-xatarlarga moyil bo‘lgan holatlar mavjudligi aniqlandi. Jumladan, **2022-yil va 2023-yilning o‘tgan davri davomida** faoliyati litsenziyalangan **65 ta** nodavlat oliy ta’lim muassasalaridan **38 tasiga** litsenziya berishda **82 ta holatda turli kamchilik va qonunbuzilishi holatlariga yo‘l qo‘yilgan**. Xususan, **22 ta holatda** talabgorlarga davlat yong‘in

³ <https://oliyogh.uz/post/bir-xususiy-oliyogh-litsenziyasi-bekor-qilindi>

nazorati va sanitariya-epidemiologiya xizmati organlarining **tegishli xulosalari olinmagan** holda litsenziya berilgan. Shuningdek, nodavlat ta'lim xizmatlarini ko'rsatmoqchi bo'lgan talabgorlar tomonidan qonunchilikda belgilangan talablarga muvofiq elektron tizimga **o'quv reja va fan dasturlari to'liq yuklanmagan yoki umuman yuklanmagan** bo'lsa-da, ularga litsenziyalar berib kelingan. Tahlil yakunlari bo'yicha Agentlik tomonidan nodavlat oliy ta'lim muassasalarini tashkil etish faoliyatini litsenziyalash sohasida mavjud **korrupsiyaviy xavf-xatarlarni bartaraf etishga qaratilgan takliflar** ishlab chiqildi va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasiga kiritildi⁴.

Xulosa qilib aytganda, hozirgi davrda har bir mamlakat raqobatbardoshligi avvalo, uning ta'lim va fan darajasiga bog'liq. Iqtisodiyot va jamiyat rivojlanishining zamonaviy holati inson faoliyatining kasbiy va kasbiy tayyorgarlik sifati darajasiga har qachongidan ham ko'proq talablar qo'ymoqda. Zamonaviy xodimning ma'lum bir ish faoliyatiga moslik darajasini baholash borasidagi talablar doimiy ravishda o'zgarib va kuchayib bormoqda. Bunda "Kasbiy kompetentlik" sifatida uning nafaqat kasbiy bilimlari, malaka va ko'nikmalari, balki mantiqiy fikrlashi, tashabbuskorligi, uddaburonligi, guruhda ishlash va hamkorlik qilishga bo'lgan qobiliyati, ma'lumotlilik va boshqa sifatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Nodavlat oliy ta'lim muassasalarining tizimdagi kamchiliklarni aniqlash va ularni keyinchalik yo'q qilish, shuningdek, ularning rivojlanish potentsiali va yo'llarini aniqlash uchun ba'zi omillarning boshqalarga ta'siri mezonlarini belgilashga imkon beradi. Bularning barchasi ta'lim muassasasi faoliyatini takomillashtirish yo'nalishlarini ishlab chiqishga imkon beradi.

⁴ <https://anticorruption.uz/uz/item/2023/08/17/nodavlat-oliy-talim-muassasalari-faoliyatini-litsenziyalash-bilan-bogliq-korrupsiyaviy-xavf-xatarlarni-bartaraf-etish-boyicha>

ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISH.

Nosirova Munisa

Qashqadaryo viloyat Koson tuman 5-maktabning ona tili fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ta'lim tizimida o'qituvchilar tomonidan noan'anaviy ta'lim metodlari joriy etilib, o'qitishning zamonaviy shakllari va metodlari keng qo'llanilmoqda. Zamonaviy metod va usullarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. An'anaviy o'qitish jarayonida asosan o'qituvchi darsni olib borsa, noan'anaviy o'qitish jarayonida esa o'quvchi shaxsiga erkinlik berish, uning mantiqiy fikrlashi, munosabatlarni demokratlashtirish asosida dars jarayonlari tashkil etiladi. Bunda ta'lim jarayonida o'yinlardan foydalanish ham muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: Pedagogik texnologiya, mahorat, mantiq, didaktik o'yinli texnologiyalar, malaka, ko'nikma.

Ma'lumki, mustaqil fikrlashga o'rgatuvchi, ijodiy tafakkurini rivojlantiruvchi usullarni qo'llab, o'quvchilarga chuqur bilim berish boshlang'ich ta'limning asosiy vazifasidir. Mazkur vazifani amalga oshirish uchun yangi pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayoniga olib kirildi. Yangi pedagogik texnologiyalar boshlang'ich sinf o'quvchisining aqlan rivojlanishi va kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagogik texnologiyalarni bugungi kunda eng ommaviylashgan turlaridan biri bu interaktiv metodlardir. Interaktiv metodlar o'quvchi va o'qituvchining birgalikdagi faoliyati bo'lib, o'quvchilarni ijodiy fikrlashga, zarur xulosalarga kelishga, tahlil qilish va olingan bilimlarni amaliyotga qo'llashga o'rgatadi. O'qituvchining asosiy vazifasi esa, o'quvchilarga aniq yo'nalish berish, to'g'ri xulosalarni aytishdan iborat. Interaktiv metodlar yana shunisi bilan ahamiyatliki, o'qituvchi o'quvchining fikrini hech qachon keskin rad etmaydi, faqatgina to'g'ri xulosani aytadi, natijada o'quvchi o'z xatosini tushunib, fikrlashdan to'xtamaydi va ular o'rtasidagi doimiy faollik ta'minlanadi.

Shuni unutmaslik kerakki, topshiriqlarda barcha o'quvchilar oldiga qo'yilgan talab bir xil, ammo o'quvchilarning saviyasi bir xil emas. Tabiiyki, topshiriqlarni hamma bir xilda to'g'ri bajara olmaydi. Bunday holda qo'shimcha topshiriqlar berish orqali mashq shartini soddalashtirish yo'li bilan o'quvchilarni qiziqtirish mumkin. O'quvchilarning tafakkurini rivojlantirishda ular nutqini narsa va shaxslarni bildirgan so'zlar bilan boyitish ham muhim rol o'ynaydi. Birinchi sinfda narsa va shaxsni

bildirgan soʻzlar haqida tushuncha berishda oʻquvchilar faolligiga asoslanish lozim. Chunki ular narsa va shaxs nomlarini bildirgan soʻzlarni oʻzlashtirishga savod oʻrgatish jarayonida tayyorlangan. Predmetlarga qarab ularning nomlarini aytishgan. Bundan tashqari oʻqituvchining —Bu nima?, Bu kim, —Kim ishdan qaytdi?, —Kim ertalab maktabga yoʻl oldi? kabi savollaridagi «kim», «nima» soʻroq soʻzlari oʻrniga shaxs, narsa nomlarini qoʻyib javob berishgan. Shuning uchun ham savod oʻrgatish jarayoni predmet bildirgan soʻzlar ustida ishlashning birinchi bosqichi sanaladi.

Agar oʻquvchi va uning tildan bajargan ishlari koʻzda tutilsa, nutq oʻstirish deganda tilni har tomonlama (talaffuzi, lugʻati, sintaktik qurilishini, bogʻlanishli nutqni) faol amaliy oʻzlashtirish tushuniladi. Agar oʻqituvchi koʻzda tutilsa, nutq oʻstirish deganda, oʻquvchilarning tilning talaffuzi, lugʻati, sintaktik qurilishi va bogʻlanishli nutqni faol egallashlariga yordam beradigan metod va usullarni qoʻllash tushuniladi. Shuning uchun ham Milliy oʻquv dasturiga koʻra oʻquvchilarda nutqiy kompetensiyani shakllantirishga eʼtibor beriladi va sinflar kesimida amalga oshiriladi.

Nutq faoliyati uchun, shuningdek, oʻquvchilar nutqini oʻstirish uchun bir necha shartga rioya qilish zarur:

1. Kishi nutqining yuzaga chiqishi uchun talab boʻlishi kerak. Oʻquvchilar nutqini oʻstirishning metodik talabi oʻquvchi oʻz fikrini, nimanidir ogʻzaki yoki yozma bayon qilish xohishini va zaruriyatini yuzaga keltiradigan vaziyat yaratish hisoblanadi.

2. Har qanday nutqning mazmuni, materiali boʻlishi lozim. Bu material qanchalik toʻliq, boy, qimmatli boʻlsa, uning bayoni shunchalik mazmunli boʻladi. Shunday ekan, oʻquvchilar nutqini oʻstirishning ikkinchi sharti nutqqa oid mashqlarning materiali haqida boʻlib, oʻquvchi nutqi mazmunli boʻlishi uchun gʻamxoʻrlik qilish hisoblanadi.

3. Fikr tinglovchi tushunadigan soʻz, soʻz birikmalari, gap, nutq oborotlari yordamida ifodalansagina tushunarli boʻladi. Shuning uchun nutqni muvaffaqiyatli oʻstirishning uchinchi sharti – nutqni til vositalari bilan qurollantirish hisoblanadi. Oʻquvchilarga til namunalarini berish, ular uchun yaxshi nutqiy sharoit yaratish zarur. Nutqni eshitish va undan oʻz tajribasida foydalanish natijasida bolalarda taʼlim metodikasi asoslanadigan ongli ravishda “tilni sezish” shakllanadi

Nutq oʻstirishning metodik sharti nutqiy faoliyatning keng tizimini yaratish, yaʼni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ikkinchidan, oʻrgangan til vositalaridan foydalanib, oʻz fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi.

O'quvchilar nutqini o'stirish o'z metodik vositalariga ega, o'zining mashq turlari bor. Bulardan eng muhimlari bog'lanishli nutq mashqlari hisoblanadi. Nutq o'stirishda izchillik to'rt shartni, ya'ni mashqlarning izchilligi, istiqboli, xilma-xilligi, xilma-xil mashq turlarini umumiy maqsadga bo'ysundirish ko'nikmasini amalga oshirish bilan ta'minlanadi. Har bir yangi mashq oldingisi bilan bog'lanadi va keyingisiga o'quvchilarni tayyorlaydi, umumiy maqsadga bo'ysungan holda yana qandaydir yangilik qo'shadi. Maktabda o'quvchilar nutqini o'stirishga ona tili o'qitishning asosiy vazifasi deb qaraladi. Nutq o'stirish faqat ona tili va o'qish darslarininggina emas, balki o'quv rejasidagi barcha fanlar (tabiiy fanlar, matematika, texnologiya, tasviriy san'at, musiqa darslari)ning, shuningdek, sinfdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlarning ham vazifasidir. O'quvchilar nutqini o'stirish boshqa o'quv predmetlaridan o'tkaziladigan mashg'ulotlar bilan ham uzviy ravishda bog'lanadi. Ona tili darslarida o'quvchilar til yordamida tabiat va kishilar hayoti haqida bilim oladilar; ular kuzatishni, o'ylashni va ko'rganlari, eshitganlari, o'qiganlari haqida to'g'ri bayon qilishni o'rganadilar. Ona tili darslari bolalar lug'atini boyitishga samarali yordam beradi, nutqni to'g'ri tuzishni o'rgatadi.

Xulosa:Pedagogning mahorati ta'sir etishning to'g'ri yo'lini tanlashdir. Bola uchun qulay psixologik iqlim yaratish, uning individual xususiyatini rivojlantirish, ijtimoiy minosabatlarni shakllantirish va mustahkamlash yosh avlodni kamol topishida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki pedagog yoshlarga ta'lim berib tarbiyalaydi, tarbiyalab ta'lim beradi. Xulosa qilib aytganda, o'qituvchi bunday texnologiyani puxta bilishi, hamda uni amaliyotda o'rganiladigan til materiallarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda uni to'g'ri qo'llay olishi lozim. Darsning samarali shakllari qanchalik ko'p qo'llansa, o'quvchilarning ona tili faniga qiziqish darajasi ham shunchalik yuqori bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G.Ernazarov. Ona tili o'qitish metoikasi. –Toshkent, 2017 yil
2. “Pedagogika”. Toshkent, “O'qituvchi”, 2013 yil
3. “Ona tili” kitobi, 1-4--sinf, Toshkent, 2017 yil
4. Fuzayilov S, Xudoyberganova M, Yo'ldosheva Sh. 3-sinf uchun ona tili darslikToshkent: —O'qituvchil , 2019.-152bet

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

SANOAT KORXONALARIDAN CHIQUADIGAN GAZLARNING INSON SALOMATLIGIGA TA`SIRI.

Abdujalilova Moxinur Valijon qizi
Toshkent davlat transport universiteti
ATM fakulteti 2-bosqich talabasi
abdujalilovamohinur03@gmail.com

+998 90 907 38 49

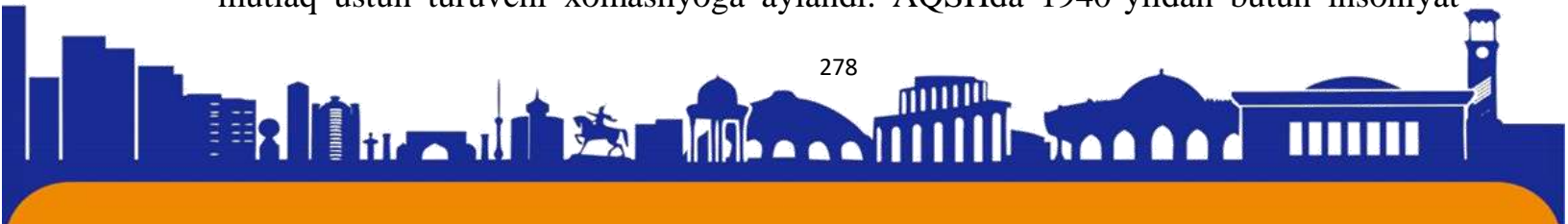
Farmonova Fotima Faxriddinovna,
Buxoro davlat unversiteti 2-1 eko-20 guruh talabasi,
ffarmonova1@gmail.com

Annotasiya: Ushbu maqolada bugungi kunning global muammolaridan biri sanoat korxonalaridan chiqadigan gazlarning inson salomatligiga va atrof-muhitga ko'rsatadigan ta'siri haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: absorbsiya, adsorbsiya, rekuperatsiya, antropogen o'zgarishlar, flora, fauna, redutsent.

1. KIRISH

Hozirgi taraqqiyotning asosini ilim fanning rivojlanishi va shu asosida tabiiy resurslardan foydalanish ko'lamining ortishi bilan izohlanadi. Inson ehtiyojlarining ortishi, resursga bo'lgan talab va ularni sanoat miqiyosida qayta ishlash va ishlab chiqarish salmog'ini oshirishni talab qilmoqda. Buning natijasida sanoat korxonalari, zavod, fabrikalardan chiqadigan zaharli gazlar miqdor va sifat jihatdan oshib bormoqda. Qadimgi odamga o'zining barcha hayotiy ehtiyojlarini qondirish uchun 18 ta, XVIII asrda — 28 ta, XIX asrda — 47 ta, XX asming boshida - 59 ta kimyoviy elementlar va ularning birikmalari zarur edi. Hozirda esa 100 ga yaqin element va ularning birikmalaridan foydalanilmoqda. XX asr davomida har yili yer ostidan hozirgi zamon ishlab chiqarish darajasida 100 mlrd. tonna turli-tuman tog' jinslari qazib chiqarilar edi. XX asming oxiriga borib bu miqdor 600 mlrd. tonnagacha ko'paydi. Ayniqsa, mineral xomashyodan foydalanish tez sur'atlar bilan o'sib bormoqda. Agar sobiq Ittifoqda 1960-yilda mineral xomashyo hissasiga iste'mol qilinuvchi dastlabki material va mahsulotlarning 50% i to'g'ri kelgan bo'lsa, hozirda esa ushbu xomashyo mutlaq ustun turuvchi xomashyoga aylandi. AQSHda 1940-yildan butun insoniyat

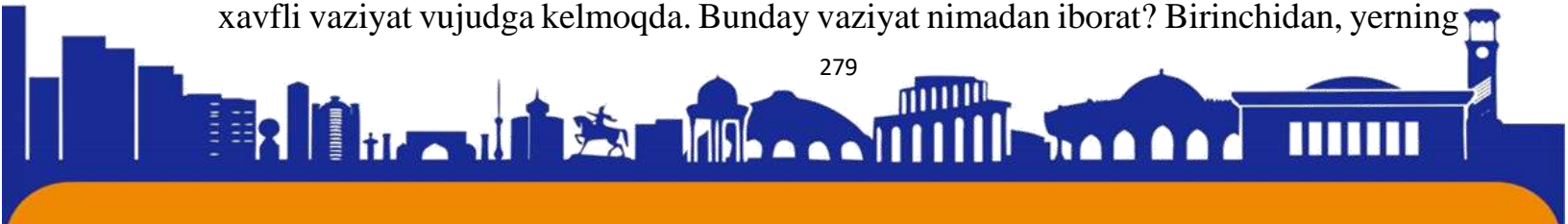
tomonidan hozirgacha ishlatilib kelinganidan ham ko'p mineral xomashyo ishlab chiqarishga jalb qilingan. [1] Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rish mumkinki yildan-yilga ishlab chiqarish jarayonining jadallashuvi oqibatida zavod va korxonalar uchun ishlatiladigan mahsulotning ortishini ko'rish mumkin.

2. ASOSIY QISM

Atrof-muhitning ifloslanishi, ayniqsa sanoat chiqindi gazlari emissiyasi inson immunitet tizimining buzilishiga olib keladi va shuning uchun sog'liq uchun xavf tug'diradi, ayniqsa gipertoniya, yurak kasalliklari, surunkali o'pka kasalliklari va diabet kabi surunkali kasalliklarning yuqori ko'rinishini keltirib chiqaradi. Ma'lumki, tabiatning holati birdaniga va darhol yomonlashib qolmaydi. Bu jarayon uzoq vaqt davom etadi. Boshqacha aytganda, ekologik vaziyat asta-sekin yomonlasha boradi. Ekologiya hozirgi zamonning keng miqyosdagi keskin ijtimoiy muammolaridan biridir. Uni hal etish barcha xalqlarning manfaatlariga mos bo'lib, sivilizatsiyaning hozirgi kuni va kelajagi ko'p jihatdan ana shu muammoning hal qilinishiga bogliqdir. Taraqqiyotning hozirgi bosqichida inson bilan tabiatning o'zaro ta'siriga oid bir qator muammolarni hal etish faqat bir mamlakat doirasida cheklanib qola olmaydi. Ulami butun sayyoramiz ko'lamida hal qilish zarur. Ekologiya muammosi Yer yuzining hamma burchaklarida ham dolzarb. Faqat uning dolzarblik darajasi dunyoning turli mamlakatlarida va mintaqalarida turlichadir.[3]

Markaziy Osiyo mintaqasida ekologik falokatning g'oyat xavfli zonalaridan biri vujudga kelganligini alam bilan ochiq aytish mumkin. Vaziyatning murakkabligi shundaki, u bir necha o'n yillarlar mobaynida ushbu muammoni inkor etish natijasidagina emas, balki mintaqada inson hayot faoliyatining deyarli barcha sohalari ekologik xatar ostida qolganligi natijasida kelib chiqqandir. Tabiatga qo'pol va takaburlarcha muomalada bo'lishga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Biz bu borada achchiq tajribaga egamiz. Bunday munosabatni tabiat kechirmaydi.

«Inson tabiatning xo'jayini», degan soxta mafkuraviy da'vo, ayniqsa, Markaziy Osiyo mintaqasida ko'plab odamlar, bir qancha xalqlar va millatlarning hayoti uchun fojiga aylandi. Afsuski, bu jarayonlar O'zbekistonni ham chetlab o'tmadi. Bu yerda, mutaxassislarning baholashicha, juda murakkab, aytish mumkinki, xavfli vaziyat vujudga kelmoqda. Bunday vaziyat nimadan iborat? Birinchidan, yerning

cheklanganligi va uning sifat tarkibi pastligi bilan bog‘liq xavf ortib bormoqda. Markaziy Osiyo sharoitida yer Oloah Taoloning bebaho in‘omidir. U tom ma‘noda odamlarni boqadi, kiyintiradi. Bevosita dehqonchilik bilan bog‘langan oilalargina emas, balki ma‘lum bir tarzda qishloq xo‘jaligi bilan bog‘liq barcha tarmoqlar va uning ne‘matlaridan bahramand bo‘layotgan respublikaning barcha aholisi farovon turmush kechirishi uchun moddiy negiz yaratadi. Ayni vaqtda yer ulkan boylik bo‘libgina qolmay, mamlakatning kelajagini belgilab beradigan omil hamdir. Bu hoi O‘zbekistonda ayniqsa, namoyon bo‘lmoqda, chunki yerning iqtisodiy va demografik vazifasi yildan yilga kuchayib bormoqda.

3. MATERIAL VA METODIKA

Ekologiya juda o‘ziga xos fan bo‘lib, u ayrim tur vakillarinigina emas, balki tur vakillari guruhini, ularning populyatsiyasi, turlari, ular hosil qiladigan turli senozlar. biotsenozlar, ekosistemalarning o‘shish, rivojlanish, tarqalish yo‘llari, ular ichidagi munosabatlarni, doimiy harakatlari, moddalar almashinuvi va energiya oqimi kabi qonunlarni o‘rganadi. Ekologiya o‘rganadigan muammolarning har xilligi turli uslublarni qo‘llashni talab qiladi. Ekologiyada quyidagi, ya‘ni: dala, laboratoriya, eksperi- mental va matematik model uslublari qo‘llaniladi.[1]

4. OLIB BORILGAN TADQIQOT NATIJALARI

Har yili atmosfera havosiga tarkibida oltingugurt IV oksidi, uglerod II, IV oksidlari bor bo‘lgan 2.5 mlrd. tonna gaz chiqindilari turli korxonalaridan tashlanadi. [1] Masalan, yiliga 150 mln. t. gacha S O₂; 70 mln.tonna chang qurilish korxonalari, qora va rangli metallurgiya va boshqa korxonalar tomonidan tashlanadi.[2] Atmosfera havosi eng ko‘p ifloslanishiga, shuningdek, avtotransport vositalaridan tashlanadigan gazlar sabab bolmoqda. Ushbu ichki yonuv dvigatellarida yoqilg‘ining to‘liq yonmasligi tufayli hosil bo‘layotgan gaz 200 turli o‘ta zaharli gazlar aralashmasidan iborat bo‘lib, ularga CO,CO₂, parafin va olefin qatori uglevodlari, aromatik birikmalar, aldegidlar, azot oksidlari, qalay birikmalari kiradi. Bu gazlar ichida kanserogenlik xususiyatiga ega bo‘lgan zaharli modda 3,4-benzopiren 30% ni tashkil qiladi. Ushbu gazlar ko‘p hollarda tirik organizmlarga zararli bo‘lgan hodisa quyqum(smog)ning hosil bo‘lishiga sabab bo‘ladi. Atmosfera havosiga chang chiqindilari ko‘plab tushishi havo tiniqligini yomonlashtirish bilan birga quyosh radiatsiyasi tezligi va spektri

o'zgarishiga olib keladi. Rivojlanayotgan mamlakatlarda havo ifloslanishi sanoat faoliyati natijasida paydo bo'ldi, shuningdek, nomaqbul transport vositalari kabi emissiya manbalari miqdorini ko'paytirdi.[11,12,13] Taxminan 4,3 million kishi maishiy havoning ifloslanishidan va 3,7 million kishi atrof-muhit havosining ifloslanishidan vafot etadi. , ularning aksariyati (mos ravishda 3,3 va 2,6 million) Osiyoda yashaydi.[14] Rivojlanayotgan mamlakat sifatida Eronda 1970-yillarda sanoatlashtirish boshlanganidan beri havoni ifloslantiruvchi moddalar darajasi asta-sekin o'sib bordi, ammo Tehron, Mashhad, Tabriz, Isfahon, Ahvaz, Arak, va boshqalar kabi ba'zi megapolislarda juda zararli darajaga yetdi. va Karaj so'nggi yigirma yil ichida. Eron dunyodagi uchinchi asosiy ifloslangan davlat bo'lib, bu yiliga 16 milliard dollar zarar keltiradi.[15] Darhaqiqat, havosi ifloslangan o'nta shaharning to'rttasi Eronda joylashgan. Ahvoz qo'shni mamlakatlardan kirib kelayotgan mikrochanglar va zarrachalar miqdori Pekindan uch barobar, Londonnikidan qariyb 13 barobar ko'p bo'lgan dunyoning havosi eng ifloslangan shahardir[16]. Havoning ifloslanishi 2013 yilda faqat Tehronda deyarli 4460 kishining o'limiga sabab bo'ldi, ammo haqiqat yanada yuqori bo'lib tuyuldi va yildan-yilga yomonlashmoqda.[17] Shuning uchun muammoni, xususan, uning inson salomatligiga toksik ta'sirini tasvirlash va Eronda havo ifloslanishi sohasidagi ekologik ko'rsatmalar va standart protokollar uchun asos sifatida tavsiyalar berish katta ahamiyatga ega.

Ushbu maqola tizimli ko'rib chiqish ham, tavsiflovchi, ta'limiy tadqiqot ham emas. Bu muammoga asoslangan tavsiflovchi sharh bo'lib, unda O'zbekiston kabi rivojlanayotgan mamlakatlarda asosiy sog'liq va ekologik muammo bo'lgan muammoni tushuntirishga harakat qilishadi. Ushbu sharhda biz havoni ifloslantiruvchi moddalar va ular bilan bog'liq kasalliklarning toksikologiyasini mumkin bo'lgan ta'sir mexanizmi va bemorlarni to'g'ri boshqarish bilan umumlashtirishga harakat qildik. Shuning uchun u atrof-muhit va sog'liqni saqlash sohasi mutaxassislari, xususan siyosatchilar, shoshilinch shifokorlar va havo ifloslanishi va shunga o'xshash kasalliklarga aloqador bo'lishi mumkin bo'lgan boshqa klinisyenlar uchun foydali bo'ladi. Ushbu maqolada biz havo ifloslanishi manbalarini ham muhokama qilamiz va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha qonun chiqaruvchilar va qaror qabul qiluvchilar uchun foydali bo'lishi mumkin bo'lgan ba'zi mumkin bo'lgan echimlarni taklif qilamiz.

5. XULOSA

Atmosferaning ifloslanishi so'nggi o'n yilliklarning asosiy muammosi bo'lib, u inson salomatligi va atrof-muhitga jiddiy toksikologik ta'sir ko'rsatadi. Ifloslanish manbalari kichik birligi sigaretaning va vulqon faoliyati kabi tabiiy manbalardan tortib avtomobil motorlari va sanoat faoliyatidan chiqadigan katta hajmdagi emissiyagacha turlicha hajmda ta'sir ko'rsatadi. Atmosfera ifloslanishining kasalliklarning boshlanishiga uzoq muddatli ta'siri. nafas olish yo'llari infeksiyalari va yallig'lanishlari, yurak-qon tomir disfunktsiyalari va saraton keng tarqalgan; shuning uchun havo ifloslanishi har yili dunyo bo'ylab millionlab o'lim bilan bog'liq. Yaqinda o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki erkaklarning bepushtligi va havo ifloslanishi o'rtasidagi bog'liqlik mavjud bo'lib organizmni ish faolyatini izdan chiqaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. S.M.Turobjonov, M.M.Niyazova, T.T.Tursunov, X.L.Pulatov. Sanoat chiqindilarini rekuperatsiya qilish texnologiyasi. O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyatinashriyoti Toshkent – 2011
2. Pranav Kumar , Usha Mina. Fundamentals of Ecology and Environment. Pathfinder Publication New Delhi, India-2018
3. A.Ergashev, T.Ergashev. Ekologiya, biosfera va tabiatni muhofaza qilish. Toshkent <Yangi asr avlodi>-2005y.
4. Yu.Shodimetov. Ijtimoiy ekologiyaga kirish. Toshkent <O'qtuvchi>-1994y
5. Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiatdan foydalanishga oid normativ-huquqiy hujjatlar to'plami: — T.: Adolat. 2008.
6. Национальный доклад о состоянии природной среды Узбекистана. — Т: 2005, 2008.
7. Беспаметнов Г.П., Кротов Ю.А. Предельно допустимые концентрации химических веществ в окружающей среде. Справочник. — Л.: Химия, 1985.
8. Rromidas. Practical Problem Solving in HPLC. NEW YORK, 2000.
9. Определение химических веществ в воздухе. Сборник методических указаний. МУК 4.1. 1044-1053.01. Вип.2—4. 1.2. М: Минздрав России. 2002.
10. Шеховцов А.А., Звонов В.И., Чижов С.Г. Влияние отраслей

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

- народного хозяйства на состояние окружающей среды. — М.: 1995.
11. П. Эльтермон В.М Охрана воздушной среды на химических и нефтехимических предприятиях. — М., 1985.
 12. Родионов А.И., Клушин В.Н., Систер В.Г. Технологические процессы экологической безопасности. — К.: 2000.
 13. Цыганков А.П., Сенин В.Н. Циклические процессы в химической технологии. Основы безотходных производств. -М.:1984.
 14. Наркевич И.П, Печковский В.В. Утилизация и ликвидация отходов в технологии неорганический веществ. — М.: 1984.
 15. Пальгунов П.П., Сумарков М.В. Утилизация промышленных отходов. — М.: 1990. 178
 16. Быстров Г.А., Гальперин В.М., Титов Б.П. Вторичное использование полимерных материалов. — М.: 1985.
 17. Зайнутдинова Д.О. Системы управления ТБО и возможных путях ее совершенствования//Экологическая и гражданская безопасность. 2006. №8. С. 4—9.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Kadrlar tayyorlashda zamonaviy va milliy yondashuvlar

Sobirova Asilabonu Aziz qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti 1-bosqich talabasi

E-mail: asilaaazizovna87@gmail.com

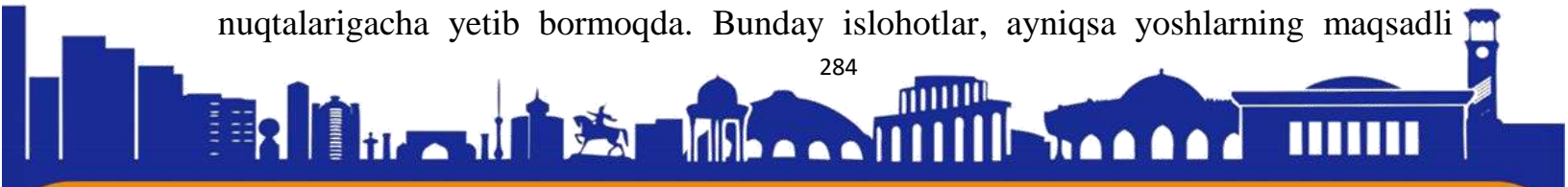
Annotatsiya: Bu maqolada ta'limdagi islohotlar haqida so'z boradi. Kelajak avlodga qanday usulda ta'lim va tarbiya berishning zamonaviy usullari muhokama qilinadi. Uzluksiz ta'lim tizimining rivojlangan davlatlardagi va O'zbekistondagi taqqoslashuvi va o'xshash jihatlari berib o'tilgan. Bu sohada olib borilayotgan islohotlarning samarali jihatlari va uni bolalarga to'g'ri tatbiq etish yo'llari ko'rsatilgan. Ta'limni rivojlantira olgan davlatning boshqa sohalari ham o'z-o'zidan yuksalib ketishi isbotlab berilgan.

Kalit so'zlar: xususiy, davlat, konsepsiya, oliy ta'lim, tizim, uzluksiz ta'lim.

**Bitta bola, bitta o'qituvchi, bitta kitob
va bitta ruchka dunyoni o'zgartira oladi.**

Malala Yousafzai

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalariga asoslangan holda ishlab chiqilgan bo'lib, o'zbek milliy tajribasining tahlili va ta'lim tizimimizdagi jahon miqyosida erishilgan yutuqlar asosida tayyorlangan. Tabiiyki, O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgach, har bir sohani tubdan isloh qilish, shuningdek, yosh kadrlarni yetishib chiqishi va mamlakat rivoji uchun hissa qo'shishiga katta ahamiyat berildi. Davlatimiz rahbarining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonida quyidagi dolzarb masala alohida e'tirof etilgan: „2030-yilga borib O'zbekistonning 10ta oliy ta'lim muassasasi mingtalik xalqaro tashkilotlar reytingidan joy olishi zarur". Bu vazifa yurtimizda yashayotgan nafaqat har bir pedagog yoki talanbani, balki har insonni fikr yuritishga, mulohaza qilishga chorlaydi. Kelajak avlod yetuk bo'lishi uchun, avvalo, o'sib borayotgan yosh avlodga e'tibor qaratish zarur. Shu sababli ham maktabgacha ta'lim dasturidan qayta ishlandi, oliy ta'limga kirish imtihonlari qayta isloh etildi, bakalavriyat, magistratura, doktorantura, malaka oshirish, qayta tayyorlash tizimi yangidan ko'rib chiqilib, umuman global va jahon miqyosi tan oladigan rejalar asosida tubdan isloh qilindi. Bir so'z bilan aytganda, uzluksiz ta'lim yurtimizning eng chekka nuqtalarigacha yetib bormoqda. Bunday islohotlar, ayniqsa yoshlarning maqsadli

harakatlariga rag'bat berish barobarida o'z kuchiga ishonch hissini ham uyg'ota olishga qodir. Yosh kadrlarni tayyorlash haqida yangicha yondashuvlar juda muhimdir. Bugungi kunda, bizning dunyoda o'zgarishlar shiddat bilan sodir bo'lishi bilan birga, yangi kasblar va sohalarda ham tayyor kuchli mutaxassislariga ehtiyoj ortib bormoqda. Bu sababli ham, hozirgi va kelajakdagi talabalarning o'rganish uslublarini va usullarini yanada yaxshilashga harakat qilishimiz kerak. Zero, oliy o'quv yurtini tamomlayotgan talaba yoshlar bo'lajak kadrlar hisoblanadi. Birinchi navbatda, talabalarga amaliyotni oshirish uchun ko'proq imkoniyatlar taqdim etish kerak. Bu, masalan, mashg'ulotlarda ish bilan shug'ullanish, loyihalar ustida ishlash va sifatli mentorlik dasturlari orqali qobiliyatlarini rivojlantirishdir. Ikkinchi navbatda, talabalarni yosh kadrlarga aylanib borish uchun foydali resurslardan foydalanish lozim. Masalan, bu o'quv kurslari yoki onlayn platformalar bo'ladi. Bu turdagi resurslar talabalarning zamonaviy texnologiyalarni o'rganishi va ularni kasbga yo'naltirishi uchun juda foydali bo'ladi va butun dunyo ta'lim tizimida olib borilayotgan rivojlanishlar, metodikalar, muvaffaqiyatlar sari yetaklaydi. Uchinchi navbatda, talabalar bilimini amalga oshirib borayotgan bir vaziyatda ish topishi kerak. O'quv jarayoni davomida, talabalar ish bilan mashg'ul bo'lishlari va kasbi bo'yicha tajribalarini rivojlantirishlari kerak. Bu ularni o'zlarini yangi vazifalarga qarshi tayyorlashiga yordam beradi. O'zgaruvchilik va yangiliklarga mos keladigan dunyoda, yosh kadrlarni tayyorlashga katta e'tibor berish, talabalarimizni sifatli o'quv dasturlari va amaliyotli kasblar ustida tayyorlash orqali, ularni dunyodagi yangi vazifalarga to'g'ridan-to'g'ri tayyorlay olamiz. Yuqoridagi yondashuvlar milliy an'analar asosida tahlil qilib yoritilgan bo'lsa, global tendensiyalar orqali turli rivojlangan davlatlarning ta'lom tizimiga e'tibor qaratamiz.

Buyuk Britaniya ta'lim tizimi misolida: mamlakatda ta'lim 5 yoshdan 16 yoshgacha bo'lganlar uchun majburiydir. Ta'lim sektorining 2 xil turi mavjud: davlat (bepul ta'lim) va xususiy (pullik ta'lim muassasalari, xususiy maktablar).

O'quvchilarning yoshi bo'yicha maktablarning tasnifi:

To'liq turdagi maktablar: 3 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan barcha bolalar uchun.
Maktabgacha ta'lim muassasalari: 2 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun turli o'yinlar orqali o'qish, yozish, hisoblashni o'rgatadigan bolalar bog'chasi. Bundan tashqari, oliy ta'lim tizimi 3 bosqichdan iborat:

1. Bakalavriat (3 yil);
2. Magistratura (1-2 yil);
3. Doktorantura (2-3 yil).

Dars mashg'ulotlari birmuncha O'zbekiston ta'lim tizimiga o'xshash, ya'ni klassik uslubda- ma'ruza va seminarlar, shuningdek mustaqil ishlar va tutorial(Ustoz boshchiligidagi kichik guruhlardagi mashg'ulot)lar orqali olib boriladi. Britaniya ta'lim tizimi o'zining xilma-xilligi, talabalar uchun qulayligi va jahon universiteti reytingi ichidan munosib o'rinlarni egallab turishi bilan ajralib turadi. Agar farqli jihatlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, Britaniyada maktablarning xillari juda ham ko'p va bir-biridan farq qiladi, ko'pincha o'quvchilar internet maktablarni Afzal ko'rishadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, agar biror davlat yuksalmoqchi bo'lsa yoki sohasini rivojlantirmoqchi bo'lsa, avvalo, o'zining ta'lim tizimini o'zgartirishi va yanada takomillashtirishi zamon talabi hisoblanadi. Bizning ham Respublikamizda globallashtirish sharoitida ta'limda yuz berayotgan o'zgarishlar muassasalarning faoliyat samaradorligini oshirishi bilan bir paytda, pedagog-o'qituvchilar va tarbiyachilarning kreativ potensialini rivojlantirishga, ilm jihatining kengayishiga ijobiy hissa qo'shib kelmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz/docs/-48401>
2. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/olii-talim/3727.htm>
3. <https://genderi.org/mavzu-xxi-asr-jahon-talim-tizimidagi-global-tendensiyalar.html>
4. https://uz.wikipedia.org/wiki/Buyuk_Britaniyaning_ta%CA%BClim_tizimi
5. <https://telegra.ph/Buyuk-Britaniya-oliy-talim-tizimi-haqida-10-11>
6. Zulumor Mirzayeva, Komil Jalilov. (2020). Adabiyot o'qitish metodikasi (bet-6). Toshkent.
7. M.H.Hakimova. (2021). Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim tizimini modernizatsiyalashning afzalliklari va imkoniyatlari. Uzlaksiz ta'lim, 3-5

Suv resurslarini muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish

Yusupboyev Bobojon Azamat o'g'li

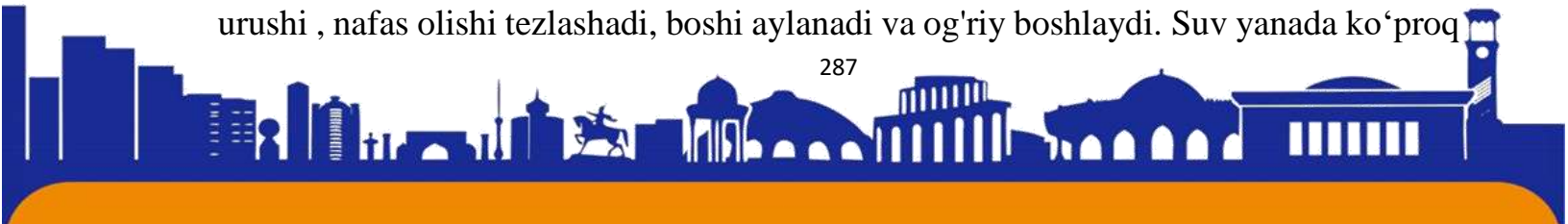
Urganch Davlat Universiteti, Tabiiy fanlar fakulteti, Ekologiya va atrof muhit muhofazasi yo'nalishi talabasi.

Annotatsiya: Suv tabiatning bebaho in'omidir, suvsiz yer yuzida hayot bo'lmaz edi. Olimlarning ko'pchiligi ham ilk sodda organizmlar suvda paydo bo'lganini tan olishadi. Suv bor ekan o'simliklar dunyosi, hayvonot olami va biz insonlar tirikmiz. Ushbu maqolada suv resurslarini muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish haqida ma'lumotlar berilgan.

Tayanch so'zlar: Suvning tabiatda aylanishi, suvning kimyoviy xususiyati, suvning fizikaviy xususiyati, suvning ifloslanishi, suvning isrof qilinishi, chuchuk suv muammosi, mexanik tozalash usuli, kimyoviy tozalash usuli, fizikaviy tozalash usuli, biologik tozalash usuli.

Suv va uning tirik organizmlar hayotidagi ahamiyati. Astronomlar o'zga sayyoralarda hayot bor yoki yo'qligini bilmoqchi bo'lsalar, avvalambor o'sha sayyorada suv bor yoki yo'qligini aniqlashga kirishadilar. Chunki, hayot bo'lishi uchun eng avvalo suv mavjud bo'lishi kerak. YERda hayot dastlab suvda paydo bo'lib, undan quruqlik – havo va tuproqqa o'tganligini fan allaqachon isbotlagan. Suv o'zining erituvchanlik hususiyati bilan tabiatdagi barcha tirik organizmlarning hayotini ta'minlab turadi. Rus geologiya fanining otasi akademik A.P.Karpinskiy "Suv eng qimmatbaho boylik bo'lib, usiz yashash mumkin emas", deb yozgan edi.

Kishilar suvning ahamiyatini bilib, qadimdan daryo yoki ko'l bo'yida uylar, shaharlar qurib yashaganlar, ko'chmanchi xalqlar doimo suv bor joyni izlaganlar. Kishilar dam olish uchun doimo suv bo'lgan joylarga intiladilar. Suvda cho'milib turish kishi salomatligini saqlashda va chiniqishda eng asosiy vositadir. Nemis olimi G.Libman aytganidek, "Bizning planetamizda kishilarning salomat qolishlari uchun texnikaning mo'jizalari emas, balki toza, ichish uchun yaroqli suv etarli bo'lishi kerak". Suv barcha tirik mavjudotlarning yashashi uchun tabiat tomonidan in'om etilgan oliy ne'matdir. Biz kundalik hayotimizni suvsiz tasavvur eta olmaymiz. Suv inson salomatligini saqlashda katta ahamiyatga egadir. Bilamizki, odam tanasining 75-80% i suvdan iborat. Agarda, tanasidagi suvni 6-8% ini yo'qotsa, harorati ko'tariladi, yurak urushi, nafas olishi tezlashadi, boshi aylanadi va og'riy boshlaydi. Suv yanada ko'proq

yo‘qotilsa, odam halok bo‘lishi ham mumkin. Shundan ko‘rinib turibdiki, suv-hayot tiriklik manbaidir. Uni tejash, asrab avaylash har bir fuqaroning muqaddas burchiga aylanmog‘i kerak.

Ma'lumki, suv sayyoramizning 70% ni tashkil etib, u okeanlar, dengiz, daryo, ko‘l va er osti suvlaridan tashkil topgan. Sayyoramizdagi mavjud suv zahirasining o‘rtacha 1 foizini ichimlik suvi, qolgan qismini dengiz va okeanlarning sho‘r suvlari tashkil etadi, qaysiki, ular ichishga, o‘simlik va hayvonlarni sug‘orishga yaramaydi. Ammo, okean va dengiz suvlari ham iqlimni hosil qilishda, suvni aylanma harakatida, ulardagi barcha o‘simlik va hayvonlarning yashashi uchun hamda suv transporti vositalarini yurishi uchun katta ahamiyatga ega.

Atmosfera havosining isishi tufayli Arktika va tog‘lardagi muzliklarning 40 foizdan ortig‘i erib ketdi, Afrikadagi Klimandjaro tog‘i muzliklari erib tugagan, Antraktidadagi muzliklardan aysberglar hosil bo‘lib, okean suvlariga erib ketmokda. Deyarli har yili YEvropaning ko‘p mamlakatlarida, Rossiyaning ko‘p viloyatlarida suv toshqinlari sodir bo‘lmoqda. Atmosfera havosining isishi davom etaversa XXI asrda Dunyo okeani sathi 1-5 metrga ko‘tariladi, quruqlikning salmoqli qismini suv bosishiga olib keladi.

O‘zbekistonlik mutaxassislarning hisob-kitobiga ko‘ra, atmosfera havosining isishi davom etaversa 2000-2030 yillarda Respublikadagi suv resurslari 15-25% kamayadi; atmosfera havosi isiganda suvni parlanishi kuchayib, ekinlar rivojlanish davrida ko‘p marta sug‘orishni talab qiladi. Ekinlarga suv etishmasligidan hosildorlik kamayadi.

Suvlarning ifloslanishi va isrof qilinishi. Suvsiz hayot yo‘q lekin inson o‘zining befarq faoliyati tufayli suvni shunchalik ifloslantirganki, endilikda bunday suv tabiatdagi barcha tiriklikni emiruvchi manbaga aylandi. Buning natijasi esa tuproq tarkibining buzilishiga, hayvonlar va insonlarning har xil kasalliklariga chalinishiga olib keldi. Suvga nisbatan bunday noto‘g‘ri munosabatda bo‘lish faqat ekologik falokat emas, balki ma'naviy fojea hamdir. Suvlarni ifloslovchi manbalar juda ko‘p: va xilma-xildir. Bularga sanoat korxonalarini va maishiy xo‘jalikdan chiqadigan oqova suvlar, qazilma boyliklarni ishlab chiqarishdagi oqovalar: neftni qayta ishlash korxonalaridan chiqadigan suvlar; kasalxonalardan oqib chiqadigan, chorvachilik komplekslardan oqib chiqadigan tozalanmagan suvlar va boshqalar kiradi.

Dunyo okeanlariga tashlanayotgan neft mahsulotlari, sanoat-maishiy chiqindilar, okova suvlar, radioaktiv va turli zaharli kimyoviy moddalar salmog'i yil sayin ortmoqda. Dunyo okeani suvlariga yiliga taxminan 10 mln. tonna neft mahsulotlari qo'shilmog'ida. Dengiz ostidan neft qazib olish oqibatida yiliga 100-200 ming tonna neft quduqlaridan chiqib okean suvini ifloslantirmog'ida. Yaqinda Portugaliya qirg'oqlarida avariya uchragan Gresiya tankeridan 11 ming tonna neft Atlantika okeaniga oqib suvni ifloslantirgan. Oqibatda Portugaliya, Ispaniya yaqinidagi okean suvidagi hayvon va o'simliklar dunyosi ancha talofat ko'rdi. Okean suvlariga neft to'kilganda suv yuzasini parda qoplab, okean va atmosfera o'rtasida issiqlik, gaz almashinuvi jarayonini buzadi. Oqibatda tabiatda suvning aylanma harakati, okean yuzasining radioaktiv xususiyatlari o'zgarib, suvdagi hayvon va o'simliklarning nafas olishi, hayotini qiyinlashtiradi.

Okean suvlariga yilida bir necha yuz ming tonna pestisidlar daryolar va atmosfera havosi orqali tushadi. Dunyo okeaniga simobning 30-35% (9-10 ming tonna), qo'rg'oshinning 2 mln.tonnasi tushayapti. Yakinda (2005 yil) Xitoydagi zavod avariya sidan Amur daryosiga oqqan nitrobenzol, kadmiy va boshqa moddalar undan Tinch okeaniga oqib o'tdi. Bularidan tashqari kemalardan yiliga taxminan 7 mln.dona turli metal buyumlar, 500 ming donadan ziyod shisha idishlar, 1 mln.dan ortiq qog'oz va plastmassa qutichalar okeanlarga chiqindi sifatida tashlanmog'ida.

Okean suviga tashlangan pestisidlar undagi o'simliklarni fotosinteziga zararli ta'sir etadi, hayvonlarni og'ir kasalliklar va o'limga mahkum etadi. Okeanga tashlangan og'ir metallar esa hayvon mahsulotlari orqali kishilarni zaharlaydi. Okean suvlari ifloslanganligi uchun ba'zi kurort shaharlari yaqinidagi joylarda hatto cho'milish taqiqlangan. Okean suvlarini ifloslanishi tufayli ularda baliq ovlash 15-25 mln.tonnaga kamayib ketdi, faqat baliq ovlashdan Yaponiya yilida 100 mln.dollar, AQSh da okean suvlari ifloslanishining barcha yo'qotishlari 10 mlrd.dollardan ortiqni tashkil etadi. Agar okean suvining ifloslanishini oldini olish borasida barcha mamlakatlar keskin choralar ko'rmasalar mashhur fransuz okeanologi Jak Kustoning bashoraticha "Sanoat va turizm rivojlangan yirik davlatlar zaharlashni to'xtatmas ekanlar, asrimizning so'ngidayoq okeanlarda hayot yo'qoladi".

Sayyoramizdagi yirik daryolar, chunonchi, AQShdagi Missisipi, Angliyadagi Temza, Fransiyadagi Sena, Germaniyadagi Reyn, Rossiyadagi Volga va boshqa daryolarning suvi juda ifloslantirilgan. Oqibatda ularda yashovchi ko'p baliq turlari

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

qirilib ketdi. Shuningdek, O'zbekistondagi Sirdaryo, Zarafshon, Chirchiq kabi daryolar, ulardan tarqalgan ariqlarning suvi xam sanoat korxonolari va xonadonlardan chiqqan axlatlarni to'kilishidan ifloslangan, ba'zilarida hatto biron tirik organizm yashashi uchun sharoit yo'q.

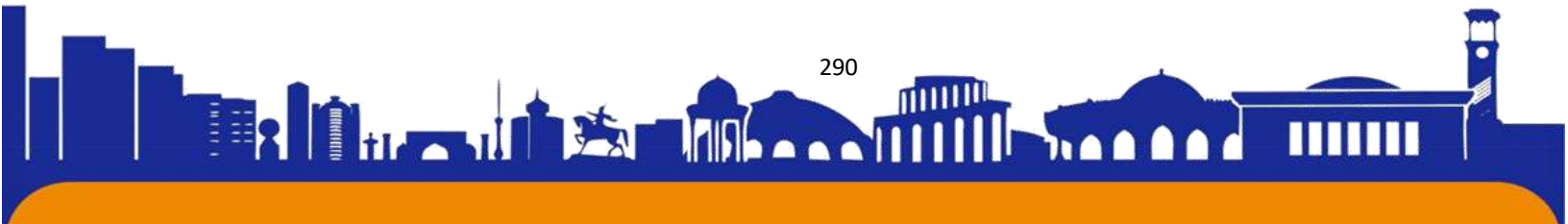
Hozirgi davrda sayyoramizda ichimlik suvi etishmasligidan 2 mlrd.kishi qiynalyapti. Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) ning bosh kotibi Kofi Annanning fikricha, 2015 yilda sayyoramizdagi aholining yarmi ichimlik suvi etishmasligidan qiynalib qoladi, 2025 yilda esa sayyoramiz aholisini uchdan ikki qismiga ichimlik suvi etmay koladi. Odam soni hozirgi darajada ko'payib borsa, bu 7,5 mlrd.kishini tashkil etadi.

Hozirgi vaqtda dunyo bo'yicha 1 trillion dollar miqdorda ichimlik suvi idishlarga solib sotilmoqda. Yana 10 yildan sung, ichimlik suvini sotilishi 15 trillion dollarga ko'payadi. Bu neft mahsulotlarini sotishdan olinadigan daromadni 40 foizini tashkil etadi. Shuni ta'kidlash kerakki, suvni neftga o'xshash qayta ishlash zarurati bo'lmaydi. Kelgusida ichimlik suvi zapasiga ega bo'lgan mamlakatlar suvni sotib, katta daromad ko'radilar, ammo ichimlik suvi kam bo'lgan mamlakatlar katta iqtisodiy zarar ko'radilar.

O'zbekiston Respublikasida, shuningdek viloyatimiz sharoitida yildan-yilga, ayniqsa, yoz oylarida ichimlik suvining etishmayotganligi sezilmoqda. Bundan tashqari mamlakatda aholining ko'payishi xam yuqori darajada. Yaqin yillarda uning soni 30 mln.ga etishi ko'zda tutilmoqda. Ya'ni suvga talab oshib bormoqda, suv esa kamaymoqda.

Viloyatimizda yagona bo'lgan Qashqadaryoning viloyat aholisi uchun ahamiyati benihoya kattadir. Ushbu daryo atrofida kishilar ming-ming yillardan buyon dehqonchilik, bog'dorchilik va chorvachilik bilan shug'ullanib, tirikchilik o'tkazib kelishgan. Bir so'z bilan aytganda, Qashqadaryo vohasi xalqlarining ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va ma'naviy-madaniy taraqqiyoti bevosita ushbu daryo bilan bog'langan. Viloyatning nomi ham undagi xalqlarning hayot-manbai bo'lgan daryo nomi bilan atalgan.

Suvning tarkibida normadan ortiq ko'payib ketgan xlor, sulfat, kalsiy tuzlari, neft mahsulotlari, radioaktiv elementlari chiqindilaridan hayvonlar va kishilar har xil kasalliklarga chalinmoqdalar, nobud bo'lib ketmoqdalar. Ayniqsa, Orol dengizi

atrofidagi aholi suv sho'rlanishidan buyrak va oshqozon-ichak kasalliklariga ko'p duchor bo'lmoqda.

Suvga nisbatan noto'g'ri munosabat tufayli sodir bo'lgan noxush ahvol bu faqat ekologik falokat emas, balki bizning ma'naviy fojiamizdir. Chunki, tabiatga qaratilgan zo'ravonlik ortida kelgusini ko'ra olmaydigan ma'naviy basir kishilar turadi.

Ilgari daryo va ariq suvlari ichilar edi, chunki u ziloldek toza bo'lgan. Suvga nafaqat kattalar, hatto yosh bolalar ham biron cho'p tashlashga jur'at etmaganlar. Chunki, suvni ifloslantirish gunoh deb, ularga ekologik tarbiya berilgan. Hozir esa ba'zi kishilar hamma iflos chiqindini suvga tashlashadi. Ilgarilari suvdan tejab foydalanilgan. Hatto daryo yaqinida, ya'ni suv mo'l joyda toat-ibodat qilinganda ham uni ortiqcha sarflamaslikka o'rgatilgan.

Viloyatimizning yuqori zonasidagi mavjud er osti suvi xalqimiz uchun katta omaddir, chunki banday toza ichimlik suvi hamma joyda ham topilmaydi. Viloyatning pastki zonasida joylashgan er osti suvining ko'p qismi sho'rlanib, iste'mol qilishga yaroqsiz holga kelib qolgan.

Yuqori zonadagi sifatli er osti suvi bugungi kunda minglab quduqlar orqali surilib olinayapti. Ushbu quduqlardan chiqqan suvning bir qismi sug'orish ishlariga sarflanayotgan bo'lsa, qolgan qismini Muborak gazni kayta ishlash zavodi va Sho'rtan gaz konlari ishlatmoqdalar. Dunyo bo'yicha er osti suvidan foydalanish yildan-yilga ko'paymokka. YEr osti suvini ko'p olinaverishi, uning sathini pasaytirib, erni cho'kishiga olib keladi. Masalan, AQSh ning Texas shtatida er osti suvini ko'p olinaverishidan er sathi 2-3 metr cho'kkan; Yaponiyaning Tokio, Osaka shaharlarini tuproq yuzasi yilida 18 sm cho'kayapti; Meksikaning Mexiko shahrida er osti suvini ko'p olinaverishidan, ba'zi joylarda 8-9 m cho'kkanligi haqida ma'lumotlar bor. Eng yomoni shundaki er osti suvi ko'p olinaversa, uning o'rni to'lib ulgurmaydi. Oqibatda AQSh ning Texas shtatidagi ko'p quduqlaridan suv chiqmay qolgan. Artizan quduqlari suv bermay qolsa, shaharlar suvsiz qoladi, qishloq xo'jaligi xarob bo'ladi. Bunday holat bizda ham bo'lishi mumkin. Shuning uchun er osti suvini ham tejab, me'yorida olish kerak. Ba'zi joylarda ancha olisdan va qancha xarajatlar bilan keltirilgan toza vodoprovod suvini asbob-uskunalarni, mashinalarni yuvishda ishlatishadi yoki vodoprovod jumraklarini ochib qo'yishadi, suv keraksiz joylarga oqib yotadi. Shaharning ko'p joylarida, ayniqsa, yoz oylarida suvning etishmasligi yildan-yilga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

sezilib borayotgan vaqtda, boshqa joylarda suvning isrof qilinayotganini kurasiz. Ya'ni, shaharning hamma joyida vodoprovod suvi bir xil taqsimlanmagan.

Xalqimizning hayotini yaxshilashni asosiy yo'llaridan biri uni toza ichimlik suviga bo'lgan talabini to'liq qondirishdir. Buning uchun suvni ko'paytirish va uni toza saqlash choralariga yanada ko'proq e'tibor qaratilishi kerak. Ma'lumki, suvning manbai bo'lgan qor tog'larga kam tushmoqda, muzliklar maydoni borgan sari qisqarib bormoqda. Buning asosiy sabablaridan biri o'tgan asrning birinchi yarmilarida tog'lardagi o'rmon-daraxtlarning, ayniqsa, archazorlarning qirqilib yuborilganligi, tog'larning yalong'och bo'lib qolganligidir. Viloyatimiz tog'laridagi o'rmonlarning 50 foizidan ko'prog'i qirqilib yuborilgan. Buning oqibatida suv kamayib, ko'p buloqlar qurib ketdi. Bahor oylarida tushgan nam xam tez bug'lanadi, shamol va yog'ingarchilik ta'sirida er eroziyaga uchraydi. Oldingi avlodlar yo'l qo'ygan xatoning jabrini keyingi avlodlar tortayapti. Hozirgi kunda bu borada yo'l qo'yilgan xatolar tuzatilmasa, kelajak avlodning ahvoli bundan ham tang bo'ladi. Bu joylarda tabiat muvozanatini tiklashning asosiy sharti yangi o'rmonlar barpo qilishga ko'proq e'tibor berishdir.

Suvni muhofaza qilishning asosiy shartlaridan biri, uni tejab sarflashdir. Suvni tejashda borgan sari ko'payib borayotgan oqova suvlarini yig'ib, uni tozalash va qayta ishlatish katta ahamiyatga egadir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ekologiya (I.Xolliyev, A.Ikromov)
2. Sh. Avezov Ekologiya va atrof - muhit muhofazasi.T.Ilm -ziyo. 2013 y
3. I. Xolliev, A. Ikromov Ekologiya. T.Cho'lpon 2012 y
4. Z.I.Xolliev va b. Ekologiya. T. 2001 y.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

BUG‘DOY O‘SIMLIGINING KELIB CHIQISH, BIOLOGIK XUSUSIYATLARI VA YER YUZIDA BO‘YLAB TARQALISHI.

Ikromova Umida Xamroqulovna

Navoiy Viloyati, Navbahor tumani xalq ta’limi bo‘limi metodisti.

Annotatsiya: Hozirgi kunda dunyo aholisining 35% dan ortig‘i bug‘doy bilan oziqlanadi, unga non bug‘doy va uning qarindoshlari kiradi. Bug‘doy “neolit inqilobi” dan boshlab 10 000 yildan ortiq vaqt davomida yetishtirilgan va unumdor yarim oyda paydo bo‘lgan eng qadimgi ekinlardan biridir. [1] Ushbu maqolada bug‘doy o‘simligining kelib chiqishi, biologik xususiyatlari va uning dunyo bo‘ylab tarqalishi haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so‘zlar: Non bug‘doy, qattiq bug‘doy, arxeologik dalillar, molekulyar markerlar, DNK izchilligi.

Bug‘doy bugungi kunda dunyoda 25000 ga yaqin turli xil navlarga ega don ekinidir. U kamida 12000 yil oldin, Emmer deb nomlanuvchi hali ham tirik o‘simlik ajdodidan yaratilgan. Yovvoyi emmer (*T. araraticum*, *T. turgidum ssp sifatida turli xil xabar qilingan. dicocoides*, yoki *T. dicocoides*), asosan o‘z-o‘zini changlatuvchi, Poaceae oilasi va triticeae qabilasining qishki yillik o‘tidir. U yaqin Sharq bo‘ylab tarqalgan, shu jumladan zamonaviy Isroil, Iordaniya, Suriya, Livan, Sharqiy Turkiya, G‘arbiy Eron va Shimoliy Iroq mamlakatlarida tarqalgan. U yozi uzoq, issiq quruq va qishi o‘zgaruvchan yog‘ingarchilik bilan qisqa yumshoq, nam bo‘lgan mintaqalarda yaxshi rivojlanadi. [2]

Zamonaviy bug‘doyning 25000 xil shakllarining aksariyati oddiy bug‘doy va qattiq bug‘doy deb ataladigan ikkita keng guruhning navlaridir. Oddiy yoki non bug‘doy *Triticum aestivum* bugungi kunda dunyodagi barcha iste’mol qilinadigan bug‘doyning 95 foizini tashkil qiladi; qolgan besh foizi qattiq bug‘doydan iborat *T. turgidum ssp.* Yovvoyi shakllar va xonakilashtirilgan bug‘doy o‘rtasidagi asosiy farqlar shundaki, xonakilashtirilgan shakllar don qobig‘i va sinib ketmaydigan asosiy poya bilan kattaroq urug‘larga ega. Yovvoyi bug‘doy pishganida don saqlaydigan asosiy poyasi sinib ketadi, shunda urug‘lar o‘zlarini tarqatishi mumkin. Mumkin bo‘lgan usullardan biri shundaki, fermerlar bug‘doyni pishganidan keyin yig‘ib olishgan, lekin u o‘z-o‘zidan tarqalmasdan oldin.[3]

Arxeobotanik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yovvoyi emmer bug‘doyi Levant mintaqasida bir necha marta etishtirilgan. Buning mumkin bo‘lgan sabablari

orasida Turkiyaning janubi-sharqidagi emmer bug‘doyining kech pishadigan shakllari janubdan qattiqroq, issiqlik va qurg‘oqchilikka chidamli erta pishib yetish liniyalariga qaraganda Anadolu, Markaziy Osiyo va Evropaning iqlimiga yaxshiroq mos kelishi mumkin edi. Yana bir mumkin bo‘lgan sabab shundaki, Janubiy Levantdan kelgan yovvoyi emmerning aksariyati qalin qobiqlarga ega (urug‘ni o‘rab turgan bargga o‘xshash tuzilmalar) demak, bu hududdan tarqalish imkoniyati katta bo‘lmagan bo‘lishi mumkin. Xonakilashtirilgan emmerning tarqalishi juda murakkab bo‘lar edi va oddiy chiziqli jarayonni ifodalamasligi mumkin. Botanika qoldiqlari Iordaniya yovvoyi va xonakilashtirilgan shakllarini o‘z ichiga oladi einkorn bug‘doy, yovvoyi va xonakilashtirilgan arpa, xonakilashtirilgan emmer bug‘doy va yasmiq. Ushbu kolleksiya erta Palaeolit davriga (miloddan avvalgi 14000) tegishli. [4]

Donli ekinlarning keying avlod genetik ketma-ketligi ekinlarni yaxshilash va rivojlantirishda, shuning uchun oziq-ovqat kelajagi uchun muhim vositadir. Shunga qaramay bu donli tadqiqotlarda qo‘llaniladigan nisbatan yangi texnologik yangilik. Dastlab molekulyar markerlar ekinlarning geografik kelib chiqishini kuzatish va masofani (ularning yovvoyi ajdodlar bilan qanchalik bog‘liqligini), genetik xilma-xillikni hisoblash va ekinlarni yetishtirish dasturlari uchun muhim bo‘lgan genetik xaritalarni yaratish uchun ishlatilgan. Bug‘doy ham arpa ham murakkab, katta genomlarga ega. Genetik xilma-xillik ekinlarni yaxshilashning kalitidir va bug‘doy va arpa kabi donli ekinlarning butun genomini ketma-ketlashtirish uchun raqobatbardosh turtki bo‘ldi. Bug‘doy va arpa uchun mos yozuvlar genomlari ushbu ekinlarni xonakilashtirishni tekshirishga imkon berdi, don ekinlarining kelib chiqishi va tarqalishi to‘g‘risida foydali ma‘lumotlar va genetik xilma-xillik va ekinlarni xonakilashtirish tarixi haqida tushuncha berdi. Ushbu ma‘lumotlar zamonaviy qishloq xo‘jaligida barqarorlik va bioxilma-xillik harakatlariga va barqaror qishloq xo‘jaligiga mos donli ekinlarni rivojlantirishga yordam beradi.[5]

Fransuz botanigi Agathe Roucou va uning hamkasblarining so‘zlariga ko‘ra, xonakilashtirish jarayoni o‘simlikda bilvosita hosil bo‘lgan ko‘plab o‘zgarishlarni keltirib chiqardi. Emmer bug‘doyi bilan taqqoslaganda, zamonaviy bug‘doy barglarning umrini qisqaligi, fotosintezning yuqori darajasi va azot tarkibiga ega. Zamonaviy bug‘doy navlari sayozroq ildiz tizimiga ega bo‘lib, mayda ildizlarning katta qismiga ega, ular biomassani asosan yer ostidan emas, balki yuqoridan investitsiya qiladi. Qadimgi bug‘doy shakllarida esa yerdan yuqorida va pastda ishlash o‘rtasida o‘rnatilgan muvofiqlashtirilgan ildiz tizimi mavjud.[6]

Osiyodan Evropaga bug‘doy va boshqa ekinlarni kiritish bilan bog‘liq madaniyat odatda [Linderbandkeramik \(LBK\) madaniyati](#) bo‘lib, u qisman immigrant dehqonlar

va yangi texnologiyalarni moslashtiradigan mahalliy ovchi-yig'uvchilardan iborat bo'lishi mumkin. LBK odatda Evropada miloddan avvalgi 5400-4900 yillarda tuzilgan.

Biroq, yaqinda Uayt orolining Shimoliy qirg'og'idagi Bouldnor Kliff torf botqog'ida o'tkazilgan DNK tadqiqotlari qadimgi DNKni xonakilashtirilgan bug'doyniki ekanligini aniqlashdi. Bouldnor Kliffda bug'doy urug'lari, bo'laklari va gulchaglari topilmadi, ammo cho'kindi DNK izchilligi Sharqiy bug'doy genetikasiga yaqin bo'lib, genetik jihatdan LBK shakllaridan farq qiladi. Olimlarning ta'kidlashicha, bug'doy Britaniyaga qayiqda yetib kelgan.[7]

Xulosa.

Bizning zamonaviy bug'doyimizning kelib chiqishi, genetika va [arxeologik tadqiqotlarga ko'ra Osiyoda paydo bo'lgan](#) emmer va einkorn bug'doylariga borib taqaladi va ular Osiyodan mintaqasidan Evropa mintaqasiga tarqalgan. Yovvoyi emmer genlari qurg'oqchilikka chidamlilik, tuzga chidamlilik va kasalliklarga zamonaviy bug'doy liniyalariga qarshilik ko'rsatish uchun muhim manba. Shunday qilib, yovvoyi emmer bug'doyi ekinlarni yaxshilashda va hosilni yovvoyi nisbiy tadqiqotlarda juda muhim hisoblanadi. Ajdodlarimiz erta donni xonakilashtirish paytida bug'doyni yovvoyi ajdodlarining donni ushlab turish va maydalash, (somondan donlarni olib tashlash qobilyati) hosildorlikni yaxshilash, va ozuqaviy qiymati kabi xususiyatlariga qarab ajratib olganlar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zhao, X., *et al.* (2023). Population genomics unravels the Holocene history of bread wheat and its relatives. *Nature Plants*.
2. Avni, Raz, *et al.* "[Wild Emmer Genome Architecture and Diversity Elucidate Wheat Evolution and Domestication](#)." *Science*, 2017.
3. Fuller, Dorian Q, and Leilani Lucas. "[Adapting Crops, Landscapes, and Food Choices: Patterns in the Dispersal of Domesticated Plants across Eurasia](#)." *Human Dispersal and Species Movement: From Prehistory to the Present*. Eds. Boivin, Nicole, Rémy Crassard and Michael D. Petraglia. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
4. Ozkan, H. and Feldman, M., (2009) "Rapid cytological diploidization in newly formed allopolyploids of the wheat (*Aegilops-Triticum*) group.
5. Read here about Crop to Wild Relative research: <https://bit.ly/3Fj6iD6>.
6. Huang, Lin, *et al.* "[Evolution and Adaptation of Wild Emmer Wheat Populations to Biotic and Abiotic Stresses](#)." *Annual Review of Phytopathology*, 2016.
7. Watson, Traci. "Inner Workings: Fishing for Artifacts beneath the Waves." *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 115, no. 2, 2018,

THE IMPORTANCE OF LISTENING COMPREHENSION IN LEARNING ENGLISH

Tosheva Ruxshona Bobomurod qizi

The student of Uzbekistan State World Language University

e-mail: ruxshonatosheva171@gmail.com

ABSTRACT

Many studies in language learning have stated that the influence of listening skills in EFL classroom. This paper discusses the importance of listening comprehension. There are major reasons for acquiring a knowledge of relationship between listening comprehension and language learning. Listening skills play a vital role in learning English as they contribute to comprehension, communication abilities, pronunciation improvement, vocabulary expansion, cultural understanding, test preparation success, and self-study opportunities. Therefore, it is crucial for English learners to actively practice and develop their listening skills to enhance their overall language proficiency.

Key words: listening, listening comprehension, skills, vocabulary, native speakers

ANNOTATSIYA

Til o'rganish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar EFL sinfida tinglash majorati ta'siri haqida ta'kidlaydi. Ushbu maqolada tinglab tushunishning ahamiyati muhokama qilinadi. Tinglab tushunish va til o'rganish o'rtasidagi bog'liqlik haqidagi bilimlarga ega bo'lishning asosiy sabablari bor. Tinglash ko'nikmalari ingliz tilini o'rganishda muhim rol o'ynaydi, chunki ular tushunish, muloqot qobiliyatlari, talaffuzni yaxshilash, so'z boyligini kengaytirish, madaniy tushunish, testga tayyorgarlik muvaffaqiyati va mustaqil o'rganish imkoniyatlariga hissa qo'shadi. Shu sababli, ingliz tilini o'rganuvchilar uchun umumiy til bilimlarini oshirish uchun faol mashq qilish va tinglash qobiliyatlarini rivojlantirish juda muhimdir.

Kalit so'zlar: tinglash, tinglab tushunish, ko'nikmalar, lug'at, ona tilida so'zlashuvchilar

АННОТАЦИЯ

Многие исследования в области изучения языка показали влияние навыков аудирования в классе EFL. В этой статье обсуждается важность понимания на слух. Существуют основные причины для приобретения знаний о взаимосвязи

между пониманием на слух и изучением языка. Навыки аудирования играют жизненно важную роль в изучении английского языка, поскольку они способствуют пониманию, коммуникативным способностям, улучшению произношения, расширению словарного запаса, культурному пониманию, успешной подготовке к экзаменам и возможностям самообучения. Поэтому для изучающих английский крайне важно активно практиковать и развивать навыки аудирования, чтобы повысить общий уровень владения языком.

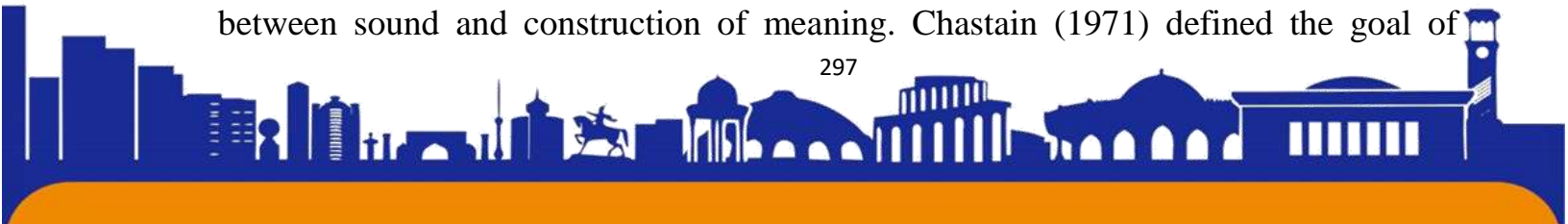
Ключевые слова: аудирование, понимание на слух, навыки, словарный запас, носители языка

INTRODUCTION

Learning a foreign language is associated with skills, especially, listening and speaking. Pupils must have month of listening to native speakers' language before they even utter their first word. Listening should be the first and foremost skill in EFL classroom. Understanding spoken words deal with speaking, writing and reading. This paper has shown strong evidence that listening comprehension and learning a foreign language are related closely. If learners want to speak fluently, they should first acquired of new words and understand them they hear. Listening comprehension has received considerable attention in the fields of applied linguists, psycholinguistics and second language pedagogy during the last two decades (Anderson & Lynch, 1998; Flowerdew, 1994; Rost, 1990; Underwood, 1989; Ur, 1984). The importance of the listeners' cognitive and social judgements in the process of listening, in addition to the linguistic knowledge, has been especially emphasized (Rost, 1990).

THE NATURE OF LISTENING

Listening is defined by different great scholars. For example, Postovsky (1975, p.19) said, “ Listening ranges in meaning from sound discrimination to aural comprehension (i.e, actual understanding of the spoken language)”. Goss (1982) stated that listening is a process of taking what you hear and organizing it into verbal units to which you can apply meaning. Applied to speech processing, listening requires that you structure the sounds that you hear and organize them into words, phrases, sentences, or other linguistic units. Morley (1972) defined it as including not only basic auditory discrimination and aural grammar, but also reauditorizing, extracting vital information, remembering it, and relating it to everything that involves processing or mediating between sound and construction of meaning. Chastain (1971) defined the goal of

listening comprehension as being able to understand native speech at normal speed in an unstructured situation.

Brown and Yule (1983) explained that: “ Listening comprehension could mean that a person understands what he has heard, in EFL teaching, it often takes to mean that the listener can repeat the text, even though the listener may reproduce the sound without real comprehension. “ If he could actually learn the text as he heard it, he would probably be said to have understood it” (p.58).

WHY IS LISTENING COMPREHENSION IMPORTANT ?

Listening comprehension is an essential aspect of learning English for several reasons:

- Listening comprehension is crucial for effective communication. When learning a new language, the ability to understand spoken words and phrases is vital in order to engage in conversations and respond appropriately. By developing good listening skills, learners can understand the meaning behind the words being spoken and interpret the intended message accurately.
- Listening comprehension helps learners improve their pronunciation and intonation. By listening to native speakers or proficient speakers of English, learners can pick up on the correct pronunciation of words and phrases, as well as understand how stress and intonation patterns are used in natural speech. This helps learners sound more fluent and natural when speaking English themselves.
- Listening comprehension contributes to vocabulary expansion. Through exposure to a wide range of spoken English, learners can encounter new words and phrases in context. This not only helps them understand the meaning of these words but also provides examples of how they are used in real-life situations. Additionally, by listening to different speakers with varying accents and styles of speaking, learners become familiar with different vocabulary choices and expressions.
- Listening comprehension aids in understanding different accents and dialects. English is spoken by millions of people around the world, each with their own unique accent or dialect. By regularly practicing listening skills, learners become accustomed to different accent and dialects, enabling them to understand English speakers from various regions without difficulty.

- Listening comprehension plays a significant role in academic settings. In many English language proficiency tests or examinations, there is a specific section dedicated to testing a learner's listening skills. Success in these exams often requires the ability to comprehend spoken passages accurately and answer questions based on them.
- Self-study opportunities: Listening is an activity that can be done anywhere at any time with various resources available online or in audio format such as podcasts, audiobooks, or videos with subtitles. This makes it an accessible skill for self-study purposes.
- Test preparation : Many English proficiency tests include a listening component that assesses a learner's ability to comprehend spoken English. Developing strong listening skills is essential for performing well on these tests.
- Cultural understanding : Listening helps learners gain insight into the cultural aspects of the English language. By listening to native speakers or watching videos or movies in English, learners can pick up on cultural references, idioms, slang, and other aspects that contribute to a deeper understanding of the language.

Listening allows learners to understand spoken English better. By actively listening to native speakers or audio resources, learners can improve their understanding of vocabulary, grammar, pronunciation, and sentence structure.

CONCLUSION

To conclude, it can be said, without understanding of listening, language learning would be insolvable. This is because there is no communication where there is no human interaction [3]. Also, listening is important not only in language learning but also for learning other subjects. But indeed moment, with all the technological advancements in the field of education, learners have problems with listening. The main reasons are: they spend too little time to improve their listening skills; the strategies which is inappropriate tested on them in a literacy setting may be an important reason for their poor listening comprehension.

REFERENCES

1. Chastain, K. (1971). The development of modern language skills: Theory to practice 14, Language and Teacher – A series of applied linguistics. Philadelphia, PA: CCD
2. Anderson, A & Lynch, T (1988). Listening. Oxford : Oxford university Press.
3. Rost, M, Teaching Listening (Cambridge)
https://www.ripublication.com/ijeisv1n1/ijeisv4n1_13.pdf
4. Yagang, F, (1994), Listening problems and solutions. Teacher Development : Making the right moves. Washington, DC.
5. Goss, B. (1982). Listening as information processing. Communication Quarterly, 30 (4), 304
6. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED512082.pdf>
7. <https://www.econferencezone.org/index.php/ecz/article/download/7/5>
8. <https://adoc.pub/teori-muka-dan-kesantunan.html>

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Maktabgacha ta'limni tashkil etishning ahamiyati

Urganch davlat universiteti

Pedagogik fakulteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi

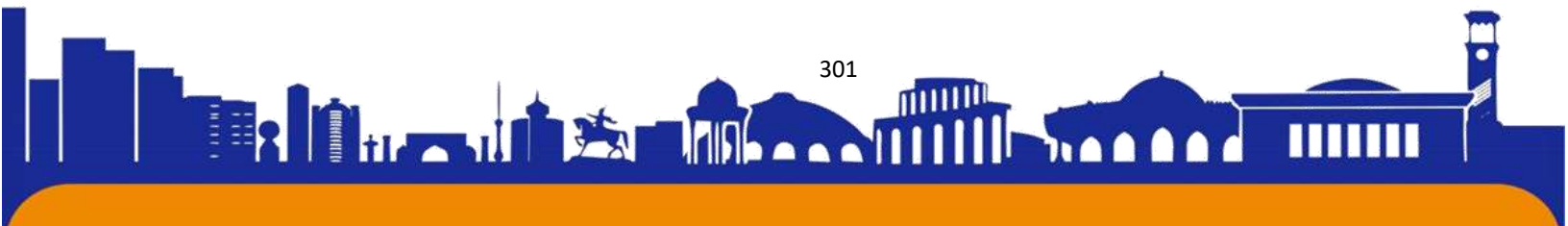
213-guruh talabasi

Davlatboyeva Nodira Zokirjon qizi

Annotatsiya: Maktabgacha ta'lim bolaning erta rivojlanishida muhim rol o'ynaydi va kelajakda o'quv va ijtimoiy faoliyatda muvaffaqiyatga erishish uchun asos yaratadi. Aynan shu shakllanish yillarida bolalar muhim ko'nikma va bilimlarga ega bo'ladilar, shuningdek, ijobiy munosabat va xulq-atvorni rivojlantiradilar. Erta yoshdagi bolalar ta'limining afzalliklari e'tirof etilishi bilan maktabgacha ta'limni samarali tashkil etish muhimligiga e'tibor kuchaymoqda. Ushbu maqola yaxlit rivojlanishga yo'naltirilgan yaxshi tuzilgan va birlashtirilgan maktabgacha ta'lim dasturini taqdim etishning ahamiyatini o'rganishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'limtarbiyani tashkil etish, maktabgacha ta'lim tizimi, Forobiy, Beruniy, fanning predmeti va vazifalari, tarbiya, ta'lim, ma'lumot, o'qitish, rivojlanish, pedagogik madaniyat

Kirish: Maktabgacha ta'lim yosh bolalarning rivojlanishi uchun ko'plab afzalliklarni beradi. Birinchidan, bu erta savodxonlik ko'nikmalari va til rivojlanishiga yordam beradi. Hikoya, qo'shiq aytish, harflar va so'zlar bilan o'ynash kabi interfaol mashg'ulotlar orqali bolalar boy til muhitiga ega bo'lib, ularning so'z boyligi va muloqot qobiliyatini oshiradi. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim ijtimoiy va hissiy rivojlanishga yordam beradi. Guruh faoliyatida ishtirok etish va tengdoshlari bilan muloqot qilish orqali bolalar qanday qilib hamkorlik qilish, baham ko'rish va nizolarni hal qilishni o'rganadilar, shu bilan ularning ijtimoiy ko'nikmalari va hissiy ongini yaxshilaydi. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim bolalarning kognitiv rivojlanishi uchun imkoniyatlar yaratadi. Amaliy mashg'ulotlar va yoshga mos o'yinlar orqali bolalar muammoni yechish, tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi, umumiy kognitiv qobiliyatlarini oshiradi. Umuman olganda, maktabgacha ta'limning rivojlanish afzalliklari

Asosiy qism: Insonni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash xalqimizning azaliy orzusi bo‘lib, ajdodlarimiz ma’rifat, ma’naviyat va madaniyatni qanday qilib yosh avlodga o‘rgatish, ularni komillikka yetaklash yo‘llari, qonun-qoidalarini muttasil izlaganlar. Bu esa pedagogika fanining maydonga kelishiga sabab bo‘lgan. Insonni ma’rifatli va ma’naviy komillikka erishishi pedagogika fanining yetakchiligida amalga oshiriladi. Pedagogika – yunoncha so‘z bo‘lib, «bola yetaklovchi» ma’nosini bildiradi. Insonlarni ma’rifiy va ma’naviy barkamollikka munosabatlarni o‘zgartirib borishi natijasida pedagogika fani xalq orasida o‘z mavqeyiga ega bo‘ldi. Shu tariqa insonni tarbiyalovchi fan sifatida pedagogika dunyoviy fanlar tizimi qatoridan alohida o‘rin egallagan. Uning bosh masalasi tarbiyadir. Bundan uch ming yillar ilgari Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi “Avesto”da ta’limtarbiya masalalariga katta ahamiyat berilgani holda uning ibodatxonalari qoshida maktablar tashkil etilib, koinlar tomonidan bolalarning ta’lim-tarbiya tizimi ishlab chiqilgan. Bu ta’lim-tarbiya tizimi quyidagi tartibda amalga oshirilgan: diniy va axloqiy tarbiya, jismoniy tarbiya, o‘qish va yozishga o‘rgatish. Ota-bobolarimiz azal-azaldan bola tarbiyasiga alohida e’tibor qaratganlar. Imom al-Buxoriy, Iso at-Termiziy, Abu Rayhon Beruniy, Az-Zamaxshariy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho‘lpon, Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiy singari ulug‘ olim-u adiblar, fozil-u fuzalolar ta’lim-tarbiya borasida ko‘p asarlar bitganlar. Sharq pedagogikasining asoschilari Abu Nasr Farobiyning “Fozil odamlar shahri”, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig” asari, Alisher Navoiyning “Mahbub ulqulub”i, Kaykovusning “Qobusnoma”si kabi asarlari bunga dalildir. Mazkur ta’limiy asarlarda inson shaxsini ma’naviy kamolga yetkazish yuksak xulq-odob, ilm-fanni egallash asosidagina amalga oshirilishi 6 mumkin, degan g‘oya ilgari surilgan. Bu davrda haqiqiy bilimga asoslangan ta’limiy uslub shakllandi, natijada ta’lim-tarbiya olimlar diqqat markazida bo‘ldi. Farobiyning ta’lim-tarbiyaga bag‘ishlangan asarlarida inson takomilida ta’lim-tarbiyaning muhimligi, unda nimalarga e’tibor berish zarurligi, ta’lim-tarbiya usul va uslublari haqida fikr yuritilgan. “Fozil odamlar shahri”, “Baxt-saodatga erishuv to‘g‘risida”, “Ilmlarning kelib chiqishi” kabi maorifiy asarlarida olimning tarbiyaviy qarashlari o‘z ifodasini topgan. Abu Rayhon Beruniyning bilimlarni egallash yo‘llari haqidagi fikrlari hozirgi davr uchun ham dolzarbdir. O‘quvchiga bilim berishda ularni zeriktirmaslik, uzviylik, izchillik va hokazolarni e’tiborga olish kerakligini uqtiradi. Beruniy inson kamolotida uch narsa muhimligini ta’kidlaydi. Bu hozirgi zamon pedagogikasida e’tirof etiluvchi

irsiyat, muhit va tarbiyadir. Ibn Sino insonlarni kamolotga erishishning birinchi mezoni sanalgan bilim egallashga da'vat etadi. Bilimsiz kishilarning johil bo'lishi, haqiqatni bila olmasliklarini ta'kidlaydi. Ibn Sino bilim olishda bolalarni yengildan og'irga borish orqali bilim berish, olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos bo'lishi, bilim berishda bolaning qiziqishi va qobiliyatlarini hisobga olish, o'qitishni jismoniy mashqlar bilan olib borish kerakligini uqtiradi. Pedagogik fikr rivojlanishida rus pedagogi K.D.Ushinskiyning pedagogik, nazariy qarashlari "Inson tarbiya predmeti sifatida" degan mukammal asarida bayon qilib berilgan. "Ona tili", "Bolalar dunyosi" kitoblari barchaga yaxshi ma'lum bo'lib, u ta'limning ko'rgazmaliligi, ongli va uzviy olib borish masalalarini ishlab chiqdi. Pedagogikaning fan sifatida rivojlanishida chex pedagogi, olimi Yan Amos Komenskiy (1592-1670)ning hissasi katta bo'ldi. Uning "Buyuk didaktika" asari haqli ravishda pedagogika sohasida yaratilgan birinchi ilmiy asar hisoblanadi. Undan tashqari "Onalar maktabi" degan maktabgacha ta'lim qo'llanmasi va bir qancha kitoblari diqqatga sazovordir. Komenskiy o'zining pedagogik nazariyasida tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi to'g'risidagi tushunchani ilgari suradi. Pedagog bolani tarbiyalaganda, bog'bon daraxtning biologik o'sish qonuniyatini hisobga olgani kabi, undagi tabiiy bilish xususiyatlarini hisobga olishi shart,-deydi. Komenskiy o'qishga hammaning jalb qilinishini, hamma umumiy ta'lim olishi kerakligini 7 uqtiradi. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun, "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi" qabul qilinganiga qadar ham biz maktabgacha ta'lim to'g'risida fikr yuritib kelganmiz. Bugun esa bu masalaga yangicha yondashmoqdamiz. Zero, dastur talablariga asosan maktabgacha ta'lim turi - bolani maktabga tayyorlash bilan birga, uni sog'lom bo'lib o'sishini ta'minlaydi, muntazam ta'lim olishga tayyorlaydi, unda o'qishga intilish hissini uyg'otadi. Keyingi yillarda maktabgacha ta'lim muassasalarining yangi tarmog'i shakllanib bormoqda. Misol tariqasida nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari, qisqa muddatli maktabgacha ta'lim muassasalari, bolalarga xoreografiya, tasviriy va musiqa san'ati, kompyuter savodxonligini o'rgatuvchi guruhlar soni kundan kunga ko'payib bormoqda. Bularning hammasi maktabgacha yoshdagi farzandlarimizni "Ta'lim to'g'risida"gi talablar asosida tarbiyalash uchun shart-sharoit yaratmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunning 8-moddasi maktabgacha ta'limga bag'ishlanadi. Maktabgacha ta'lim shaxsni sog'lom va qilib tarbiyalab, maktab ta'limiga tayyorlaydi. Bu ta'lim 6-7 yoshgacha oilada, bolalar bog'chasida olib boriladi. 2022-yilda takomillashtirilgan davlat talablari qabul qilindi.

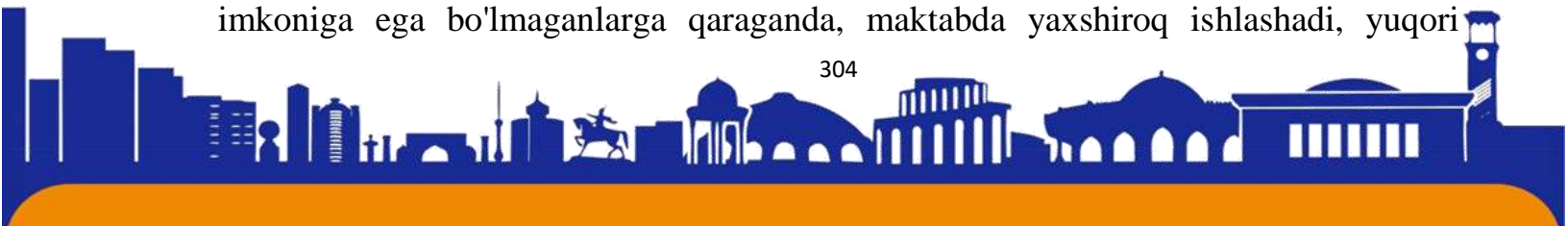

Davlat talablarida bolalarning tugʻilgandan 7 yoshgacha boʻlganlari beshta asosiy rivojlanish sohalariga boʻlingan. Har bir rivojlanish sohasi oʻz oʻrnida kichik sohalarga ajratilgan boʻlib, ular har bir yosh guruhiga mos bir nechta talablardan va kutilayotgan rivojlanish koʻrsatkichlaridan iborat. Bunda quyidagi yoʻnalishlar asos qilib olindi: – jismoniy rivojlanish va sogʻlom turmush tarzining shakllanishi; – ijtimoiy-hissiy rivojlanish; – nutq, muloqot, oʻqish va yozish malakalari; – bilish jarayonining rivojlanishi; – ijodiy rivojlanish. “Ilk qadam” maktabgacha taʼlim muassasasining oʻquv Davlat dasturi 2018-yil yaratildi va 2022-yilda qayta takomillashtirildi. Maktabgacha taʼlim muassasasining Davlat oʻquv dasturi Oʻzbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qoʻyladigan Davlat talablariga muvofiq ishlab chiqilgan meʼyoriy-huquqiy hujjat boʻlib, unda maktabgacha taʼlim muassasasining maqsad va vazifalari, oʻquv tarbiyaviy faoliyatining asosiy 8 gʻoyalari ifodalangan. Bolaning taʼlimning keyingi bosqichiga oʻtishidagi asosiy kompetensiyalari belgilangan. Maktabgacha taʼlim pedagogikasi ijtimoiy tarbiya tajribasini sinchkovlik bilan oʻrgandi. Bu esa maktabgacha taʼlim muassasalari ishini takomillashtirishga yordam beradi.

Maktabgacha taʼlimning yana bir muhim jihati hisoblanadi. Bola hayotining dastlabki yillarida boshqalar bilan muloqot qilish, oʻz his-tuygʻularini tushunish va ifoda etish qobiliyati rivojlana boshlaydi. Maktabgacha taʼlim muassasasi bolalarning ijtimoiy va hissiy rivojlanishi uchun maqbul muhitni taʼminlaydi. Bolalar oʻz tengdoshlari bilan oʻzaro munosabatda boʻlish orqali kelajakda sogʻlom munosabatlarni shakllantirish va saqlab qolish uchun zarur boʻlgan almashish, navbatchilik qilish, hamkorlik qilish kabi muhim koʻnikmalarga ega boʻladilar. Bundan tashqari, maktabgacha taʼlim muassasalari oʻqituvchilari bolalarning hissiy rivojlanishini qoʻllab-quvvatlashda ularga oʻz his-tuygʻularini aniqlash va tegishli usullar bilan ifodalashda katta rol oʻynaydi. Ijtimoiy va hissiy taʼlimga erta taʼsir qilish keyingi hayotda ijobiy ruhiy salomatlik va farovonlik uchun asos yaratadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha taʼlimni tashkil etishning ahamiyatini ortiqcha baholab boʻlmaydi. Bu bolaning kelajakdagi akademik va ijtimoiy muvaffaqiyati uchun poydevor qoʻyadi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatdiki, yuqori sifatli maktabgacha taʼlim dasturlariga qatnaydigan bolalar, bunday dasturlarga kirish imkoniga ega boʻlmaganlarga qaraganda, maktabda yaxshiroq ishlashadi, yuqori

akademik yutuqlarga erishadilar va o'zini o'zi hurmat qiladilar. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim bolalarning kognitiv, ijtimoiy, hissiy va jismoniy rivojlanishini oshiradi. Bu bolalar muammoni hal qilish, tanqidiy fikrlash va ijtimoiy shovqin kabi muhim ko'nikmalarni o'rganadigan tizimli muhitni ta'minlaydi. Bundan tashqari, maktabgacha ta'lim bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantiradi va ularning uzoq muddatli rivojlanishi va muvaffaqiyati uchun muhim bo'lgan o'rganishga bo'lgan muhabbatni kuchaytiradi. Shu bois, hukumatlar maktabgacha ta'limni tashkil etishga ustuvor ahamiyat qaratishi hamda mamlakatimizning porloq va istiqbolli kelajagini ta'minlash uchun maktabgacha ta'lim dasturlarini takomillashtirish va kengaytirishga sarmoya kiritishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. И.О. Карелина. Методика обучения и воспитания в области дошкольного образования. Учебно – методическое пособие. Рыбинск 2012.
2. I.V. Grosheva, Ye.F. Say, S.S. Mirjalolova, N.I. Medvedeva “Ilm yo‘li” variativ dastur. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim Vazirligi. T.:2020.
3. Н.Ш. Сыртланова. Дошкольная педагогика. Практическое пособие. Уфа 2016.
4. D.Sh. Mirzayeva. Maktabgacha pedagogika. Durdon nashriyoti. Buxoro 2021.
5. I.V. Grosheva, K.T. Olimov, V.A. Nazarova, G.E. Djanpeisova, U.T. Mikailova, D.A. Kenjabayeva, N.B. Gulamova, N.A. Miftayeva. Kuzatish va baholash. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim Vazirligi. T.:2020 y.
6. A.V. Shin, Sh.Sh. Mirziyoyeva, I.V. Grosheva, U.T. Mikailova, Y.T. Suleymanova, A.G. Daukayeva, Y.N. Vlasova, Z.F. Galimova “Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv asosida ta’lim jarayonini rejalashtirish. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim Vazirligi. T.:2020-y.

TERMITLARNI TARQALISHI

Qodirova Og'iloy Mirza qizi

Qurbonboyev Javohir Xamdambek o'g'li

Urganch davlat universiteti talabalari

Annotatsiya: Termitlarning tarqalishi so'nggi yillarda ularning tabiiy ekotizimlarga va qurilgan tuzilmalarga zararli ta'siri tufayli dolzarb muammoga aylandi. Termitlar katta koloniyalarda yashaydigan va yog'och va boshqa o'simlik materiallari bilan oziqlanadigan ijtimoiy hasharotlar bo'lib, yog'och inshootlarga va ekinlarga katta zarar etkazadi. Ushbu maqolada termitlarning tarqalishi va ularning yashash sharoiti haqida ilmiy izlanishlar olib borilgan ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Formosan termiti, tinch okeani termiti, cho'l termiti, koloniyali yashash sharoiti,

Аннотация: Распространение термитов стало актуальной проблемой в последние годы из-за их вредного воздействия на природные экосистемы и построенные сооружения. Термиты — социальные насекомые, которые живут большими колониями и питаются древесиной и другими растительными материалами, нанося значительный ущерб деревянным конструкциям и посевам. В данной статье описаны научные исследования о распространении термитов и условиях их обитания.

Ключевые слова: формозский термит, тихоокеанский термит, пустынный термит, среда обитания колонии,

Abstract: The spread of termites has become an urgent problem in recent years due to their harmful effects on natural ecosystems and built structures. Termites are social insects that live in large colonies and feed on wood and other plant materials, causing extensive damage to wooden structures and crops. This article describes the scientific research on the spread of termites and their living conditions.

Key words: Formosan termite, Pacific termite, desert termite, colony habitat,

Kirish: Termitlarning tarqalishini tushunish bir necha sabablarga ko'ra muhim ahamiyatga ega. Avvalo, termitlar uylar va binolarga katta zarar etkazishi bilan mashhur bo'lib, uy egalari va mulk egalari uchun katta moliyaviy yo'qotishlarga olib keladi. Shuning uchun, ularning tarqalishini tushunish va infeksiyalarni aniqlash va oldini olish odamlarni potentsial moliyaviy yuklardan qutqarishi mumkin. Bundan tashqari, termitlar ham ekotizim faoliyatida hal qiluvchi rol o'ynaydi va agar ularning

populyatsiyasi nazoratsiz ko'paysa, salbiy ekologik ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ularning tarqalishini tushungan holda, olimlar va ekologlar termitlar populyatsiyasini boshqarish va ularning potentsial ekologik oqibatlarini yumshatish strategiyalarini ishlab chiqishlari mumkin. To'rtta eng keng tarqalgan termit turlaridan tashqari, termitlarning tarqalishiga hissa qo'shadigan yana bir qancha turlar mavjud. Bularga cho'yl er osti termiti, Tinch okeanining nam daraxti termiti va Formosan termiti kiradi. Cho'l er osti termiti asosan AQShning janubi-g'arbiy qismida va Meksikada joylashgan bo'lib, u quruq cho'l sharoitida o'sadi. Boshqa tomondan, Tinch okeanining nam daraxti termiti Amerika Qo'shma Shtatlarining qirg'oq hududlari kabi nam muhitni afzal ko'radi. O'zining halokatli salohiyati bilan mashhur bo'lgan Formosan termiti Sharqiy Osiyoda paydo bo'lgan va astasekin dunyoning turli qismlariga tarqaldi. Ushbu qo'shimcha termit turlari termitlar populyatsiyasining kengayishida va ular keltirib chiqaradigan zararlarda muhim rol o'ynaydi.

Asosiy qism: Termitlarning biologiyasi va xulq-atvori ularning keng tarqalishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Termitlar koloniyalarda yashovchi ijtimoiy hasharotlar bo'lib, ularning har biri alohida rollarga ega. Koloniyalar ishchilar, askarlar va alates deb nomlanuvchi reproduktiv shaxslardan iborat. Ishchilar uya qurish va saqlash, oziq-ovqat izlash, yoshlarga g'amxo'rlik qilish kabi vazifalarni bajaradilar. Askarlar, nomidan ko'rinib turibdiki, koloniyani potentsial tahdidlardan himoya qilish uchun javobgardir. Alates esa qanotli yangi koloniyalar yaratish uchun koloniyani to'sish mavsumida tark etadigan termitlar. Ushbu reproduktiv strategiya termitlar populyatsiyasining tez ko'payishiga va ularning yangi hududlarni mustamlaka qilish qobiliyatiga ega bo'lib, ularning tarqalishiga yordam beradi. Termitlar - izopterlar turkumiga mansub ijtimoiy hasharotlar. Ular evsotsialdir, ya'ni ular yuqori darajada tashkil etilgan ijtimoiy tuzilishga ega bo'lgan koloniyalarda yashaydilar, bu erda shaxslar o'ziga xos rol va vazifalarga ega. Koloniyalar ko'pincha minglab millionlab odamlardan iborat bo'lib, ular birgalikda loy, tupurik, najas va chaynalgan yog'ochdan yasalgan murakkab, ishlab chiqilgan uyalar qurishadi. Termitlar tsellyulozaning hazm bo'lishiga yordam beradigan maxsus ichak mikrobiotasiga ega bo'lib, ularga asosiy oziq-ovqat manbalaridan ozuqa moddalarini samarali ravishda ajratib olish imkonini beradi. Bundan tashqari, termitlar koloniya ichidagi faoliyatini muvofiqlashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydigan feromonlar deb nomlanuvchi kimyoviy signallar orqali aloqa qilish qobiliyatiga ega.

Termitlarning ekotizimdagi roli

Termitlar oziqlanish va uy qurish odatlari tufayli ekotizimda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'lik o'simlik moddalarini parchalash orqali termitlar parchalanish jarayoniga hissa qo'shadi va ozuqa moddalarini tuproqqa qayta ishlashga yordam beradi. Bundan tashqari, ularning tunnel ishlari tuproqni havo bilan ta'minlaydi, uning suv infiltratsiya qobiliyatini va o'simliklar uchun ozuqa moddalarining mavjudligini oshiradi. Bundan tashqari, termitlar turli xil yirtqichlar, jumladan qushlar, sudraluvchilar va sutemizuvchilar uchun oziq-ovqat manbai hisoblanadi. Bundan tashqari, termitlar uglerod aylanishida muhim rol o'ynaydi, chunki ularning faoliyati atmosferaga ko'p miqdorda karbonat angidridni chiqaradi. Binobarin, termitlarning ekotizimdagi roli ko'p qirrali bo'lib, ozuqa moddalarining aylanishiga, tuproq sifatiga va umumiy biologik xilma-xillikka ta'sir qiladi.

Termitlarning tarqalishiga yordam beruvchi omillar

Bir nechta asosiy elementlarga bog'liq bo'lishi mumkin. Avvalo, termitlar o'ziga xos reproduktiv qobiliyatga ega bo'lib, bitta koloniya minglab millionlab odamlarni o'z ichiga oladi. Ushbu tez ko'payish koloniyalarning yangi uyalarini yaratish va ularning diapazonini kengaytirish ehtimolini oshiradi. Bundan tashqari, termitlar juda ijtimoiy hasharotlar bo'lib, ularning samarali tarqalishiga yordam beradigan kooperativ naslchilik va oziq-ovqat izlash kabi turli xil xulq-atvor namunalari namoyish etadi. Bundan tashqari, termitlar turli xil muhit sharoitlariga moslashish va rivojlanish qobiliyatiga ega bo'lib, ularning yashash joylarining keng doirasini zabt etishga imkon beradi. Ushbu hissa qo'shuvchi omillar birgalikda termitlar koloniyalarining tinimsiz kengayishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratadi.

Iqlim o'zgarishining termitlarning tarqalishiga ta'siri

Termitlarning tarqalishida iqlim va atrof-muhit omillari hal qiluvchi rol o'ynaydi. Termitlar juda moslashuvchan hasharotlar bo'lib, ular issiq va nam iqlimda o'sadi. Omon qolish va samarali ko'payish uchun ular ma'lum bir harorat va namlikni talab qiladi. Yog'ingarchilik yuqori va harorat o'rtacha bo'lgan hududlar termitlar koloniyalarining paydo bo'lishi va rivojlanishi uchun ideal sharoitlarni ta'minlaydi. Bundan tashqari, termitlar yiqilgan daraxtlar va chirigan o'simliklar kabi organik moddalar ko'p bo'lgan joylarga jalb qilinadi. Bu omillar termitlarning oziqlanishi va o'z koloniyalarini qurishi uchun qulay muhit yaratadi, bu ularning tez tarqalishi va sezgir hududlarda zararlanishiga imkon beradi. Binobarin, iqlim va atrof-muhit

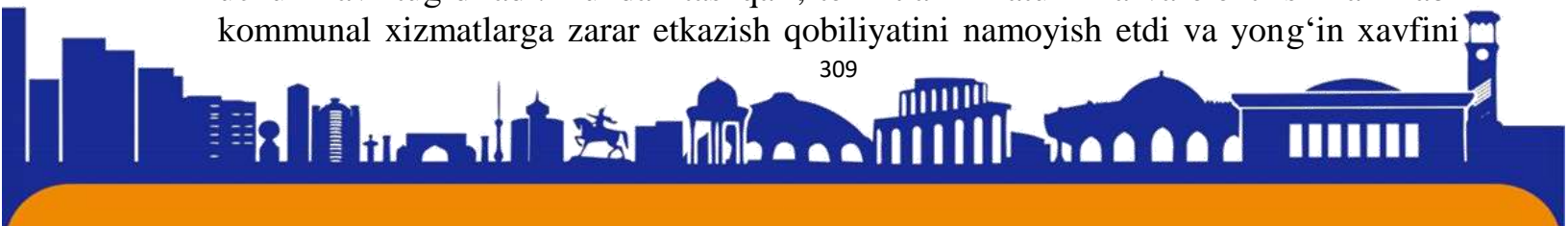
omillarining ta'sirini tushunish termitlar populyatsiyasini nazorat qilish va boshqarish uchun samarali strategiyalarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega. 1. Global tashish orqali kirish Termitlarning tarqalishi bilan bog'liq muhim tashvishlardan biri iqlim o'zgarishining ularning tarqalishiga ta'siri. Iqlim o'zgarishi tufayli harorat va yog'ingarchilik shakllari o'zgarganligi sababli, bu o'zgarishlar termitlarning tarqalishi va ko'pligiga bevosita ta'sir qilishi mumkin. Xususan, issiqroq harorat va namlik darajasining ko'tarilishi termitlarning ilgari yashash uchun yaroqsiz bo'lgan hududlarda rivojlanishi uchun yanada qulay sharoitlar yaratishi mumkin. Masalan, ilgari tropik va subtropik mintaqalarda yashagan termitlar mo'tadil zonalarga tarqalishi mumkin. Ushbu kengayish og'ir oqibatlariga olib kelishi mumkin, chunki termitlar binolar va infratuzilmaga katta zarar etkazishi, qimmat ta'mirlash va iqtisodiy yo'qotishlarga olib kelishi ma'lum.

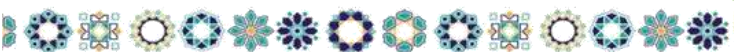
Yerlarni o'zlashtirish va o'rmonlarni kesish

Yerning o'zlashtirilishi va o'rmonlarning kesilishi termitlarning tarqalishiga sezilarli hissa qo'shadi. Shaharlar kengayib, tabiiy yashash joylari tozalanar ekan, termitlar yangi oziq-ovqat va boshpana manbalarini izlashga majbur bo'lib, ko'pincha ularni aholi punktlariga yaqinlashtiradi. Daraxtlar va o'simliklarning olib tashlanishi ekotizimning tabiiy muvozanatini buzadi, termitlarning yirtqichlari va raqobatchilarini yo'q qiladi, shu bilan birga ularni oson kirish mumkin bo'lgan oziq-ovqat manbalari bilan ta'minlaydi. Bu qishloq va shahar jamoalari uchun keskin oqibatlariga olib keladi, chunki termitlar infestatsiyasi tuzilmalarga va qishloq xo'jaligi ekinlariga katta zarar etkazishi mumkin, bu esa iqtisodiy yo'qotishlarga olib keladi va oziq-ovqat xavfsizligini kamaytiradi. Binobarin, barqaror erni boshqarish amaliyoti va tabiatni muhofaza qilish harakatlari termitlarning tarqalishini minimallashtirish va ularning zararli ta'sirini yumshatishda juda muhimdir.

Urbanizatsiya va qurilishlarning ta'siri

Bundan tashqari, urbanizatsiya va qurilishlarning termitlarning tarqalishiga ta'sirini e'tibordan chetda qoldirib bo'lmaydi. Termitlarning halokatli ta'siri qishloq xo'jaligi va xususiy mulkdan tashqariga chiqadi. Termitlar halokatli mavjudotlar bo'lib, turli sohalarda vayronagarchiliklar keltirib chiqaradi. Shunday tarmoqlardan biri qurilish sanoatidir. Termitlar yog'och tuzilmalarni yuqtirib, poydevorini zaiflashtiradi va barqarorligini buzadi. Bu nafaqat qimmat ta'mirlashga olib keladi, balki xavfsizlik uchun xavf tug'diradi. Bundan tashqari, termitlar infratuzilma va elektr simlari kabi kommunal xizmatlarga zarar etkazish qobiliyatini namoyish etdi va yong'in xavfini

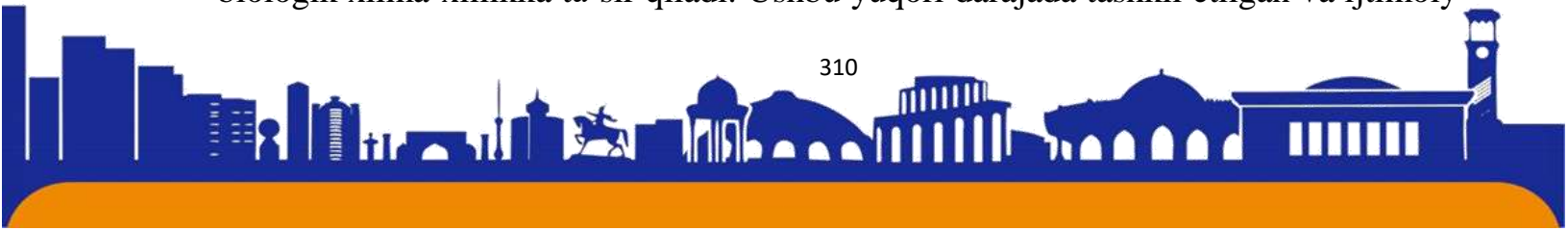

tug'dirdi. Zararlangan yog'och mahsulotlarini dunyoning turli burchaklariga tashish orqali termitlarning tarqalishi. Shunday qilib, global transport termitlarning tarqalishida hal qiluvchi rol o'ynaydi va ularning kengayishini nazorat qilishda qiyinchilik tug'diradi. Bundan tashqari, termitlar muzey kolleksiyalari va tarixiy artefaktlarga kirib, madaniy ahamiyatga ega bo'lgan buyumlarga tuzatib bo'lmaydigan zarar etkazdi. Termitlarning turli sohalarga ta'siri samarali termitlarga qarshi kurash choralari zarurligini ta'kidlaydi. Shaharlar kengayib, yangi infratuzilmalar qurilar ekan, termitlar binolar va inshootlarni zabt etish uchun keng imkoniyatlar topadi. Shahar joylarida doimiy qurilish termitlar koloniyalarining buzilishi va buzilishiga olib keladi, bu ularning tarqalishiga va qo'shni tuzilmalarga tarqalishiga olib keladi. Bundan tashqari, qurilishda tez-tez ishlatiladigan betonning mavjudligi termitlarni yashash uchun zarur bo'lgan namlik va boshpana bilan ta'minlaydi. Shunday qilib, urbanizatsiya va qurilish faoliyati beixtiyor termitlarning tarqalishini osonlashtiradi, bu esa zarar ko'rgan hududlarda katta zarar va iqtisodiy yo'qotishlarga olib keladi.

Turli xil termit turlari turli xil yashash joylariga moslashish qobiliyatiga ega, bu ularga turli xil ekologik bo'shliqlarni kolonizatsiya qilish imkonini beradi. Masalan, er osti termitlari tuproq namligiga bog'liq bo'lib, namlik darajasi yuqori bo'lgan hududlarda ularni keng tarqalgan tahdidga aylantiradi. Boshqa tomondan, quruq yog'och termitlari yog'och tuzilmalarda yashaydi va tuproq bilan aloqa qilishni talab qilmaydi. Bu termitlar odatda qirg'oqbo'yi hududlarida uchraydi, chunki ular atrofdagi muhitdan namlikni olish qobiliyatiga ega. Nihoyat, nam yog'och termitlari chirigan yog'ochda ko'payadi va tez-tez chirigan yog'ochlar va daraxt dumlarida aniqlanadi. Har bir tur o'ziga xos afzalliklarga ega bo'lib, ularning turli xil ekologik rollari va tarqalish shakllarini ta'kidlaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, termitlarning tarqalishi inson tuzilmalari va atrof-muhit uchun katta xavf tug'diradi. B. Termitlarning ekotizimdagi roli Termitlar oziqlanish va uy qurish odatlari tufayli ekotizimda hal qiluvchi rol o'ynaydi. O'lik o'simlik moddalarini parchalash orqali termitlar parchalanish jarayoniga hissa qo'shadi va ozuqa moddalarini tuproqqa qayta ishlashga yordam beradi. Bundan tashqari, ularning tunnel ishlari tuproqni havo bilan ta'minlaydi, uning suv infiltratsiya qobiliyatini va o'simliklar uchun ozuqa moddalarining mavjudligini oshiradi. Bundan tashqari, termitlar turli xil yirtqichlar, jumladan qushlar, sudraluvchilar va sutemizuvchilar uchun oziq-ovqat manbai hisoblanadi. Bundan tashqari, termitlar uglerod aylanishida muhim rol o'ynaydi, chunki ularning faoliyati atmosferaga ko'p miqdorda karbonat angidridni chiqaradi. Binobarin, termitlarning ekotizimdagi roli ko'p qirrali bo'lib, ozuqa moddalarining aylanishiga, tuproq sifatiga va umumiy biologik xilma-xillikka ta'sir qiladi. Ushbu yuqori darajada tashkil etilgan va ijtimoiy

hasharotlar yog‘och tuzilmalarga qaytarib bo‘lmaydigan zarar etkazishga qodir, bu esa katta iqtisodiy yo‘qotishlarga va potentsial xavfsizlik xavfiga olib keladi. Bundan tashqari, termitlar ekotizimda parchalanuvchi va tuproq quruvchi sifatida hal qiluvchi rol o‘ynaydi; ularning pasayishi ozuqa moddalarining aylanishini va ekotizimlarning umumiy salomatligini buzishi mumkin. Potentsial oqibatlarini hisobga olgan holda, uy egalari, davlat idoralari va tadqiqotchilar termitlar populyatsiyasini nazorat qilish va ularning ta‘sirini minimallashtirish bo‘yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqishda hamkorlik qilishlari kerak. Tezkor choralar ko‘rilmasa, termitlarning tarqalishi to‘xtovsiz davom etishi mumkin, bu esa keyingi halokat va ekologik muvozanatni keltirib chiqarishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rob Bongaardt. 'The Future of Doctoral Research.' Challenges and Opportunities, Anne Lee, Routledge, 2/9/2021
2. Commission on Life Sciences. 'Developing Technologies for Early Detection of Breast Cancer.' A Public Workshop Summary, National Research Council, National Academies Press, 8/6/2000
3. William D. Hutchison. 'Integrated Pest Management.' Concepts, Tactics, Strategies and Case Studies, Edward B. Radcliffe, Cambridge University Press, 1/1/2009
4. United States. Federal Housing Administration. 'Minimum Property Standards for One and Two Living Units.' U.S. Government Printing Office, 1/1/1963
5. Laura Perucchetti. 'Physical Barriers, Cultural Connections: A Reconsideration of the Metal Flow at the Beginning of the Metal Age in the Alps.' Archaeopress Publishing Ltd, 6/30/2017
6. Richard H. Morrow. 'Field Trials of Health Interventions.' A Toolbox, Peter G. Smith, Oxford University Press, 1/1/2015
7. Board On Toxicology and Environmental Committee on Toxicology. 'An Assessment of the Health Risks of Seven Pesticides Used for Termite Control.' National Academies Press, 1/1/1982
8. Rajesh P. Dhakal. 'Progress in Mechanics of Structures and Materials.' Proceedings of the 19th Australasian Conference on the Mechanics of Structures and Materials (ACMSM19), Christchurch, New Zealand, 29 November - 1 December 2006, Peter J. Moss, CRC Press, 10/28/2020
9. Bhawani Singh. 'Underground Infrastructures.' Planning, Design, and Construction, R K Goel, Butterworth-Heinemann, 5/7/2012

METHODS OF IMPLEMENTATION OF INFORMATION PROTECTION SYSTEM

Orinboyev Alisher Shavkatjonovich

Students of the Fergana branch of TUIT named after Muhammad Al-Khwarizmi

Annotation: In this article, legal methods of information protection and the main directions of security for electronic computing. In addition, it provides information about the type of confidential information and the principles of their operation.

Keywords: ISAF, information security, technical, computer systems, personnel, confidential information, computer systems.

AQQQT is created to protect information security at facilities from a number of potential threats. A specific set of protection methods and tools is used to block this or that threat. Some of them protect information from multiple threats at the same time. Among the methods there are also universal methods, which are the basis for any protection system.

These are legal ways of protecting information, which serve as the basis for the formal construction and use of a voluntary duty protection system;

these are organizational methods that are typically used to eliminate (reverse) multiple risks;

these are technical methods that protect information from most threats based on organizational and technical measures.

Legal issues in the legal methods of information protection include:

- Development of penalties for computer crimes;
- protection of programmers' copyrights;
- Improving criminal and civil law, as well as litigation in the field of computer crime;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

- issues of public control over the developers of computer systems;
- adoption of relevant international agreements on these issues, etc.

Considers organizational measures for information protection:

- protection of computer systems;
- selection of employees;
- Denial of the fact that the most important work is carried out by only one person;
- the presence of a plan to restore the system's ability to function after its failure;
- giving responsibility to those who provide information security systems;
- selection of the location of the computer center, etc.

The basic laws define the purposes, concepts and legal bases of information and information resources.

The Law "On Information, Informatization and Protection of Information" provides for the constitutional right of citizens to information, its openness and access to it, information on the legislative, executive and judicial bodies by citizens and organizations, etc. encourages access to information, the provision of public and private interest, and the promotion of communication and the development of information in society. It deals with the documentation of information and its relevance to the categories of open and limited access to information resources, the definition of mechanisms and powers to access information, the order of legal protection of information, the mechanisms of liability for violations in this area.

Objectives of protection of information defined by law:

- Elimination of theft, vandalism, embezzlement, forgery;
- ensuring the security of the individual, society and the state;
- Elimination of prohibited actions for loss, violation, blocking of information;
- protection of the constitutional rights of citizens to privacy and confidentiality of personal data;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

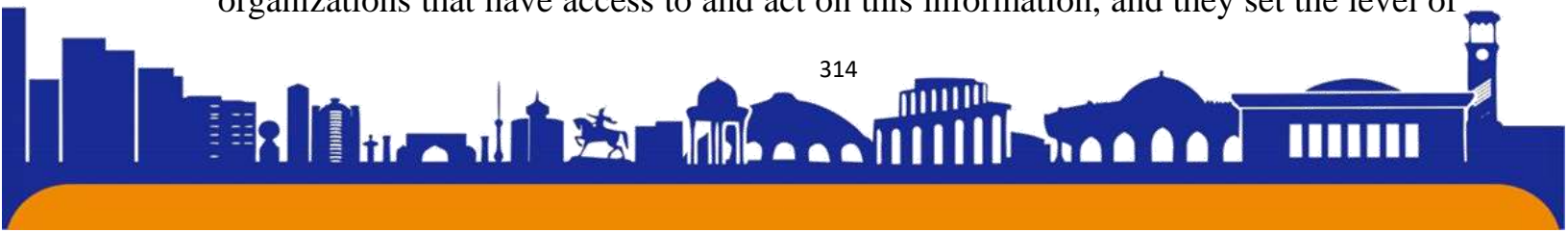
- protection of state secrets, confidentiality of documented information.

The law defines the objects of information security, which include:

- 1) all types of information resources;
- 2) the rights of citizens, legal entities and the state to receive, disseminate and use information, protect confidential information and intellectual property;
- 3) systems of formation, distribution and use of information resources, including information systems of different classes and functions, information libraries, archives, systems and large collections of information technology regulations and processes of information collection, processing, storage and transmission scientific, technical and service personnel;
- 4) information infrastructure, including information processing and analysis centers, mechanisms for ensuring the operation of information exchange and telecommunication channels, telecommunication systems and networks, including information protection systems and tools;
- 5) public consciousness based on mass media and propaganda (worldview, moral values, moral values, socially acceptable stereotypes of behavior and human relations). By law, restricted access messages are protected and the level of protection is determined by their owner, and the responsibility for safeguards rests not only with the owner but also with the user. Only documented information is protected. Documented information is divided into state secrets and classified information.

State secrets include state-protected military, foreign policy, economic, intelligence, counterintelligence, and operational search activities. The owner and user of these messages will be the state itself, so it will put forward protection requirements and oversee their management. Violation of these requirements is punishable by all strict laws.

Confidential information is documented information, the legal regime of which is established by special norms of the current legislation in the field of state, commercial, industrial and other public activities. The owners are the institutions and organizations that have access to and act on this information, and they set the level of

protection. In the event of a breach of confidentiality, certain sanctions may be imposed only if the following formalities have been completed in advance:

- the information must be really valuable;
 - the institution should take certain measures to deny free access to information and to protect its confidentiality;
 - All employees must be informed about the confidentiality of information.
- introduction of content management system

- Experimental verification of the developed system functions

The object of research is an electronic document management system

The research topic is management documentation

Research methods include:

- 1) methods of working with electronic documents;
- 2) methods of information retrieval, processing and storage;
- 3) methods of automating the solution of various functions of office work;
- 4) methods of data mining;
- 5) methods of checking the value of electronic documents.

The theoretical basis of the study was:

- documentation of local and foreign research management activities on labor organization;
- An enterprise that uses electronic document management with modern concepts that reveal the essence of modern activities.

When the theoretical and practical significance of the work is developed, the electronic document management system can be combined with the content management system, ending with a commercial proposal and implemented in the enterprise.

List of used literature

1. Akbarov D. E., Umarov S. A. Mathematical characteristics of application of logical operations and table substitution in cryptographic transformations //Scientific-technical journal. – 2021. – Т. 4. – №. 2. – С. 6-14.
2. Акбаров Д. Е., Умаров Ш. А. Алгоритм электронной цифровой подписи на основе композиции вычислительных сложностей: дискретного логарифмирования, разложения на простые множители и сложения точек эллиптической кривой //Автоматика и программная инженерия. – 2020. – №. 2 (32). – С. 29-33.
3. Умаров Ш. А., Умарова М. И. ПОНЯТИЕ О ДРЕВОВИДНЫХ СТРУКТУРЫ ДАННЫХ //Интернаука. – 2021. – №. 5-1. – С. 9-12.
4. Guo P. et al. Surface self-reconstruction of telluride induced by in-situ cathodic electrochemical activation for enhanced water oxidation performance //Applied Catalysis B: Environmental. – 2022. – Т. 310. – С. 121355.
5. Тожибоев И. Т. Краевые задачи в специальной области для уравнения смешанного типа //Вестник Томского государственного университета. Математика и механика. – 2018. – №. 56. – С. 17-28.
6. Mirzapolatovich E. O., Eralievich T. A., Mavlonzhonovich M. M. Analysis of Static Characteristics Optoelectronic Level Converters Liquids and Gases Based on Hollow Light Guides //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 6. – С. 29-31.

TIBBIY TEKSHIRUVDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.

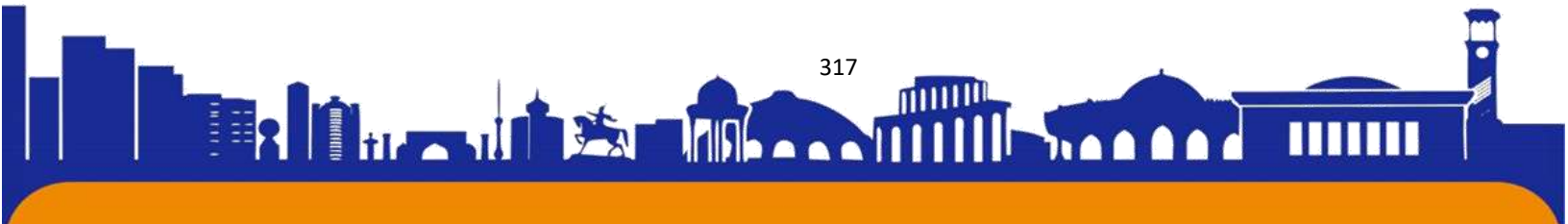
O'rinov Abdumannon Qaxxor o'g'li
Asilbek Abdulxayirov Abdurashid o'g'li
Qurbonov Samariddin Abdimannop o'g'li

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Annotatsiya:Inson salomatligini himoya qilish davlatimizning asosiy vazifalaridan biri bo'lib, bu masalani hal qilishda sog'liqni saqlash tizimini iqtisodiy ta'minlash, zamonaviy tibbiy asbob-uskunalar yetkazib berish, tizimni nazariy va amaliy ko'nikmalarga boy, klinik va laborator-instrumental tekshiruv tahlil natijalari asosida xulosa chiqarish imkoniyatiga ega bo'lgan malakali kadrlar bilan ta'minlash muhim ahamiyatga ega.Ushbu maqolada tibbiy tekshiruvda zamonaviy texnologiyalardan foydalanish haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Texnologiya, tibbiy tekshiruv, klimatoterapiya, baroterapiya, galvanizatsiya, induktotermiya,

Tirik organizm atrof-muhit bilan o'zaro ta'sirlashgan holdagina yashashi mumkin. U muhitning radiatsiya, rentgen nurlari, ultrabinafsha, infraqizil, harorat, namlik, havo bosimi shu kabi fizik xarakteristikalarining o'zgarishlaridan keskin ta'sirlanadi. Tashqi muhitning organizmga ta'siri faqatgina tashqi faktor sifatida hisobga olinmasdan, undan davolash usuli (klimatoterapiya va baroterapiya) sifatida ham foydalanish mumkin . Shifokor o'zining amaliy faoliyati jarayonida atrof-muhitning bunday faktorlarini inson organizmiga ta'sirini baholay bilishi lozim. Chunki diagnostika va davolash uchun zarur bo'lgan inson organizmida sodir bo'ladigan turli murakkab jarayonlar: qon aylanishi, tomir bo'ylab elastik to'lqin va tebranishlami (pulslar) tarqalishi, yurakning mexanik ish faoliyati, biopotensiallarning generatsiyasi, nafas olish, issiqlik uzatish, bug'lanish, hujayralardagi modda almashinishi - diffuziya hodisasi va hokazolarga tashqi muhit faktorlari ta'sir ko'rsatadi Shuning uchun zamonaviy tibbiyot barcha kasalliklarni diagnostikasi, davolash va sanitariya gigiena usullari uchun yuqoridagi faktorlar ta'sirini qayd qiluvchi, ishlov beruvchi va turli energetik kattaliklar bilan ta'sir etuvchi turli tibbiy priborlar, apparatlar va jihozlardan foydalanishni taqozo etadi. Buning uchun diagnostika apparatlarining asosiy qismi: kalorimetr, balistokardiograf, polyamnetr,

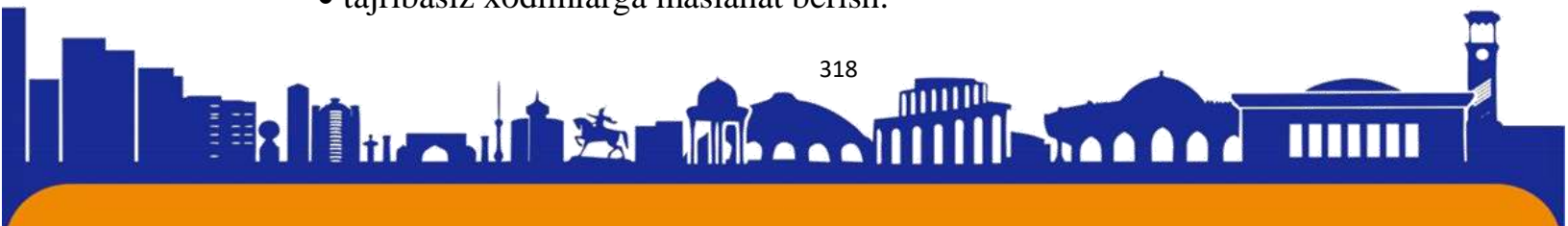
elektrokardiograf, fonokardiograf, reograflar va boshqalar haqida ma'lumotga ega bo'lish lozim.

Tibbiyotdagi axborot texnologiyalari bemorlarning ahvolini yuqori sifatli monitoring qilish imkonini beradi. Elektron tibbiy hujjatlarni yuritish klinika xodimlarining turli blankalarni tayyorlashga sarflaydigan vaqtini qisqartirish imkonini beradi. Bemor haqidagi barcha ma'lumotlar muassasaning tibbiyot xodimlari uchun mavjud bo'lgan bitta hujjatda keltirilgan. Tekshiruvlar va protseduralar natijalari to'g'risidagi barcha ma'lumotlar to'g'ridan-to'g'ri elektron tibbiy kartaga kiritiladi. Bu boshqa mutaxassislariga belgilangan davolash sifatini baholash, tashxis qo'yishdagi noaniqliklarni aniqlash imkonini beradi.

lanilmo Masalan, elektrotexnikaning rivojlanishi - galvanizatsiya, induktotermiya, yoruglik bilan davolash uchun elektroappaturalar yaratishda, optikaning rivojlanishi esa - laboratoriya va operatsion mikroskoplarni, endoskopik asboblarni, shu jumladan tolali optika asboblarni yaratishda, mexanika va avtomatikaning yutuqlari - qon bosimini o'lchash, har xil to'qimalar tikish va h.k. uchun asbob va appaturalarni yaratishga tatbiq etilmoqda. Tibbiy texnikaning rivojlanishi xususan radiotexnika va radioelektronikaning taraqqiyoti diagnostika va davolash uchun organ va to'qimalar parametrlari va turli xarakteristikalarini aniqlash va ularga turli diapazondagi elektromagnit to'qinlar bilan ta'sir etish uchun fizioterapevtik apparatlar yaratildi. Kompyuter texnikasining tibbiyot amaliyotidagi tatbiqlar tibbiyot axborotlarini olish, ularni saqlash, muayyan masofalarga uzatish hamda tirik organizmni ochiq termodinamik sistema shaklida modellashtirib uning barcha qismlarini davolashdagi mexanizmlarini ishlab chiqish va nazorat qilish imkonini yaratdi.

Tibbiyot va sog'liqni saqlash sohasidagi axborot texnologiyalari quyidagi vazifalarni hal qilishga yordam beradi:

- klinikadagi bemorlarning hisobini yuritish;
- ularning holatini masofadan kuzatib borish;
- diagnostika tekshiruvlari natijalarini saqlash va uzatish;
- belgilangan davolashning to'g'riligini nazorat qilish;
- masofaviy ta'limni o'tkazish;
- tajribasiz xodimlarga maslahat berish.

Davolash maqsadida organizmga turli fizik faktorlar (ultratovush, elektr toki, elektromagnit maydon va boshqalar) bilan dozali ta'sir ko'rsatishni ta'minlovchi elektron qurilmalar, mikroto'lqinli terapiya apparatlari, elektroxirurgiya uchun apparatlar, kardiostimulyatorlar va boshqalami tuzilishi va ishlash prinsiplarini bilish maqsadga muvofiqdir.

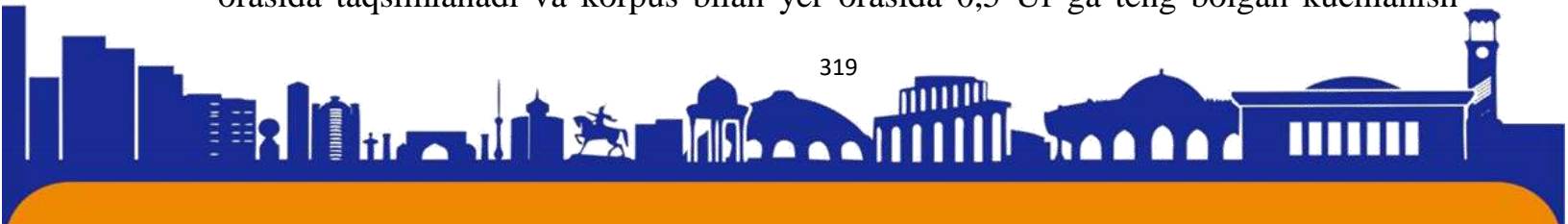
Kompyuterlashtirilgan texnika tibbiyot xodimlariga bilimlarini oshirish, qo'llash, institutda ta'lim olgan nazariy ilmlarini amaliyotda sinab ko'rish imkoniyatini taqdim etmoqda. Shuningdek, zamonaviy tibbiyotchilar kompyuter vositasida epidemik kasalliklarning tarqalish tezligini ko'rsatuvchi xarita yaratmoqdalar. Masofaviy tashxislash dasturlari esa shifokor va bemor aloqalarida uzviylik kasb etdi.

Robotlarning operatsiya qilishi, telefondagi mobil ilovalar orqali salomatlik holatini tekshirish, texnik qurilmalar orqali laboratorik tahlillarni uy sharoitida o'tkazish... Bugungi kunda afsona emas, haqiqatga aylangan ushbu voqealar atrofida bir savol paydo bo'ladi: Hamma ish texnikaga yuklansa, tibbiyotchilar va ayniqsa jarroh, terapevt, laborantlar ishsiz qoldimaydimi?

Birinchiidan, tibbiyotda mas'uliyat texnikaga to'liq yuklanmaydi. Jarayonni kuzatib borish, tashxisni tasdiqlash baribir shifokorning zimmasida qolaveradi. Ikkinchiidan, o'z sohasida yutuqqa erishish istagidagi tibbiyotchi texnika bilan ko'proq do'st tutinadi, uning imkoniyatlaridan to'lig'icha foydalanishga urinadi. Shunda uning noni yarimta bo'lmaydi, balki texnologiyalar vositasida ishi yanada unum topadi, mijozlari ko'payadi, obro'si oshadi.

Keyingi yillarda elektron qurilmalarning rivojlanishi tirik organizmda hosil bo'iyotgan biopotensiallarni yozib olishga va klinik nuqtayi nazaridan tahlil qilinib, ishemik kasalliklarning turli diagnostik usullariga tatbiq qilinmoqda. Ko'pchilikka ma'niy bo'lgan usul-elektrokardiografiya Eytxoven nazariyasi asosida yurak faoliyatini aks ettiruvchi biopotensiallarni yozishdir. Mikroskopning tibbiy va biologik tadqiqoilardagi ahamiyati hammaga ma'niy . Tolali optikaga asoslangan zamonaviy tibbiy asboblarning organizmning ichki bo'shliqlarini ko'rishga imkon bermoqda. Spektral analiz usulidan tibbiyotda, gigiyena, farmakologiyada va biologiyada foydalaniladi.

Hozirgi vaqtda ko'pincha neytrali yerga ulangan uch fazali tarmoqlardan foydalanilmoqda. Bu holda himoyalovchi yerga ulashning samarasi kam. Haqiqatdan ham, yerga ulash yaxshi bo'lganda (2.5 - rasm) Ri- kuch, Uf kuchlanish qarshiliklar orasida taqsimlanadi va korpus bilan yer orasida 0,5 Uf ga teng bo'lgan kuchlanish

boiadi. Bu odam uchun xavflidir. Muhimi tok urishda saqlagich kuyadi, lekin bu birdaniga yuz bermasligi yoki «avariya» tok kuchining kamligi tufayli umuman yuz bermasligi mumkin. Saqlagich ishlab turishi uchun boshqa turdagi himoyadan foydalaniladi - himoyali nolga ulash, bunda apparaturaning korpusini simlar yordamida tarmoq simining noli bilan ulanadi (2.6 - rasm). Korpusga tok urgan holda qisqa tutashish ro'y beradi (shtrix punktir bilan ko'rsatilgan), saqlagich kuyadi va apparatura kuchlanish manbaidan uziladi. Nol simining uzilib ketishi ehtimolligi har qachon boiishi tufayli neytral yerga bir necha joylarda ulanadi. Aytilganlardan xulosa qilib, yana shimi ta'kidlaymizki, himoyaviy yerga ulash yoki nolga ulash - izolyatsiyalangan neytralli tuzilmalarda, tarmoqni apparaturaning yerga ulangan qismlari bilan tutashishi natijasida odam tanasi orqali o'tuvchi xavfsiz tok kuchini, neytralli yerga ulangan tuzilmalarda esa apparaturani elektr tarmogidan avtomatik uzishni ta'minlashi kerak. Tibbiyot apparaturasidan foydalanilayotganda tibbiyot xodimi ekspluatatsiya qilayotgan buyumning ishdan chiqish ehtimolligi tog'risida, ya'ni asbob (apparat) yoki uning qismlarini buzilishi, ruxsat etilgan parametrlarning oshib va kamayib ketishi ehtimolligi to'g'risida tasavvurga ega boiishi keiak. Texnik talablarga javob bermaydigan qurilma ish qobiliyatini yo'qotadi, shuning uchun uni sozlab ishlash qobiliyatiga qaytarish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Remizov A.N. Tibbiy va biologik fizika. T.: Ibn Sino, 1992. (2005) 615 s.
2. Аппарат для «УВЧ» терапии малой мощности «МИНИТЕРМ УВЧ - 5 - 1». Паспорт АЗ.293003 ПС. 44 с.
3. Николаева В.П. Физические методы' лечения в оториноларингологии. М.: Медицина,. 1989. С.254.
4. Аппарат для «УВЧ» - терапии. «УВЧ - 30». Паспорт. М.: ЕМА, 1982. С.52.
5. Ливенсон А. Р. Электромедицинская аппаратура. М., 1981.
6. Кортников Е. В. ва б.к..Осново' материаловедения для медицинских вузов. М., 1988.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

TEKNOLOGIYA FANIDA ROBOTOTEXNIKA O'QITISHNING AHAMIYATI

Otajonova Shohista Azimboy qizi

Urganch Davlat Pedagogika Instituti magistranti

Annotatsiya. Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologiya darsi va sinfdan tashqari mashg'ulotlarda robototexnikani o'qitish asosida o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish masalasidagi mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim standarti, muloqot qobiliyatlari, robototexnika, dasturlash, sinfdan tashqari mashg'ulotlar.

Аннотация. В статье рассматривается развитие творческих способностей учащихся через обучение робототехнике в общеобразовательных школах на уроках технологии и внеучебной деятельности.

Ключевые слова: образовательный стандарт, коммуникативные навыки, робототехника, программирование, внеклассная деятельность.

Zamonaviy jamiyatning rivojlanishi ilmiy-texnikaviy taraqqiyot bilan uzviy bog'liqdir. Axborot-kommunikatsiya va muhandislik texnologiyalari ta'lim faoliyatining ajralmas qismiga aylanib, ularning samaradorligini sezilarli darajada oshirib, o'quvchilarning intellektual, hissiy va shaxsiy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishga maksimal darajada hissa qo'shmoqda. Bu esa texnik ijodkorlikning innovatsion yo'nalishi - robototexnikani rivojlantirish uchun qulay muhit shakllantiradi. Yosh avlodning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish va ularning texnik tayyorgarligini takomillashtirish g'oyasi muhim vazihalardan biri hisoblanadi. Yangi davlat ta'lim standartlari kontsepsiyasi o'quvchilarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish va shaxsiy rivojlanish traektoriyasida kognitiv qobiliyatlarni shakllantirishga e'tibor qaratgan holda ishlab chiqilgan. Ta'lim robototexnika asoslarini o'qitilishi o'quvchi va yoshlarning o'z taqdirini o'zi belgilashini shakllantirib, ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish ustida ishlashning muhim elementi va vositalariga aylanib bormoqda va texnik va muhandislik tafakkurini shakllantirishni ta'minlamoqda.

Asosiy umumiy o'rta ta'lim maktablari davlat ta'lim standarti biz o'qituvchilarga yuqori texnologiyali muhandislik va dasturlash bilan bog'liq mavzularni rivojlantirishga, robototexnikani darsda va darsdan tashqari tadbirlarga integratsiyalashga turtki berdi.

Robototexnika maktab ta'limiga jadallik bilan kirib kelmoqda. Robototexnikani ta'lim jarayoniga joriy etish "Texnologik ta'lim"ni amalga oshirishning asosiy vositalaridan biri bo'lib, jahon texnologik taraqqiyotining zamonaviy talablariga mos keladigan ilmiy-texnik salohiyatni shakllantiradi.

Robototexnikaga oid mashg'ulotlarni o'quv jarayoniga joriy etish natijasida o'quvchilarda konstruktorlik, texnik ijodkorlik, tahlil qilish, tanqidiy fikrlash, qismlardan bir butun tizim hosil qilish xususiyatlari shakllanadi. Robototexnika o'quvchilarning ijodkorlik kompetensiyasini shakllantirishda katta imkoniyatlarga ega, u o'quvchilarga yuqori motivatsion impuls beradi. Maktablarda texnologiya darslarida robototexnika yo'nalishidagi mavzularni tushuntira oladigan mutaxassislar kam. Dars soatlari esa mashg'ulotni o'zlashtirishlari uchun yetarli emas.

Dars soatlarini ko'paytirish bilangina natijaga erishib bo'lmaydi. Informatika fani chuqur o'rgatilib, nazariyada olingan bilimlar amaliy bajarilmasa natija yaxshi samara bermaydi. Informatika darslaridan olingan bilimlarni amaliyotga bog'lovchi fan bu texnologiyadir. Axborot texnologiyalarining dolzarbligi oshib borayotgan ekan, demak, maktab dasturlarida shunga muvofiq o'zgartirishlar kiritish davri keldi. Hozirda bolalar maktab, balki bog'cha yoshidanoq texnik qurilmalarni ishlata oladi. Ular raqamli savodxonlikka tayyor.

Yangi fan bolalar yoshiga moslashtirilgan holda o'tiladi. Dars qiziqarli ma'lumotlar va o'yinlar tarzida o'tilib, ortiqcha bosimning oldi olinadi. Endi maktabga qadam qo'ygan o'quvchiga texnikadan foydalanish, texnika xavfsizligiga rioya etish asta-sekin o'rgatiladi. O'quvchilar axborot texnologiyalarini qulay hayot va yuqori daromadga yetaklaydigan yo'l ekanini tushunib yetishadi.

Robototexnika - bu robotlarni qurish, ulardan foydalanish va ulardan foydalanish, shuningdek ularni boshqarish, sezish va ma'lumotlarni qayta ishlash bilan shug'ullanadigan mexanika, elektrotexnika va elektron muhandislik va informatika fanining birlashtirilgan sohasi. Robototexnika - avtomatlashtirilgan texnik tizimlar va ishlab chiqarish jarayonlarining so'nggi texnik tarkibiy qismlarini ishlab chiqish va qo'llashni o'rganadi. Avtomatlashtirilgan mashinalar, robotlar odamlar o'rniga xavfli joylarda yoki zavodda yig'ish jarayonida ishlashi mumkin. Robotlar tashqi ko'rinishi, xulq-atvori va idrokida odamlarga juda o'xshash bo'lishi mumkin.

Bugungi kunda olimlar gumanoid robotlarni odamga o'xshatishga harakat qilmoqda. Avtonom robotlar haqida ma'lumot qadim zamonlardan beri mavjud bo'lib,

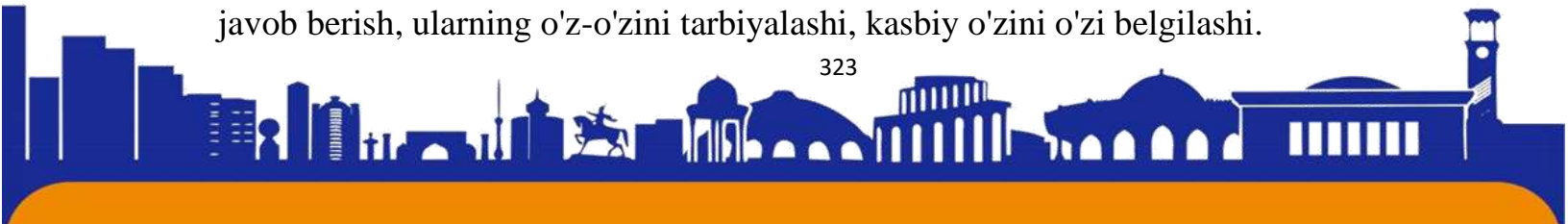

ammo bu mavzu bo'yicha tadqiqotlar yigirmanchi asrda boshlangan. Bugungi kunda robototexnika jadal rivojlanayotgan soha. Texnologiya rivojlanib borishi bilan robototexnika ham rivojlanib bormoqda, chunki robototexnika texnologiyalar bilan chambarchas bog'liqdir. Texnologiya rivojlanib borishi bilan tadqiqotlar va ishlab chiqishlar o'zgaradi, shuningdek robotlardan foydalanish o'zgaradi. Robotlar uy sharoitida, biznesda va armiyada qo'llaniladi. Ko'pgina robotlar odamlarga bevosita ta'sir ko'rsatadigan vaziyatlarda, masalan, minalar va bombalarni zararsizlantirishda ishlatiladi.

To'liq avtonom robotlar faqat XX asrning ikkinchi yarmida paydo bo'ldi. Dastlabki raqamli boshqariladigan dasturlash roboti Unimate edi. Ushbu robot eritish mashinasidan issiq temir qismlarni ko'tarish va yig'ish uchun mo'ljallangan. Bugungi kunda savdo va sanoat robotlari keng tarqalgan. Ushbu robotlar odamlarga qaraganda arzonroq, ixchamroq va mustahkamroq. Ushbu sohada ishlatiladigan ba'zi robotlar iflos, xavfli va odamlar uchun zerikarli. Robotlar yig'ish, yetkazib berish, yer va kosmik tadqiqotlar, tibbiy operatsiyalar, qurol, laboratoriya tadqiqotlari, xavfsizlik sifatida keng qo'llaniladi.

Maktablarda robototexnika asoslarining o'qitilishi dolzarbli texnik ijodkorlikni rivojlantirishning yangi vazifalari bilan belgilanadi, zamonaviy fan amaliy faoliyatda texnik va axborot bilimlarini uyg'unlashtira oladigan mutaxassislariga bo'lgan talabning yuqoriligidan kelib chiqadi. Har bir o'quvchining qobiliyatini ochib berish, yuqori texnologiyali, raqobatbardosh dunyoda hayotga tayyor shaxsni tarbiyalash - davlat ta'lim standartida zamonaviy ta'limning maqsadlari sifatida belgilangan.

Robototexnikani ta'lim jarayoniga joriy etish "Texnologik ta'lim"ni amalga oshirishning asosiy vositalaridan biri bo'lib, jahon texnologik taraqqiyotining zamonviy talablariga mos keladigan ilmiy-texnik salohiyatni shakllantiradi. Sinf dan tashqari mashg'ulotlarning asosiy afzalligi o'quvchilarga ularni rivojlantirish va doimiy o'zgaruvchan individual ijtimoiy-madaniy va ma'rifiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan keng ko'lamli faoliyatni amalga oshirish imkoniyatini berishdir. Robototexnikani maktabning sinf dan tashqari faoliyatiga joriy etishdan maqsad shaxsning har tomonlama rivojlanishi uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish: intellektual rivojlanish, o'quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari va iste'dodlariga javob berish, ularning o'z-o'zini tarbiyalashi, kasbiy o'zini o'zi belgilashi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Maktabda texnologiya darslarirda robototexnika majmualaridan quyidagi yo'nalishlarda foydalanish mumkin:

- namoyish qilish;
- frontal laboratoriya ishlari va tajribalar;
- tadqiqot loyihasi faoliyati.

Sinfidan tashqari robototexnika darslarini tashkil etish shakllari orasida quyidagilar mavjud:

- ustaxona;
- maslahatlashuv;
- rolli o'yin;
- musobaqa;
- ko'rgazma;
- o'rganish.

Shu o'rinda maktab dasturidagi texnologiya darslari tarkibida robototexnika soatlari uchun keng o'rin ajratilishini masalaga yechim sifatida taklif etmoqchiman. Yoki bo'lmasa, maktablarda texnologiya fani o'qituvchilari tegishli malaka oshirish soatlarini o'tagan holda robototexnika to'garak mashg'ulotlarini muntazam o'tishini yo'lga qo'yish zarur. Robototexnika darslari amaliy faoliyatni taqozo etgani tufayli, maktab moddiy-texnik bazasini shu yo'nalishdagi asbob-uskunalar bilan jihozlash muammosi ko'ndalang bo'lishi tabiiy. Chunki robototexnika uskunalari va jihozlarining kamyobligi va qimmatligi bor gap. Yasash va yaratish jarayonlarinitashkil etish bo'yicha metodik ma'lumotlar bazasi ham yaratilishi zarur. Biroq o'quv markazlaridagi robototexnika mashg'ulotlari ham yuqori texnologik jihozlanganligini uchratmadik. Shunday ekan, o'quvchiga robototexnika sirlarini o'rganish imkoniyatini maktabda yaratish davri kelganligini yana bir bor ta'kidlayman.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'.O.Tohirov, Shamsiyeva Z.S., Texnologiya ta'limini modernizatsiyalashning nazriy- metodologik masalalari. Umumiy o'rta ta'lim sifatini oshirish: mazmun, metodologiya, baholash va ta'lim muhiti. 2020.-15 b
2. N.A.Umarjonova, Elektron o'quv-uslubiy majmualarni yaratishda multimediya komponentkaridan foydalanish "Фан, таълим ва техникани инноватцион ривожлантириш масалалари" 191 b.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

3. О.А.Кўйсиров, узлуксиз таълимда узвийликни таъминлаш ҳамда халқаро тадқиқотлар асосида ўқувчиларнинг мантикий фикрлашини ривожлантириш. “Таълимдаги халқаро тадқиқотларнинг Янги Ўзбекистон тараққиётидаги ўрни” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция илмий ишлар тўплами. 10 б.

4. Filipov S.A. Robotics for children and parents Sank Peterburg-2021[1]:

5. Iskandar, O. (2023). The Organization of the Khorazm Soviet Republic. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(4), 794-798.

6. Ochilov, I. (2023). IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN FORMING THINKING AND SKILLS IN HISTORY LESSONS. Science and innovation, 2(B4), 481-484.

7. Omongaldi o'g'li, O. I. (2023). QADIMGI DAVRLARDAGI KO'CHMANCHI SAK, MASSAGET QABILALARI HAQIDA MUSHOHADALAR. IQRO JURNALI, 2(2), 597-600.

8. Omongaldi o'g'li, O. I. (2022). QADIMGI XORAZM SIRLI QAL'ALARI. PEDAGOGS jurnali, 10(4), 182-185.

9. Iskandar, O. (2022). XIVA TARIXI VA RIVOJLANISHIDA TURIZMNING AHAMIYATI. PEDAGOG, 1(3), 327-329

10. Машарипов, В. У., Мирвалиева, Н. Р., & Абдуллаев, У. М. (2023). Местный иммунитет и специфическая сенсбилизация к антигенам бактерий у больных тонзиллитом. Science and Education, 4(2), 392-400.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Biologiyada evolyutsiya va rivojlanish modellari, biologik tizimlarning tarqalish modellari

Kubaev Asaliddin Esirgapovich

Samarkand davlat tibbiyot universiteti. Uzbekiston

Annotasiya: Ushbu makolada biology va Tibbiyotda matematik modellashtirish va sohalarida modellashtirish orqali yaratilayotgan nanotexnologiyalar to'grisida bayon qilinadi.

Tayanch so'z va iboralar: Biologik modellashtirish, molekulyar, subhujayra, hujayra, organ-tizimli, organizm va populyatsiya - biotsenotik .

Material va uslublar: Ilm - fan bilan shug'ullanadigan ob'ektlar va jarayonlar qanchalik murakkab bo'lsa, ushbu ob'ektlar va jarayonlarni tavsiflash uchun mos bo'lgan matematik abstraktsiyalarni topish shunchalik qiyin bo'ladi. Biologiya, geologiya va boshqa "ta'riflovchi fanlar" ga matematika faqat XX asrning ikkinchi yarmidan kiritila boshlangan. Bio-mantiqiy jarayonlarni matematik tarzda tasvirlashga birinchi urinishlar populyatsiya dinamikasi modellariga tegishli. Matematik biologiyaning ushbu sohasi kyeinchalik matematik ko'pburchak bo'lib xizmat qildi, unda biologiyaning turli sohalarida matematik modellar, shu jumladan evolyutsiya, mikrobiologiya, immunologiya va boshqa sohalar ishlab chiqilgan".

Biologiyadagi eng oddiy modellar

Bio- mantiqiy ishlab chiqarishda shakllantirilgan birinchi taniqli model— bu XIII asrda Pizadan Leonardoni o'z asarida keltirgan mashhur Fibonachchi sonlaridir. Bu har oyda tug'iladigan quyon juftlari sonini tavsiflovchi bir qator raqamlar, agar quyonlar ikkinchi oydan boshlab ko'payishni boshlasa va har oy bir juft quyon shaklida nasl tug'sa. Qator raqamlar ketma-ketligini ifodalaydi: 0, 1, 1, 2, 3, 5, 8, 13, 21, 34, 55, 89, 144, 233 ...

Agar biz ushbu qatorni matematik tarzda tavsiflasak, unda berilgan qatorning har bir keyingi atamasi oldingi ikkitasining yig'indisiga teng, uchinchi atamadan boshlab.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Tarixda ma'lum bo'lgan keyingi model — Maltus modeli (1778), bu populyatsiyaning ko'payishiga mutanosib ravishda kamayishi yo'llarini tasvirlaydi. Diskretik shaklda ushbu qonun geometrik progressiyani ifodalaydi, differentsial tenglama shaklida bu populyatsiyaning eksponensial o'sishi modeli bo'lib, hech qanday yigin bo'lmagan taqdirda hujayra populyatsiyalarining o'sishini yaxshi tavsiflaydi.

Ushbu eng oddiy modellar matematik modellarning biologik ob'ektlar bilan taqqoslaganda qanchalik ibtidoiy ekanligini ko'rsatadi. Shunday qilib, populyatsiya — bu organizmlarning murakkab tashkil etilgan individual shaxslari to'plamidir. O'z nuqtai nazaridan, har bir organizm organlar, to'qimalar va hujayralardan iborat bo'lib, metabolik jarayonlarni amalga oshiradi, harakat qiladi, tug'iladi, o'sadi, ko'payadi, qariydi va o'ladi. Shubhasiz, bunday tizimlar uchun har qanday matematika faqat qo'pol soddalashtirilgan tavsifni beradi.

Biologiyada modellar bio- mantiqiy tuzilmalar, funksiyalar va jarayonlarni tirik mavjudotlarni tashkil etishning turli darajalarida modellashtirish uchun ishlatiladi: molekulyar, subhujayra, hujayra, organ-tizim, organizm va populyatsiya. Shuningdek, turli xil biomantiqiy hodisalarni modellashtirish, shuningdek, jismoniy shaxslar, populyatsiyalar va ekotizimlarning yashash sharoitlariga hujum qilish mumkin.

Biologiyadagi model turlari

Biologiyada asosan uchta turdagi modellar qo'llaniladi:

1. *Biologik.* biz ularni hozirch ko'rib chiqmaymiz.
2. *Fizik-kimyoviy.* Fizik-kimyoviy modellar fizik yoki kimyoviy vositalar yordamida biologik tuzilmalar, funktsiyalar yoki jarayonlar bilan belgilanadi. 60-yillardan boshlab bor ediishlanishfizik-kimyoviy yaratilish fizik-kimyoviy modellar tuzilishi va ba'zi hujayra funktsiyalari. Shunday qilib, nemis olimi Traube 1867 yilda tirik hujayraning o'sishiga taqlid qildi, 1907 yilda fransuz fizigi S. Ledyuk suv o'tlari va qo'ziqorinlarga o'xshash tuzilmalarni oldi. Keyinchalik yanada murakkab modellar elektrotexnika va elektrnika tamoyillariga asoslangan. Masalan, elektrofiziologik tadqiqotlar ma'lumotlari asosida elektron sxemalar, modellar- asab hujayrasida, uning jarayonida bioelektrik potentsiallar qurildi. Muvaffaqiyatlar, shuningdek, organizmlarning yoki ularning a'zolari va hujayralarining mavjudligi uchun fizik-kimyoviy sharoitlarni modada erishildi: noorganik va organik moddalarning eritmalari (Ringer, Lokk, Tirod va boshqalar eritmalari) tanlangan, ular tananing ichki muhitini taqlid qiladi va izolyatsiya qilingan organlarning mavjudligini qo'llab-quvvatlaydi. yoki tanadan tashqarida o'stirilgan hujayralar. Bio-gik membranalarining modellari ionlarni tashish jarayonlarining fizik-kimyoviy asoslarini va turli xil omillarning ta'sirini o'rganishga imkon beradi. O'z- o'zidan tebranish rejimida eritmalarda sodir bo'ladigan kimyoviy reaksiyalarning yordami bilan ko'plab biologik elementlarga xos bo'lgan

tebranish jarayonlari modellashtiriladi- differentsiatsiya, morfogenez, murakkab neyron tarmoqlaridagi hodisalar va boshqalar.

3. *Matematik* (matematik mantiq). Matematik modellar eksperiment ma'lumotlari asosida qurilgan yoki biologik hodisaning gipotezasini yoki Teo- riyasini spekuliyativ, rasmiy ravishda tasvirlab bergan va keyingi eksperimental tekshiruvni talab qiladi. Kompyuterda biologik hodisaning matematik modelini "ijro etish" ko'pincha eksperimentda takrorlash qiyin bo'lgan sharoitlarda o'rganilayotgan biologik jarayonning o'zgarishi xususiyatini taxmin qilishga imkon beradi. Matematik model ba'zi hollarda tadqiqotchiga ilgari ma'lum bo'lmagan ba'zi bir shaxslarni bashorat qilishga imkon beradi. Masalan, gollandiyalik olimlar Van der Pol va Van der Mark tomonidan taklif qilingan, relaksion tebranishlari nazariyasiga asoslangan yurak faoliyati modeli, keyinchalik odamlarda aniqlangan yurak ritmining buzilishi ehtimolini ko'rsatdi. Fiziologik hodisalarning matematik modellariga ingliz olimlari A. Xodkin va A. Xaksli tomonidan ishlab chiqarilgan asab tolasining qo'zg'alish modellari kiradi. Amerikalik olimlar U. Mak- Kallok va U.Pitsa ning asab tarmoqlari nazariyasi asosida. neyronlarning o'zaro ta'sirining mantiqiy va matematik modellari qurilgan. Differensial va integral tenglamalar tizimlari biosenozlarni (V. Volterra, A. N. Kolmogorov) modellashtirish uchun qo'yilgan.

Yirtqich-o'lja modeli

Matematik model eng sodda, ya'ni ikki turdagi "yirtqich-o'lja" tizimi quyidagi prepozitsiyalarga asoslanadi :

- 1) n va m yirtqichlari populyatsiyasining soni faqat vaqtga bog'liq;
- 2) o'zaro ta'sir bo'lmasa, turlarning soni Maltus modeliga ko'ra o'zgaradi; shu bilan birga, qurbonlar soni ko'payadi va yirtqichlar soni kamayadi, chunki bu choyda ovqatlanadigan hech narsa yo'q:

$$\frac{dN}{dt} = \alpha N, \frac{dM}{dt} = -\beta M, \alpha > 0, \beta > 0,$$

bu erda α va β - tug'ilish va o'lim darajasi;

3) yirtqichning tabiiy o'limi va yirtqichning tabiiy tug'ilishi ahamiyatsiz deb hisoblanadi;

4) ikkala populyatsiya sonining to'yinganligi ta'siri hisobga olinmaydi

5) yirtqichlar sonining o'sish sur'ati cM , $c > 0$ yirtqichlar soniga nisbatan kamayadi va yirtqichlarning o'sish su-r'ati dN o'ljasining soniga mutanosib ravishda oshadi.

Yuqoridagi taxminlarni hisobga olgan holda biz Lotka- Volterra tizim tenglamalarini olamiz

$$\frac{dN}{dt} = (\alpha - cM), \quad (a)$$

$$\frac{dM}{dt} = (-\beta - dN)M. \quad (b)$$

Yirtqich va yirtqich populyatsiyalar soni muvozanat pozitsiyasi atrofidagi davriy tebranishlar.

Tebranishlarning amplitudasi va ularning davri $n(0)$, $M(0)$ sonlarining boshlang'ich qiymatlari bilan belgilanadi. Mohiyati to'liq tushunilgan tebranishlar (ular haqiqatan ham nasldan kelib chiqqan holda kuzatiladi) ikki turlilarning populyatsion tizimlarining ahamiyatini anglatadi, ammo bir turlilarga qaraganda ancha murakkab jarayonlar.

Ikki turdagi o'zaro ta'sirlarning aniqroq matematik tavsiflari ish-g'ol qilingan hududlarda populyatsiyalarning noto'g'ri taqsimlanishining notekisligini hisobga oladi (ular qisman hosilalar tenglamalari tizimlari bilan bog'liq), shaxslarning tug'ilishi va ularning etukligi o'rtasidagi vaqtinchalik kechikish va boshqalar. vaqt va makonda o'zaro ta'sirning ancha murakkab ko'rinishlari paydo bo'ladi.

Evolutsiyaning umumiy modellari. Nazariy populyatsiya genetikasi usullari. M. Kimuraning betaraflik nazariyasi

1. Klassik populyatsiya genetikasi.

Evolutsiyaning sintetik nazariyasi nacha-lehxvekda ishlab chiqilgan. U C. Darvinning g'ayritabiiy seleksiya haqidagi ta'limotiga va G. Mendelning genlar

haqidagi g'oyalarga, ya'ni irsiy xususiyatlarni uzatishning diskret elementlariga asoslangan. Evolyutsiyaning sintetik nazariyasini shakllantirishda katta rol o'ynadi kichik mevali chivin *Drosophila*. Aynan eksperimentsiz ushbu pashshada Darvinning foydali o'zgarishlarning bosqichma- bosqich to'planishi haqidagi g'oyasi va Mendeleev genetikasining diskret tabiati o'rtasidagi qarama- qarshi nutqni yarashtirishga imkon berdingiz. *Drosophila* dagi sobiq perimentlar mutatsion xiyonat juda kichik bo'lishi mumkinligini ko'rsatdi.

Sintetik evolyutsiya nazariyasining matematik modellari R. Fisher, J. Xoldan va S. Rayt tomonidan yaratilgan. Asosan, klassik populyatsion genetikaning ushbu matematik nazariyasi 30- yillarning boshlarida yakunlandi. progressiv evolyutsiyaning asosiy mexanizmi foydali mutatsiyalarni oladigan organizmlarni tanlashdir. Populat genetikasining matematik modellari rivojlanayotgan populyatsiyada gen chastotalarining tarqalish dinamikasini miqdoriy jihatdan tavsiflaydi.

Modellarning ikkita asosiy turi mavjud:

* Deterministik modellar. Deterministik modellarda populyatsiyalar soni cheksiz, ammo katta ekanligini ko'rsatadi. Bunday holda, gen chastotalarini taqsimlashdagi tebranishlarni e'tiborsiz qoldirish mumkin va populyatsiya dinamikasini genlarning o'rtacha chastotalari nuqtai nazaridan tavsiflash mumkin.

* Stoxastik modellar. Stoxastik modellar cheklangan sonli populyatsiyalarda ehtimollik jarayonlarini tavsiflaydi.

2. Molekulyar evolyutsiya: neytrallik nazariyasi.

1950-1960 yillarda molekulyar biologiyada inqilob yuz berdi. DNK tuzilishi aniqlandi, Ge-netik kod dekodlandi, olimlar tirik hujayraning molekulyar genetik tizimining umumiy tamoyillarini o'rnatdilar. Eksperimental ma'lumotlarni tahlil qilib, M. Kimura ushbu tajribalarni Darvin tanlovi orqali qulay mutatsiyalarni tanlash asosida tushuntirishga harakat qilganda, jiddiy qiyinchiliklarga duch kelganini aniqladi.

Ushbu nazariyaning asosiy taxminlari quyidagilardan iborat: mutatsiyaning molekulyar darajasi asosan neytral yoki xavfli emas. Bu taxmin aminokislotalarni almashtirishning eksperim- aqliy kuzatilgan tezligiga va oqlarning unchalik muhim bo'lmagan qismlarida almashtirish tezligi makro molekularlarning faol markazlariga qaraganda ancha yuqori ekanligiga mos keladi. Populyatsiya genetikasining matematik

usullaridan foydalangan holda, Kimura nazariyaning bir qator oqibatlarini oldi, ular molekulyar genetika ma'lumotlariga juda mos keladi.

Neytrallik nazariyasining matematik modellari muhim, ammo stoxastikdir, ya'ni neytral mutatsiyalarni tuzatishda ruhoniylarning nisbatan kam soni muhim rol o'ynaydi. Kimura nazariyasiga ko'ra, pop gen mintaqalarining takrorlanishi qo'shimcha, ortiqcha DNK ketma- ketligini beradi, ular o'z navbatida tasodifiy birikmalar tufayli siljiydi va shu bilan yangi, biologik ahamiyatga ega genlar paydo bo'lishi mumkin bo'lgan xom ashyoni ta'minlaydi.

Neytrallik nazariyasi evolyutsiyaning eng rivojlangan umumiy nazariyalaridan biridir. Shu bilan birga, molekulyar darajadagi evolyutsiyani tavsiflovchi bir qator modellar va tushunchalar mavjud bo'lib, ular asosan neytral nazariyani to'ldiradi. Biz ulardan eng mashhurlarini ta'kidlaymiz:

* D. S. Chernavskiy in.M. Chernavskaya, bu erda yangi biologik ahamiyatga ega bo'lgan oqsilning tasodifiy shakllanishi ehtimolini baholash.

* - ierarxik evolyutsion tanlov modeli, unga ko'ra yangi katta uzunlikdagi genetik matnlar avval tasodifiy ravishda oldingi evolyutsion davrlarda optimallashtirilgan qisqa texnologiyalardan tuzilgan va tuzilgandan so'ng optimallashtirilgan.

* Molekulyar genetik boshqaruv tizimlarini tashkil etish va evolyutsiyasining blok-modulli printsipli V. A. Ratner tomonidan ishlab chiqilgan. Unga ko'ra, genlar evolyutsiyasi,

RNK, oqsillar, genomlar va molekulyar tizimlarni boshqarish bloklarni (modullarni) pastdan yuqoriga birlashtirish orqali amalga oshirildi.

(RNK oqsillar — biriga alohida elementlar-monomerlarni ketma-ket biriktirish orqali yig'iladigan chiziqli polimerlarga ishora qiladi. Monomerlar ketma-ketligi ma'lumotlarni kodlaydi, ularning uzatish qoidalari Markaziy dogma bilan tavsiflanadi)

Natija: Kompyuterda biologik hodisaning matematik modelini "ijro etish" ko'pincha eksperimentda takrorlash qiyin bo'lgan sharoitlarda o'rganilayotgan biologik jarayonning o'zgarishi xususiyatini taxmin qilishga imkon berishga erishildi. Biologiyada modellar biomantiqiy tuzilmalar, funksiyalar va jarayonlarni tirik mavjudotlarni tashkil etishning turli darajalarida modellashtirish uchun ishlatiladi: molekulyar, subhujayra, hujayra, organ-tizim, organizm va populyatsiya. Shuningdek, turli xil biomantiqiy hodisalarni modellashtirish, shuningdek, jismoniy shaxslar,

populyatsiyalar va ekotizimlarning yashash sharoitlariga hujum qilish mumkinligini matematik modellashtirish usullari orqali qabul qilishga erishildi.

Xulosa: Matematik modellar eksperiment ma'lumotlari asosida qurilgan yoki biologik hodisaning gipotezasini yoki Teoreyasini spekulativ, rasmiy ravishda tasvirlab bergan va keyingi eksperimental tekshiruvlarini raqamli ravishda talab qiladi.

Ushbu maqola № AM-PZ-2019062031 “Yadro energetikasi”, “Yadro tibbiyoti va texnologiyalari”, “Radiatsion tibbiyoti va texnologiyalari” fanlari bo'yicha bakalavr va magistrlar uchun multimediali darsliklarini yaratish nomli innovasion loyixa doirasida yozib tayorlangan materiallarning pedogogik taxlili asosida yozilgan bo'lib, darsliklar mualliflariga minnatdorchilik bildiramiz.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Самарский А.А., Михайлов А.П. Математическое моделирование.– М. Физматлит. 2005.
2. Музафаров Х.А., Баклушин М.Б., Абдураимов М.Г. Математическое моделирование. Ташкент, Университет. 2002 г.
3. Зарубин В.С. Математическое моделирование в технике: учеб. пособие для студ вузов/ Зарубин В.С.-2-е изд.- Москва.: Изд-во МГТУ им. Н.Э.Баумана, 2003. -496 с.
4. Тарасевич Ю.Ю. Математическое и компьютерное моделирование. – М., УРСС, 2003.
5. Введение в математическое моделирование. Под.ред. В.П.Трусова. – М.Логос. 2005.
6. Арнольд В.И. Жесткие и мягкие математические модели. М.,МСНМО. 2000.
7. Тарасевич, Ю.Ю. Математическое и компьютерное моделирование. Вводный курс: Учебное пособие / Ю.Ю. Тарасевич. - М.: ЛИБРОКОМ, 2013. - 152 с.
8. Савельева Г.М., Бреусенко В.Г., Голова Ю.А., Каппушева Л.М., Шилина Е.А., Мишиева О.И., Штыров С.В. Современные методы диагностики и лечения гиперпластических процессов эндометрия в постменопаузе. Международный медицинский журнал. 2005;11(2):73-77.
9. Медицинская литература: Клиническая лабораторная диагностика. Учебник в 2-х томах. Том 2 - 2021г. Авторы: Кишкун А.А., Беганская Л.А. - ГЭОТАР-Медиа (2021)

Atrof-muhitni muhofaza qilishda xorij tajribasi**Malohat Matnazarova Islombayevna****Urganch davlat universiteti talabasi**

Annotatsiya: Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha xorijiy tajriba butun dunyo bo'ylab olimlar, siyosatchilar va atrof-muhitga qiziquvchilar uchun muhim ahamiyatga ega. Global ekologik muammolar davom etar ekan va kuchayib borar ekan, boshqa davlatlar tajribasidan o'rganish va boshqa joylarda amalga oshirilayotgan samarali strategiyalarni har tomonlama tushunishni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu maqola atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha xorijiy tajribalarni o'rganish va ularning ekologik siyosatni ishlab chiqishdagi oqibatlarini muhokama qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: atrof-muhit, ekologik siyosat, xorijiy tajriba, strategiya, atrof-muhitning degradatsiyasi

Аннотация: Зарубежный опыт в области охраны окружающей среды важен для ученых, политиков и экологов всего мира. Поскольку глобальные экологические проблемы продолжают продолжаться и усиливаются, изучение опыта других стран и развитие всестороннего понимания эффективных стратегий, реализуемых в других странах, становится все более важным. Целью данной статьи является изучение зарубежного опыта в области охраны окружающей среды и обсуждение его последствий в развитии экологической политики.

Ключевые слова: окружающая среда, экологическая политика, зарубежный опыт, стратегия, деградация окружающей среды.

Abstract: Foreign experience in environmental protection is important for scientists, policymakers and environmentalists around the world. As global environmental challenges continue and intensify, learning from the experiences of other countries and developing a comprehensive understanding of effective strategies implemented elsewhere is becoming increasingly important. This article aims to study foreign experiences in environmental protection and discuss their consequences in the development of environmental policy.

Key words: environment, environmental policy, foreign experience, strategy, environmental degradation

Kirish: Ushbu ilmiy ishning diqqat markazida, birinchi navbatda, atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha ajoyib yutuqlari bilan mashhur bo'lgan Shvetsiya va Germaniya kabi mamlakatlar tomonidan qabul qilingan muvaffaqiyatli amaliyotlar atrofida aylanadi. Ushbu davlatlar tomonidan qo'llaniladigan strategiya va yondashuvlarni o'rganib chiqib, ushbu maqola atrof-muhitning degradatsiyasini yumshatishda samarali ekanligi isbotlangan turli modellar va tuzilmalarni yoritib beradi. Dunyoning diqqat-e'tibori atrof-muhitni muhofaza qilishga bo'lgan favqulodda ehtiyojga tobora ortib borayotgan bir paytda, xorijiy tajribalardan olingan tushunchalar yanada barqaror va barqaror ekotizimlar bo'yicha kelajakdagi siyosat va amaliyotlarni shakllantirishda bebaho manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Keyingi yillarda dunyo miqyosida atrof-muhitni muhofaza qilishga e'tibor kuchaymoqda. Diqqatning bu o'zgarishini bir qancha omillar bilan bog'lash mumkin, jumladan, iqlim o'zgarishining zararli ta'siri, tabiiy resurslarning kamayishi va ifloslanish darajasining ortishi haqida xabardorlikning oshishi. Atrof-muhit degradatsiyasining oqibatlari yanada yaqqol ko'rinib borar ekan, butun dunyo mamlakatlari ekotizimlar va inson salomatligiga zararli ta'sirlarni yumshatish uchun zudlik bilan birgalikda harakat qilish zarurligini tan oldi. Binobarin, hukumatlar, tashkilotlar va shaxslar barqaror amaliyotni ilgari surish, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, biologik xilma-xillikni saqlash va yanada ekologik toza fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan qator chora-tadbirlar va siyosatlarni amalga oshirmoqda. Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha ushbu global harakat sayyoramizni kelajak avlodlar uchun saqlab qolish zarurligini umumiy e'tirof etish bilan bog'liq.

Asosiy qism: Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha mahalliy harakatlarni shakllantirishda xorijiy tajriba va saboqlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. - Atrof-muhitni muhofaza qilishga global miqyosda ortib borayotgan e'tibor haqida qisqacha ma'lumot Binobarin, hukumatlar, tashkilotlar va shaxslar barqaror amaliyotni ilgari surish, issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish, biologik xilma-xillikni saqlash va yanada ekologik toza fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan qator chora-tadbirlar va siyosatlarni amalga oshirmoqda. Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha ushbu global harakat sayyoramizni kelajak avlodlar uchun saqlab qolish zarurligini umumiy e'tirof etish bilan bog'liq. Ko'pgina hollarda rivojlangan mamlakatlar allaqachon sanoatlashtirish jarayonini boshdan kechirgan va barqaror bo'lmagan amaliyotlarning oqibatlariga duch kelgan. Mahalliy hamjamiyatlar o'z tajribalarini o'rganish orqali atrof-muhitga ta'sirni

minimallashtirishning samarali usullari haqida qimmatli tushunchalarga ega bo'lishlari mumkin. Masalan, Germaniya va Daniya kabi davlatlar qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish, chiqindilarni boshqarish tizimlari va barqaror transport infratuzilmasi sohasida sezilarli yutuqlarga erishdi. Muvaffaqiyatlari va muvaffaqiyatsizliklaridan saboq olib, mahalliy hukumatlar atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha o'zlarining sa'y-harakatlarini kuchaytirish uchun shunga o'xshash amaliyot va texnologiyalarni birlashtirishi mumkin. Bundan tashqari, xorijiy tajriba atrof-muhit muammolarining o'zaro bog'liqligini ta'kidlab, jamoalar o'rtasida global xabardorlik tuyg'usini rivojlantirishi mumkin. Atrof-muhit muammolari chegaradan tashqariga chiqishini tan olgan holda, shaxslar va tashkilotlar barqarorlik yo'lida birgalikdagi sa'y-harakatlar uchun hamkorlik qilish va resurslarni baham ko'rish ehtimoli ko'proq. Shu sababli, mahalliy ekologik sa'y-harakatlarni shakllantirishda xorijiy tajriba va saboqlarning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi, chunki ular qimmatli tushunchalar, innovatsion yondashuvlar va global mas'uliyat hissini beradi.

Xorijiy davlatlarning atrof-muhitni muhofaza qilish bilan shug'ullanishi global ekologik muammolarni hal qilishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ldi. E'tiborga molik misollardan biri - Yevropa Ittifoqining (YEI) iqlim o'zgarishini yumshatishdagi ishtiroki. Yevropa Ittifoqi qayta tiklanadigan energiya manbalari direktivasi va emissiya savdosi tizimi kabi issiqxona gazlari emissiyasini kamaytirish uchun turli siyosat va tashabbuslarni amalga oshirdi. Bu sa'y-harakatlar iqlim o'zgarishiga qarshi kurash bo'yicha global sa'y-harakatlarga hissa qo'shdi va boshqa mamlakatlar uchun namuna bo'ldi. Bundan tashqari, Germaniya va Daniya kabi davlatlar qayta tiklanadigan energiya manbalariga o'tishda sezilarli yutuqlarga erishdi. Masalan, Germaniya atom energetikasidan voz kechish va barqaror energiya tizimiga o'tish bo'yicha ulkan rejani amalga oshirishga kirishdi. Xuddi shunday, Daniya shamol energiyasini ishlab chiqarishda ajoyib muvaffaqiyatlarga erishdi, shamol turbinalari mamlakat elektr energiyasining muhim qismini ta'minladi.

Xorijiy mamlakatlarning ushbu tajribalari faol ekologik siyosatning samaradorligini ko'rsatib, global miqyosda barqaror rivojlanish imkoniyatlarini namoyish etadi. Bundan tashqari, xalqaro hamkorlik va hamkorlik atrof-muhit muammolarini hal qilishda muhim jihatlardir. Bugungi o'zaro bog'langan va globallashtirilgan dunyoda hech bir davlat ekologik muammolarni o'zi hal qila olmaydi. Shunday qilib, mamlakatlar barqaror yechimlarni ishlab chiqish uchun birgalikda

harakat qilishlari kerak. Iqlim o'zgarishi bo'yicha Parij kelishuvi kabi xalqaro shartnomalar davlatlar uchun hamkorlik qilish va global isish oqibatlarini yumshatish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, Birlashgan Millatlar Tashkiloti va uning turli agentliklari kabi tashkilotlar a'zo davlatlar o'rtasida munozaralar va muzokaralarga ko'maklashish orqali hamkorlikni rivojlantiradi. Ushbu platformalar mamlakatlarga bilim, tajriba va resurslarni almashish imkonini beradi, atrof-muhitni muhofaza qilishda birlashgan jabhaga yordam beradi. Bundan tashqari, xalqaro hamkorlik hukumatlar doirasidan tashqarida ham akademik doiralar, nodavlat tashkilotlar va xususiy sektorlarni qamrab olishi mumkin. O'z resurslari va tajribalarini birlashtirib, bu tashkilotlar bir-birlarining sa'y-harakatlarini to'ldirishlari va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi yutuqlarga hissa qo'shishlari mumkin. Oxir oqibat, xalqaro hamkorlik va hamkorlik global ekologik muammolarga qarshi samarali kurashish va barcha uchun barqaror kelajakni ta'minlash uchun zarurdir. Atrof-muhitni muhofaza qilish sa'y-harakatlarini kuchaytirishda texnologiya transferining rolini ko'rsatadigan xorijiy tajribalardan biri Avstraliya tajribasidir. Avstraliya ekologik muammolarni hal qilish uchun turli texnologiyalarni uzatish dasturlarini muvaffaqiyatli amalga oshirdi.

Shunday dasturlardan biri Yashil qurilish jamg'armasi (GBF) bo'lib, u tijorat binolaridan issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirishga qaratilgan. Ushbu dastur doirasida Avstraliya hukumati energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etgan binolar egalarini moliyaviy rag'batlantirishni ta'minladi. Ushbu tashabbus nafaqat barqaror amaliyotlarni o'zlashtirishga yordam berdi, balki atrof-muhit samaradorligini oshirish uchun ilg'or texnologiyalarni uzatishni ham osonlashtirdi. Bundan tashqari, ittifoqdosh bo'lgan Avstraliya qayta tiklanadigan energiya sohasida texnologiya transferiga ham e'tibor qaratdi. Qayta tiklanadigan energiya maqsadli sxemasi va Quyosh flagmanlari dasturi qayta tiklanadigan energiya texnologiyalarini ishlab chiqish va joriy etishni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tashabbuslarga misoldir. Ushbu dasturlar orqali Avstraliya nafaqat qayta tiklanadigan energiya imkoniyatlarini kengaytirdi, balki atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha global sa'y-harakatlarni kuchaytirish uchun xalqaro hamkorlik va texnologiya almashishni rag'batlantirdi. Umuman olganda, Avstraliya tajribasi atrof-muhitni muhofaza qilish sa'y-harakatlarini ilgari surishda texnologiya transferining ahamiyatini ta'kidlaydi.

Germaniyada "energiya o'tish" deb tarjima qilingan Energiewende mamlakatning energiya ishlab chiqarishni qayta tiklanadigan manbalarga o'tkazish majburiyatiga misol bo'ldi. Ushbu ulkan tashabbus issiqxona gazlari chiqindilarini kamaytirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashga qaratilgan. Germaniya bu borada sezilarli yutuqlarga erishdi, endi qayta tiklanadigan energiya uning elektr energiyasi iste'molining muhim qismini tashkil etadi. Mamlakat qayta tiklanadigan energiya texnologiyalarini qo'llashni qo'llab-quvvatlash bo'yicha turli siyosat va choratadbirlarni amalga oshirdi, masalan, tarif tizimi va qayta tiklanadigan energiya manbalari to'g'risidagi qonun. Bundan tashqari, Germaniya tadqiqot va ishlanmalar, innovatsiyalar va infratuzilmaga o'tishni osonlashtirish uchun katta miqdorda sarmoya kiritdi. Bu tajriba boshqa mamlakatlar uchun qimmatli saboqlar berdi Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha muvaffaqiyatli xorijiy tajribalarni o'rganish o'z sa'y-harakatlarini kuchaytirishga intilayotgan boshqa mamlakatlar uchun qimmatli tushuncha va saboqlar berishi mumkin. Ana shunday amaliy tadqiqotlardan biri Germaniya tajribasi bo'lib, u yerda "Energiewende" yoki energiyaga o'tish tushunchasi to'liq o'zlashtirildi, bu esa issiqxona gazlari chiqindilarini sezilarli darajada kamaytirishga va qayta tiklanadigan energiya manbalariga e'tiborni kuchaytirishga olib keldi. Germaniyaning kam uglerodli iqtisodiyotga muvaffaqiyatli o'tishi quyosh va shamol energiyasi kabi qayta tiklanadigan energiya manbalarini qo'llabquvvatlovchi siyosatni amalga oshirish, shuningdek, kuchli normativ-huquqiy bazani yaratish orqali erishildi. Yana bir e'tiborga molik misol - Kosta-Rika, u atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga sodiqligi uchun tan olingan. O'rmonlarni qayta tiklash dasturlari va ekoturizmni rag'batlantirish kabi hukumat tashabbuslarining kombinatsiyasi orqali Kosta-Rika o'rmon bilan qoplanganini ko'paytirishga va boy bioxilma-xillikni saqlab qolishga muvaffaq bo'ldi. Ushbu amaliy tadqiqotlar samarali siyosat va faol choralar atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha muvaffaqiyatli natijalarga olib kelishi va boshqa mamlakatlar uchun o'rganish uchun qimmatli saboqlar berishiga misol bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, xalqaro ekologik loyihalarda ishtirok etish odamlarga o'z mamlakatida qo'llanilishi mumkin bo'lgan qimmatli bilim va ko'nikmalarga ega bo'lish imkonini beradi. Masalan, chet elda o'qiyotganda yoki xorijiy mamlakatlarda atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha sa'y-harakatlarda ko'ngilli sifatida qatnashgan shaxslar atrofmuhitni muhofaza qilishning innovatsion va samarali usullarini o'rganish imkoniyatiga ega. Mahalliy

hamjamiyatlar, hukumatlar va nodavlat tashkilotlarni kuzatish va ular bilan ishlash orqali talabalar va ko'ngillilar qayta tiklanadigan energiya tashabbuslari, chiqindilarni boshqarish tizimlari va barqaror qishloq xo'jaligi amaliyotlari kabi atrof-muhit muammolariga turli yondashuvlar haqida tushunchaga ega bo'lishlari mumkin. Keyinchalik bu tajribalar o'z vatanlariga qaytarilishi va atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha o'z harakatlarida qo'llanilishi mumkin. Bundan tashqari, xalqaro hamkorlikda ishtirok etayotgan shaxslar turli mamlakatlar ekspertlari va mutaxassislari bilan qimmatli tarmoqlar va aloqalarni o'rnatadilar. Ushbu tarmoqlar kelajakdagi ekologik loyihalar va tashabbuslar uchun qimmatli yordam va resurslarni taqdim etishi mumkin, bu esa atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha sa'y-harakatlarning samaradorligi va ta'sirini global miqyosda oshirishi mumkin.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha xorijiy dasturda ishtirok etish insonning global miqyosdagi atrof-muhit muammolarini tushunishi va baholashini sezilarli darajada oshirishi mumkin. O'z tajribalari orqali odamlar ifloslanish va barqaror bo'lmagan amaliyotlarning tabiiy ekotizimlarga halokatli ta'siriga guvoh bo'lishlari mumkin. Ular, shuningdek, o'z vatanlarida takrorlanishi mumkin bo'lgan muvaffaqiyatli tabiatni muhofaza qilish va barqarorlik tashabbuslari bilan tanishish imkoniyatiga ega. Bundan tashqari, mahalliy hamjamiyat va tashkilotlar bilan birga ishlash orqali shaxslar madaniy kompetentsiyani rivojlantiradilar va ekologik qarorlar qabul qilishga ta'sir etuvchi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillarni chuqurroq tushunadilar. Ushbu bilim va madaniy tushuncha o'z jamoalarida murakkab ekologik muammolarni hal qilishda bebaho bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, chet el atrof-muhitni muhofaza qilish dasturida ishtirok etish turli kelib chiqishi va nuqtai nazaridan bo'lgan shaxslar bilan aloqa va hamkorlikni kuchaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Susan B. Neuman. 'Handbook on the Science of Early Literacy.' Sonia Q. Cabell, Guilford Publications, 3/20/2023
2. Sean Ennis. 'Sports Marketing.' A Global Approach to Theory and Practice, Springer Nature, 11/14/2020
3. Tuomas Forsberg. 'The Psychology of Foreign Policy.' Christer Pursiainen, Springer Nature, 10/16/2021
4. Elizabeth Clingham. 'Working Towards a Blue Future: Promoting Sustainability, Environmental Protection and Marine Management: Examples from the UK Government Blue Belt Programme and Current International Initiatives.' Paul Whomersley, Frontiers Media SA, 3/14/2022
5. Joel B Smith. 'Integration of Public Health with Adaptation to Climate Change: Lessons Learned and New Directions.' Kristie L Ebi, CRC Press, 2/1/2006
6. OECD. 'OECD Food and Agricultural Reviews Agricultural Policies in Costa Rica.' OECD Publishing, 4/3/2017
7. Johannes Urpelainen. 'Renewables.' The Politics of a Global Energy Transition, Michael Aklin, MIT Press, 3/23/2018
8. Boštjan Gomiš ek. 'Corporate Success Stories In The UAE.' The Key Drivers Behind Their Growth, Prakash Vel, Emerald Group Publishing, 3/11/2021
9. United Nations Conference on Trade and Development. 'Do Environmental Imperatives Present Novel Problems and Opportunities for the International Transfer of Technology?.' Andrew Barnett, UN, 1/1/1995

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАЗ ОТДЫХА, СОЗДАННЫХ В ПЕРИОД ПОСЛЕ ОБРЕТЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ В СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ

Тиловов Коржов Бекбоевич.

Преподаватель истории Термезского педагогического института.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы создания зон отдыха в Сурхандарьинской области в период после независимости Республики Узбекистан.

Ключевые слова: Зоны отдыха, Сурхандарьинская область, берег, водохранилище, эксплуатация, «Учкизил», население, песок.

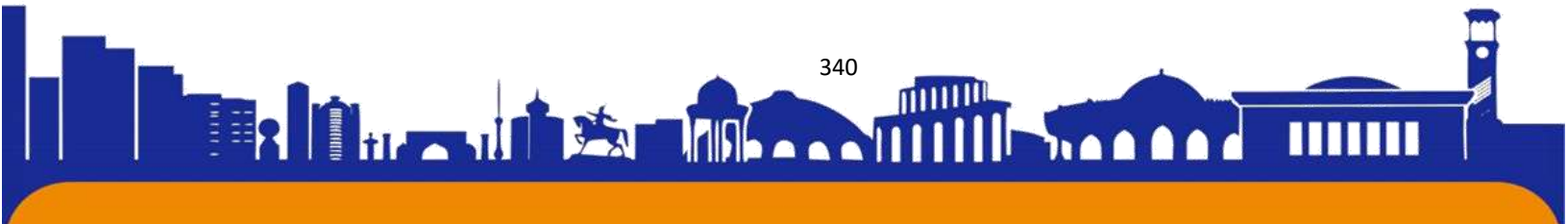
После независимости Узбекистана в Сурхандарьинской области открылись многие зоны отдыха. Одна из них зона отдыха «OXUS», которая расположена на берегу водохранилища «Учкизил» в Термезском районе введена в эксплуатацию и начала оказывать услуги населению.

10-11 февраля 2017 года в ходе визита в Сурхандарьинскую область Президент ознакомился с работами, ведущимися в обществе с ограниченной ответственностью «Жемчужина Термеза» и связанными со строительством современных объектов отдыха и оздоровления на берегу реки водоема в сердце красивой природы, а также создание благоприятных условий для местных и иностранных туристов.

Соответственно, общество с ограниченной ответственностью «Термиз марвариди» было реконструировано и построены новые объекты. Для отдыха и восстановления здоровья жителей построен санаторий со всеми удобствами, оборудованный по-современному. Рядом с ним построен санаторий «Марварид».

Окрестности Голубого водохранилища – территория с благоприятными условиями не только для развития медицинского туризма, но и для организации эко и других туристических направлений. Важно, что именно этим аспектам региона в курорте «ОКСУС», который строит ООО «Универсал Аргалид», уделяется особое внимание.

Бизнесмены утверждают, что возводимое на пяти гектарах заброшенной земли место будет представлять собой большой комплекс со всеми современными удобствами для местных и иностранных туристов. На это будет потрачено более 17 миллиардов сумов.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Бизнесмены, превратившие эту землю в процветающий уголок и приглашающие местных и иностранных туристов на берег спокойных вод, за два года разровняли здесь песчаную территорию с помощью мощной техники, очистили ее от камней и мусора. Саженьцы ландшафтных и плодовых деревьев обогатили поля плодородной почвой.

Он посадил и собрал более трех тысяч фруктовых деревьев и более тысячи саженцев декоративных деревьев. На начальном этапе были построены и оборудованы точки общественного питания и торговли, салон красоты, бассейн, детская площадка. Построено поле для мини-футбола и теннисный корт. В Мозягине был открыт зоопарк, завезены различные птицы и верблюды. Из-за границы привезены одна 17-местная и 2 новые трехместные моторные лодки.

– Водохранилище – очень удобное место для семейного отдыха и отдыха в летнюю прохладу, – говорит Умид Джалилов, менеджер базы отдыха. – Воздух будет прохладным и чистым. Поэтому мы стараемся создать подходящие условия, исходя из потребностей отечественных и иностранных туристов.

С этой целью мы закладываем фундамент для строительства гостиницы, ресторана и трех двухэтажных коттеджей с крытым бассейном. В следующем году мы хотим построить еще десять двухэтажных уютных коттеджей. Все это будет оборудовано по вкусу туристов и предоставлено качественное обслуживание. Наш зоопарк пополнится красочными животными. Те, кто приезжает в наши дни на наш курорт, также показывают, что потребность людей в таких местах, не уступающих зарубежным, возрастает.

На данный момент на курорте создано около 50 новых рабочих мест. Когда он будет полностью построен и введен в эксплуатацию, на нем будут трудоустроены более 200 юношей и девушек.

- Большое значение в дальнейшем развитии туризма имеет также решение Кабинета Министров от 3 декабря 2018 года "О мерах по совершенствованию порядка развития экотуризма и водоохранных зон водоемов", - говорит замглавы регионального управления развития туризма Сурхандарьинской области Зебунисо Алимарданова.

- Исходя из этого, туристические объекты, построенные на берегах водоемов «Джанубий Сурхан» в Кумкурганском районе, «Учкизил» в

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Термезском районе и «Топаланг» в Сарийском районе, станут излюбленными местами не только местных, но и иностранных туристов. Это наглядное свидетельство строительных работ, ведущихся вдоль водохранилища «Учкизил». В следующем году ведется подготовка к началу строительных работ в районе водохранилища «Топаланг», примыкающего к очаровательным горам.

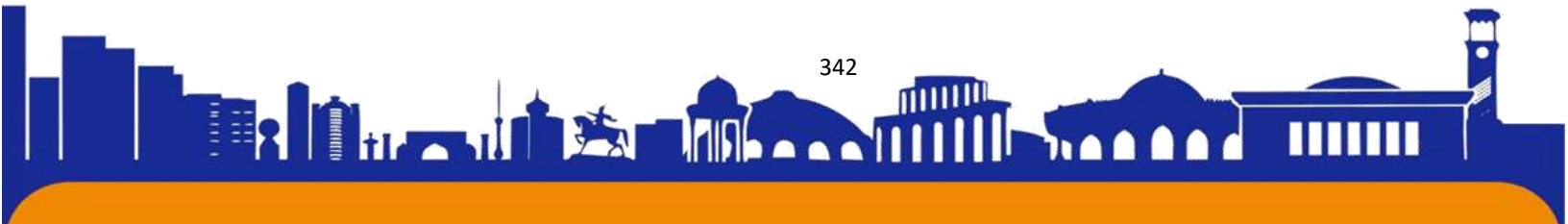
В постановлении Кабинета Министров от 27 мая текущего года «О дополнительных мерах по эффективному использованию туристического потенциала Сурхандарьинской области и его развитию» определены соответствующие задачи по налаживанию экотуризма в этих регионах.

Тот факт, что правительство уделяет внимание развитию промышленности в регионе, создал благоприятную среду и прекрасную возможность для предпринимателей разумно использовать водные ресурсы. Общество с ограниченной ответственностью «Универсал Аргалид», стремящееся эффективно использовать данный объект, организует интересные эко-туры для туристов, рыбалку для любителей, катание на лодках, водные виды спорта, футбол, теннис, конный спорт для наездников, прогулки на лодках по территории нового курорта. В планах предоставление услуг по таким направлениям, как

Стоит отметить, что столь грандиозные работы направлены на оздоровление нашей национальной экономики, обеспечение занятости населения, обеспечение ему достойного отдыха, сохранения здоровья, обеспечения благополучной и благополучной жизни.

Список литературы:

1. Авдеева Марина Васильевна Зона отдыха на дачном участке. Буказин №02/2017; Эдипресс-конлига - М., 2017. - **629** с.
2. Большой Урал. Атлас для деловых поездок, туризма и отдыха; Челябинск: Абрис - М., 2007. - **312** с.
3. Города Челябинской области. Атлас-путеводитель для деловых поездок, туризма и отдыха; Челябинск: Абрис - М., 2008. - **766** с.
4. Грибанов, С.В. Василий Сталин. Письма из зоны; Московская городская организация Союза писателей России - М., 2009. - 272 с.
5. Зубкин, В.Е. Зонное нагнетание сыпучих сред; Москва - М., 2002. - 142 с.
6. Калужный, Дмитрий; Горяйнов, Олег Зона сна; АСТ - М., 2005. - 464 с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

“Nutq madaniyati va notiqning so‘z qo‘llash mahorati”

Termiz davlat pedagogika instituti

Filologiya fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 3-bosqich 306-guruh talabasi

Qudratova Manija Shohmansur qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada nutqning og‘zaki va yozma shakllari, qay darajada nutq madaniyatining mukammalligi haqida so‘z yuritilgan. Shuningdek, notiqning so‘z qo‘llash mahorati qanday ekanligi misollar tariqasida ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Nutq, til, madaniyat, ixchamlik, mahorat, og‘zaki nutq, yozma nutq, nutq madaniyati, qisqalik.

Nutq — tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Nutq deganda uning og‘zaki va yozma ravishda namoyon bo‘lishidagi jarayonlar, ya‘ni so‘zlash jarayoni va uning natijasi tushuniladi.

Har bir inson o‘zining mukammal va shaxsiy nutqiga egadir. Inson bir-biri bilan so‘zlashganda va muloqotda bo‘lganida ana o‘sha nutqdan foydalanadi. Nutq ikki shaklga ega: og‘zaki va yozma. U nutq xoh og‘zaki xoh yozma bo‘lmasin shaxs o‘zining fikrini bu nutq turlarining birida to‘liq aks etadi. Ushbu shakllarning har biri o‘ziga xos xususiyatlarga, o‘z normalariga ega. Yaxshi gapirishni biladigan kishi har doim ham yaxshi yozishni bilmaydi va aksincha: savodli yozuvchi ba’zida og‘zaki nutqlarda qiyinchiliklarga duch keladi. Shubhasiz, gapirish va yozish psixologiyasi bir xil emas. Og‘zaki va yozma til – bu odamlar orqali bir-biri bilan aloqa qilishning ikki shakli. Ba’zi insonlar o‘zining shaxsiy fikrini og‘zaki yoki yozma nutq bilan ifodalab beradi. Bunda shaxs qaysi nutq turidan foydalanishi o‘zining xohish irodasiga bog‘liqdir. Ayrimlar og‘zaki nutq bilan o‘z fikrlarini mukammal tarzda ifodalab beradi va aksincha ba’zilar esa yozma nutq bilan to‘liq namoyon etadi. Og‘zaki nutq egalari yozma nutq egalaridan ko‘ra ancha kuchliroq bo‘lishlari mumkin, yozma nutq egalarini esa og‘zaki nutq egalaridan farqlash osonroqdir. Ayrim shaxslar og‘zaki nutqda ham yozma nutqda ham ancha boy va mukammal bilimlarga egadir. Bunday shaxslar o‘z ustidan tinimsiz mehnat qiladigan va har doim izlanishda bo‘lgan kishilar qatoridan joy oladi. Og‘zaki nutq tinglovchidan uni nutq jarayonida, oqimini tushunishini talab qiladi. U o‘ylash va o‘ylash uchun vaqt

bermaydi. Yozma nutq nafaqat ruxsat beradi, balki ko‘pincha yozuvchidan fikrlash, xulosa va mulohaza qilish uchun ma‘lum bir muddat vaqt ajratadi. Og‘zaki nutq aytilgan fikrlarni takrorlashga imkon beradi, tinglovchiga yuz ifodalari, intonatsiya, imo-ishora kabi vositalarni qo‘llaydi. Yozma nutqda uning tarkibini tushunishga yordam beradigan barcha yordamchi vositalar mavjud emas. Shuning uchun fikrlarni yozma ravishda ifodalashda, tinglovchilar uchun emas, balki o‘quvchi uchun ham bayon mazmunini tushunish qiyinroq ekanligini hisobga olishingiz kerak.

Nutq aloqa-aralashuv vazifasidan tashqari yana boshqa vazifalar, chunonchi, poetik vazifa ham bajarishi mumkin. Nutqning alohida ko‘rinishi o‘qishdir. Bunda shaxs o‘zining nutqi orqali o‘qish savodxonligini qay darajada talaffuz qilishi va o‘zida bor nutqni tinglovchiga qanday yetkazib berishiga ham bog‘liqdir. Chiroyli so‘zlashuv, chiroyli nutq bu albatta insonning bilimni qay tarzda qabul qilishiga va yetkazib berishiga ham o‘z ahamiyatini ko‘rsatadi. Nutqda kishining o‘y-fikrlari shakllanadi va mavjud bo‘ladi. Masalan, inson muloqot davomida nimani xohlashi va insonlarga shuningdek, muloqotda bo‘lgan kishiga nisbatan qanday fikrda ekanligini to‘liq tushunmasakda uning miqdorini oz bo‘lsa ham anglay olamiz. Nutq tufayli va nutq asosida borliqni umumlashgan holda mavhumiy aks ettirish, individuallik doirasidan chiqib, jamoatchilik mahsuliga aylanadigan mantiqiy tushunchaviy fikrlash mumkin bo‘ladi. Nutq kishi ruhiyatining boshqa jihatlarini, uning sezgilari, idroki, xotirasi, o‘y-xayollari, hissiyoti, irodasi va boshqalarning namoyon bo‘lishi va amal qilishida, kishi ongining rivojlanishida ham katta ahamiyatga ega. Nutq qo‘llanish sohasiga qarab badiiy nutq, ilmiy nutq, rasmiy nutq kabi shakllarga ega bo‘ladi. Har qanday shaklda va har qanday holatda ham aniqlik, ravonlik, soddalik, ta’sirchanlik nutqning eng muhim belgilari bo‘lib qolishi kerak. Eshitish qobiliyati past yoki ko‘rish qobiliyatidan aziyat chekadigan odamlar odatda noaniq, tushunarsiz, o‘qish va yozishda xato qilishadi. Nutqning xususiyatlari insonning psixologik xususiyatlariga, uning holati va xarakteriga bog‘liq. Og‘zaki va yozma nutq shakllari, shuningdek nutqning to‘rt turi mavjud: nutq, tinglash, yozish va o‘qish.

Nutq madaniyati avvalo, to‘g‘ri, adabiy til meyorlariga amal qilgan holda so‘zlashdir. Nutq madaniyatining yuqori darajasi madaniyatli kishining ajralmas xususiyati hisoblanadi. Bu tarzda shakllanish insonlarning muhit ta’sirida qay tarzda yashashi, atrofdagilar va oila a’zolariga qay tarzda muomala qilishiga ham bog‘liqdir. Soxtalik va qalloblik qilish hammaning ham qo‘lidan kelishi mumkin,

lekin chiroyli nutq so‘zlash, nutq madaniyatiga rioya qilish hammaning qo‘lidan keladigan harakat emasdir. To‘g‘ri, oz fursatda nutq madaniyatiga rioya qilib keladigan insonlar bo‘lishi mumkin, lekin ular ham fursat o‘tgandan keyin bu soxtalikdan charchab qolishlari va buni uddalay olmasliklari ham hech gap emas. Bu degani, yomonlik va hasad, g‘araz va nafrat hammaning ham qo‘lidan keladi, lekin masofa saqlash va chegara qo‘yish o‘zimizning qo‘limizdadir. Yaxshilik qilish hammaga ham emas, bu hammaning qo‘lidan kelavermaydi. Chunki u chin dildan qiladigan inson qalbining tubidan chiqadigan eng go‘zal ne‘matdir. Nutqimizni yaxshilash har birimizning vazifamiz. Buning uchun talaffuzda, so‘z shakllaridan foydalanishda, jummalarni tuzishda xato qilmaslik uchun nutqimizni kuzatib borishimiz kerak. Nutq madaniyati til ilmining nisbatan yosh sohasidir. Ushbu fanning mustaqil bo‘limi sifatida, u mamlakatimizda yuz bergan tub ijtimoiy o‘zgarishlar ta’siri ostida shakllandi. Faol ijtimoiy faoliyatga keng odamlarni jalb qilish ularning nutq madaniyatini oshirishga e’tiborni kuchaytirishni talab qildi. Nutq madaniyati ijtimoiy hodisa bo‘lib, u jamiyat, fan va texnika, madaniy va adabiy hayot rivoji bilan chambarchas bog‘liq holda taraqqiy etadi. Jamiyat a’zolarining madaniy saviyasi ortgan sari nutqi ham jilolanib, sayqallashib, nutq madaniyati qoidalari va me’yorlariga muvofiq holda takomillashib boradi. Nutq madaniyatining shakllanishi va rivojlanishida adabiyot, san’at, radio va davriy matbuotning alohida o‘rni bor. Ayniqsa, adabiy tilni me’yorlashtirish va nutq madaniyati nazariyasini rivojlantirishda leksikografiya, xususan, izohli, imlo, talaffuz, o‘quv va boshqa maxsus lug‘atlar muhim ahamiyatga ega.

Inson madaniyatning keng tushunchasi, shubhasiz, aloqa madaniyati, nutq xulq-atvori madaniyati deb nomlanadigan narsani o‘z ichiga oladi. Unga egalik qilish uchun nutq odob-axloqining mohiyatini tushunish muhimdir. XV asrdayoq o‘zbek adabiy tilining nutq madaniyati va uning o‘ziga xos me’yorlari bo‘lgan. Bu insonlar orasidagi nutq madaniyatiga oid me’yorlarni anglatadi. Alisher Navoiy o‘zining butun hayotiy va ijodiy faoliyati bilan o‘z davri nutq madaniyatiga, nutq odobiga mislsiz hissa qo‘shgan bo‘lsa, keyingi davrda yashagan Bobur, Muhammad Solih, Gulxaniy, Ogahiy, Nodira, Furqat, Muqimiy va boshqa shoirlarning asarlari tilida ham o‘sha davr tili va nutq madaniyati ma’lum darajada aks etgan. “Mehnat qilgan rohat ko‘rar”, “Har neni yemak — hayvonning ishi, har neni demak — nodonning ishi” “Yaxshi so‘z — jon ozig‘i”, “Do‘st achitib gapirar, dushan kuldirib”, “O‘ynab gapirsang ham o‘ylab gapir”

“Bug‘doy noning bo‘lmasa ham, bug‘doy so‘zing bo‘lsin” kabi maqol va hikmatli so‘zlarning paydo bo‘lishi ham o‘zbek xalqida nutq madaniyatiga avvaldan e‘tibor kuchli bo‘lganidan darak beradi. Nutqning ta‘sirchanligi nutqda tashqi ko‘rinish, talab, to‘g‘rilik, mantiqiylik, chiroylilik, yorqinlik, ta‘sirchanlik, jozibadorlik, obrazlilik, ortologiya, notiqlik san‘ati, fonetik, leksik, grammatik, urg‘u, morfologik va sintaktik chalkashliklar, ta‘sir, ruhiyat, tildan tashqari omil, mavzu, muvofiqlik, ruhiy vaziyat, auditoriya, bilim, savodxonlik, samimiyat, e‘tibor, nutq rejasi, nutqiy mashq kabilarning ahamiyati juda kuchlidir.

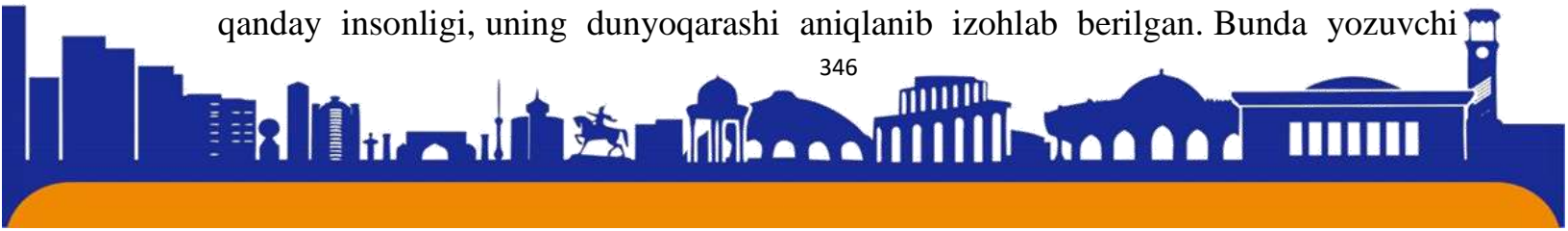
Nutq madaniyatining yana bir xususiyati ixchamlik va qisqalikdir. Chunki sodda va qisqa nutq tinglovchi va atrofdagilarni zeriktirmaydi. Aytilayotgan voqea hodisalar, sarguzashtlar aniq, to‘g‘ri, mukammal, mantiqiy, sof va ravon bayon etilishi ham zarur. Katta mazmunli voqeani qisqa jumlagacha jo‘z etish ham so‘zlovchidan ulkan mahorat talab qiladi va bu mahorat oddiy so‘zlovchini qo‘lidan keltirmaydi. Mashhur so‘z zargarlari darajasiga erishgan shoiru adiblar shunday mahorat sohiblari bo‘lganlar. Bunday inson nafaqat so‘z qo‘llash mahorati, balki nutqining go‘zalligi bilan ham atrofdagilardan farqlanib turadi.

Fikrimizning isboti uchun quyidagi parchalarga e‘tibor bering:

“Xushro‘y uzun bo‘ylik, qotmaroq va zarcha tanlik edi. Zaynab qisqa bo‘y, go‘shtdor va oq tanlik edi. Xushro‘yning harakati yengil va lafzi tez edi. Zaynab loppos va o‘nta so‘zga arang bitta javob qaytaradig‘an edi. Xushro‘yning ko‘zi o‘ynab, har sekuntda o‘n yoqqa alang‘lar edi. Singlisi bo‘lsa birav bilan betma-bet kelib so‘zlashqanida ham ko‘zini hamisha bir nuqtadan uzmas edi. Xushro‘yga bolalik chog‘idayoq uy ichi va qo‘ni-qo‘shni “shaddod” deb ism berganlar, chunki ul kimdan bo‘lsa-bo‘lsin, aytkanini qildirmay qo‘ymas, agar birarta ish uning tilagiga teskari ketsa shovqin-suronni xudda boshig‘a kiyib olar edi. Shuning uchun Xushro‘yning ra‘yini bilmasdan qozon osilmas, unga yoqmagan gapga og‘iz ochilmas, ul bor joyda qadam ham sanalib bosilur edi.

Zaynab egachisining aksincha o‘z yaqinlaridan “pismiq” deb ism olg‘an, onasi bo‘lsa achchig‘i chiqg‘anda “Ming‘aymas o‘lgur”, deb uni qarq‘ar edi”.

Endi keltirilgan ushbu parchadan shuni izohlash kerakki, bunda “O‘tkan kunlar” romanidan Xushro‘y va Zaynabning qandayligi va ularning tashqi ko‘rinishi tasvirlandi. Lekin keltirilgan bitta so‘z ya‘ni, “pismiq” sifati bilan qahramonning qanday insonligi, uning dunyoqarashi aniqlanib izohlab berilgan. Bunda yozuvchi

o‘zining bitta keltirilgan sifati bilan qahramonning asar boshidan to yakuniga qadar qanday qahramon ekanli, qanday inson ekanligini aniqlab berdi. Boshqalarga nisbatan qalbida qanday tuyg‘u va niyat borligi ushbu sifat bilan yaqqol namoyon qilingan.

Shuningdek, keltirilgan ushbu parchadan ham yuqorida ko‘rsatilgan fikrlarimizning isbotini ko‘ramiz:

“.....Kecha oydin, qabriston tip-tinch, uzoqroqdan Qur‘on tovushi eshitar edi. Ikki tub chinor butoqlarida qo‘nib o‘tirgan uch-to‘rtta boyqushlar, qabr yonig‘a tizlangan Otabek va yuqori, quyi do‘mbaygan qabrlar bu tilovatga somi’ kabi edilar. Qur‘on oyatlari qabriston ichiga og‘ir ohangda oqar edi. Qabr yonig‘a tiz cho‘kkan yigitning ko‘zyoshlari ham Qur‘on oyatlariga qo‘shilib oqar edi.

Birar soatdan keyin tilovat to‘xtatildi. Otabek holsizlanib, oyog‘ uzra turdi va orqasidag‘i yarim yalang‘och ko‘lagani ko‘rib bir necha qadam qabr tomong‘a tislendi... Ko‘laga yaling‘ansumol unga yaqin yurib keldi...

– Kim bu?

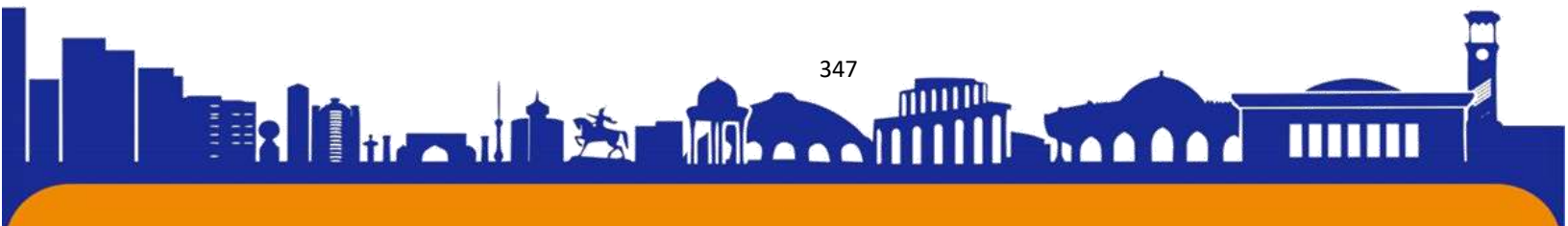
– Men Kumush...

Otabek tovush egasini tanidi. Bu majnuna Zaynab edi.

– Ket mundan!

–Men Kumush, - dedi yana Zaynab, ammo ketmay iloji qolmadi. Zeroki, dunyodag‘i eng yaqin kishisi unga “ket!” amrini bergan edi. Zaynab orqasig‘a qaray-qaray Otabekdan uzoqlashdi. Otabek qaytib unga qaramadi, qabr yonig‘a tiz cho‘kdi...”.

Bu keltirilgan parchada yozuvchi Otabek va Zaynabning holati qabrda yotgan Kumushning fojeasidan ko‘ra kam emasligini shunchaki so‘z bilan ta‘riflab o‘tirmaydi, uni quruqdan quruq bayon qilmaydi. Qur‘on oyatlariga qo‘shilib oqayotgan ko‘z yoshlari Otabekning musibati naqadar og‘ir ekanligini ko‘rsatib turadi. Zaynabning bu musibatini shunday atash mumkinki, Otabekni sevib Kumushdan-da qadrliroq va sevimli bo‘lishni istab shu kuyga tushgan. Lekin, shu holatida ham Otabekka faqat Kumush kerakligi va faqat uni xohlashini fahmlaydi. Kumushdek bo‘lgisi keladi, unga berilgan mehr va e‘tiborni o‘zida ko‘rishni xohlaydi. “Men Kumush” deyishi bilan Zaynabning ayanchli qismati butun murakkabligicha ko‘z oldimizga keladi. Yuqoridagi muxtasar parchada yozuvchi roman qahramonlarining musibatlarini tasvirlaydi, kitobxon qalbini larzaga soladi. Buni o‘qigan inson ushbu voqeada o‘zini

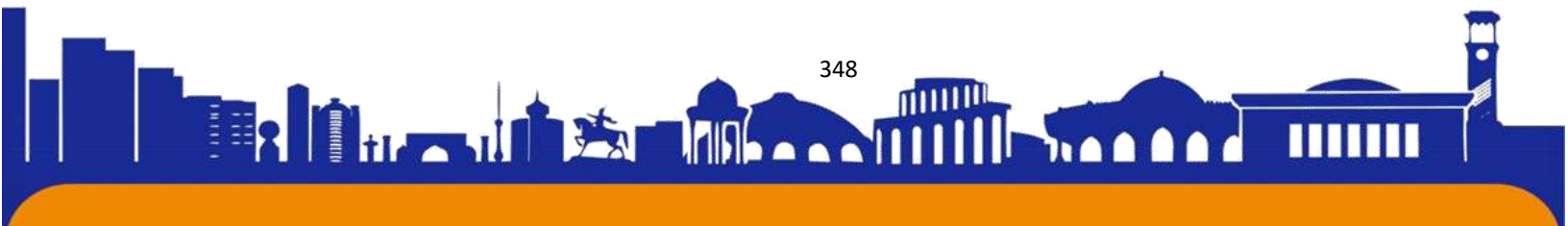

ham guvoh singari his etadi. Bu misollar zamirida shuni anglash mumkinki, yozuvchining soʻz qoʻllash mahorati har tomonlama boy va mukammaldir.

Xulosa qilib aytganda, yozma shakldan foydalanish sizning nutqingiz haqida uzoqroq oʻylash, uni asta-sekin tuzatish va toʻldirish imkonini beradi, natijada ogʻzaki nutqga qaraganda ancha murakkab sintaktik konstruktsiyalarning rivojlanishi va qoʻllanilishiga yordam beradi. Yozma matnda takrorlash, tugallanmagan tuzilish kabi ogʻzaki tilning xususiyatlari stilistik xatolarga olib keladi. Nutqdagi qisqalik va ixchamlik soʻzlovchining lisoniy bilimi, soʻzni oʻrinli tanlay olishi, gaplarni muxtasar tuza bilish mahoratiga bogʻliqdir. Xalq maqollari, hikmatli soʻzlar, matallar qoʻshiqlar ixchamlikning namunasi hisoblanadi. Lekin, ushbu muxtasar satrlar zamirida olam-olam mazmun jo etilgan. Yaʼni ijodkorning soʻz qoʻllash mahorati ana shu kichkina va qisqa jumla boʻlgan maqol va matallarda ham oʻz maʼnosini yorqin namoyon etadi. Shunday vaqtda yozuvchining qay darajada mukammalligi seziladi. Yuksak nutq madaniyati kishining umumiy yuksak madaniyatini, fikrlash madaniyatini, tilga nisbatan ongli mehr-muhabatini namoyon qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Ganeev B.T. Til va nutqdagi qarama-qarshiliklar. - Ufa: BDPU nashriyoti, 2004. - 470 b.
2. Levontina I. B. Zamonaviy rus tilidagi nutq va til // Til haqida til. Shanba Maqolalar / Umumiy bo'yicha. qo'llar. va ed. N. D. Arutyunova. - M.: Rus madaniyati tillari, 2000. - C. 271-289.
3. Lomtev TP Umumiy va rus tilshunosligi. - M., 1976. - S. 54-60
4. Nikolaev, V.V. Til va nutq estetikasi / V.V. Nikolaev.- L.: Nauka, 1979.- 216p.
5. Rus tili va nutq madaniyati: darslik / Ed. V.I. Maksimova. - M.: Gardariki, 2003.-- 413 p.
6. Formanovskaya, N.I. Nutq odob va aloqa madaniyati / N.I. Formanovskaya. - M.: Oliy maktab, 1989.-- 159 p.
7. Abduvahob Mavdaliyev OʻZME Birinchi jild. Toshkent. 2000-yil

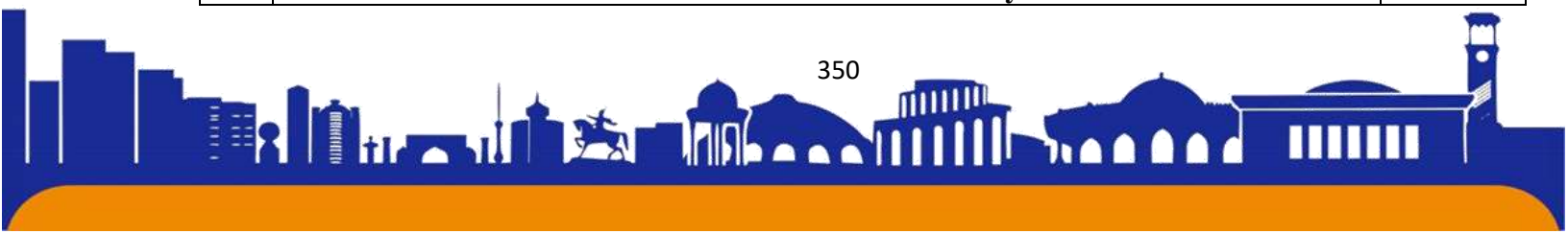

«JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH» VOLUME-1, ISSUE-8
(31 AVGUST)
MUNDARIJA

1	TISH EMALINING YEMIRILISHIGA OLIB KELUVCHI OMILLAR Tashpulatov Tòlqin Aliyarovich, Elmurodova Gulmira Temur qizi, Jovliev Hojiakbar Hamid o'g'li	6-10
2	XX asr II yarimida Afgonistondagi ijtimoiy-siyosiy jarayonlar tarixi O'roqova Dilnoza Ilhom qizi	11-20
3	PROBLEMS OF IMPROVING THE SCIENTIFIC-METHODICAL BASIS OF INCREASING THE EFFICIENCY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES Joraev Ashurali	21-28
4	Embracing Digital Transformation: Enhancing Insurance Companies' Strategies for a Dynamic Economy Erdanayev Bunyodjon Abdumalikovich	29-35
5	Harnessing the Power of Demographic Forecasts: A Key to Shaping Economic Development Strategy Musayev Mansur Raxmatullayevich	36-42
6	AYOLLAR JINSIY A'ZOLARINING SPETSIFIK YALLIG'LANISH KASALLIKLARI. Aminova Mohinur Normurod qizi, Safarov Sarvarjon Chori o'g'li, Rahmatullayeva Shahlo Sherzod qizi, Asadullaev Asliddin Alisher o'g'li, G'ulomov Jaloliddin Jabbor o'g'li	43-46
7	ZAMONAVIY ENERYIGA SAMARADOR BINOLAR QANDAY BO'LISHI KERAK? Toshboyeva Hurshida Farhod qizi	47-50
8	O'ZBEKISTONDA BIZNESNI RIVOJLANTIRISH KO'RSATKICHLARI VA NATIJALARI Hamidova Asilabonu Husan qizi	51-56
9	IMPROVING THE SOCIAL-PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF THE INCLUSIVE EDUCATION PROCESS IN GENERAL EDUCATION SCHOOLS. Himmatova Nodira Normamatovna	57-61
10	O'ZBEK O'QUVCHILARIGA INGLIZ TILI RAVISH SO'Z TURKUMI GRAMMATIK XUSUSIYATLARINI O'RGATISHDA KOMMUNIKATIV MASHQLARDAN FOYDALANISH Tolibova Durдона Mamajonovna	62-66
11	Прагматик стратегиялар танлови ва ўзаро мослашуви Нуралиева Озода Норбоевна	67-73
12	Олий таълим муассасаларида таълим сифатини таъминлашда талаба ва профессор-ўқитувчилар мобиллигини оширишда раҳбар кадрлар фаолиятини асосий йўналишлари Бободўстов Шахриддин Мухаммадиевич	74-78
13	Анализ конструкции рабочих органов пильного джина Мадумаров Санжарбек Рустамжонович, Жураев Юлдашхон Юнускхан Угли, Саримсаков Олимжон Шарифжанович	79-84
14	QANDLI DIABETLAR ORASIDA MODY QANDLI DIABETNING TUTGAN O'RNI VA KLINIK TAVSIFI Tuchiaeva Sabohat Quraqboevna	85-90
15	АЛТЕЙ И ЕГО ПОЛЕЗНЫЕ СВОЙСТВА В МЕДИЦИНЕ Нарзуллаева Мехрангиз Азизхоновна	91-94
16	Erbahor (Gentiana Olivieri Griseb.)ning farmatsevtika va tibbiyotdagi ahamiyati. Oltiboyeva Mavsuma G'ulom qizi	95-99
17	ZAMONAVIY KIRUVCHI TURIZM BOZORINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA SURXONDARYO VILOYATIDA RIVOJLANTIRISH	100-110

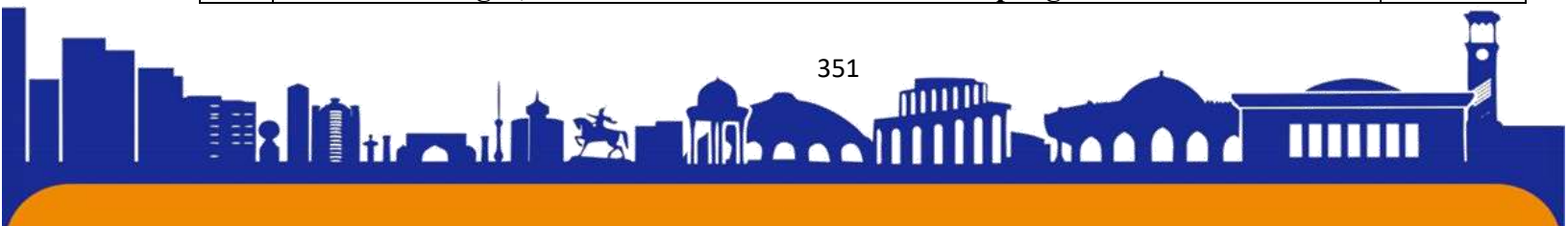

	ISTIQBOLLARI Turayev Ziyadulla Norsoatovich, Bekmuradov Suxrob Zakirovich	
18	Представление образа женщины в произведениях искусства. А. Каххор и А. На примере произведений Чехова Иминова Хумора Мухаммадиси кизи	111-114
19	LIABILITY FOR CRIMES IS ESTABLISHED AGAINST JUSTICE SOME ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF CRIMINAL LAW NORMS Anorboev Murodjon Rakhmankul ugli	115-121
20	ПРОДУКТИВНОСТЬ И КАЧЕСТВО ВОЛОКНА НОВОГО СОРТА СП-206 ПРИ ЗАГУЩЕНИИ Х. Эгамов, И.Абдурахмонов, Ш.Бахрамов, С.Эргашботиров	122-125
21	MOBIL ILOVALAR YARATISH ASOSLARI Umid Ortikov Alisher o'g'li, Shaxzod Ortikov Alisher o'g'li	126-130
22	PEDAGOGIK MULOQOT O'QUV JARAYONI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING MUHIM OMILI Xalilova Shaxlo Ravshanovna	131-139
23	CULTIVATION OF CARP FISH IN CONDITIONS OF INTENSIVE AQUACULTURE Akmalxonov T. Sh., Usmonova R.A., Zhumaeva O.A., Khalikov A.M.	140-145
24	Effects of Instructional Analogy (IA) and Lecture Method (LM) On Basic Science (BS) Students' Achievement and Attitude in Delta Central Senatorial District (DCSD). Ijeoma Judith, T. E. Agboghroma	146-152
25	Қалбакилаштирилган ҳужжатлар билан ишлашнинг техник криминалистик методикаси Умарова Дилбархон Қахрамонжон кизи	153-155
26	ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА БАЛИҚ ЎСТИРИШ МАНБАЛАРИ, УСУЛЛАРИ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ҲОЗИРГИ ҲОЛАТИ А.Қ.Айтимбетов	156-165
27	BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING NUTQINI O'STIRISHDA XALQARO BAHOLASH TIZIMINING TUTGAN O'RNINI. Madina Xurramova Abdunazar qizi, Shabbazova D. R.	166-174
28	"Golshteyn sigirlarning sut mahsuldorligiga tasir qiluvchi omillar" Karimov Sherali, Jumayeva Nodira Choriyevna	175-180
29	Parrandalarning maxsuldorligini oshirishda ozuqa qo'shimchalarining ahamiyati Xolbo'tayev Plyosjon Rustam o'g'li, Qo'chqorov Abdukarim Nuriddinovich, Xoljigitov Asqar Marufjonovich	181-186
30	Развитие нейрохирургии в Узбекистане Ахмадова Дурдона Камол кизи	187-189
31	The power of music in education Bazarov Ihtiyor Rahmatullayevich, Kenesova Jazira Baurjan qizi	190-191
32	BOSHLANG'ICH TA'LIMDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNING AHAMIYATI Saidmuratova Xurshida	192-196
33	ЎЗБЕКИСТОНДА МЕТАЛЛУРГИЯ САНОАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА КЛАСТЕРЛИ ЁНДАШУВНИНГ АҲАМИЯТИ Ф.Я.Умаров, М.И.Каримов	197-203
34	ВЫРАЖЕНИЕ ЧУВСТВА ЛЮБВИ К РОДИНЕ В ТВОРЧЕСТВЕ МАКСУДА ШЕЙХЗАДЕ Хусанова Никола	204-207
35	РОЛЬ РАЗЛИЧНЫХ СУБПОПУЛЯЦИЙ CD8+Т-ЛИМФОЦИТОВ ПРИ БЕРЕМЕННОСТИ Марданов Гайрат Абдисаломович	208-218
36	ISLOM DININING GUMBAZI—BUXORO Normirzayeva Gulbahor	219-222

37	Image Processing Techniques as a Tool for the Analysis of Liver Diseases Boboyorov Sardor Uchqun o'g'li, Lyubchenko Valentin, Lyashenko Vyacheslav	223-233
38	INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARINING ETIMOLOGIK O'ZIGA XOSLIKLARI Shukurova Farida Xayrilla qizi	234-240
39	«“KIMYO” FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH DARS SAMARADORLIGINI OSHIRISH OMILI» Masharipova Havojon Talantovna	241-245
40	ҚАРАҚАЛПАҚ ХАЛЫҚНЫҢ МИЛЛИЙ МЫЙРАСЛАРЫ НУРАБУЛЛА ЖЫРАЎ ХЭМ ҚЫЯС ЖЫРАЎЛАРДЫҢ ӨМИРИ ДӨРЕТИЎШИЛИГИ Қудайбергенов Нурсултан Пахратдин улы	246-252
41	Bolalar va o'smirlar orasida tashkilotchilik qobiliyatini rivojlantirish Umirzaqova Oynura Hamidovna	253-255
42	The Rise of AI in Everyday Life: How Artificial Intelligence Affects Students Arzuova Shargul Ansatbaevna, Tolegenov Atabek	256-258
43	LANGUAGE LEARNING STRATEGIES FOR EFL STUDENTS Jumaniyazova Lobar Sirojiddin kizi	259-261
44	Navigating the Digital Marketplace: The Dynamic Role of Social Media in Shaping Economic Trends Arzuova Shargul Ansatbaevna, Tolegenov Atabek	262-264
45	THE ROLE AND SIGNIFICANCE OF GAME METHODS IN ENGLISH TEACHING Kurbonova Sevinch Salim kizi	265-268
46	Ta'lim tizimidagi islohotlar va nodavlat oliy ta'lim muassasalarining hozirgi zamon talablari asosida davlat oliy ta'lim muassasalari bilan raqobatdoshligi. Nosirov Amirxon Bahodir o'g'li	269-274
47	ONA TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNI MANTIQUIY FIKRLASHGA O'RGATISH. Nosirova Munisa	275-277
48	SANOAT KORXONALARIDAN CHIQUADIGAN GAZLARNING INSON SALOMATLIGIGA TA'SIRI. Abdujalilova Moxinur Valijon qizi, Farmonova Fotima Faxriddinovna	278-283
49	Kadrlar tayyorlashda zamonaviy va milliy yondashuvlar Sobirova Asilabonu Aziz qizi	284-286
50	Suv resurslarini muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanish Yusupboyev Bobojon Azamat o'g'li	287-292
51	BUG'DOY O'SIMLIGINING KELIB CHIQISH, BIOLOGIK XUSUSIYATLARI VA YER YUZIDA BO'YLAB TARQALISHI. Ikromova Umida Xamroqulovna	293-295
52	THE IMPORTANCE OF LISTENING COMPREHENSION IN LEARNING ENGLISH Tosheva Ruxshona Bobomurod qizi	296-300
53	Maktabgacha ta'limni tashkil etishning ahamiyati Davlatboyeva Nodira Zokirjon qizi	301-305
54	TERMITLARNI TARQALISHI Qodirova Og'iloy Mirza qizi, Qurbonboyev Javohir Xamdambek o'g'li	306-311
55	METHODS OF IMPLEMENTATION OF INFORMATION PROTECTION SYSTEM Orinboyev Alisher Shavkatjonovich	312-316
56	TIBBIY TEKSHIRUVDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. O'rinov Abdumannon Qaxxor o'g'li, Asilbek Abdulxayirov Abdurashid o'g'li, Qurbonov Samariddin Abdimannop o'g'li	317-320

57	TEXNOLOGIYA FANIDA ROBOTOTEXNIKA O'QITISHNING AHAMIYATI Otajonova Shohista Azimboy qizi	321-325
58	Biologiyada evolyutsiya va rivojlanish modellari, biologik tizimlarning tarqalish modellari Kubaev Asaliddin Esirgapovich	326-332
59	Atrof-muhitni muhofaza qilishda xorij tajribasi Malohat Matnazarova Islombayevna	333-339
60	ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БАЗ ОТДЫХА, СОЗДАНЫХ В ПЕРИОД ПОСЛЕ ОБРЕТЕНИЯ НЕЗАВИСИМОСТИ В СУРХАНДАРЬИНСКОЙ ОБЛАСТИ Тиловов Коржов Бекбоевич	340-342
61	“Nutq madaniyati va notiqning so‘z qo‘llash mahorati” Qudratova Manija Shohmansur qizi	343-348
	MUNDARIJA	349-352

